MEDINI

OR

TIONARY OF HOMONYMOUS WORDS.

BY

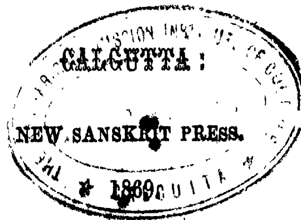
MEDINI CARA

EDITED BY

MANATHA MUKHOPADHYAYA.

CALCUTTA:

NEW SANSKRIT PRESS.

1869.

Printed by Harimohan Mooker,
12, Fukeer Chand Mitter's Street.

PREFACE.

ertaking the present edition of the *Medinî* rules which I proposed to myself are as

se the text on a careful collation of four nd a printed copy, a short notice of which e given further on.

e the results of this collation in notes at ot of the page.

ect generally one among many readings that the identical signification.

nber separately the couplets of each of the onsonants, so as to facilitate reference.

lain and annotate those words which seem e of misleading the uninitiated.

ır Mss. which I have made use of, were all n East Bengal. Two of these are written on s and, though without dates, are very old ate. One of these two has also been much

eaten by insects and unquestionably bears the m
time. The other, though fresh and entire, seem
marginal notes and corrections to have been
down through many generations. The third
tained from one of the *Toals* of Vicramapu
ancient seat of Sanskrit literature in East Beng
it has been found the worst of all. The four
different. The printed copy was obtained f
Sanskrit college library, but in point of accura
been found inferior by far to the first two.

Notwithstanding all these materials, I
presume to say that I have been always able
titute a text free from faults ; far less to give
and uniform orthography. It is not know
whether any commentary was ever written o
its want has been very much felt. In order to
wever, palpable blunders and to ascertain th
ss of the texts of the manuscripts, Professo
Sanskrit dictionary has been throughout
The *Amara Cosha*, the *Halâyudha* by Professo
Bothlingk and Roth's Sanskrit worterbuc
Sabdârtha Muctâbalî have also been often m

As regards orthography it requires t
tioned that, whenever two different ways
are offered, our author uses both of the
shewing any preference to either. In the

(ख) he is often found at variance with Wilson a
ers.

To the students of Sanskrit, the importance of tl
dini can not be overrated. It forms, as it were,
pliment to the justly celebrated *Amara Cosha*; th
treating of the synonyms, and the other of th
nyms, and both together form nearly a complete
krit dictionary. It is arranged according to alpha-
al order by final consonants and syllabic lengths,
hus facilitates reference, which is seldom found in
r dictionaries. It is written in verse like mo
krit vocabularies to aid the memory; *anushtu*
e is generally used, but *áryá* and other metres ar
and then employed. Referring to our autho
sor H. H. Wilson says * " The work of thi
is an excellent dictionary of homonymou
, arranged according to their final letters and
syllabic lengths and then further disposed with
etical precision. It is a compilation of great
cy and high authority, and constitutes, after the
a Cosha, the basis and bulk of my labours." In
is a book of unquestionable accuracy and useful-
and its present edition, imperfect as it is, I

Wilson's Sanskrit Dict. preface 1st. edit.

ıfidently trust, will not prove altogether unacceptal the students of Sanskrit.

Medinî Cára, the author of the dictionary, is ıme and nothing more. "He (*Udayana Áchárya* hines " says Professor Cowell, * " like one of xed stars in India's literary firmament, but lescope can discover any appreciable diameter ; name is a point of light, but we can detect the nothing that belongs to our earth or material ence." This can also be said of *Medini Cara.* We k othing of his life. Its details, like those of nearl d Sanskrit writers, are a blank, and even the cei ı which he flourished is an unsettled point in th ory of Sanskrit literature. In the colophon our a alls himself *Medini Cara,* son of one *Práṇa C* nd nothing more. From the discriminative appe *Cara,*" Professor Wilson inferred that he belon he *Cáyastha* class; but there are families of the class, which pass as well under the same appe and considering the respective positions of th classes in the ancient Sanskrit literary world, it

* Preface to the Kusumanjali.

† In one Ms. Paṇduna cara.

bable that he belonged to the latter ratl the former class.

have no direct evidence by which we can i tainty the time in which he flourished. We a e driven to the other alternative of ascertainin as possible by indirect means. It is only by *s a qua* as well as a *terminus ad quem* that w a great extent remove our chronological nty. It has been ascertained with some certain- *Mahes'wara Áchârya*, the author of the *Vis'wa t*, lived in the commencement of the twel and *Vrihaspati*, surnamed *mucuta* or *Râya mucuta mani*, wrote his excellent on the *Amara Cosha*, called *Pada Chandric* 532nd year of the Caliyuga which correspond D. 1430. † In the closing section of his work *Cára* cites the *Vis'wapracas'a* and he is quote *a mucuta*. We have then only three centuries the ages of Mahes'wara and *R...* time of *Medini Cára*.

interval could be still more contracted, if we im between *Gobardhana Áchârya* whom he als

---

ilson's Sanskrit Dict. preface 1st. edit.

lebrooke's Essay Asiatic Researches Vol. VII. p. 215.

...s in the colophon and *Râya mucuta*. ...
...which *Gobardhana Âchârya* flourished is
...ly fixed at the end of the twelfth centu...
...ginning of the thirteenth century. * W...
...herefore, be far wrong, if we fix his age ...
...teenth and fourteenth centuries. It is
...tretch of imagination to suppose that h...
been an elderly contemporary of Wycliffe.

My obligations are due to Pandits ...aviratna and Jaganmohana Tarkâlankâr... corrected the proof-sheets.

DACCA, }
November 21. 1868. } S. N. M.

---

* Preface to the Âryasaptasatî, edited in S...

सूचिपत्रम् ।

अव्ययानि ।

* कान्तादिष्वव्ययेषु स्वरक्रममविवक्षितम् ।

शुद्धिपत्रम् ।

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
२	१४	मेदिनीकर	मेदिनिकर
४	३७	पसि	पुंसि
२५	१३५	श्लोक्र	श्लोक
५७	३३	वरण्ड	बरण्ड
"	"	वारुण्डी	बारुण्डी
५८	२	प्रगाढ	प्रगाढे
६५	६२	पक्षिणो	पक्षिणी
६८	८७	हरितायाञ्च	हरितायाश्च
६९	१००	पर्व्वरीस्तु पर्व्वणि	पर्व्वरीयान्तु पर्व्वणि
७२	१४	पादादितो	पदोदिते
७४	३४	पोतं	पीतं
७५	४४	मोचने	मोचणे
७८	७३	स्युतिः	स्यूतिः
८०	९२	आस्फोता	आस्फोता
८९	१८३	पूर्णिमाणुच्चयोरपि	पूर्णिमानुच्चयोरपि
"	१८९	सेबायामपि	सेवायामपि
९३	२२७	अनीकाधिकृते	अनीकाधिकृते
९६	१६	ग्रोभसि	ग्रोफसि
"	२२	ब्राह्मनी	ब्राह्मी

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
९७	३६	ब्रह्मणे	ब्राह्मणे
"	१	स्मृतः	स्मृतः
९८	६	श्रोणदौ	श्रोणादौ
"	११	भन्द्रं	भद्रं
"	१३	चाभाग्य	चाभाग्य
१०२	४८	पश्चौ	पश्चौ च
१०३	३	चक्षुर्हीने	चक्षुर्हीने
१०४	१५	सा	मा
१०५	२८	प्रम्नरलङ्कार	प्रेम्नरलङ्कार
१०६	३०	उपाधिः	उपधिः
"	३२	न्यगोधस्तु	न्यग्रोधस्तु
१०७	४१	दोषात्पादे	दोषोत्पादे
"	४८	समुनद्धः	समुन्नद्धः
"	"	पण्डितम्मन्य	पण्डितम्मन्य
१०८	७	जीर्णौ	जीर्णौ
१११	३४	कफोणावथथा	कफोणावप्यथा
"	३६	कुत्सित	कुत्सिते
११२	४९	अप्मकेशरे	अब्जकेशरे
११३	५२	दम्भचर्य्यायायीर्ष्यौ	दम्भचर्य्यायामीर्ष्यौ
"	५८	ग्रामीनः	ग्रामीणः
११४	७१	ह्नि	वह्नि

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
११५	७४	दण्डे	दन्ते
११७	६८	सेनासमा	सेना
११८	१०७	माष्टौ	माष्टौं
११६	११५	नीलि	नीली
"	११७	प्रभ च	प्रभौ च
"	१२१	चारीभेद	नारीभेद
१२०	१२५	वर्त्तनो	वर्त्तनो
"	१२६	अङ्कोटहृच्येथ	अङ्कोटहृच्चेऽथ
"	१३२	विक्लीन्नो	विक्लिन्नो
१२२	१५१	क्लीवमपुरच्चण	क्लीवमुपरच्चण
"	१५५	पुंसिवने	पुंसवने
"	"	यच्चकर्म्मन्ते	यच्चकर्म्मान्ते
१२३	१५६	सीवने	सीवनो
१२४	१७४	रज्वावुद्दाहिनो	रज्जावुद्दाहिनी
१२७	२०४	जराव्याधिजितोषधे	जराव्याधिजिदौषधे
"	२०७	लाङ्गली	लाङ्गली
१३०	२३०	आन्नाते	आम्नाते
१३२	२५२	मर्द्दनः	मर्द्दनः
१३३	७	ताप	तापः
"	"	कस्तूर्याम्	कस्तूर्य्याम्
"	१२	स्रवे	स्रुवे

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
१३६	१	निष्फलभासणे	निष्फलभाषणे
१४१	२५	स्तम्भ	स्तम्भ
"	२	रुक्तङ्गिदो	रुक्तङ्गिदोः
१४३	१६	अहिंसोपनिषन्याये	अहिंसोपनिषन्नगाये
"	१८	प्रकारे	प्राकारे
१४४	२८	लक्ष्मी	लक्ष्मीः
१४८	७	मद्याश्रममध्ययोः	मद्याश्रममध्ययोः
१४९	१०	मध्येभबन्धने	मध्येभबन्धने
"	१६	विद्विष्टकार्य्ययोः	विद्विष्टकार्य्ययोः
१५०	२२	चिन्ता	चित्या
१५१	३४	मतते	सतते
१५२	४३	शुभाशुभकर्म्मणोः	शुभाशुभकर्म्मणोः
१५८	११०	पृष्ठस्थायी बले	पृष्ठस्थायिबले
१५९	११२	सरन्युः	सरण्युः
"	११५	पुंस्यकयम्	पुंस्ययम्
"	१२०	दक्षिणदिङ्भवे	दक्षिणदिग्भवे
१६०	१२९	स्वाद्	स्याद्
१६२	६	मगने धातुभेदे	गगने धातुभेदे च
"	८	भैदे	भेदे
"	"	भेदे	भेद
१६४	३०	धोरो	घोरो

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
१६८	६५	कटभेदे	पुटभेदे
"	६६	गल	गज
१६८	६७	बाग्	वाग्
१७०	९४	दध्यप्र	दध्यग्र
१७१	१००	अंसौ	अंशौ
"	१०१	द्यूतादिफङ्ग्योः	द्यूतादिभङ्ग्योः
१७३	११६	जठरं	जठरे
"	१२०	अरण्यलिङ्ग'	अन्यलिङ्ग'
१७४	१२९	कड्वरं	कह्वरं
१७५	१३९	वरुणाद्रौ	वरुणद्रौ
१७६	१४८	कर्णिकाराद्रौ	कर्णिकारद्रौ
"	१५०	मुस्तकुऽपि	मुस्तकेऽपि
१७८	१७४	धान्यस	धान्यस्य
१७९	१८६	तूर्य्यवक्रे	तूर्य्यवक्त्रे
१८०	१९०	वल्ली	वल्लीं
१८२	२०८	हस्तिपिप्पल्यौः	हस्तिपिप्पल्योः
"	२११	मांसु	मांस
१८३	२२५	स्रूकर्णिण्यां	स्रूकर्णिभ्यां
१८४	२२९	रन्ध्रन्विते	रन्ध्रान्विते
"	२३०	मण्डले	मण्डने
"	२३२	सङ्करी	सङ्कारी

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
१८५	२३८	स्वव	स्वयम्
"	२४०	हिण्डीर	हिण्डीरः
१८८	२७०	धृतराष्ट्रः	धार्त्तराष्ट्रः
"	२७१	धृतराष्ट्रः	धृतराष्ट्रः
"	"	धृतराष्ट्री	धृतराष्ट्री
१९०	२९०	ऋषभाख्यौषधे	ऋषभाख्यौषधं
१९१	३०६	वस्त्रौकसारा	वस्त्रौकसारा
१९२	१	लीः	ली
१९३	१८	थन्यवत्	ऽप्यन्यवत्
१९७	५४	मूल्या	मूला
२००	९०	चूढ़ाला	चूड़ाला
२०३	१२६	चाटिकाद्वये	चोटिकाद्वये
२०६	१५२	कुतूहल	कुतूहलं
"	१५८	पांशुवष	पांशुवर्षे
२०७	१५९	प्रथमान्तरे	प्रमथान्तरे
२०९	१०	द्वावादावौ	द्ववदावौ
२१५	६	केशो	कोशो
२१६	१२	पक्ष	पक्ष
"	१२	पौण्डाम्	पौण्ड्राम्
"	१६	स्पर्शः	स्पशः
२१९	५	उषः	ऊषः

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
२२०	११	ध्वनि	ध्वनि
२२८	३१	हर्पयोः	हर्षयोः
१३२	१०	व्यहः	व्यूहः
२३३	१५	शूते	सूते
२३६	४	रोषक्त्योः	रोषोक्त्योः
२३७	८	स्मता	स्मृता
२४०	३०	कात्स्न्ये	कात्स्न्र्ये
२४२	४६	परक्तता	परक्तौ
२४३	५५	सङ्काथ	सङ्कार्थे
२४६	८२	अन्तर्द्धा	अन्तर्द्धौ
"	"	स्वैर	स्वैर
"	८५	पादूरणे	पादपूरणे

∴ क्वचित् क्वचित् विभिन्नहृत्तयोरेकत्र समासेषो द्रष्टव्यः। स च परिगणनासौकर्य्यात् सहनीयः।

॥ मेदिनी ॥

ओं नमो गणेशाय ।

वृषाङ्काय नमस्तस्मै यस्य मौलिविलम्बिनी ।
जटावेष्टनजां शोभां विभावयति जाह्नवी ॥ १ ॥
पातु वो मदकालिम्ना मकालिम्ना यदङ्ग च ।
गङ्गायमुनयोः सङ्गं वहन्निव गजाननः ॥ २ ॥
पूर्व्वाचार्य्यकृती वीक्ष्य शब्दशास्त्रं निरूप्य च ।
नानार्थशब्दकोषोऽयं लिङ्गभेदेन कथ्यते ॥ ३ ॥
आवश्यो रूपभेदेन विशेषवचनात् क्वचित् ।
स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं विशेषोक्तेश्च कुत्रचित् ॥ ४ ॥
त्रिलिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने च द्वयोरिति ।
निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं त्वन्ताथादि न पूर्व्वभाक् ॥ ५ ॥
रूपाद्यन्तं लिङ्गमुक्तं क्वचिन्नान्तिच्छिदे क्वचित् ।
विशेष्यनिघ्नमुक्तेऽपि विज्ञेया वाच्यलिङ्गता ॥ ६ ॥
गुणे शुक्लादिकज्ञाद्याः पुंसि स्युस्तद्वति त्रिषु ।
तीक्ष्णाद्यास्तु गुणे क्लीबे गुणिलिङ्गास्तु तद्वति ॥ ७ ॥
क्लीबपुंसोरपि स्त्रीत्वं क्वाप्यस्त्यविवक्षया ।
जातिवाचकशब्दानामपि तस्य स्त्रीविवक्षया ॥ ८ ॥

उद्भिदः प्रसवे क्लीबे हरीतक्यादयः स्त्रियाम् ।
पुष्पे जातीप्रभृतयः स्वलिङ्गा व्रीह्यः फले ॥ ९ ॥
प्राङ् नानार्थोऽस्तु तल्लिङ्गं द्वयोर्द्वन्द्वे न चैकता ।
शब्दावृत्ति र्न लिङ्गैक्ये सप्तमी न विशेषणे ॥ १० ॥
क्लीबे नपुंसके पुंसि स्त्रियां योषिति च द्वयोः ।
त्रिषु चेत्यादि यद्रूपं तल्लिङ्गस्यैव वाचकम् ॥ ११ ॥
नानार्थः प्रथमान्तोऽत्र सर्व्वत्रादौ प्रदर्शितः ।
सप्तम्यन्तोऽभिधेयेषु वर्त्तमानो विनिश्चितः ॥१२ ॥
एकद्वित्रिचतुष्पञ्चषड्वर्णानुक्रमात् कृतः ।
स्वरकाद्यादि-काद्यन्त-वर्णै र्नानार्थसंग्रहः ॥ १३ ॥
नानार्थकोषपुस्तकभावाज्जनदुःखहानये कृतिनः ।
मेदिनिकरकृतकोषो विशुद्धलिङ्गोऽभिलिख्यतामेकः ॥१४॥

कैककम्

को ब्रह्मणि समीरात्मयमदक्षेषु भास्करे ।
कामग्रन्थौ चक्रिणि च पतत्रिणि च पार्थिवे ॥ १५ ॥
मयूरेऽग्नौ च पुंसि स्यात् सुखशीर्षजलेषु कम् ।

कद्विकम्

अर्कोऽर्कपर्णे स्फटिके रवौ ताम्रे दिवस्पतौ ॥ १६ ॥
अङ्को रूपक*भेदाङ्कचिह्नरेखाजिभूषणे ।

* रूपकभेदो दृश्यकाव्यविशेषः । आगः अपराधः ।

कृपकाग्न्याग्निकोलङ्कं स्यानेऽकं * पापदुःखयोः ॥ १७ ॥
एकः सङ्ख्यान्तरे श्रेष्ठे केवलेतरयोस्त्रिषु ।
कर्कः कर्के † तले वह्नौ शुक्लाश्वे दर्पणे घटे ॥ १८ ॥
कङ्कः कङ्कद्विजे ख्यातो लोहपृष्ठहतात्मयोः ।
कल्कोऽस्त्री घृततैलादिशेषे दम्भे विभीतके ॥ १९ ॥
विटकिट्टयोश्च पापे त्रिषु पापाशये पुनः ।
काकः स्याद् वायसे द्वीपभेदे पीठसर्पिणि ॥ २० ॥
शिरोऽवक्षालने मानप्रभेद-द्वीपभेदयोः ।
काका स्यात् काकनासायां काकोली-काकजङ्घयोः ॥२१॥
रक्तिकायां मलपूाश्च काकमाच्याश्च योषिति ।
काकं सुरतबन्धे स्यात् काकानामपि संहतौ ॥ २२ ॥
किष्कु र्द्वयो र्वितस्तौ च सप्रकोष्ठकरेऽपि च ।
कोकश्चक्र-वृक-ज्यैष्ठी-खर्जूरीद्रुम-दर्दुरे ॥ २३ ॥
छेको गृहाश्रित-मृगपक्षिणो र्नागरे त्रिषु ।
टङ्को नीलकपित्थे च खनित्रे टङ्कणोऽस्त्रियाम् ॥ २४ ॥
जङ्घायां स्त्री पुमान् कोपे कोपासिग्रावदारणे ।
तर्कः काङ्क्षावितर्कोहहेतुशास्त्रेषु कथ्यते ॥ २५ ॥
त्रिका कूपस्य नेमौ स्यात् त्रिकं पृष्ठाधरे त्रये ।
तोकं पुत्रे सुतायाञ्च द्विकः स्यात् काककोकयोः ॥२६॥

---

* क्वचित् पुंलिङ्गता च दृश्यते ।

† कर्कः कर्कटकः ।

नङ्कुर्मुनौ खगे पुंसि नाकस्तु त्रिदिवेऽम्बरे ।
नाकुर्मुन्यन्तरे वल्मीकपर्वतयोः पुमान् ॥ २७ ॥
निष्कमस्त्री साष्टहेमशते दीनारकर्षयोः ।
वक्षोऽलङ्करणे हेममात्रे हेमपलेऽपि च ॥ २८ ॥
पङ्कोऽस्त्री कर्दमे पापे पाकः परिणतौ शिशौ ।
केशस्य जरसा शौक्ल्ये स्थाल्यादौ पचनेऽपि च ॥ २९ ॥
बकस्तु बकपुष्पे स्यात् कह्वे श्रीदे च रक्षसि ।
भूकं छिद्रे च काले च भेको मण्डूकमेघयोः ॥ ३० ॥
मुष्को मोचकवृक्षे स्यात् सङ्घाते वृषणेऽपि च ।
मूकस्त्ववाचि ना दैत्ये रङ्कः कृपणमन्दयोः ॥ ३१ ॥
राका नद्यन्तरे कच्छ्वां नवजातरजःस्त्रियाम् ।
सम्पूर्णेन्दुतिथौ रेकः शङ्कानीचविरेचने ॥ ३२ ॥
रोकस्तु क्रयभिद्दोत्रयोः रोकं नावि चले बिले ।
लङ्का रक्षःपुरीशाखाशाकिनीकुलटासु च ॥ ३३ ॥
लोको जनेऽपि भुवने वल्कं वल्कलशल्कयोः ।
वङ्कः पर्य्याणभागे ना नदीपाते च भङ्गुरे ॥ ३४ ॥
शल्कन्तु शकले वल्के शको जात्यन्तरे नृपे ।
शङ्कुः सङ्ख्यास्त्रयादोभित्कीलेशकलुषेषु ना ॥ ३५ ॥
शङ्का त्रासे वितर्के च शाको द्वीपान्तरेऽपि च ।
शक्तौ द्रुमविशेषे च पुमान् हरितकेऽस्त्रियाम् ॥ ३६ ॥
शुको व्याससुते कीरे रावणस्य च मन्त्रिणि ।

शुल्कं घट्टादिदेये स्याद् वराद्यर्थग्रहेऽस्त्रियाम् ।
शूकोऽस्त्री शुक्लक्षयोः शोकः पद्मे ग्रासपि ॥ ३८ ॥
शौकं शुकगणे स्त्रीणां करणे सूक इत्ययम् ।
वायुवातोत्पले श्लोकं त्रिष्वल्पे चातके पुमान् ॥ ३९ ॥

कान्तवर्गः

अशोक स्त्रिषु निःशोके पुंसि कङ्केल्लिपादपे ।
स्त्रियान्तु कटुरोहिण्यां पारदे स्यान् नपुंसकम् ॥ ४० ॥
अलका कुवेरपुर्य्यामस्त्रियां चूर्णकुन्तले ।
अभीकः कामुके क्रूरे निर्भये त्रिषु ना कवौ ॥ ४१ ॥
अनीकोऽस्त्री रणे सैन्येऽप्यणुको निपुणाल्पयोः ।
अलीकमप्रियेऽपि स्याद् दिव्यसत्ये नपुंसकम् ॥ ४२ ॥
अनूकन्तु कुले शीले पुंसि स्याद् गतजन्मनि ।
अंशुकं श्लक्ष्णवस्त्रे स्याद् वस्त्रमात्रोत्तरीययोः ॥ ४३ ॥
अन्तिकं निकटे वाच्यलिङ्गं स्त्री शातलौषधौ ।
पुत्र्यां ज्येष्ठभगिन्याञ्च नाट्योक्त्या कथ्यतेऽन्तिका ॥ ४४ ॥
अलर्को धवलार्के स्याद् योगोन्मादितकुक्कुरे ।
अम्बिका पार्व्वतीमात्रो धृतराष्ट्रस्य मातरि ॥ ४५ ॥
अम्बिका द्यूतभेदे च रजन्यामपि योषिति ।
अम्लिका तिन्तिडिकायामोद्गारचाङ्गेरिकासु च ॥ ४६ ॥
अर्भकः कथितो बाले मूर्खेऽपि च कृशेऽपि च ।।
आनकः पटहे भेर्य्यां ध्वनद्‌धनदम्बुदे ॥ ४७ ॥

आढ़की तु तुवर्य्यां स्त्री परिमाणान्तरे त्रिषु ।
आलोकस्तु पुमान् द्योते दर्शने वन्दिभाषणे ॥ ४८ ॥
आह्निकं दिननिर्वर्त्ये नित्यकृत्ये न द्वयोः ।
नित्यक्रियाभोजनयो र्वृन्दे प्रकरणस्य च ॥ ४९ ॥
आतङ्को रोगसन्तापशङ्कासु मुरजध्वनौ ।
इक्ष्वाकुः कटुतुम्ब्यां स्त्री सूर्य्यवंश्यनृपे पुमान् ॥ ५० ॥
उलूकः पुंसि काकारातिन्द्रे भारतयोधिनि ।
उदर्कं एष्यत्काले तत्फले मदनकण्टके ॥ ५१ ॥
उत्सुकस्तु निदाघे स्यादातुरे चिप्रकारिणि ।
उष्ट्रिका दन्तिकाभाण्डभेदेऽपि करभे स्त्रियाम् ॥ ५२ ॥
ऊर्म्मिका चाङ्गुरीये स्याद् वस्त्रभङ्गतरङ्गयोः ।
कनकं हेम्नि पुंसि स्यात् किंशुके नागकेशरे ॥ ५३ ॥
धुस्तूरे काञ्चनाले च कालीये चम्पकेऽपि च ।
करकस्तु पुमान् पक्षिविशेषे दाड़िमेऽपि च ॥ ५४ ॥
द्वयो र्वर्षोपले न स्त्री करङ्के च कमण्डलौ ।
क्रमुकस्तु पुमान् भद्रमुस्तके ब्रह्मदारुणि ॥ ५५ ॥
फले कार्पासिकायाश्च पट्टिका लोध्रपूगयोः ।
कटकोऽस्त्री नितम्बेऽद्रे र्हस्तिदन्तां दन्तमण्डले ॥ ५६ ॥
सामुद्रलवणे राजधानी वलययोरपि ।
कटुका कटुरोहिण्यां स्त्रियां व्योषे नपुंसकम् ॥ ५७ ॥
कण्टको न स्त्रियां क्षुद्रशत्रौ मत्स्यादिकीकसे ।
नैयायिकादिदोषोक्तौ स्याद् रोमाञ्चद्रुमाङ्गयोः ॥ ५८

करङ्को मस्तकेऽस्थ्नि नारिकेलफलास्थिनि ।
कलङ्कोऽङ्केऽपवादे च कालायसमलेऽपि च ॥ ५९ ॥
कणिका करिहस्ताग्रे करमध्याङ्गुलावपि ।
अमुकादिक्षटांशेऽजवराटे कर्णभूषणे ॥ ६० ॥
कणिका कथ्यतेऽत्यन्त-सूक्ष्मवस्त्विनमन्ययोः ।
कषाकुस्तु दुराधर्षे दुःशीले ना विलेशये ॥ ६१ ॥
कञ्चुको वारवाणे स्यात् निर्म्मोके कवचेऽपि* च ।
वर्द्धापक-गृहीताङ्गस्थितवस्त्रे च चोलके ॥ ६२ ॥
कञ्चुक्योषधिभेदेऽथ कारिका नटयोषिति ।
कृतौ विवरणश्लोके शिल्पयातनयोरपि ॥ ६३ ॥
नपुंसकन्तु कर्म्मादौ कारकं कर्त्तरि त्रिषु ।
कामुकः कमनेऽशोकमाधवे चातिमुक्तके ॥ ६४ ॥
कार्म्मुकं धनुषि स्यात् ना वेणौ कर्म्मक्षमेऽन्यवत् ।
कालकः जलवालौ स्यात् पीतमस्तककोकयोः ॥ ६५ ॥
चारकः पश्चिमत्स्यादिपिटके जालकेऽपि च ।
कालिका चण्डिकाभेदे कार्ष्णगृहत्विकपत्रयोः ॥ ६६ ॥
क्रमदेये वस्तुमूल्ये धूसरीनवमेघयोः ।
पटोलशाखारोमालीमांसीकाकीशिवासु च ॥ ६७ ॥
मेघावलौ च किम्पाको महाकालफलाज्ञयोः ।
कौषको दैत्यभिद्वाताहतसस्यनवंशयोः ॥ ६८ ॥

---

* कवचेऽपि चेति क्वचित् पाठः ।   † धूसरी विद्याधरीविशेषः ।

कीटकः कृमिजातौ ना निष्ठुरे पुनरन्यवत् ।
कुलकन्तु पटोले स्यात् सम्बद्धश्लोकसंहतौ ॥ ६९ ॥
पुंसि वल्मीककाकेन्दुकुलश्रेष्ठेषु कथ्यते ।
क्षुल्लक स्त्रिषु नीचेऽल्पे कुक्षिको मुनिसर्पयोः ॥ ७० ॥
कुणाकुः कपिवक्त्रर्के ना परोक्षापिणि स्त्रिषु ।
कुलिको नागभेदे स्याद्द्रुभेदे कुलसत्तमे ॥ ७१ ॥
क्षुरकः कोकिलाक्षे स्याद् गोक्षुरे तिलकद्रुमे ।
कूपको गुणवृक्षे स्यात् तैलपात्रे कुकुन्दरे ॥ ७२ ॥
उदपाने चितायाञ्च कूपिकाऽम्भोगतोपले
कूलकं न स्त्रियां स्तूपे पुंसि स्यात् कृमिपर्व्वते ॥ ७३ ॥
कूर्च्चिका सूचिकायाञ्च तूलिकायाञ्च कुड्मले ।
कवाटकुट्टके क्षीरविकृतावपि योषिति ॥ ७४ ॥
कृषकः पुंसि फाले स्यात् कर्षकेत्वभिधेयवत् ।
कोरकोऽस्त्री कुड्मले स्यात् कक्कोलकमृणालयोः ॥ ७५ ॥
कौतुकन्त्वभिलाषे स्यादुत्सवे नर्म्महर्षयोः ।
तथा परम्परायाते मङ्गले च कुतूहले ॥ ७६ ॥
विवाहसूत्रगीतादिभोगयोरपि न द्वयोः ।
कौशिको नकुले व्यालग्राहे गुग्गुलुशक्रयोः ॥ ७७ ॥
कोषज्ञोलूकयोश्च स्याद् विश्वामित्रमुनावपि ।
कौषिकी चण्डिकायाञ्च नदीभेदे च योषिति ॥ ७८ ॥
खनको मोन्दुरौ सन्धिचौरे त्रिष्ववदारके ।
खट्टिको मत्स्यघोषीरे फेनमौनिकयोरपि ॥ ७९ ॥

स्यात् खोलकस्तु प्राके शिरस्त्र-वल्मीक-पूगकोषेषु ।
गणिका यूथीवेश्याभीतकारीषु ना तु हस्तिनी ॥ ८० ॥
ग्रन्थिकं पिप्पलीमूले गुग्गुलुग्रन्थिपर्णयोः ।
करीरे पुंसि दैवज्ञे सहदेवाख्यपाण्डवे ॥ ८१ ॥
गण्डकः पुंसि खड्गे स्यात् सङ्ख्याविद्याप्रभेदयोः ।
अवच्छेदेऽन्तराये च गण्डकी सरिदन्तरे ॥ ८२ ॥
ग्राहको घातिविहगे व्यालग्राहे ग्रहीतरि ।
गान्धिको लेखकेऽपि स्यात् सुगन्धिव्यवहारिणि ॥ ८३ ॥
गुण्डको मलिने धूलौ कलोक्ति-स्नेहपात्रयोः ।
गुह्यको निम्बके छेके गैरिकं धातुरुक्मयोः ॥ ८४ ॥
गोलको विधवापुत्रे आरात् स्यान्मणिके * गुडे ।
गोरङ्कुः स्यात् पुमान् पक्षिभेदे नग्नकवन्दिनोः ॥ ८५ ॥
चषकोऽस्त्री पानपात्रे मधुमद्यप्रभेदयोः ।
चलुकः प्रसृतौ भाण्डभेदे चुलुकवत् पुमान् ॥ ८६ ॥
चतुष्को मण्डकहर्म्यां स्यात् पुष्करिण्यन्तरेऽपि च ।
चारकः पालकेऽश्वादेः स्यात् सञ्चारकबन्धयोः ॥ ८७ ॥
चित्रकं तिलके ना तु व्याघ्रभिन्नक्षुपाठिषु ।
चुम्बकस्तु स्तनपरे धूर्तायस्कान्तयोरपि ॥ ८८ ॥
बहुग्रन्थैकदेशज्ञे धटस्योर्द्ध्वावलम्बने ।
चुल्लकी शिशुमारे स्यात् कुण्डीभेदे कुलान्तरे ॥ ८९ ॥

* मणिकं मल्लमपात्रम् ।

चूलिका नाटकस्याङ्गे कर्णमूले च हस्तिनाम् ।
चूतकः कूपकेऽप्यास्मे जनकः पितृभूभुजोः ॥ ६० ॥
जम्बुकः फेरवे नीचे पश्चिमाशापतावपि ।
जतुका जिनपत्नायां जतुकं हिङ्गुलाक्षयोः ॥ ६१ ॥
जाहको घोङ्गमार्जार-खड्गाकारखण्डिकासु च ।
जालकं कोरके दम्भे कुलायानाययोरपि ॥ ६२ ॥
न पुंसि मोचकफले स्त्रियान्तु वसनान्तरे ।
गिरिसारे जलौकायामपि स्याद् विधवास्त्रियाम् ॥ ६३ ॥
भटानामग्रमरचिताङ्करश्रिण्याञ्च जालिका ।
जालिको वाय्यवद् ग्रामजालिजालोपजीविनोः ॥ ६४ ॥
जीवकः प्राणके पीतशालक्षपणयोरपि ।
कूर्च्चशीर्षे च पुंसि स्यादाजीवे जीविका मता ॥ ६५ ॥
त्रिषु सेविनि वृद्धाशीर्जीविनोराश्रितुण्डके ।
झल्लिकोद्वर्त्तनमले पटे दीप्तौ च झिल्लिका * ॥ ६६ ॥
उद्वर्त्तनांशुके झिण्ट्यां टुण्टुकः शोणकाल्पयोः ।
डिम्बिका जलविम्बे स्याम् शोणके † कामुके स्त्रियाम् ॥ ६७
तण्डकः खञ्जने फेने समासप्रायवाचि च ।
गृहदारुतरुस्कन्धमायाबहुलकेष्वपि ॥ ६८ ॥
तक्षकस्तु पुमान् नागराजभेदे च वर्द्धकौ ‡ ।
तारको दैत्यभित्कर्णधारयो र्न द्वयो र्दृशि ॥ ६९ ॥

---

* झल्लिका झिल्लिकावत् स्याद्विलेपनमलेऽपि चेति क्वचित् पाठः ।

† शोणके इति पाठान्तरम् ।

‡ वर्द्धकिः सूत्रधारः

कनीनिकायामक्ष्णे च न पुमान् तातरि त्रिषु ।
* तिलको द्रुमरोगाश्वभेदेषु तिलकालके ॥ १०० ॥
क्लीवं सौर्व्वचलक्लोम्नो र्न स्त्रियान्तु विशेषके ।
त्रिशङ्कु र्ना राजभेदे शलभे खद्दंशके ॥ १०१ ॥
तुरुष्कः सिह्लके म्लेच्छजातौ देशान्तरेऽपि च ।
तूलिका कूर्च्चिकायान्तु शय्योपकरणेऽपि च ॥ १०२ ॥
दर्शकः स्यात् प्रतीहारे दर्शयितृप्रवीणयोः ।
दारको बालकेऽपि स्याद् भेदकेऽप्यभिधेयवत् ॥ १०३ ॥
द्रावको ग्रावभेदे स्याद् विदग्धे मोषकेऽपि च ।
दीपकं वागलङ्कारे वाच्यवद् दीप्तिकारके ॥ १०४ ॥
दीप्यकश्चाजमोदायां † यवानीवर्हिचूडयोः ।
दुन्दुको गन्धकुञ्च्यां स्याद् विहाराद्यवकाशके ।
दूषिका तूलिकायाञ्च मले स्याल्लोचनस्य च ॥ १०५ ॥
धनिका साधुनार्य्यां ना धन्याके त्रिषु साधुधनिनोश्च ।
स्याद् धेनुका करिण्यां धेनावपि पुंसि दानवविशेषे ॥१०६॥
धेनुकं करणे स्त्रीणां धेनुनामपि संहतौ ।
नर्त्तकः कैलके पोटगल-‡ चारणयो र्नटे ॥ १०७ ॥

---

* तालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते ।
महालक्षणसम्पन्नपुरुषे कच्छपे बले इति श्लोकान्तरं क्वचित् दृश्यते ।

† अजमोदा तूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यवानिकेति तत्पर्य्यायेऽमरः ।

‡ नडस्तु धमनः पोटगल इत्यमरः ।

नर्त्तकी लासिकायाञ्च करेणावपि योषिति ॥
नग्निकाऽपि कुमार्यां स्यात् पुमान् क्षपणवन्दिनोः ॥१०८॥
नरकः पुंसि निरयदैत्याराति-प्रभेदयोः ।
नन्दको हरिखड्गे च हर्षके कुलपालके ॥ १०९ ॥
नालीकः शरशल्यास्त्रेऽप्यब्जषण्डे नपुंसकम् ।
नायको नेतरि श्रेष्ठे हारमध्यमणावपि ॥ ११० ॥
निर्म्मोको मोचने व्योम्नि सन्नाहे सर्पकञ्चुके ।
नीलिका नीलिनी-क्षुद्ररोग-सेफालिकासु च ॥ १११ ॥
पराकस्तु व्रते खड्गे प्रसेकः सेचने च्युतौ ।
प्रतीकोऽवयवेऽपि स्यात् प्रतिकूलविलोमयोः ॥ ११२ ॥
पद्मकं स्यात् पद्मकाष्ठविन्दुजालकयोरपि † ।
पक्षकस्तु पुमान् पार्श्वद्वारे च पार्श्वमात्रके ॥ ११३ ॥
पल्यङ्को मञ्चपर्य्यङ्कत्वचीपर्य्यस्तिकासु च ।
पताका वैजयन्त्याञ्च सौभाग्यनाटकाङ्कयोः ॥ ११४ ॥
पातुकः पतयालौ स्यात् प्रपातजलहस्तिनोः ।
प्राणकः सत्वजातीये जीवकद्रुमचोलयोः ॥ ११५ ॥
पाटकः स्यान्महाकिष्कौ कटकान्तरवाद्ययोः
अक्षादिपातने मूलद्रव्यापचयवेधसोः ॥ ११६ ॥
पालङ्कः शल्लकीशाकभेदयोः श्राजिपक्षिणि ।
पावकोऽग्नौ सदाचारे वह्निमन्थे च चित्रके ॥ ११७ ॥

---

† जालकं करिकरमुखस्थितविन्दुसमूहः ।

भल्लातके विडङ्गे च प्रियङ्गुः पीतशालके ।
नीपे चित्रमृगे चालौ प्रियङ्गौ कुङ्कुमेऽपि च ॥ ११८ ॥
पिण्याकोऽस्त्री तिलकल्के हिङ्गुवाह्लीकसिह्लके ।
पिनाकोऽस्त्री रुद्रचापे पांशुवर्षत्रिशूलयोः ॥ ११९ ॥
पिटकस्त्रिषु विस्फोटे मञ्जूषायां पुनः पुमान् ।
पिष्टको घृतपूरादौ नेत्ररोगान्तरेऽपि च ॥ १२० ॥
पुलकः क्रिमिभेदे प्रस्तरभेदे च मणिदोषे ।
रोमाञ्चे हरिताले गजान्नपिण्डे च गन्धर्व्वे ॥ १२१ ॥
पुलाकस्तुच्छधान्ये स्यात् सङ्क्षेपे भक्तसिक्थके ।
पुष्पकं रीतिका-* नेत्ररोगयो रत्नकङ्कणे ॥ १२२ ॥
कुवेरस्य विमाने च काशीशे† च रसाञ्जने ।
लौहकांस्ये मृदङ्गारशकट्याञ्च नपुंसकम् ॥ १२३ ॥
स्यात् पुत्रिका पुत्तलिकादुहित्रोर्यावतूलके ।
ना पुत्रे शरभे धूर्त्ते शैलदृच्चप्रभेदयोः ॥ १२४ ॥
पूर्णकः स्वर्णचूड़े स्यान् नासाछिन्नप्रान्तु पूर्णिका ।
पृदाकु र्वृश्चिके व्याघ्रे सर्पचित्रकयोः पुमान् ॥ १२५ ॥
पृथुकः पुंसि चिपिटे शिशौ स्यादभिधेयवत् ।
पेचको गजलाङ्गलमूलोपान्ते च कौशिके । १२६ ॥
पेटकः पुस्तकादीनां मञ्जूषायां कदम्बके ।
वल्मीको रोगभेदे च नाकौ च पुन्नपुंसकम् ॥ १२७ ॥

---

* रीतिका पित्तलम् । † काशीशं उपधातुविशेषः ।

बन्धूकं बन्धुजीवे स्याद् बन्धूकः पीतशालके ।
बन्धकं स्याद् विनिमये पुंश्चल्यां स्यात् तु बन्धकी ॥ १२८ ॥
बङ्कः कर्कटे चार्कौ दात्यूहे जलखातके ।
वराकः शङ्करे पुंसि शोचनीयेऽभिधेयवत् ॥ १२९ ॥
बालकस्तु शिशावश्वे बालधौ हयहस्तिनोः ।
अङ्गुरीयकह्रीवेरवलये पुंसि बालिका ॥ १३० ॥
बालायां बालुका पत्रकाह्वले * कर्णभूषणे ।
बारकोऽश्वगतौ पुंसि वाच्यवत्स्याम् निषेधके ॥ १३१ ॥
बालुका सिकतासु स्याद् बालुकस्त्वेलबालुके ।
भस्मकं रोगभेदे स्याद् विडङ्गकलधौतयोः † ॥ १३२ ॥
भ्रामको जम्बुके धूर्त्ते सूर्य्यावर्त्ताश्मभेदयोः ।
भालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते ॥ १३३ ॥
महालक्षणसम्पन्नपुरुषे कच्छपे हरे ।
भूमिका रचनायां स्याद् वेशान्तरपरिग्रहे ॥ १३४ ॥
भूतीकमपि भूनिम्बे दीप्यभूस्तृणे कत्तृणे ‡ ।
मधुका मधुपर्ण्यां स्त्री मधुकं क्लीतके खगे ॥ १३५ ॥
वन्द्यन्तरे ना मशको रोगकीटप्रभेदयोः ।
मण्डूकः शोणके मुन्यन्तरे स्याद् गूढवर्च्चसि ॥ १३६ ॥

---

* पत्रकाह्वला पत्राणां मर्म्मरध्वनिः ।

† विडङ्गं औषधविशेषः । कलधौतं रौप्यहेम्नोरित्यमरः ।

‡ दीप्यकर्पूरकत्तृणे इति पाठान्तरम् ।

मण्डूकपर्ण्यां मण्डूकी मल्लिको हंसभिद्यपि ।
मल्लिका तृणशून्येऽपि * मीनमृत्पात्रभेदयोः ॥ १३७ ॥
मामकः स्यान्मदीयार्थे त्रिषु पुंसि तु मातुले ।
मातृका धातृकामात्रो दैवीभिद्वर्णमालयोः ॥ १३८ ॥
मालिका सप्तला † पुत्री-ग्रीवालङ्करणेषु च ।
पुष्पमाल्ये नदीभेदे पक्षिभेदे तु मालिकः ॥ १३९ ॥
मेचकस्तु मयूरस्य चन्द्रके श्यामले पुमान् ।
यद्युक्ते वाच्यवत् क्लीवं स्रोतोऽञ्जनान्धकारयोः ॥ १४० ॥
मोचकः कदलीशिग्रुनिर्मोचकविरागिषु ।
मोदकः खाद्यभेदेऽस्त्री हर्षके पुनरन्यवत् ॥ १४१ ॥
यमकं यमजे शब्दालङ्कारे पुंसि संयमे ।
याजकस्तु गजे राज्ञो याज्ञिकेऽप्यथ याज्ञिकः ॥ १४२ ॥
याजके च कुशे ‡ चाथ युतकं संशये युगे ।
नारीवस्त्राञ्चले युक्ते चलनाग्रे ¶ च यौतके ॥ १४३ ॥
यूथिका स्त्रामके पुष्पविशेषेऽपि च योषिति ।
रसिका स्त्री रसालेक्षुरसयोः सरसे त्रिषु ॥ १४४ ॥
रक्तकोऽम्लानबन्धूकरक्तवस्त्रानुरागिषु ।
राजिकाऽपि च केदारे राजसर्षपरेखयोः ॥ १४५ ॥

---

* तृणशून्यो मल्लिकापुष्पम् । † सप्तला पुष्पविशेषः ।

‡ कुशः कुशतृणम् ।

¶ चलनाग्रं परिधेयवस्त्राग्रम् ।

कामस्य च रतिर्भार्य्या तत्पुत्रो हर्ष उच्यते ॥ ३० ॥
ईजे कदाचिद् यज्ञेन हयमेधेन दक्षकः।
तस्य जामातरः सर्वे यज्ञं जग्मुर्निमन्त्रिताः ॥ ३१ ॥
भार्य्याभिः सहिताः सर्वे रुद्रं देवीं सतीं विना।
अनाहूता सती प्राप्ता दक्षेणैवावमानिता ॥ ३२ ॥
त्यक्त्वा देहं पुनर्जाता मेनायान्तु हिमालयात्।
शम्भोर्भार्य्या भवद् गौरी तस्या जज्ञे विनायकः ॥ ३३ ॥
कुमारश्चैव भृङ्गीशः क्रुद्धो रुद्रः प्रतापवान्।
विध्वंस्य यज्ञं दक्षन्तु तं शशाप पिनाकधृक्।
ध्रुवस्यान्वयसम्भूतो मनुष्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ३४ ॥
इति गारुड़े महापुराणे पञ्चमोऽध्यायः।

षष्ठोऽध्यायः।

हरिरुवाच। उत्तानपादादभवत् सुरुच्यामुत्तमः सुतः।
सुनीत्यान्तु ध्रुवः पुत्रः स लेभे स्थानमुत्तमम् ॥ १ ॥
मुनिप्रसादादाराध्य देवदेवं जनार्दनम्।
ध्रुवस्य तनयः श्लिष्टिर्महाबलपराक्रमः ॥ २ ॥
तस्य प्राचीनवर्हिस्तु पुत्रस्तस्याप्युदारधीः।
दिवञ्जयस्तस्य सुतस्तस्य पुत्रो रिपुः स्मृतः ॥ ३ ॥
रिपोः पुत्रस्ततः श्रीमांश्चाक्षुषः कीर्त्तितो मनुः।
रुरुस्तस्य सुतः श्रीमानङ्गस्तस्य तथात्मजः ॥ ४ ॥
अङ्गस्य वेणः पुत्रस्तु नास्तिको धर्म्मवर्जितः।
अधर्म्मकारी वेणश्च मुनिभिश्च कुशैर्हतः ॥ ५ ॥
ऊरुं ममन्थुः पुत्रार्थे ततोऽस्य तनयोऽभवत्।
ह्रस्वोऽतिमात्रः कृष्णाङ्गो निषीदेति ततोऽब्रुवन्।
निषादस्तेन वै जातो विन्ध्यशैलनिवासकः ॥ ६ ॥

ततोऽस्य दक्षिणं पाणिं ममन्थुः सहसा द्विजाः।
तस्मात्तस्य सुतो जातो विष्णोर्मानसरूपधृक् ॥ ७ ॥
पृथुरित्येव नाम्ना स वेणः पुत्राद्दिवं ययौ।
दुदोह पृथिवीं राजा प्रजानां जीवनाय हि ॥ ८ ॥
अन्तर्द्धानः पृथोः पुत्रो हविर्द्धानस्तदात्मजः।
प्राचीनवर्हिस्तत्पुत्रः पृथिव्यामेकराड् बभौ ॥ ९ ॥
उपयेमे समुद्रस्य लवणस्य स वै सुताम्।
तस्मात् सुषाव सामुद्री दश प्राचीनवर्हिषः ॥ १० ॥
सर्वे प्राचेतसो नाम धनुर्वेदस्य पारगाः।
अपृथग् धर्म्मचरणास्तेऽतप्यन्त महत्तपः ॥ ११ ॥
दशवर्षसहस्राणि समुद्रसलिलेशयाः।
प्रजापतित्वं संप्राप्ता भार्य्या तेषाञ्च मारिषा ॥ १२ ॥
अभवद् भवशापेन तस्यां दक्षोऽभवत्ततः।
असृजन्मनसा दक्षः प्रजाः पूर्वं चतुर्विधाः ॥ १३ ॥
नावर्द्धन्त च तास्तस्य अपध्याता हरेण तु।
मैथुनेन ततः सृष्टिं कर्त्तुमैच्छत् प्रजापतिः ॥ १४ ॥
असिक्नीमावहद्भार्य्यां वीरणस्य प्रजापतेः।
तस्य पुत्रसहस्रन्तु वैरण्यां समपद्यत ॥ १५ ॥
नारदोक्ता भुवश्चान्तं गता भ्रातुश्च नागताः।
दक्षपुत्रसहस्रञ्च तेषु नष्टेषु सृष्टवान् ॥ १६ ॥
शवलाश्वास्तेऽपि गता भ्रातॄणां पदवीं हर!।
दक्षः क्रुद्धः शशापाथ नारदं जन्म चाप्स्यसि ॥ १७ ॥
नारदो ह्यभवत् पुत्रः कश्यपस्य मुनेः पुनः।
यज्ञे ध्वस्तेऽथ दक्षोऽपि शशापोग्रं महेश्वरम् ॥ १८ ॥
यष्ट्वा त्वामुपचारैश्च अपसर्पन्ति हि द्विजाः।
जन्मान्तरेऽपि वैराणि न विनश्यन्ति शङ्कर! ॥ १९ ॥

असिक्न्यां जनयामास दक्षो दुहितरं ह्यथ।
षष्टिं कन्यां रूपयुतां द्वे चैवाङ्गिरसे ददौ॥ २०॥
द्वे प्रादात् स कृशाश्वाय दश धर्म्माय चाप्यथ।
त्रयोदश कश्यपाय सप्तविंश तथेन्दवे॥ २१॥
प्रददौ बहुपुत्राय सुप्रभां भामिनीं तथा।
मनोरमां भानुमतीं विशालां बहुदामथ॥ २२॥
दक्षः प्रादान्महादेव! चतस्रोऽरिष्टनेमिने।
स कृशाश्वाय च प्रादात् सुप्रजाञ्च तथा जयाम्॥ २३॥
अरुन्धती वसुर्यामी लम्बा भानुर्मरुद्वती।
सङ्कल्पा च मूहूर्त्ता च साध्या विश्वा च ता दश॥ २४॥
धर्म्मपत्न्यः समाख्याताः कश्यपस्य वदाम्यहम्।
अदितिर्दितिर्दनुः काला ह्यनायुः सिंहिका मुनिः।
कद्रुः प्राधा इरा क्रोधा विनता सुरभिः खगा॥ २५॥
विश्वे देवास्तु विश्वायाः साध्या साध्यान् व्यजायत।
मरुद्वत्यां मरुद्वन्तो वसोस्तु वसवस्तथा॥ २६॥
भानोस्तु भानवो रुद्र! मुहूर्त्ताश्च मुहूर्त्तजाः।
लम्बायाश्चैव घोषोऽथ नागवीथिस्तु यामितः॥ २७॥
पृथिवीविषयं सर्वमरुन्धत्यां व्यजायत।
सङ्कल्पायास्तु सर्व्वात्मा जज्ञे सङ्कल्प एव हि॥ २८॥
आपो ध्रुवश्च सोमश्च धवश्चैवानिलोऽनलः।
प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवो नामभिः स्मृताः॥ २९॥
आपस्य पुत्त्रो वैतुण्ड्यः श्रमः श्रान्तो ध्वनिस्तथा।
ध्रुवस्य पुत्त्रो भगवान् कालो लोकस्य कालनः।
सोमस्य भगवान् वर्च्चा वर्च्चस्वी येन जायते॥ ३०॥
धवस्य पुत्त्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा।
मनोहरायां शिशिरः प्राणोऽथ रमणस्तथा॥ ३१॥

अनिलस्य शिवा भार्य्या तस्याः पुत्रः पुलोमजः।
अविज्ञातगतिश्चैव द्वौ पुत्रावनिलस्य तु॥ ३२॥
अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत।
तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठतः।
अपत्यं कृत्तिकानान्तु कार्त्तिकेय इति स्मृतः॥ ३३॥
प्रत्यूषस्य विदुः पुत्रमृषिं नाम्ना तु देवलम्।
विश्वकर्म्मा प्रभासस्य विख्यातो देववर्द्धकिः॥ ३४॥
अजैकपादहिर्ब्रध्नस्त्वष्टा रुद्रश्च वीर्य्यवान्।
त्वष्टुश्चाप्यात्मजः पुत्रो विश्वरूपो महातपाः।
हरश्च बहुरूपश्च त्र्यम्बकश्चापराजितः॥ ३५॥
वृषाकपिश्च शम्भुश्च कपर्द्दी रैवतस्तथा।
मृगव्याधश्च शर्वश्च कपाली च महामुने!।
एकादशैते कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः॥ ३६॥
सप्तविंशति सोमस्य पत्न्यो नक्षत्रसंज्ञिताः।
अदित्यां काश्यपाच्चैव सूर्य्या द्वादश जज्ञिरे।
विष्णुः शक्रोऽर्य्यमा धाता त्वष्टा पूषा तथैव च॥ ३७॥
विवस्वान् सविता चैव मित्रो वरुण एव च।
अंशुमांश्च भगश्चैव आदित्या द्वादश स्मृताः॥ ३८॥
हिरण्यकशिपुर्दित्यां हिरण्याक्षोऽभवत्तदा।
सिंहिका चाभवत् कन्या विप्रचित्तिपरिग्रहा॥ ३९॥
हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः पृथुलौजसः।
अनुह्लादश्च ह्लादश्च प्रह्लादश्चैव वीर्य्यवान्।
संह्लादश्चाभवत्तेषां प्रह्लादो विष्णुतत्परः॥ ४०॥
संह्लादपुत्र आयुष्मान् शिविर्वास्कल एव च।
विरोचनश्च प्राह्लादिर्बलिर्जज्ञे विरोचनात्।
बलेः पुत्रशतं त्वासीद्बाणज्येष्ठं वृषध्वज!॥ ४१॥

हिरण्याक्षसुताश्चासन् सर्व एव महाबलाः।
उत्कुरः शकुनिश्चैव भूतसन्तापनस्तथा।
महानाभो महाबाहुः कालनाभस्तथापरः॥ ४२॥
अभवन् दनुपुत्राश्च द्विमूर्द्धा शङ्करस्तथा।
अयोमुखः शङ्कुशिराः कपिलः शम्बरस्तथा॥ ४३॥
एकचक्रो महाबाहुस्तारकश्च महाबलः।
स्वर्भानुर्वृषपर्वा च पुलोमा च महासुरः।
एते दनोः सुताः ख्याता विप्रचित्तिश्च वीर्य्यवान्॥ ४४॥
स्वर्भानोः सुप्रभा कन्या शर्मिष्ठा वार्षपार्वणी।
उपदानवी हयशिराः प्रख्याता वरकन्यकाः॥ ४५॥
वैश्वानरसुते चोभे पुलोमा कालका तथा।
उभे ते तु महाभागे मारीचेस्तु परिग्रहः॥ ४६॥
ताभ्यां पुत्रसहस्राणि षष्टिर्दानवसत्तमाः।
पौलोमाः कालकञ्जाश्च मारीचतनयाः स्मृताः॥ ४७॥
सिंहिकायां समुत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्तथा।
व्यंशः शल्यश्च बलवान् नभश्चैव महाबलः॥ ४८॥
वातापिर्नमुचिश्चैव इल्वलः खसृमस्तथा।
अञ्जको नरकश्चैव कालनाभस्तथैव च।
निवातकवचा दैत्याः प्रह्लादस्य कुलेऽभवन्॥ ४९॥
षट्सुताश्च महासत्त्वास्ताम्रायाः परिकीर्त्तिताः।
शुकी श्येनी च भासी च सुग्रीवी शुचिगृध्रिका॥ ५०॥
शुकी शुकानजनयदुलूकी प्रत्यलूककान्।
श्येनी श्येनांस्तथा भासी भासान् गृध्रांश्च गृध्र्यपि॥ ५१
शुच्यौदकान् पक्षिगणान् सुग्रीवी तु व्यजायत।
अश्वानुष्ट्रान् गर्दभांश्च ताम्रावंशः प्रकीर्त्तितः॥ ५२॥
विनतायास्तु पुत्रौ द्वौ विख्यातौ गरुडारुणौ।

सुरसायां सहस्रन्तु सर्पाणाममितौजसाम् ॥ ५३ ॥
काद्रवेयाश्च फणिनः सहस्रममितौजसः।
तेषां प्रधानो भूतेश ! शेषवासुकितक्षकाः ॥ ५४ ॥
शङ्खः श्वेतो महापद्मः कम्बलाश्वतरौ तथा।
एलापत्रस्तथा नागः कर्कोटकधनञ्जयौ।
गणं क्रोधवशं विद्धि ते च सर्वे च दंष्ट्रिणः ॥ ५५ ॥
क्रोधा तु जनयामास पिशाचांश्च महाबलान्।
गास्तु वै जनयामास सुरभिर्महिषांस्तथा ॥ ५६ ॥
इरा वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्च सर्वशः।
खगा च यक्षरक्षांसि मुनिरप्सरसस्तथा ॥
अरिष्टा तु महासत्त्वान् गन्धर्वान् समजीजनत् ॥ ५७ ॥
देवा एकोनपञ्चाशन्मरुतो ह्यभवन्निति।
एकज्योतिर्द्विज्योतिश्च त्रिचतुर्ज्योतिरेव च ॥ ५८ ॥
एकशुक्रो द्विशुक्रश्च त्रिशुक्रश्च महाबलः।
ईदृक् चान्यादृक् सदृक् च ततः प्रतिसदृक् तथा ॥५९॥
मितश्च समितश्चैव सुमितश्च महाबलः।
ऋतजित् सत्यजिच्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ॥ ६० ॥
अतिमित्रोऽप्यमित्रश्च दूरमित्रोऽजितस्तथा।
ऋतश्च ऋतधर्म्मा च विहर्त्ता वरुणो ध्रुवः ॥ ६१ ॥
विधारणश्चतुर्थोऽयं गणश्चैकगणः स्मृतः।
ईदृक्षश्च सदृक्षश्च एतादृक्षो मिताशनः ॥ ६२ ॥
एतनः प्रसदृक्षश्च सुरतश्च महातपाः।
तादृगुग्रो ध्वनिर्भासो विमुक्तो विक्षिपः सहः ॥ ६३ ॥
द्युतिर्वसुर्बलाधृष्यो लाभः कामो जयी विराट्।
उद्देशको गणो नाम वायुस्कन्धे तु सप्तमे ॥ ६४ ॥
एतत्सर्वं हरिरूपं राजानो दानवाः सुराः।

सूर्य्यादिपरिवारेण मन्वाद्या ईजिरे हरिम् ॥ ६५ ॥

इति गारुड़े महापुराणे षष्ठोऽध्यायः।

सप्तमोऽध्यायः।

रुद्र उवाच। सूर्य्यादिपूजनं ब्रूहि स्वायम्भुवादिभिः कृतम्।
भुक्तिमुक्तिप्रदं सारं व्यास! संक्षेपतः शृणु ॥ १ ॥
हरिरुवाच। सूर्य्यादिपूजां वक्ष्यामि धर्म्मकामादिकारिकाम् ॥२॥
ओं सूर्य्यासनाय नमः ओं नमः सूर्य्यमूर्त्तये ओं ह्रां ह्रीं सः सूर्य्याय नमः। ओं सोमाय नमः ओं मङ्गलाय नमः ओं बुधाय नमः ओं बृहस्पतये नमः ओं शुक्राय नमः ओं शनैश्चराय नमः ओं राहवे नमः ओं केतवे नमः। ओं तेजश्चण्डाय नमः॥ ३ ॥

आसनावाहनं पाद्यमर्घ्यमाचमनं तथा।
स्नानं वस्त्रोपवीतञ्च गन्धपुष्पञ्च धूपकम् ॥ ४ ॥
दीपकञ्च नमस्कारं प्रदक्षिणविसर्ज्जने।
सूर्य्यादीनां सदा कुर्य्यादिति मन्त्रैर्वृषध्वज! ॥ ५ ॥
वातापिनशिवासनाय नमः। ओं हां शिवमूर्त्तये नमः। अञ्जको ना नमः। ओं ह्रीं शिरसे स्वाहा। ओं ह्रूं शिखायै निवातन कवचाय हुं ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ओं ह्रः षट्सभ्मः। ओं हां सद्योजाताय नमः। ओं ह्रीं वामशु नमः। ओं ह्रूं अघोराय नमः। ओं ह्रैं तत्पुरुषाय नमः। ओं ह्रौं ईशानाय नमः। ओं हां गौर्य्यै नमः ओं हां गुरुभ्यो नमः ओं हां इन्द्राय नमः ओं हां चण्डाय नमः ओं हां अघोराय नमः। ओं वासुदेवासनाय नमः ओं वासुदेवमूर्त्तये नमः। ओं अं ओं नमो भगवते वासुदेवाय नमः। ओं आं ओं नमो भगवते सङ्कर्षणाय नमः। ओं अं ओं

मो भगवते प्रद्युम्नाय नमः। ओं अं ओं नमो भगवते अ-
रुद्धाय नमः। ओं नारायणाय नमः ओं तत्सद्ब्रह्मणे
मः ओं ह्रूं विष्णवे नमः ओं क्ष्रौं नमो भगवते नरसिंहाय
मः। ओं भूः ओं नमो भगवते वराहाय नमः। ओं कं
पं झं वैनतेयाय नमः ओं जं खं वं सुदर्शनाय नमः ओं
। ठं फं षं गदायै नमः ओं वं लं मं क्षं पाञ्चजन्याय नमः
ों घं ढं भं हं श्रियै नमः ओं गं डं वं सं पुष्ट्यै नमः
ों धं षं वं सं वनमालायै नमः ओं सं दं लं श्रीवत्साय
मः ओं ठं चं भं यं कौस्तुभाय नमः। ओं गुरुभ्यो नमः
ों इन्द्रादिभ्यो नमः ओं विष्वक्सेनाय नमः ॥ ६ ॥

आसनादीन् हरेरेतैर्मन्त्रैर्दद्याद् वृषध्वज!
विष्णुशक्त्याः सरस्वत्याः पूजां शृणु शुभप्रदाम् ॥ ७ ॥

ओं ह्रीं सरस्वत्यै नमः ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं
िरसे नमः ओं ह्रूं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः
ों ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः ॥ ८ ॥

श्रद्धा ऋद्धिः कला मेधा तुष्टिः पुष्टिः प्रभा मतिः।
ओंकाराद्या नमोऽन्ताश्च सरस्वत्याश्च शक्तयः ॥ ९ ॥

ओं क्षेत्रपालाय नमः ओं गुरुभ्यो नमः ओं परमगुरुभ्यो
मः ॥ १० ॥

पद्मस्थायाः सरस्वत्या आसनाद्यं प्रकल्पयेत्।
सूर्य्यादीनां स्वकैर्मन्त्रैः पवित्रारोहणन्तथा ॥ ११ ॥

इति महापुराणे गारुडे सप्तमोऽध्यायः।

अष्टमोऽध्यायः।

रिरुवाच। भूमिष्ठे मण्डपे स्नात्वा मण्डले विष्णुमर्च्चयेत्।
पञ्चरङ्गिकचूर्णेन वज्रनाभन्तु मण्डलम् ॥ १ ॥

षोड़शैः कोष्ठकैस्तत्र सम्मितं रुद्र ! कारयेत्।
चतुर्थपञ्चकोणेषु सूत्रपातन्तु कारयेत् ॥ २ ॥
कोणसूत्रादुभयतः कोणा ये तत्र संस्थिताः।
तेषु चैव प्रकुर्वीत सूत्रपातं विचक्षणः ॥ ३ ॥
तदनन्तरकोणेषु एवमेव हि कारयेत्।
प्रथमा नाभिरुद्दिष्टा मध्ये रेखाप्रसङ्गमे ॥ ४ ॥
अन्तरेषु च सर्वेषु अष्टौ चैव तु नाभयः।
पूर्वमध्यमनाभिभ्यामथ सूत्रन्तु भ्रामयेत् ॥ ५ ॥
अन्तरेषु द्विजश्रेष्ठः पादोनं भ्रामयेत् हर !।
अनेन नाभिसूत्रस्य कर्णिकां भ्रामयेत् शिव ! ॥ ६ ॥
कर्णिकाया द्विभागेन केशराणि विचक्षणः।
तदग्रेण सदा विद्वान् दलान्येव समालिखेत् ॥ ७ ॥
सर्वेषु नाभिक्षेत्रेषु मानेनानेन सुव्रत !।
पद्मानि तानि कुर्वीत देशिकः परमार्थवित् ॥ ८ ॥
आदिसूत्रविभागेन द्वाराणि परिकल्पयेत्।
द्वारशोभां तथा तत्र तदर्द्धेन तु कल्पयेत् ॥ ९ ॥
कर्णिकां पीतवर्णेन सितरक्तादिकेशरान्।
अन्तरं नीलवर्णेन दलानि असितेन च ॥ १० ॥
कृष्णवर्णेन रजसा चतुरस्रं प्रपूरयेत्।
द्वाराणि शुक्लवर्णेन रेखाः पञ्च च मण्डले ॥ ११ ॥
सिता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम्।
कृत्वैव मण्डलञ्चादौ न्यासं तत्रार्चयेद्धरिम् ॥ १२ ॥
हृन्मध्ये तु न्यसेद्विष्णुं मध्ये सङ्कर्षणं तथा।
प्रद्युम्नं शिरसि न्यस्य शिखायामनिरुद्धकम् ॥ १३ ॥
ब्रह्माणं सर्व्वगात्रेषु करयोः श्रीधरं तथा।
अहं विष्णुरिति ध्यात्वा कर्णिकायां न्यसेद्धरिम् ॥ १४ ॥

न्यसेत् सङ्कर्षणं पूर्वे प्रद्युम्नञ्चैव दक्षिणे।
अनिरुद्धं पश्चिमे च ब्रह्माणञ्चोत्तरे न्यसेत्॥ १५॥
श्रीधरं रुद्रकोणेषु इन्द्रादीन् दिक्षु विन्यसेत्।
ततोऽभ्यर्च्य च गन्धाद्यैः प्राप्नुयात् परमं पदम्॥ १६॥
इति गारुड़े महापुराणे अष्टमोऽध्यायः।

नवमोऽध्यायः।

हरिरुवाच। समये दीक्षितः शिष्यो बद्धनेत्रस्तु वाससा।
अष्टाहुति शतं तस्य मूलमन्त्रेण होमयेत्॥ १॥
द्विगुणं पुत्रके होमं त्रिगुणं साधके मतम्।
निर्वाणदेशिके रुद्र! चतुर्गुणमुदाहृतम्।
गुरुविष्णुद्विजस्त्रीणां हन्ता वध्यस्त्वदीक्षितैः॥ २॥
अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि धर्माधर्मक्षयङ्करीम्।
उपवेश्य बहिः शिष्यान् धारणां तेषु कारयेत्॥ ३॥
वायव्या कलया रुद्र! शोष्यमाणान् विचिन्तयेत्।
आग्नेय्या दह्यमानांश्च प्लावितान् अम्भसा पुनः॥ ४॥
तेजस्तेजसि तं जीवमेकीकृत्य समाक्षिपेत्।
प्रणवं चिन्तयेद् व्योम्नि शरीरेऽन्यस्तु कारणम्॥ ५॥
एकैकं योजयेत्तत्र क्षेत्रज्ञं देहकारणात्।
उत्पाद्य योजयेत् पश्चादेकैकं वृषभध्वज!॥ ६॥
मण्डलादिष्वशक्तस्तु कल्पयित्वाऽर्चयेत् हरिम्।
चतुर्द्वारं भवेत्तत्र ब्रह्मतीर्थादनुक्रमात्॥ ७॥
हस्तं पद्मं समाख्यातं पत्राण्यङ्गुलयः स्मृताः।
कर्णिकातलहस्तन्तु नखान्यस्य तु केशराः॥ ८॥
तत्रार्चयेत् हरिं ध्यात्वा सूर्य्येन्द्वग्न्यन्तरेव च।
तं हस्तं पातयेन्मूर्ध्नि शिष्यस्य तु समाहितः॥ ९॥

हस्ते विष्णुः स्थितो यस्माद् विष्णुहस्तस्ततस्त्वयम्।
नश्यन्ति स्पर्शनात्तस्य पातकान्यखिलानि च ॥ १० ॥
गुरुः शिष्यं समभ्यर्च्य नेत्रे बद्ध्वा तु वाससा।
देवस्य प्रमुखं कृत्वा पुष्पाणि मोचयेत्ततः।
पुष्पं निपतितं यत्र मूर्ध्नि देवस्य शार्ङ्गिणः ॥ ११ ॥
तन्नाम कारयेत्तस्य स्त्रीणां नामाङ्कितं स्वकम्।
शूद्राणां दाससंयुक्तं कारयेत्तु विचक्षणः ॥ १२ ॥
इति गारुडे महापुराणे नवमोऽध्यायः।

दशमोऽध्यायः।

हरिरुवाच। श्र्यादिपूजां प्रवक्ष्यामि स्थण्डिलादिषु सिद्धये।
ओं श्रीं महालक्ष्म्यै नमः। श्रां श्रीं श्रूं श्रैं श्रौं श्रः
क्रमाद्धृदयञ्च शिरः शिखां कवचम्। नेत्रमस्त्रञ्च चासनं मूर्ति-
मर्चयेत् ॥ १ ॥
मण्डले पद्मगर्भे च चतुर्द्वारि रजोऽन्विते।
चतुषष्ट्यन्तमष्टादि खात्खेखान्यादि मण्डलम्।
खोचीन्दुसूर्य्यगं सर्वं खादिर्विदेन्दुवर्त्तनात् ॥ २ ॥
लक्ष्मीमङ्गानि चैकस्मिन् कोणे दुर्गां गणं गुरुम्।
क्षेत्रपालमथाग्न्यादौ होमाज्यशाव कामतः।
ओं घं टं डं हं महालक्ष्म्यै नमः।
अनेन पूजयेल्लक्ष्मीं पूर्वोक्तपरिवारकैः ॥ ३ ॥
ओं सौं सरस्वत्यै नमः। ओं ह्रीं सौं सरस्वत्यै नमः। ऐं
ह्रीं वद वद वाग्वादिनि स्वाहा। ओं ह्रीं सरस्वत्यै नमः ॥४
इति महापुराणे गारुडे दशमोऽध्यायः।

एकादशोऽध्यायः ।

रिरुवाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं काश्यपाय हि ।
जीवमुत्थाप्य सुषुम्नया नाड्यां व्योम्नि निवेशयेत् ॥ १ ॥
ततो रमिति बीजेन दहेद्भूतात्मकं वपुः ।
यमित्यनेन बीजेन तत्र सर्वं विनाशयेत् ॥ २ ॥
लमित्यनेन बीजेन प्लावयेत् सचराचरम् ।
वमित्यनेन बीजेन चिन्तयेदमृतं ततः ॥ ३ ॥
ततो बुद्बुदमध्ये तु पीतवासाश्चतुर्भुजः ।
अहं सततया ध्यानं ध्यानेन परिचिन्तयेत् ॥ ४ ॥
मन्त्रन्यासं ततः कुर्य्यात् त्रिविधं करदेहयोः ।
द्वादशाक्षरबीजेन पञ्चबीजैरनन्तरम् ।
षडङ्गेन ततः कुर्य्यात् साक्षात् येन हरिर्भवेत् ॥ ५ ॥
दक्षिणाङ्गुष्ठमारभ्य सव्याङ्गुष्ठं दले न्यसेत् ।
मध्ये बीजद्वयं न्यस्य न्यसेदक्षे ततः पुनः ॥ ६ ॥
हृच्छिरसि शिखावर्म्मवक्त्राक्षुदरपृष्ठतः ।
बाह्वोश्च करयोर्जान्वोः पादयोश्चापि विन्यसेत् ॥ ७ ॥
पद्माकारौ करौ कृत्वा मध्येऽङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
चिन्तयेत्तत्र सर्वेशं परं तत्त्वमनामयम् ॥ ८ ॥
क्रमादेतानि बीजानि तर्जन्यादिषु विन्यसेत् ।
ततो मूर्द्धाक्षिवक्त्रेषु कण्ठेषु हृदये तथा ।
नाभौ गुह्ये तथा जान्वोः पादयोर्विन्यसेत् क्रमात् ॥ ९ ॥
पाण्योः षडङ्गबीजानि न्यस्य काये ततो न्यसेत् ।
अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं विन्यसेद् बीजपञ्चकम् ॥ १० ॥
करमध्ये नेत्रबीजमस्त्रन्यासेऽप्ययं क्रमः ।
हृदये हृदयं न्यस्य शिरः शिरसि विन्यसेत् ॥ ११ ॥

शिखायान्तु शिखां न्यस्य कवचं सर्वतस्तनौ।
नेत्रे नेत्रे विधातव्ये अस्त्रञ्च करयोर्द्वयोः॥ १२॥
तेनैव च दिशो बद्धा पूजाविधिमथारभेत्।
हृदये चिन्तयेत् पूर्वं योगपीठं समाहितः॥ १३॥
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यञ्च यथाक्रमम्।
आग्नेयादौ च पूर्वादावधर्मादींश्च विन्यसेत्॥ १४॥
एभिः परिच्छन्नतनुं पीठभूतं तदात्मकम्।
अनन्तं विन्यसेत् पश्चात् पूर्वकायोन्नतं स्थितम्॥ १५॥
ततो विद्या सरो जातं दलाष्टसमदिग्दलम्।
सिताब्जं शतपत्राढ्यं विप्रकीर्णोद्ध कर्णिकम्॥ १६॥
ध्यात्वा वेदादिना पश्चात् सूर्य्यसोमाग्नसात्मनाम्।
मण्डलानि क्रमादेवमुपर्य्युपरि चिन्तयेत्॥ १७॥
ततः पूर्वादिदिक्संस्थाः शक्तीः केशवगोचराः।
विमलाद्या न्यसेदष्टौ नवमीं कर्णिकागताम्॥ १८॥
एवं ध्यात्वा समभ्यर्च्य योगपीठमनन्तरम्।
मनसावाह्य तत्रेशं हरिं शार्ङ्गं न्यसेत् पुनः॥ १९॥
हृदयादीनि पूर्वादिचतुर्दिग्दलयोगतः।
मध्ये नेत्रन्तु कोणेषु अस्त्रमन्त्रं न्यसेत्ततः॥ २०॥
सङ्कर्षणादिबीजानि पूर्वादिक्रमयोगतः।
द्वारि पूर्वे परे चैव वैनतेयन्तु विन्यसेत्॥ २१॥
सुदर्शनं सहस्रारं दक्षिणे द्वारि विन्यसेत्।
श्रियं दक्षिणतो न्यस्य लक्ष्मीमुत्तरतस्तथा॥ २२॥
द्वार्य्युत्तरे गदां न्यस्य शङ्खं कोणेषु विन्यसेत्।
देवदक्षिणतः शार्ङ्गं वामे चैव सुधीर्न्यसेत्॥ २३॥
तद्वत् खड्गं तथा चक्रं न्यसेत् पार्श्वद्वयोर्द्वयम्।
ततोऽन्तर्लोकपालांश्च स्वदिग्भेदेन विन्यसेत्॥ २४॥

वज्रादीन्यायुधानीव तथैव विनिवेशयेत्।
ऊर्द्ध्वं ब्रह्म तथानन्तमधश्च परिचिन्तयेत्॥ २५॥
सर्वं ध्यात्वेति संपूज्य मुद्राः सन्दर्शयेत्ततः।
अञ्जलिः प्रथमा मुद्रा क्षिप्रं देवप्रसादनी॥ २६॥
वन्दनी हृदयाश्रया सार्द्धं दक्षिण उन्नता।
ऊर्द्ध्वाङ्गुष्ठा वाममुष्टिर्दक्षिणाङ्गुष्ठबन्धनः॥ २७॥
सव्यस्य तस्य चाङ्गुष्ठो यः स ऊर्द्ध्वः प्रकीर्त्तितः।
तिस्रः साधारणा ह्येता मूर्त्तिभेदेन कल्पिताः॥ २८॥
कनिष्ठादिप्रयोगेण अष्टौ मुद्रा यथाक्रमम्।
अष्टानां पूर्ववीजानां क्रमशस्त्ववधारयेत्॥ २९॥
अङ्गुष्ठेन कनिष्ठान्तं नामयित्वाङ्गुलित्रयम्।
मुद्रेयं नरसिंहस्य न्युब्जं कृत्वा करद्वयम्॥ ३०॥
सव्यहस्तं तथोत्तानं कृत्वोर्द्ध्वं भ्रामयेत् शनैः।
नवमीयं स्मृता मुद्रा वराहाभिमता सदा॥ ३१॥
मुष्टिद्वयमथोत्तानमृज्वेकैकेन मोचयेत्।
कुञ्चयेत् सर्वमुद्राश्च अङ्गमुद्रेयमुच्यते॥ ३२॥
मुष्टिद्वयमथो बद्धा एवमेवानुपूर्वशः।
दशानां लोकपालानां मुद्राश्च क्रमयोगतः॥ ३३॥
स्वरमाद्यं द्वितीयञ्च उपान्त्यञ्चान्तमेव च।
वासुदेवो बलः कामो ह्यनिरुद्धो यथाक्रमम्॥ ३४॥
प्रणवस्तत्सदित्येतत् हुं क्ष्रौं भूरिति मन्त्रकाः।
नारायणस्तथा ब्रह्मा विष्णुः सिंहो वराहराट्॥ ३५॥
सितारुणहरिद्राभा नीलश्यामललोहिताः।
मेघाग्निमधुपिङ्गाभा वर्णतो नवनामकाः॥ ३६॥
कं टं जं पं शं गरुत्मान् स्यात् जं खं वं सुदर्शनम्।
खं चं फं पं गदा देवी वं लं मं क्षं च शङ्खकम्॥ ३७॥

घं ढं वं भं हं भवेत् श्रीश्च गं ञं ङं सं षं च पुष्टिका ।
धं वं च वनमाला स्यात् श्रीवत्सं दं सं भवेत् ॥ ३८ ॥
छं ङं पं यं कौस्तुभः प्रोक्तश्चानन्तो ह्यहमेव च ।
इत्यङ्गानि यथायोगं देवदेवस्य वै हर ॥ ३९ ॥
गरुड़ोऽम्बुजसङ्काशो गदा चैवासिताकृतिः ।
पुष्टिः शिरीषपुष्पाभा लक्ष्मीः काञ्चनसन्निभा ॥ ४० ॥
पूर्णचन्द्रनिभः शङ्खः कौस्तुभस्त्वरुणद्युतिः ।
चक्रं सूर्य्यसहस्राभं श्रीवत्सः कुन्दसन्निभः ।
पञ्चवर्णनिभा माला अनन्तो मेघसन्निभः ॥ ४१ ॥
विद्युद्रूपाणि चास्त्राणि यानि नोक्तानि वर्णतः ।
अर्घ्यपाद्यादि वै दद्यात् पुण्डरीकाक्षविद्यया ॥ ४२ ॥

इति महापुराणे गारुड़े एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पूजानुक्रमसिद्ध्यर्थं पूजानुक्रम उच्यते ।
ओं नम इत्यादौ परमात्मनः संस्मृतिः ॥ १ ॥
यं वं लं रमिति कायशुद्धिः ।
ओं नम इति चतुर्भुजात्मनिर्म्माणम् ॥ २ ॥

ततस्त्रिविधाकारविन्यासः । ततो हृदिस्थयोगपीठपूजा ॥

ओं अनन्ताय नमः, ओं धर्माय नमः, ओं ज्ञानाय नम
ओं वैराग्याय नमः, ओं ऐश्वर्य्याय नमः, ओं अधर्म्माय नम
ओं अज्ञानाय नमः, ओं अवैराग्याय नमः, ओं अनैश्वर्य्य
नमः, ओं पद्माय नमः, ओं आदित्यमण्डलाय नमः, ओं च
मण्डलाय नमः, ओं वह्निमण्डलाय नमः, ओं विमलायै नम
ओं उत्कर्षिण्यै नमः, ओं ज्ञानाय नमः, ओं क्रियायै नम
ओं अज्ञानाय नमः, ओं प्रक्रियायै नमः, ओं योगायै नम

ॐ प्रह्वै नमः, ॐ सत्यायै नमः, ॐ ईशानायै नमः, ॐ
ॐ तोमुख्यै नमः, साङ्गोपाङ्गाय हरेरासनाय नमः। ततः कर्णि-
कायां अं वासुदेवाय नमः, आं हृदयाय नमः, ईं शिरसे नमः,
ऊं शिखायै नमः, ऐं कवचाय नमः, औं नेत्रत्रयाय नमः, अः
फट् अस्त्राय नमः। आं सङ्कर्षणाय नमः, अं प्रद्युम्नाय नमः,
अः अनिरुद्धाय नमः, ओं अः नारायणाय नमः। ओं तत्सत्
ब्रह्मणे नमः, ओं हुं विष्णवे नमः क्ष्रौं नरसिंहाय भूर्वराहाय
कं टं जं शं वैनतेयाय जं खं वं सुदर्शनाय खं चं फं षं
गदायै वं लं सं कं पाञ्चजन्याय घं ढं भं हं श्रियै गं डं वं शं
पुष्ट्यै धं वं वनमालायै दं शं श्रीवत्साय छं डं यं कौस्तुभाय
शं शार्ङ्गाय इं इषुधिभ्यां चं चर्मणे खं खड्गाय सुराधिपतये धां
धनदाय धनाधिपतये क्षां ईशानाय विद्याधिपतये ओं वज्राय
ओं शक्त्यै ओं दण्डाय ओं खड्गाय ओं पाशाय ध्वजाय गदायै
त्रिशूलाय लं अनन्ताय पातालाधिपतये खं ब्रह्मणे सर्वलोका-
धिपतये ओं नमो भगवते वासुदेवाय नमः। ओं ओं नमः ओं
नं नमः ओं मों नमः ओं भं नमः ओं गं नमः ओं वं नमः
ओं तें नमः ओं वां नमः ओं सुं नमः ओं दें नमः ओं वां
नमः ओं यं नमः। ओं ओं नमः ओं नं नमः ओं मों नमः ओं
नां नमः ओं रां नमः ओं यं नमः ओं णां नमः ओं यं नमः।
ओं नमो नारायणाय ओं नमः पुरुषोत्तमाय नमः॥ ४॥

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष! नमस्ते विश्वभावन!।
सुब्रह्मण्य! नमस्तेऽस्तु महापुरुष! पूर्वज!॥ ५॥
होमकर्मणि चैतेषां स्वाहान्तमुपकल्पयेत्।
एवं जप्त्वा विधानेन शतमष्टोत्तरं तथा।
अर्घ्यं दत्त्वा जितं तेन प्रणामश्च पुनः पुनः॥ ६॥
ततोऽग्नावपि सम्पूज्य तं यजेत यथाविधि।

देवदेवं स्वबीजेन अङ्गादिभिरथाच्युतम् ॥ ७ ॥
पूर्वमुद्दीप्य चाभ्युक्ष्य प्रणवेन तु मन्त्रवित्।
भ्रामयित्वानलं कुण्डे पूजयेच्च शुभैः फलैः॥ ८ ॥
पूर्वं तत् सकलं ध्यात्वा मण्डले मनसा यजेत्।
वासुदेवाख्यतत्त्वेन हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ ९ ॥
सङ्कर्षणादिबीजेन यजेत् षट्कं तथैव च।
त्रयं त्रयं तथाङ्गानामेकैकां दिक्पतींस्तथा ॥ १० ॥
पूर्णाहुतिं तथैवान्ते दद्यात् सम्यगुपस्थितः।
वागतीति परे तत्त्वे आत्मानञ्च लयं नयेत् ॥ ११ ॥
उपविश्य पुनर्मुद्रां दर्शयित्वा नमेत् पुनः।
नित्यमेवंविधं होमं नैमित्तं द्विगुणं भवेत् ॥ १२ ॥
गच्छ गच्छ परं स्थानं यत्र देवो निरञ्जनः।
गच्छन्तु देवताः सर्वाः स्वस्थानस्थितिहेतवे ॥ १३ ॥
सुदर्शनः श्रीहरिश्च अच्युतः स त्रिविक्रमः।
चतुर्भुजो वासुदेवः षष्ठः प्रद्युम्न एव च ॥ १४ ॥
सङ्कर्षणः पुरुषोऽथ नवव्यूहो दशात्मकः।
अनिरुद्धो द्वादशात्मा अत ऊर्द्ध्वमनन्तकः ॥ १५ ॥
एते एकादिभिश्चक्रैर्विज्ञेयो लक्षिताः सुराः।
चक्राङ्कितैः पूजितैः स्याद् गृहे राक्षसदानवैः ॥ १६ ॥

ओँ चक्राय स्वाहा ओँ विचक्राय स्वाहा ओँ सुचक्रा[य] स्वाहा ओँ महाचक्राय स्वाहा ओँ असुरान्तकृत् हुं फट् ओँ हुं सहस्रार हुं फट्।

द्वारकाचक्रपूजेयं गृहे रक्षाकरी शुभा ॥ १७ ॥

इति महापुराणे गारुड़े द्वादशोऽध्यायः।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

देव उवाच । प्रवक्ष्याम्यधुना ह्येतद्वैष्णवं पञ्जरं शुभम् ।
नमो नमस्ते गोविन्द ! चक्रं गृह्य सुदर्शनम् ।
प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ १ ॥
गदां कौमोदकीं गृह्य पद्मनाभ ! नमोऽस्तु ते ।
याम्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ २ ॥
हलमादाय सौनन्दं नमस्ते पुरुषोत्तम ! ।
प्रतीच्यां रक्ष मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ ३ ॥
मुषलं शातनं गृह्य पुण्डरीकाक्ष ! रक्ष माम् ।
उत्तरस्यां जगन्नाथ ! भवन्तं शरणं गतः ॥ ४ ॥
खड्गमादाय चर्माथ अस्त्रशस्त्रादिकं हरे ! ।
नमस्ते रक्ष रक्षोघ्न ! ऐशान्यां शरणं गतः ॥ ५ ॥
पाञ्चजन्यं महाशङ्खमनुबोधञ्च पङ्कजम् ।
प्रगृह्य रक्ष मां विष्णो ! आग्नेय्यां रक्ष शूकर ! ॥ ६ ॥
चन्द्रसूर्य्यं समागृह्य खड्गं चान्द्रमसं तथा ।
नैरृत्यां माञ्च रक्षस्व दिव्यमूर्त्ते ! नृकेशरिन् ! ॥ ७ ॥
वैजयन्तीं सम्प्रगृह्य श्रीवत्सं कण्ठभूषणम् ।
वायव्यां रक्ष मां देव ! हयग्रीव ! नमोऽस्तु ते ॥ ८ ॥
वैनतेयं समारुह्य त्वन्तरीक्षे जनार्द्दन ! ।
माञ्च रक्षाजित ! सदा नमस्तेऽस्त्वपराजित ! ॥ ९ ॥
विशालाक्षं समारुह्य रक्ष मां त्वं रसातले ।
अकूपार ! नमस्तुभ्यं महामीन ! नमोऽस्तु ते ॥ १० ॥
करशीर्षाद्यङ्गुलेषु सत्य ! त्वं बाहुपञ्जरम् ।
कृत्वा रक्षस्व मां विष्णो ! नमस्ते पुरुषोत्तम ! ॥ ११ ॥
एवमुक्तं शङ्कराय वैष्णवं पञ्जरं महत् ।

पुरा रक्षार्थमीशान्या: कात्यायन्या वृषध्वज ! ॥ १२ ॥
नाशयामास सा येन चामरं महिषासुरम्।
दानवं रक्तवीजञ्च अन्यांश्च सुरकण्टकान्।
एतज्जपन्नरो भक्त्या शत्रून् विजयते सदा ॥ १३ ॥
इति महापुराणे गारुड़े त्रयोदशोऽध्याय:।

चतुर्दशोऽध्याय:

हरिरुवाच। अथ योगं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकरं परम्।
ध्यायिभि: प्रोच्यते ध्येयो ध्यानेन हरिरीश्वर: ॥ १ ॥
तत् शृणुष्व महेशान ! सर्वपापविनाशनम्।
विष्णु: सर्वेश्वरोऽनन्त: षड़ूर्मिपरिवर्जित: ॥ २ ॥
वासुदेवो जगन्नाथो ब्रह्मात्माहमेव हि।
देहिदेहस्थितो नित्य: सर्वदेहविवर्जित: ॥ ३ ॥
देहधर्म्मविहीनश्च चराचरविवर्जित:।
षड्विधेषु स्थितो द्रष्टा श्रोता घ्राता ह्यतीन्द्रिय: ॥ ४ ॥
तद्धर्म्मरहित: स्रष्टा नामगोत्रविवर्जित:।
मन्ता मन:स्थितो देवो मनसा परिवर्जित: ॥ ५ ॥
मनोधर्म्मविहीनश्च विज्ञानं ज्ञानमेव च।
बोद्धा बुद्धिस्थित: साक्षी सर्वज्ञो बुद्धिवर्जित: ॥ ६ ॥
बुद्धिधर्म्मविहीनश्च सर्व: सर्वगतो मन:।
सर्वप्राणिविनिर्मुक्त: प्राणधर्म्मविवर्जित: ॥ ७ ॥
प्राणिप्राणो महाशान्तो भयेन परिवर्जित:।
अहङ्कारादिहीनश्च तद्धर्मपरिवर्जित: ॥ ८ ॥
तत्साक्षी तन्नियन्ता च परमानन्दरूपक:।
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तत्साक्षी तद्विवर्जित: ॥ ९ ॥
तुरीय: परमो धाता दृग्रूपो गुणवर्जित:।

मुक्तो बुद्धोऽजरो व्यापी सत्य आत्मामरः शिवः ॥ १० ॥
एवं ये मानवा विप्रा ध्यायन्तीशं परं पदम् ।
प्राप्नुयुस्ते च तद्रूपं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ११ ॥
इति ध्यानं समाख्यातं तव शङ्कर ! सुव्रत ! ।
पठेद् य एतत् सततं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ॥

इति गारुड़े महापुराणे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

उवाच । संसारसागराद् घोरान्मुच्यते किं जपन् प्रभो ! ।
नरस्तन्मे परं जप्यं कथय त्वं जनार्द्दन ! ॥ १ ॥
उवाच । ईश्वरं परमं ब्रह्म परमात्मानमव्ययम् ।
विष्णुं नामसहस्रेण स्तुवन् मुक्तो भवेन्नरः ॥ २ ॥
यत् पवित्रं परं जप्यं कथयामि वृषध्वज ! ।
शृणुष्वावहितो भूत्वा सर्वपापविनाशनम् ॥ ३ ॥
वासुदेवो महाविष्णुर्वामनो वासवो वसुः ।
बालचन्द्रनिभो बालो बलभद्रो बलाधिपः ॥ ४ ॥
बलिबन्धनकृद्वेधा वरेण्यो वेदवित् कविः ।
वेदकर्त्ता वेदरूपो वेद्यो वेदपरिप्लुतः ॥ ५ ॥
वेदाङ्गवेत्ता वेदेशो बलाधारो बलार्दनः ।
अविकारो वरेशश्च वरदो वरुणाधिपः ॥ ६ ॥
वीरहा च वृहद्वीरो वन्दितः परमेश्वरः ।
आत्मा च परमात्मा च प्रत्यगात्मा वियत् परः ॥ ७ ॥
पद्मनाभः पद्मनिधिः पद्महस्तो गदाधरः ।
परमः परभूतश्च पुरुषोत्तम ईश्वरः ॥ ८ ॥
पद्मजङ्घः पुण्डरीकः पद्ममालाधरः प्रियः ।
पद्माक्षः पद्मगर्भश्च पर्जन्यः पद्मसंस्थितः ॥ ९ ॥

अपारः परमार्थश्च पराणाञ्च परः प्रभुः।
पण्डितः पण्डितेभ्यश्च पवित्रः पापमर्द्दकः॥ १०॥
शुद्धः प्रकाशरूपश्च पवित्रः परिरक्षकः।
पिपासावर्जितः पाद्यः पुरुषः प्रकृतिस्तथा॥ ११॥
प्रधानं पृथिवीपद्मं पद्मनाभः प्रियप्रदः।
सर्वेशः सर्वगः सर्वः सर्ववित् सर्वदः परः॥ १२॥
सर्वस्य जगतो धाम सर्वदर्शी च सर्वभृत्।
सर्वानुग्रहकृद्देवः सर्वभूतहृदिस्थितः॥ १३॥
सर्वपः सर्वपूज्यश्च सर्वदेवनमस्कृतः।
सर्वस्य जगतोमूलं सकलो निष्कलोऽनलः॥ १४॥
सर्वगोप्ता सर्वनिष्ठः सर्वकारणकारणम्।
सर्वध्येयः सर्वमित्रः सर्वदेवस्वरूपधृक्॥ १५॥
सर्वाध्यायः सुराध्यक्षः सुरासुरनमस्कृतः।
दुष्टानाञ्चासुराणाञ्च सर्वदा घातकोऽन्तकः॥ १६॥
सत्यपालश्च सन्नाभः सिद्धेशः सिद्धवन्दितः।
सिद्धसाध्यः सिद्धसिद्धः साध्यसिद्धो हृदीश्वरः॥ १७॥
शरण्यं जगतश्चैव श्रेयः क्षेमस्तथैव च।
शुभकृच्छोभनः सौम्यः सत्यः सत्यपराक्रमः॥ १८॥
सत्यस्थः सत्यसङ्कल्पः सत्यवित् सत्यदस्तथा।
धर्मो धर्म्मी च कर्म्मी च सर्वकर्म्मविवर्जितः॥ १९॥
कर्म्मकर्त्ता च कर्मैव क्रियाकार्य्यं तथैव च।
श्रीपतिर्नृपतिः श्रीमान् सर्वस्य पतिवर्जितः॥ २०॥
स देवानां पतिश्चैव वृष्णीनां पतिरीरितः।
पतिर्हिरण्यगर्भस्य त्रिपुरान्तपतिस्तथा॥ २१॥
पशूनाञ्च पतिः प्रायो वसूनां पतिरेव च।
पतिराखण्डलस्यैव वरुणस्य पतिस्तथा॥ २२॥

वनस्पतीनाञ्च पतिरनिलस्य पतिस्तथा।
अनलस्य पतिश्चैव यमस्य पतिरेव च॥ २३॥
कुवेरस्य पतिश्चैव नक्षत्राणां पतिस्तथा।
ओषधीनां पतिश्चैव वृक्षाणाञ्च पतिस्तथा॥ २४॥
नागानां पतिरर्कस्य दक्षस्य पतिरेव च।
सुहृदाञ्च पतिश्चैव नृपाणाञ्च पतिस्तथा॥ २५॥
गन्धर्वाणां पतिश्चैव वसूनां पतिरुत्तमः।
पर्वतानां पतिश्चैव निम्नगानां पतिस्तथा॥ २६॥
सुराणाञ्च पतिः श्रेष्ठः कपिलस्य पतिस्तथा।
लतानाञ्च पतिश्चैव वीरुधाञ्च पतिस्तथा॥ २७॥
मुनीनाञ्च पतिश्चैव सूर्य्यस्य पतिरुत्तमः।
पतिश्चन्द्रमसः श्रेष्ठः शुक्रस्य पतिरेव च॥ २८॥
ग्रहाणाञ्च पतिश्चैव राक्षसानां पतिस्तथा।
किन्नराणां पतिश्चैव द्विजानां पतिरुत्तमः॥ २९॥
सरिताञ्च पतिश्चैव समुद्राणां पतिस्तथा।
सरसाञ्च पतिश्चैव भूतानाञ्च पतिस्तथा॥ ३०॥
वेतालानां पतिश्चैव कुष्माण्डानां पतिस्तथा।
पक्षिणाञ्च पतिः श्रेष्ठः पशूनां पतिरेव च॥ ३१॥
महात्मा मङ्गलो मेयो मन्दरो मन्दरेश्वरः।
मेरुर्माता प्रमाणञ्च माधवो मनोवर्जितः॥ ३२॥
मालाधरो महादेवो महादेवेन पूजितः।
महाशान्तो महाभागो मधुसूदन एव च॥ ३३॥
महावीर्य्यो महाप्राणो मार्कण्डेयप्रवन्दितः।
मायात्मा मायया बद्धो मायया तु विवर्जितः॥ ३४॥
मुनिस्तुतो मुनिर्मैत्रो महानासो महाहनुः।
महाबाहुर्महादन्तो मरणेन विवर्जितः॥ ३५॥

महावक्त्रो महात्मा च महाकारो महोदरः।
महापादो महाग्रीवी महामानी महामनाः॥ ३६॥
महामतिर्महाकीर्त्तिर्महारूपो महासुरः।
मधुश्च माधवश्चैव महादेवो महेश्वरः॥ ३७॥
मखेष्टो मखरूपी च माननीयो मखेश्वरः।
महावातो महाभागो महेशोऽतीतमानुषः॥ ३८॥
मानवश्च मनुश्चैव मानवानां प्रियङ्करः।
मृगश्च मृगपूज्यश्च मृगाणाञ्च पतिस्तथा॥ ३९॥
बुधस्य तु पतिश्चैव पतिश्चैव बृहस्पतेः।
पतिः शनैश्चरस्यैव राहोः केतोः पतिस्तथा॥ ४०॥
लक्ष्मणो लक्षणश्चैव लम्बौष्ठो ललितस्तथा।
नानालङ्कारसंयुक्तो नानाचन्दनचर्च्चितः॥ ४१॥
नानारसोज्ज्वलद्वक्त्रो नानापुष्पोपशोभितः।
रामो रमापतिश्चैव सभार्य्यः परमेश्वरः॥ ४२॥
रत्नदो रत्नहर्त्ता च रूपी रूपविवर्जितः।
महारूपोग्ररूपश्च सौम्यरूपस्तथैव च॥ ४३॥
नीलमेघनिभः शुद्धः कालमेघनिभस्तथा।
धूमवर्णः पीतवर्णो नानारूपो ह्यवर्णकः॥ ४४॥
विरूपो रूपदश्चैव शुक्लवर्णस्तथैव च।
सर्ववर्णो महायोगी यज्ञो यज्ञकृदेव च॥ ४५॥
सुवर्णो वर्णवांश्चैव सुवर्णाख्यस्तथैव च।
सुवर्णावयवश्चैव सुवर्णः स्वर्णमेखलः॥ ४६॥
सुवर्णस्य प्रदाता च सुवर्णांशस्तथैव च।
सुवर्णस्य प्रियश्चैव सुवर्णाढ्यस्तथैव च॥ ४७॥
सुपर्णी च महापर्णः सुपर्णस्य च कारणम्।
वैनतेयस्तथादित्य आदिरादिकरः शिवः॥ ४८॥

कारणं मन्वन्तरस्यैव पुराणस्य च कारणम्।
बुद्धीनां कारणञ्चैव कारणं मनसस्तथा॥ ४९॥
कारणं चेतसश्चैव अहङ्कारस्य कारणम्।
भूतानां कारणं तद्वत् कारणञ्च विभावसोः॥ ५०॥
आकाशकारणं तद्वत् पृथिव्याः कारणं परम्।
अण्डस्य कारणञ्चैव प्रकृतेः कारणं तथा॥ ५१॥
देहस्य कारणञ्चैव चक्षुषश्चैव कारणम्।
श्रोत्रस्य कारणं तद्वत् कारणञ्च त्वचस्तथा॥ ५२॥
जिह्वायाः कारणञ्चैव प्राणस्यैव च कारणम्।
हस्तयोः कारणं तद्वत् पादयोः कारणं तथा॥ ५३॥
वाचश्च कारणं तद्वत् पायोश्चैव तु कारणम्।
इन्द्रस्य कारणञ्चैव कुबेरस्य च कारणम्॥ ५४॥
यमस्य कारणञ्चैव ईशानस्य च कारणम्।
यक्षाणां कारणञ्चैव रक्षसां कारणं परम्॥ ५५॥
भूषाणां कारणं श्रेष्ठं धर्मस्यैव तु कारणम्।
जन्तूनां कारणञ्चैव वसूनां कारणं परम्॥ ५६॥
मनूनां कारणञ्चैव पक्षिणां कारणं परम्।
मुनीनां कारणं श्रेष्ठं योगिनां कारणं परम्॥ ५७॥
सिद्धानां कारणञ्चैव यक्षाणां कारणं परम्।
कारणं किन्नराणाञ्च गन्धर्वाणाञ्च कारणम्॥ ५८॥
नदानां कारणञ्चैव नदीनां कारणं परम्।
कारणञ्च समुद्राणां वृक्षाणां कारणं तथा॥ ५९॥
कारणं वीरुधाञ्चैव लोकानां कारणं तथा।
पातालकारणञ्चैव देवानां कारणं तथा॥ ६०॥
सर्पाणां कारणञ्चैव श्रेयसां कारणं तथा।
पशूनां कारणञ्चैव सर्वेषां कारणन्तथा॥ ६१॥

देहात्मा चेन्द्रियात्मा च आत्मा बुद्धिस्तथैव च।
मनसश्च तथैवात्मा चात्माहङ्कारचेतसः॥ ६२॥
जाग्रतः स्वपतश्चात्मा महदात्मा परस्तथा।
प्रधानस्य परात्मा च आकाशात्मा ह्यपां तथा॥ ६३॥
पृथिव्याः परमात्मा च वयस्यात्मा तथैव च।
गन्धस्य परमात्मा च रूपस्यात्मा परस्तथा॥ ६४॥
शब्दात्मा चैव वागात्मा स्पर्शात्मा पुरुषस्तथा।
श्रोत्रात्मा च त्वगात्मा च जिह्वायाः परमस्तथा॥ ६५॥
घ्राणात्मा चैव हस्तात्मा पादात्मा परमस्तथा।
उपस्थस्य तथैवात्मा पाय्वात्मा परमस्तथा॥ ६६॥
इन्द्रात्मा चैव ब्रह्मात्मा रुद्रात्मा च मनोस्तथा।
दक्षप्रजापतेरात्मा सत्यात्मा परमस्तथा॥ ६७॥
ईशात्मा परमात्मा च रौद्रात्मा मोक्षविद् यतिः।
यत्नवांश्च तथा यत्नश्चर्मी खड्गासुरान्तकः॥ ६८॥
ह्रीप्रवर्त्तनशीलश्च यतीनाञ्च हिते रतः।
यतिरूपी च योगी च योगिध्येयो हरिः शितिः॥ ६९॥
संविन्मेधा च कालश्च उष्मा वर्षा मतिस्तथा।
संवत्सरो मोक्षकरो मोहप्रध्वंसकस्तथा॥ ७०॥
मोहकर्त्ता च दुष्टानां माण्डव्यो वड़वामुखः।
संवर्त्तकः कालकर्त्ता गौतमो भृगुरङ्गिराः॥ ७१॥
अत्रिर्वशिष्ठः पुलहः पुलस्त्यः कुत्स एव च।
याज्ञवल्क्यो देवलश्च व्यासश्चैव पराशरः॥ ७२॥
शर्म्मदश्चैव गाङ्गेयो हृषीकेशो बृहत् श्रवाः।
केशवः क्लेशहन्ता च सुकर्णः कर्णवर्जितः॥ ७३॥
नारायणो महाभागः प्राणस्य पतिरेव च।
अपानस्य पतिश्चैव व्यानस्य पतिरेव च॥ ७४॥

उदानस्य पतिः श्रेष्ठः समानस्य पतिस्तथा।
शब्दस्य च पतिः श्रेष्ठः स्पर्शस्य पतिरेव च॥ ७५॥
रूपाणां चपतिश्चाद्यः खड्गपाणिर्हलायुधः।
चक्रपाणिः कुण्डली च श्रीवत्साङ्कस्तथैव च॥ ७६॥
प्रकृतिः कौस्तुभग्रीवः पीताम्बरधरस्तथा।
सुमुखो दुर्मुखश्चैव मुखेन तु विवर्जितः॥ ७७॥
अनन्तोऽनन्तरूपश्च सुनखः सुरसुन्दरः।
सुकलापो विभुर्जिष्णुर्भ्राजिष्णुश्चेषुधीस्तथा॥ ७८॥
हिरण्यकशिपोर्हन्ता हिरण्याक्षविमर्दकः।
निहन्ता पूतनायाश्च भास्करान्तविनाशनः॥ ७९॥
केशिनो दलनश्चैव मुष्टिकस्य विमर्दकः।
कंसदानवभेत्ता च चाणूरस्य प्रमर्दकः॥ ८०॥
अरिष्टस्य निहन्ता च अक्रूरप्रिय एव च।
अक्रूरः क्रूररूपश्च अक्रूरप्रियवन्दितः॥ ८१॥
भगहा भगवान् भानुस्तथा भागवतः स्वयम्।
उद्धवश्चोद्धवस्येशो ह्युद्धवेन विचिन्तितः॥ ८२॥
चक्रधृक् चञ्चलश्चैव चलाचलविवर्जितः।
अहङ्कारो मतिश्चित्तं गगनं पृथिवी जलम्॥ ८३॥
वायुश्चक्षुस्तथा श्रोत्रं जिह्वा च घ्राणमेव च।
वाक् पाणिपादोजवनः पायूपस्थस्तथैव च॥ ८४॥
शङ्करश्चैव खर्वश्च क्षान्तिदः क्षान्तिकृन्नरः।
भक्तप्रियस्तथा भर्त्ता भक्तिमान् भक्तिवर्धनः॥ ८५॥
भक्तस्तुतो भक्तपरः कीर्त्तिदः कीर्त्तिवर्द्धनः।
कीर्त्तिर्दीप्तिः क्षमा कान्तिर्भक्तिश्चैव दया परा॥ ८६॥
दानं दाता च कर्त्ता च देवदेवप्रियः शुचिः।
शुचिमान् सुखदो मोक्षः कामश्चार्थः सहस्रपात्॥ ८७॥

सहस्रशीर्षा वैद्यश्च मोक्षद्वारस्तथैव च।
प्रजाद्वारं सहस्रान्तः सहस्रकर एव च॥ ८८॥
शुक्रश्च सुकिरीटी च सुग्रीवः कौस्तुभस्तथा।
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च हयग्रीवश्च शूकरः॥ ८९॥
मत्स्यः परशुरामश्च प्रह्लादो बलिरेव च।
शरण्यश्चैव नित्यश्च बुद्धो मुक्तः शरीरभृत्॥ ९०॥
खरदूषणहन्ता च रावणस्य प्रमर्दनः।
सीतापतिश्च वर्द्धिष्णुर्भरतश्च तथैव च॥ ९१॥
कुम्भेन्द्रजिन्निहन्ता च कुम्भकर्णप्रमर्दनः।
नरान्तकान्तकश्चैव देवान्तकविनाशनः॥ ९२॥
दुष्टासुरनिहन्ता च शम्बरारिस्तथैव च।
नरकस्य निहन्ता च त्रिशीर्षस्य विनाशनः॥ ९३॥
यमलार्जुनभेत्ता च तपो हितकरस्तथा।
वादित्रश्चैव वाद्यश्च बुद्धश्च वै वरप्रदः॥ ९४॥
सारः सारप्रियः सौरः कालहन्ता निकृन्तनः।
अगस्त्यो देवलश्चैव नारदो नारदप्रियः॥ ९५॥
प्राणोऽपानस्तथा व्यानो रजः सत्त्वं तमः तमः शरत्।
उदानश्च समानश्च भेषजश्च भिषक् तथा॥ ९६॥
कूटस्थः स्वच्छरूपश्च सर्वदेहविवर्जितः।
चक्षुरिन्द्रियहीनश्च वागिन्द्रियविवर्जितः॥ ९७॥
हस्तेन्द्रियविहीनश्च पादाभ्याञ्च विवर्जितः।
पायूपस्थविहीनश्च महातपो विवर्जितः॥ ९८॥
प्रबोधेन विहीनश्च बुद्ध्या चैव विवर्जितः।
चेतसा विगतश्चैव प्राणेन च विवर्जितः॥ ९९॥
अपानेन विहीनश्च व्यानेन च विवर्जितः।
उदानेन विहीनश्च समानेन विवर्जितः॥ १००॥

आकाशेन विहीनश्च वायुना परिवर्जितः।
अग्निना च विहीनश्च उदकेन विवर्जितः॥ १०१॥
पृथिव्या च विहीनश्च शब्देन च विवर्जितः।
स्पर्शेन च विहीनश्च सर्वरूपविवर्जितः॥ १०२॥
रागेण विगतश्चैव अघेन परिवर्जितः।
शोकेन रहितश्चैव वचसा परिवर्जितः॥ १०३॥
रजोविवर्जितश्चैव विकारैः षड्भिरेव च।
कामेन वर्जितश्चैव क्रोधेन परिवर्जितः॥ १०४॥
लोभेन विगतश्चैव दम्भेन च विवर्जितः।
सूक्ष्मश्चैव सुसूक्ष्मश्च स्थूलात् स्थूलतरस्तथा॥ १०५॥
विशारदो बलाध्यक्षः सर्वस्य क्षोभकस्तथा।
प्रकृतेः क्षोभकश्चैव महतः क्षोभकस्तथा॥ १०६॥
भूतानां क्षोभकश्चैव बुद्धेश्च क्षोभकस्तथा।
इन्द्रियाणां क्षोभकश्च विषयक्षोभकस्तथा॥ १०७॥
ब्रह्मणः क्षोभकश्चैव रुद्रस्य क्षोभकस्तथा।
अगम्यश्चक्षुरादेश्च श्रोत्रागम्यस्तथैव च॥ १०८॥
त्वचा न गम्यः कूर्मश्च जिह्वाग्राह्यस्तथैव च।
घ्राणेन्द्रियागम्य एव वाचा ग्राह्यस्तथैव च॥ १०९॥
अगम्यश्चैव पाणिभ्यां पादागम्यस्तथैव च।
अग्राह्यो मनसश्चैव बुद्ध्या ग्राह्यो हरिस्तथा॥ ११०॥
अहं बुद्ध्या तथा ग्राह्यश्चेतसा ग्राह्य एव च।
शङ्खपाणिरव्ययश्च गदापाणिस्तथैव च॥ १११॥
शार्ङ्गपाणिश्च कृष्णश्च ज्ञानमूर्त्तिः परन्तपः।
तपस्वी ज्ञानगम्यो हि ज्ञानी ज्ञानविदेव च॥ ११२॥
ज्ञेयश्च ज्ञेयहीनश्च ज्ञप्तिश्चैतन्यरूपकः।
भावो भाव्यो भवकरो भावनो भवनाशनः॥ ११३॥

गोविन्दो गोपतिर्गोपः सर्वगोपीसुखप्रदः ।
गोपालो गोपतिश्चैव गोमतिर्गोधरस्तथा ॥ ११४ ॥
उपेन्द्रश्च नृसिंहश्च शौरिश्चैव जनार्दनः ।
आरणेयो बृहद्भानुर्बृहद्दीप्तस्तथैव च ॥ ११५ ॥
दामोदरस्त्रिकालश्च कालज्ञः कालवर्जितः ।
त्रिसन्ध्यो द्वापरं त्रेता प्रजाद्वारं त्रिविक्रमः ॥ ११६ ॥
विक्रमो दण्डहस्तश्च ह्येकदण्डी त्रिदण्डधृक् ।
सामभेदस्तथोपायः सामरूपी च सामगः ॥ ११७ ॥
सामवेदो ह्यथर्वश्च सुकृतः सुखरूपी च ।
अथर्ववेदविच्चैव ह्यथर्वाचार्य्य एव च ॥ ११८ ॥
ऋग्रूपी चैव ऋग्वेद ऋग्वेदेषु प्रतिष्ठितः ।
यजुर्वेत्ता यजुर्वेदो यजुर्वेदविदेकपात् ॥ ११९ ॥
बहुपाच्च सुपाच्चैव तथा चैव सहस्रपात् ।
चतुष्पाच्च द्विपाच्चैव स्मृतिर्न्यायोपमो बली ॥ १२० ॥
सन्न्यासी चैव सन्न्यासश्चतुराश्रम एव च ।
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः ॥ १२१ ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वर्णस्तथैव च ।
शीलदः शीलसम्पन्नो दुःशीलपरिवर्जितः ॥ १२२ ॥
मोक्षोऽध्यात्मसमाविष्टः स्तुतिः स्तोता च पूजकः ।
पूज्यो वाक् करणश्चैव वाच्यश्चैव तु वाचकः ॥ १२३ ॥
वेत्ता व्याकरणश्चैव वाक्यश्चैव च वाक्यवित् ।
वाक्यगम्यस्तीर्थवासी तीर्थस्तीर्थी च तीर्थवित् ॥ १२४ ॥
तीर्थादिभूतः साङ्ख्यश्च निरुक्तं त्वधिदैवतम् ।
प्रणवः प्रणवेशश्च प्रणवेण प्रवन्दितः ॥ १२५ ॥
प्रणवेन च लक्ष्यो वै गायत्री च गदाधरः ।
शालग्रामनिवासी च शालग्रामस्तथैव च ॥ १२६ ॥

अलमायी योगमायी मेघमायी कुशेशय: ।
महीभर्त्ता च कार्य्यश्च कारणं पृथिवीधर: ॥ १२७ ॥
ञापति: शाश्वतश्च काम्य: कामयिता विराट् ।
म्राट् पूषा तथा स्वर्गो रथस्थ: सारथिर्बलम् ॥ १२८ ॥
नी धनप्रदो धन्यो यादवानां हिते रत: ।
र्जुनस्य प्रियश्चैव ह्यर्जुनो भीम एव च ॥ १२९ ॥
राक्रमो दुर्विसह: सर्वशास्त्रविशारद: ।
रस्वतो महाभीष्म: पारिजातहरस्तथा ॥ १३० ॥
मृतस्य प्रदाता च क्षीरोद: क्षीर एव च ।
इन्द्रात्मजस्तस्य गोप्ता गोवर्द्धनधरस्तथा ॥ १३१ ॥
कंसस्य नाशनस्तद्वद् हस्तिपो हस्तिनाशन: ।
शिपिविष्ट: प्रसन्नश्च सर्वलोकार्त्तिनाशन: ॥ १३२ ॥
मुद्रो मुद्राकरश्चैव सर्वमुद्राविवर्जित: ।
देही देहस्थितश्चैव देहस्य च नियामक: ॥ १३३ ॥
श्रोता श्रोत्रनियन्ता च श्रोतव्य: श्रवणस्तथा ।
त्वक्स्थितश्च स्पर्शयिता स्पृश्यञ्च स्पर्शनं तथा ॥ १३४ ॥
चक्षु:स्थो रूपद्रष्टा च नियन्ता चक्षुषस्तथा ।
दृश्यश्चैव तु जिह्वास्थो रसज्ञश्च नियामक: ॥ १३५ ॥
घ्राणस्थो घ्राणकृद् घ्राता घ्राणेन्द्रियनियामक: ।
वाक्स्थो वक्ता च वक्तव्यो वचनं वाङ्नियामक: ॥ १३६ ॥
प्राणिस्थ: शिल्पकृच्छिल्पो हस्तयोश्च नियामक: ।
पदव्यश्चैव गन्ता च गन्तव्यं गमनं तथा ॥ १३७ ॥
नियन्ता पादयोश्चैव पाद्यभाक् च विसर्गकृत् ।
विसर्गस्य नियन्ता च ह्युपस्थस्थ: सुखस्तथा ॥ १३८ ॥
उपस्थस्य नियन्ता च तदानन्दकरश्च ह ।
शत्रुघ्न: कार्त्तवीर्य्यश्च दत्तात्रेयस्तथैव च ॥ १३९ ॥

अलर्कस्य च्छिदश्चैव कान्तवीर्य्यनिकृन्तनः।
कालनेमिर्महानेमिर्मेघो मेघपतिस्तथा ॥ १४० ॥
अन्नप्रदोऽन्नरूपी च ह्यन्नादोऽन्नप्रवर्त्तकः।
धूमकृद्धूमरूपश्च देवकीपुत्र उत्तमः ॥ १४१ ॥
देवक्यानन्दनो नन्दो रोहिण्याः प्रिय एव च।
वसुदेवप्रियश्चैव वसुदेवसुतस्तथा ॥ १४२ ॥
दुन्दुभिर्हासरूपश्च पुष्पहासस्तथैव च।
अट्टहासप्रियश्चैव सर्व्वाध्यक्षः क्षरोऽक्षरः ॥ १४३ ॥
अच्युतश्चैव सत्येशः सत्यायाश्च प्रियो वरः।
रुक्मिण्याश्च पतिश्चैव रुक्मिण्या वल्लभस्तथा ॥ १४४ ॥
गोपीनां वल्लभश्चैव पुण्यश्लोकश्च विश्रुतः।
वृषाकपिर्यमो गुह्यो मङ्गलश्च बुधस्तथा ॥ १४५ ॥
राहुः केतुर्ग्रहो ग्राहो गजेन्द्रमुखमेलकः।
ग्राहस्य विनिहन्ता च ग्रामणी रक्षकस्तथा ॥ १४६ ॥
किन्नरश्चैव सिद्धश्च छन्दः स्वच्छन्द एव च।
विश्वरूपो विशालाक्षो दैत्यसूदन एव च ॥ १४७ ॥
अनन्तरूपो भूतस्थो देवदानवसंस्थितः।
सुषुप्तिस्थः सुषुप्तिश्च स्थानं स्थानान्त एव च ॥ १४८ ॥
जगत्स्थश्चैव जागर्त्ता स्थानं जागरितं तथा।
स्वप्नस्थः स्वप्नवित् स्वप्नं स्थानस्थः सुस्थ एव च ॥ १४९ ॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेश्च विहीनो वै चतुर्थकः।
विज्ञानं चैवरूपश्च जीवो जीवयिता तथा ॥ १५० ॥
भुवनाधिपतिश्चैव भुवनानां नियामकः।
पातालवासी पातालं सर्व्वज्वरविनाशनः ॥ १५१ ॥
परमानन्दरूपी च धर्म्माणाञ्च प्रवर्त्तकः।
सुलभो दुर्लभश्चैव प्राणायामपरस्तथा ॥ १५२ ॥

त्याहारो धारकञ्च प्रत्याहारकरस्तथा।
भा कान्तिस्तथा ह्यर्चिः शुद्धः स्फटिकसन्निभः॥ १५३॥
ग्राह्यश्चैव गौरश्च सर्वः शुचिरभिष्टुतः।
षट्कारो वषट् वौषट् स्वधा स्वाहा रतिस्तथा॥ १५४॥
क्ता नन्दयिता भोक्ता बोद्धा भावयिता तथा।
ानात्मा चैव जह्वात्मा भूमा सर्वेश्वरेश्वरः॥ १५५॥
दी नन्दी च नन्दीशो भारतस्तरुनाशनः।
क्रपः श्रीपतिश्चैव नृपश्च चक्रवर्त्तिनाम्॥ १५६॥
शश्च सर्वदेवानां स्वावकाशं स्थितस्तथा।
ष्करः पुष्कराध्यक्षः पुष्करद्वीप एव च॥ १५७॥
रतो जनको जन्यः सर्वाकारविवर्जितः।
नराकारो निर्निमित्तो निरातङ्को निराश्रयः॥ १५८॥
ति नामसहस्रन्ते वृषभध्वज! कीर्त्तितम्।
वस्य विष्णोरीशस्य सर्वपापविनाशनम्॥ १५९॥
ठन् द्विजश्च विष्णुत्वं क्षत्रियो जयमाप्नुयात्।
श्यो धनं सुखं शूद्रो विष्णुभक्तिसमन्वितः॥ १६०॥
इति गारुड़े महापुराणे श्रीविष्णोः सहस्रनामस्तोत्रं
पञ्चदशोऽध्यायः।

षोड़शोऽध्यायः।

उवाच। पुनर्ध्यानं समाचक्ष्व शङ्खचक्रगदाधर!।
वष्णोरीशस्य देवस्य शुद्धस्य परमात्मनः॥ १॥
उवाच। शृणु रुद्र! हरेर्ध्यानं संसारतरुनाशनम्।
प्रहृष्टरूपश्चात्मा च सर्वव्याप्यजमव्ययम्॥ २॥
प्रव्ययं सर्वगं नित्यं महद्ब्रह्मास्मि केवलम्।
सर्वस्य जगतो मूलं सर्वेशं परमेश्वरम्॥ ३॥

सर्वभूतहृदिस्थं वै सर्वभूतमहेश्वरम्।
सर्वाधारं निराधारं सर्वकारणकारणम्॥ ४॥
अलेपकं तथा मुक्तं मुक्तयोगिविचिन्तितम्।
स्थूलदेहविहीनञ्च चक्षुषा परिवर्जितम्॥ ५॥
घ्राणेन्द्रियविहीनञ्च घ्राणधर्मविवर्जितम्।
पायूपस्थविहीनञ्च सर्वेन्द्रियविवर्जितम्॥ ६॥
मनोविरहितं तद्वन्मनोधर्मविवर्जितम्।
बुद्ध्या विहीनं देवेशं चेतसा परिवर्जितम्॥ ७॥
अहङ्कारविहीनं वै बुद्धिधर्मविवर्जितम्।
प्राणेन रहितञ्चैव ह्यपानेन विवर्जितम्॥
प्राणाख्यवायुहीनं वै प्राणधर्मविवर्जितम्॥ ८॥
हरिरुवाच। पुनः सूर्य्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं भृगवे पुरा।
ओं खखोल्काय नमः।
सूर्य्यस्य मूलमन्त्रोऽयं भुक्तिमुक्तिप्रदायकः॥ ९॥
ओं खखोल्काय त्रिदशाय नमः। ओं विचि ठठ शि
नमः। ओं ज्ञानिने ठठ शिखायै नमः। ओं सहस्त्र
ठठ कवचाय नमः॥ १०॥
ओं सर्वतेजोऽधिपतये ठठ अस्त्राय नमः।
ओं ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल ठठ नमः।
अग्निप्रकारमन्त्रोऽयं सूर्य्यस्याघविनाशनः॥ ११॥
ओं आदित्याय विद्महे विश्वभावाय धीमहि तन्नः सू
प्रचोदयात्॥ १२॥
सकलीकरणं कुर्य्याद्ध गायत्र्या भास्करस्य च।
धर्म्मात्मने च पूर्वस्मिन् यमायेति च दक्षिणे॥ १३॥
दण्डनायकाय ततो वैश्रवणायेति चोत्तरे।
श्यामपिङ्गलमैशान्यामाग्नेय्यां दीक्षितं यजेत्॥ १४॥

स्त्रपार्थिवाय नैर्ऋत्यां भूर्भुवः स्वश्च वायवे ॥ १५ ॥
ॐ चन्द्राय नक्षत्राधिपतये नमः। ॐ अङ्गारकाय क्षिति-
य नमः। ॐ बुधाय सोमपुत्राय नमः। ॐ वागीश्वराय
ंद्याधिपतये नमः। ॐ शुक्राय महर्षये भृगुसुताय नमः।
शनैश्वराय सूर्य्यात्मजाय नमः। ॐ राहवे नमः। ॐ
वे नमः।
पूर्वादीशानपर्य्यन्ता एते पूज्या वृषध्वज! ॥ १६ ॥
ॐ अनुरूकाय नमः ॐ प्रमथनाथाय नमः ॐ बुद्धाय
॥ १७ ॥
ॐ भगवन्! परिमितमयूखमालिन्! सकलजगत्पते!
श्ववाहन! चतुर्भुज! परमसिद्धिप्रद! विस्फुलिङ्गपिङ्गल!
! एह्येहि इदमर्घ्यं नमः शिरसि गतं गच्छ गच्छ तेज उग्र-
र् अनन्त! ज्वल ज्वल ठठ नमः ॥ १८ ॥
अनेनावाह्य मन्त्रेण ततः सूर्य्यं विसर्जयेत्।
ॐ नमो भगवते आदित्याय सहस्रकिरणाय गच्छ सुखं
ागमनायेति ॥ १९ ॥

इति महापुराणे गारुड़े षोड़शोऽध्यायः।

सप्तदशोऽध्यायः।

ह्वाच। पुनः सूर्य्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं धनदाय हि।
अष्टपत्रं लिखेत् पद्मं शुचौ देशे सकर्णिकम् ॥ १ ॥
आवाहनीं ततो बद्धा मुद्रामावाहयेद्धरिम्।
खखोल्कं स्थापयेन्मध्ये स्नापयेद् यन्त्ररूपिणम् ॥ २ ॥
आग्नेय्यां दिशि देवस्य हृदयं स्थापयेच्छिव!।
ऐशान्यान्तु शिरः स्थाप्यं नैर्ऋत्यां विन्यसेत् शिखाम् ॥ ३ ॥
पौरन्दर्य्यां न्यसेद्वर्म्ममेकाग्रस्थितमानसः।

वायव्याश्चैव नेत्रन्तु वारुणामस्त्रमेव च ॥ ४ ॥
ऐशान्यां स्थापयेत् सोमं पौरन्दर्य्यान्तु लोहितम्।
आग्नेय्यां सोमतनयं याम्याश्चैव बृहस्पतिम् ॥ ५ ॥
नैर्ऋत्यां दानवगुरुं वारुण्यान्तु शनैश्चरम्।
वायव्याञ्च तथा केतुं कौवेर्य्यां राहुमेव च ॥ ६ ॥
द्वितीयायान्तु कक्षायां सूर्य्यान् द्वादश पूजयेत्।
भगः सूर्य्योऽर्य्यमा चैव मित्रो वै वरुणस्तथा ॥ ७ ॥
सविता चैव धाता च विवस्वांश्च महाबलः।
त्वष्टा पूषा तथा चेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ॥ ८ ॥
पूर्व्वादावर्चयेद्देवान् इन्द्रादीन् श्रद्धया नरः।
जया च विजया चैव जयन्ती चापराजिता।
शेषश्च वासुकिश्चैव नागानित्यादि पूजयेत् ॥ ९ ॥

अष्टादशोऽध्यायः।

सूत उवाच। गरुड़ोक्तां काश्यपाय वक्ष्ये मृत्युञ्जयार्चनम्।
उङ्कारपूर्व्वकं पुण्यं सर्व्वदेवमयं मतम् ॥ १ ॥
ओङ्कारं पूर्व्वमुद्धृत्य जुङ्कारं तदनन्तरम्।
सविसर्गं तृतीयं स्यान्मृत्युदारिद्र्यमर्दनम् ॥ २ ॥
अमृतेशं महामन्त्रं त्र्यक्षरं पूजनं समम्।
जपनान् मृत्युहीनाः स्युः सर्व्वपापविवर्जिताः ॥ ३ ॥
शतजप्याद् वेदफलं यज्ञतीर्थफलं लभेत्।
अष्टोत्तरशतं जप्यं त्रिसन्ध्यं मृत्युशत्रुजित् ॥ ४ ॥
ध्यायेच्च सितपद्मस्थं वरदञ्चाभयं करे।
द्वाभ्याञ्चामृतकुम्भन्तु चिन्तयेदमृतेश्वरम् ॥ ५ ॥
तस्यैवाङ्कगतां देवीममृतामृतभाषिणीम्।
कलसं दक्षिणे हस्ते वामहस्ते सरोरुहम् ॥ ६ ॥

जपेदष्टसंहस्रं वै त्रिसन्ध्यं मासमेकतः।
जरान्मृत्युमपाध्याधिमजुजिज्जीवमान्तिदः॥ ७॥
आस्थानं स्थापनं रोधं सन्निधानं निवेशनम्।
पाद्यमाचमनं स्नानमर्घ्यमगुरुलेपनम्।
दीपाम्बरं भूषणञ्च नैवेद्यं प्रानजीवनम्॥ ८॥
मात्रा मुद्रा जपं ध्यानं दक्षिणाञ्चाहुतिः स्तुतिः।
वाद्यं गीतञ्च नृत्यञ्च न्यासं योगं प्रदक्षिणम्।
प्रणतिं मन्त्र शय्या च वन्दनञ्च विसर्जनम्॥ ९॥
षड्ङ्गादिप्रकारेण पूजनन्तु क्रमोदितम्।
परमेशमुखोदीर्णं यो जानाति स पूजकः॥ १०॥
अर्घ्यं पाद्यार्चनञ्चादौ वस्त्रेणैव तु ताड़नम्।
शोधनं कवचेनैव अमृतीकरणं ततः॥ ११॥
पूजा चाधारशक्त्यादेः प्राणायामं तथासने।
पिण्डशुद्धिं ततः कुर्य्यात् शोषणाद्यैस्ततः स्मरेत्॥ १२॥
आत्मानं देवरूपञ्च कराङ्गन्यासकञ्चरेत्।
आत्मानं पूजयेत् पश्चाज्ज्योतीरूपं हृदब्जतः॥ १३॥
मूर्त्तौ वा स्थण्डिले वापि क्षिपेत् पुष्पन्तु भास्वरम्।
आत्मानं द्वारपूजार्थं पूजा चाधारशक्तिजा॥ १४॥
सान्निध्यकरणं देवे परिवारस्य पूजनम्।
अङ्गषट्कस्य पूजार्थं कर्त्तव्या दिग्विभागतः॥ १५॥
धर्मादयश्च शक्राद्याः सायुधाः परिवारकाः।
युगवेदमुहूर्त्तांश्च पूजेयं भुक्तिमुक्तिकृत्॥ १६॥
मातृकाया गणश्चादौ नन्दिगङ्गे च पूजयेत्।
महाकालञ्च यमुनां देहल्यां पूजयेत् पुरा॥ १७॥
ओं अमृतेश्वरभैरवाय नमः। एवं ओं जुं सः सूर्य्याय नमः।
एवं शिवाय कृष्णाय ब्रह्मणे च गणाय च।

चण्डिकायै सरस्वत्यै महालक्ष्म्यादि पूजयेत्॥ १८॥

इति महापुराणे गारुड़े श्रमृतेशपूजनं नाम

अष्टादशोऽध्यायः।

ऊनविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। प्राणेश्वरं गारुड़ञ्च शिवोक्तं प्रवदाम्यहम्।
स्थानान्यादौ प्रवक्ष्यामि नागदष्टो न जीवति॥ १॥
चितावल्मीकशैलादौ कूपे च विवरे तरोः।
दंशे रेखात्रयं यस्य प्रच्छन्नं स न जीवति॥ २॥
षष्ठ्याञ्च कर्कटे मेषे मूलाश्लेषामघादिषु।
कक्षाश्रोणिगले सन्धौ शङ्खकर्णोदरादिषु॥ ३॥
दण्डी शस्त्रधरो भिक्षुर्नग्नादिः कालदूतकः।
वक्त्रे बाह्वौ च ग्रीवायां पृष्ठे च न हि जीवति॥ ४॥
पूर्वं दिनपतिर्भुङ्क्ते अर्द्धयामं ततोऽपरे।
शेषाग्रहाः प्रतिदिनं षट्संख्यापरिवर्त्तनैः॥ ५॥
नागभोगः क्रमाज्ज्ञेयो रात्रौ बाणविवर्त्तनैः।
शेषोऽर्कः फणिपश्चन्द्रस्तक्षको भौम ईरितः॥ ६॥
कर्कोटोज्ञो गुरुः पद्मो महापद्मश्च भार्गवः।
शङ्खः शनैश्चरो राहुः कुलिकश्चाहयो ग्रहाः॥ ७॥
रात्रौ दिवा सुरगुरोर्भागे स्यादमरान्तकः।
पन्नगः कालो दिवा राहुः कुलिकेन सह स्थितः।
यामार्द्धसन्धिसंस्थः वेलां कालवतीञ्चरेत्॥ ८॥
बाणद्विषट्वह्निवाजियुगभूरेकभागतः।
दिवा षड्वेदनेत्राद्रिपञ्चत्रिमातुर्याशके॥ ९॥
पादाङ्गुष्ठे पादपृष्ठे गुल्फे जानुनि लिङ्गके।
नाभौ हृदि स्तनपुटे कण्ठे नासापुटेऽक्षिणि।

कर्णयोश्च भ्रुवोः मध्ये मस्तके प्रतिपत् क्रमात् ॥ १० ॥
तिष्ठेच्चन्द्रश्च जीवेश पुंसो दक्षिणभागके।
कायस्य वामभागे तु स्त्रिया वायुवहात् करात्।
अमवस्त्वत् क्षतो मोक्षो निवर्त्तेत च मर्दनात् ॥ ११ ॥
आत्मनः परमं वीजं हंसाख्यं स्फटिकामलम्।
ज्ञातव्यं विषपापघ्नं वीजं तच्च चतुर्विधम् ॥ १२ ॥
विन्दुपञ्चस्वरयुतमाद्यमुक्तं द्वितीयकम्।
पञ्चारूढ़ं तृतीयं स्यात् सविसर्गं चतुर्थकम् ॥ १३ ॥
ओं कुरु कुन्दे स्वाहा।
विद्या त्रैलोक्यरक्षार्थं गरुड़ेन धृता पुरा ॥ १४ ॥
बधेप्सुर्नागनागानां मुखेऽथ प्रणवं न्यसेत्।
गले कुरु न्यसेद्धीमान् कुन्दे च गुल्फयोः स्मृतः।
स्वाहा पादयुगे चैव युगन्धा न्यास ईरितः ॥ १५ ॥
गृहेऽपि लिखितो यत्र तन्नागाः सन्त्यजन्ति च।
सहस्रमन्त्रं जप्ता तु कर्णे सूत्रं धृतं तथा ॥ १६ ॥
यद् गृहे शर्करा जप्ता क्षिप्ता नागास्त्यजन्ति तम्।
सप्तलक्षस्य जप्याच्चि सिद्धिः प्राप्ता सुरासुरैः ॥ १७ ॥
ओं सुवर्णरेखे कुक्कुटविग्रहरूपिणि स्वाहा।
एवञ्चाष्टदले पद्मे दले वर्णयुगं लिखेत्।
नामैतद्वारिधाराभिः स्नातो दष्टो विषं त्यजेत् ॥ १८ ॥
ओं पक्षि स्वाहा।
अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं करे न्यस्याथ देहके।
के वक्त्रे हृदि लिङ्गे च पादयोर्गरुड़ः स हि ॥ १९ ॥
नाक्रामन्ति च तच्छायां स्वप्नेऽपि विषपन्नगाः।
यस्तु लक्षं जपेन्नास्याः स दृष्टा नाशयेद्विषम् ॥ २० ॥
ओं क्षीं क्षौं क्षीं भिरुण्डाये स्वाहा।

कर्णे जप्त्वा स्त्रियं विद्या दष्टकस्य विषं हरेत्॥ २१॥
अ आ न्यसेत्तु पादाग्रे इ ई गुल्फेऽथ जानुनि।
उ ऊ ए ऐ कटितटे ओ नाभौ हृदि औ न्यसेत्॥ २२॥
वक्त्रे अमुत्तमाङ्गे अः न्यसेच्च हंससंयुताः।
हंसो विषादि च हरेज्जप्तो ध्यातोऽथ पूजितः॥ २३॥
गरुड़ोऽहमिति ध्यात्वा कुर्य्याद्विषहरीं क्रियाम्।
हं मन्त्रं गात्रविन्यस्तं विषादिहरमीरितम्॥ २४॥
न्यस्य हंसं वामकरे नासामुखनिरोधकृत्।
मन्त्रो हरेद्दष्टकस्य त्वङ्मांसादिगतं विषम्॥ २५॥
स वायुना समाकृष्य दष्टानां गरलं हरेत्।
तनौ न्यसेद्दष्टकस्य नीलकण्ठादि संस्मरेत्॥ २६॥
पीतं प्रत्यङ्गिरामूलं तण्डुलाम्भिर्विषापहम्।
पुनर्नवाफलिनीनां मूलं चक्रजमीदृशम्॥ २७॥
मूलं शुक्लबृहत्यास्तु कर्कोट्यागैरिकर्णिकम्।
अद्भिर्घृष्टं घृतोपेतं लेपोऽयं विषमर्दनः॥ २८॥
विषवृद्धिं न व्रजेच्च उष्णां पिबति यो घृतम्।
पञ्चाङ्गन्तु शिरीषस्य मूलं गृञ्जनजं तथा॥ २९॥
सर्वाङ्गलेपतश्चापि पानाद्वा विषहृद्भवेत्।
क्लीं गोनसादिविषहृत्॥ ३०॥
हृल्ललाटविसर्गान्तं ध्यातं वश्यादिकृद्भवेत्।
न्यस्तं योनौ वशेत् कन्यां कुर्य्यान्मदजलाविलाम्॥ ३१॥
जप्त्वा सप्ताष्टसाहस्रं गरुत्मानिव सर्वगः।
कविः स्याच्छ्रुतिधारी च वश्या स्त्री च समाप्नुयात्।
विषहृत् स्यात् कथा तत्त्वं मुनेर्व्यासस्य ते ध्रुवम्॥ ३२॥

इति महापुराणे गारुड़े प्राणेश्वरं समाप्त-
मूनविंशोऽध्यायः।

विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । वक्ष्ये तत्परमं गुह्यं शिवोक्तं मन्त्रवृन्दकम् ।
पाशं धनुश्च चक्रञ्च मुद्गरं शूलपट्टिशम् ।
एतैरेवायुधैर्युद्धे मन्त्रैः शत्रुं जयेन्नृपः ॥ १ ॥
मन्त्रोद्धारं पद्मपत्रे आदि पूर्वादिके लिखेत् ।
अष्टवर्गञ्चाष्टमञ्च ह्यातमीशानपत्रके ॥ २ ॥
ओङ्कारो ब्रह्मबीजं स्यात् ह्रीङ्कारो विष्णुरेव च ।
ह्रीङ्कारश्च शिरः शूलिन् विलिखेत् तत् क्रमान्न्यसेत् ।
ओं ह्रीं ह्रीं ॥ ३ ॥
शूलं गृहीत्वा हस्तेन भ्राम्य चाकाशसम्मुखम् ।
तद्दर्शनाद् ग्रहा नागा दुष्टा वा नाशमाप्नुयुः ॥ ४ ॥
धूम्रं धनुः करमध्ये धृत्वा खे चिन्तयेन्नरः ।
दुष्टा नागा ग्रहा मेघा विनश्यन्ति च राक्षसाः ।
त्रिलोकान् रक्षयेन्मन्त्रो मर्त्यलोकस्य का कथा ॥ ५ ॥
ओं जूं सूं हुं फट् ।
खादिरान् कीलकानष्टौ क्षेत्रे संमन्त्र्य विन्यसेत् ।
न तत्र वज्रपातश्च स्फुर्जथ्यादेरुपद्रवः ॥ ६ ॥
गरुड़ोक्तं महामन्त्रं कीलकानष्टमन्त्रयेत् ।
एकविंशतिवाराणि क्षेत्रे तु निखनेत्त्रिशि ।
विद्युन्मूषिकवज्रादि समुपद्रव एव च ॥ ७ ॥
हरचरमलवषट् विन्दुयुक्तः सदाशिवः ।
ओं ह्रां सदाशिवाय नमः ।
तर्जन्या विन्यसेत् पिण्डं दाड़िमी कुसुमप्रभम् ॥ ८ ॥
तस्यैव दर्शनाद् दुष्टा मेघविद्युद्विषादयः ।
राक्षसा भूतडाकिन्यः प्रद्रवन्ति दिशो दश ॥ ९ ॥

ओँ क्रीं गणेशाय नमः। ओँ क्रीं स्तम्भनादिचक्राय नमः।
ओँ ऐं यौं त्रैलोक्यडामराय नमः।
भैरवं पिण्डमाख्यातं विषपापग्रहापहम्।
क्षेत्रस्य रक्षणं भूतराक्षसादेः प्रमर्दनम्॥ १०॥
ओँ नमः। इन्द्रवज्रं करे ध्यात्वा दुष्टमेघादिवारणम्।
विषग्रहगणा भूता नश्यन्ति वज्रमुद्रया॥ ११॥
ओँ हुं नमः। स्मरेत् पार्श्वं वामहस्ते विषभूतादि नश्यति॥१२॥
ओँ क्षां नमः। हरिदुद्धारणान्मन्त्रो विषमेघग्रहादिकान्।
ध्यात्वा क्षतान्तश्च दष्टच्छेदकारणे वै जगत्॥ १३॥
ओँ क्षा नमः। ध्यात्वा तु भैरवं कुर्य्याद् ग्रहभूतविषापहम्॥१४॥
ओँ लसद्दिजिह्वाच्च स्वाहा।
क्षेत्रादिग्रहभूतादिविषपक्षिनिवारणम्॥ १५॥
ओँ क्षां नमः। रक्तेन पटके लिख्य शब्दस्तेषु ग्रहादयः॥ १६॥
ओँ मर मर मारय मारय स्वाहा। ओँ हुं फट् स्वाहा।
शूलसाष्टशतैर्मन्त्र मनसा शत्रुमुन्दहेत्॥ १७॥
ऊर्द्ध्वशक्तिनिपातेन अधःशक्तिं निकुञ्चयेत्।
पूरके पूरिता मन्त्राः कुम्भकेन सुमन्त्रिताः॥ १८॥
प्रणवेनाप्यायितस्तेन अनेन तत्तदीरिताः।
एवमाप्यायिता मन्त्रा भृत्यवत् फलदायकाः॥ १९॥
इति महापुराणे गारुड़े विंशोऽध्यायः।

एकविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। पञ्चवक्त्रार्च्चनं वक्ष्ये पृथग् यद् भुक्तिमुक्तिदम्।
ओँ भूर्विष्णवे आदिभूताय सर्वाधाराय मूर्त्तये स्वाहा।
सद्योजातस्य चाह्वानमनेन प्रथमञ्चरेत्॥ १॥
ओँ ह्रां सद्योजातायैव कला ह्यष्टौ प्रकीर्त्तिताः।

सिद्धिर्ऋद्धिर्धृतिर्लक्ष्मीर्मेधा कान्तिः स्वधा स्थितिः ॥ २ ॥
ओं ह्रां वामदेवायैव कला ह्यस्य त्रयोदश।
राजा रक्षा रतिः पाल्या कान्तिस्तृष्णा मतिः क्रिया।
कामा बुद्धिश्च रात्रिश्च त्रासनी मोहिनी तथा ॥ ३ ॥
मनोन्मनी अघोरा च तथा मोहा क्षुधा कला।
निद्रा मृत्युश्च माया च अष्टसंख्या भयङ्करा ॥ ४ ॥
ओं ह्रैं तत्पुरुषायैव।
निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिर्न केवला ॥ ५ ॥
ओं ह्रौं ईशानाय नमो निश्चला च निरञ्जना।
शशिनी चाङ्गना चैव मरीचिर्ज्वालिनी तथा ॥ ६ ॥
इति महापुराणे गारुड़े पञ्चवक्त्रपूजनं एकविंशोऽध्यायः।

द्वाविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकरं परम्।
शान्तं सर्वगतं शून्यं मात्रा द्वादशके स्थितम्।
पञ्चवक्त्राणि ह्रस्वानि दीर्घाण्यङ्गानि विन्दुना ॥ १ ॥
सविसर्गं वदेदस्त्रं शिव ऊर्द्धं तथा पुनः।
षष्ठेनाधो महामन्त्रो ह्रौमित्येवाखिलार्थदः ॥ २ ॥
हस्ताभ्यां संस्पृशेत् पादावूर्द्धं पादान्तमस्तकम्।
महामुद्रा हि सर्वेषां कराङ्गन्यासमाचरेत् ॥ ३ ॥
तालहस्तेन पृष्ठञ्च अस्त्रमन्त्रेण शोधयेत्।
कनिष्ठामादितः कृत्वा तर्जन्यङ्गानि विन्यसेत् ॥ ४ ॥
पूजनं संप्रवक्ष्यामि कर्णिकायां हृदम्बुजे।
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यादि हृदार्चयेत् ॥ ५ ॥
आवाहनं स्थापनञ्च पाद्यमर्घ्यं हृदार्पयेत्।
आचामं स्नपनं पूजाम् एकाधारचतुष्ककाम् ॥ ६ ॥

अग्निकार्य्यविधिं वक्ष्ये भक्षेणोल्लेखनं चरेत्।
वर्म्मणाभ्युक्षणं कार्य्यं शक्तिन्यासं हृदाचरेत्॥ ७॥
हृदि वा शक्तिगर्त्ते च प्रक्षिपेज्जातवेदसम्।
गर्भाधानादिकं कृत्वा निष्कृतिञ्चास्य पश्चिमाम्॥ ८॥
हृदा कृत्वा सर्वकर्म्म शिवं साङ्गन्तु होमयेत्।
पूजयेन्मण्डले शम्भुं पद्मगर्भे गवाङ्कितम्॥ ९॥
चतुःषष्ठ्यन्तमष्टादि स्वास्तिकाद्यादिमण्डलम्।
स्वाग्नीन्द्रसूर्य्यगं सर्वस्वादि वेदेन्दुवर्त्तनात्॥ १०॥
आग्नेय्यां कारयेत् कुण्डमर्द्धचन्द्रनिभं शुभम्।
अग्नीशास्त्र परा शस्त्र हृदयादिगणोच्यते।
अस्त्रं दिशासुपान्तेषु कर्णिकायां सदाशिवम्॥ ११॥
दीक्षां वक्ष्ये पञ्चतत्त्वे स्थितां भूम्यादिकां परे।
निवृत्तिर्भूः प्रतिष्ठा च विद्याग्निः शान्तिरम्बरः॥ १२॥
शान्त्यतीतं भवेद्धोमे तत्परं शान्तमव्ययम्।
एकैकस्य शतं होममित्येवं पञ्च होमयेत्।
पश्चात् पूर्णाहुतिं दत्त्वा प्रासादेन शिवं स्मरेत्॥ १३॥
प्रायश्चित्तविशुद्ध्यर्थमेकैकामाहुतिं क्रमात्।
होमयेदस्त्रबीजेन एवं दीक्षा समाप्यते॥ १४॥
यजनव्यतिरेकेण गोप्यं संस्कारमुत्तमम्।
एवं संस्कारशुद्धस्य शिवत्वं जायते ध्रुवम्॥ १५॥
इति महापुराणे गारुड़े द्वाविंशोऽध्यायः।

त्रयोविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्म्मकामादिसाधनम्।
त्रिभिर्मन्त्रैराचामेत् स्वाहान्तैः प्रणवादिकैः॥ १॥
ओँ ह्रां आत्मतत्त्वाय विद्यातत्त्वाय ह्रीं तथा।

ओं हं शिवतत्त्वाय स्वाहा हृदा स्यात् ओवषन्दनम् ॥ २ ॥
भस्मस्नानं तर्पणञ्च ओं हां यां स्वाहा सर्वमन्त्रकाः।
सर्वे देवाः सर्वमुनिर्नमोऽन्तो वौषडन्तकः।
स्वधान्ताः सर्वपितरः स्वधान्ताश्च पितामहाः ॥ ३ ॥
ओं हां प्रपितामहेभ्यस्तथा मातामहादयः।
हां नमः सर्वमातृभ्यस्ततः स्यात् प्राणसंयमः ॥ ४ ॥
आचामं मार्जनञ्चाथो गायत्रीञ्च जपेत्ततः।
ओं हां तन्महेशाय विद्महे वाग्विशुद्धाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ ५ ॥
सूर्य्योपस्थापनं कृत्वा सूर्य्यमन्त्रैः प्रपूजयेत्।
ओं हां हीं हूं हैं हौं हः शिवसूर्य्याय नमः। ओं हं खखोल्काय सूर्य्यमूर्त्तये नमः। ओं ह्रां ह्रीं सः सूर्य्याय नमः।
दण्डिने पिङ्गले त्वतिभूतानि नियमं स्मरेत्।
अग्न्यादौ विमलेशानमाराध्य परमं सुखम् ॥ ६ ॥
यजेत् पद्माञ्च रां दीप्तां रीं सूक्ष्मां रूं जयाञ्च रें।
भद्राञ्च रैं विभूतिं रों विमलां रौममोघिकाम् ॥ ७ ॥
रं विद्युताञ्च पूर्वादौ रो मध्ये रं सर्वतो मुखीम्।
अर्कासनं सूर्य्यमूर्त्तिं ह्रां ह्रूं सः सूर्य्यमर्चयेत् ॥ ८ ॥
ओं आं हृदयार्काय च शिरःशिखाय च भूर्भुवः स्वरोम् ॥ ८ ॥
ज्वालिनीं हूं कवचस्य चास्त्रं राज्ञीञ्च दीक्षिताम्।
यजेत् सूर्य्यहृदा सर्वान् सौं सोमञ्च मं मङ्गलम् ॥ १० ॥
वं बुधं वृं वृहस्पतिं भं भार्गवं शं शनैश्चरम्।
रं राहुं कं यजेत् केतुं ओं तेजश्चण्डमर्चयेत् ॥ ११ ॥
सूर्य्यमभ्यर्च्य चाचम्य कनिष्ठातोऽङ्गकान् न्यसेत्।
हां हीं शिरो हूं शिखा हैं वर्म्म हौं च नेत्रकम्।
ह्रोऽस्त्रं शक्तिस्थितिं कृत्वा भूतशुद्धिं पुनर्न्यसेत् ॥ १२ ॥

अर्घ्यं पाद्यं ततः कृत्वा तदङ्गैः प्रोक्षयेद् यजेत्।
आत्मानं पद्मसंस्थञ्च ह्रौं शिवाय ततो बहिः॥ १३॥
द्वारे नन्दिमहाकालौ गङ्गा च यमुनाथ गौः।
श्रीवत्सं वास्त्वधिपतिं ब्रह्माणञ्च गणं गुरुम्॥ १४॥
शक्त्यनन्तौ यजेन्मध्ये पूर्वादौ धर्मकादिकम्।
अधर्माद्यञ्च वक्त्रादौ मध्ये पद्मस्य कर्णिके।
वामा ज्येष्ठा च पूर्वादौ रौद्री काली शिवासिता॥ १५॥
ओं ह्रौं कलविकरिण्यै बलविकारिणी ततः।
बलप्रमथिनी सर्वभूतानां दमनी ततः॥ १६॥
मनोन्मनी यजेदेताः पीठमध्ये शिवायतः।
शिवासनमहामूर्त्तिं मूर्त्तिमध्ये शिवाय च॥ १७॥
आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानं निरोधनम्।
सकलीकरणं मुद्रा दर्शनं चार्घ्यपाद्यकम्॥ १८॥
आचामाभ्यङ्गमुद्वर्त्तं स्नानं निर्मञ्छनं चरेत्।
वस्त्रं विलेपनं पुष्पं धूपं दीपं चरुं ददेत्॥ १९॥
आचामं सुखवासञ्च ताम्बूलं हस्तशोधनम्।
छत्रचामरोपवीतं परमीकरणं चरेत्॥ २०॥
रूपकल्पनकैकात्वे जपो जपसमर्पणम्।
स्तुतिर्नतिर्हृदाद्यैश्च ज्ञेयं नामाङ्गपूजनम्॥ २१॥
अग्नीश रक्षो वायव्ये मध्ये पूर्वादितन्त्रकम्।
इन्द्राद्यांश्च यजेच्चण्डं तस्मै निर्माल्यमर्पयेत्॥ २२॥
गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत् कृतं जपम्।
सिद्धिर्भवतु मे देव! तत्प्रसादात् त्वयि स्थिते॥ २३॥
यत्किञ्चित् कर्म्म हे देव! सदा सुकृतदुष्कृतम्।
तन्मे शिवपदस्थस्य क्षयं कुरु शशङ्कर!॥ २४॥
शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत्।

शिवो जयति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव च ॥ २५ ॥
यत् क्षतं यत् करिष्यामि तत् सर्वं सुक्षतं तव।
त्वं त्राता विश्वनेता च नान्यो नाथोऽस्ति मे शिव! ॥ २६ ॥
अथान्येन प्रकारेण शिवपूजां वदाम्यहम्।
गणः सरस्वती नन्दी महाकालोऽथ गङ्गया ॥ २७ ॥
यमुना तु वास्त्वधिपो द्वारि पूर्वादितस्त्विमे।
इन्द्राद्याः पूजनीयाश्च तत्त्वानि पृथिवी जलम् ॥ २८ ॥
तेजो वायुर्व्योमगन्धौ रसरूपे च शब्दकः।
स्पर्शो वाक् पाणिपादौ च पायूपस्थं श्रुतित्वचौ ॥ २९ ॥
चक्षुर्जिह्वा घ्राणमनोबुद्ध्यहं प्रकृत्यपि।
पुमान् रागो द्वेषविद्ये कालाकालौ नियत्यपि ॥ ३० ॥
माया च शुद्धविद्या च ईश्वरश्च सदाशिवः।
शक्तिः शिवश्च तान् ज्ञात्वा मुक्तो ज्ञानी शिवो भवेत् ॥३१॥
यः शिवः स हरिर्ब्रह्मा सोऽहं ब्रह्मास्मि सुस्थितः ॥ ३२ ॥
भूतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि यया शुद्धः शिवो भवेत्।
हृत्पद्मं सद्यो मन्त्रः स्यान्निवृत्तिश्च कला इड़ा ॥ ३३ ॥
पिङ्गला द्वे च नाड्यौ च प्राणोऽपानश्च मारुतौ।
इन्द्रदेहो ब्रह्मदेवश्चतुरस्रञ्च मण्डलम् ॥ ३४ ॥
वज्रेण लाञ्छितं दीप्तमेकोद्घातगुणाः शराः।
हृत्स्थानसातूपहनं शतकोष्ठप्रविस्तरम् ॥ ३५ ॥
ओं ह्रीं प्रतिष्ठायै हुं हः फट् ओं क्रं विद्यायै क्रं हः फट्।
चतुरशीतिकोटीनामुच्छ्रयं भूमितन्तकम्।
तन्मध्ये भवहृत्पद्म आत्मानञ्च विचिन्तयेत् ॥ ३६ ॥
अधोमुखीं ततः पृथ्वीं तत्सत् शुद्धं भवेद् ध्रुवम्।
वामादेवी प्रतिष्ठा च सुषुम्ना धारिका तथा ॥ ३७ ॥
समानोदानवरुणौ देवता विष्णुकारणम्।

उद्घाताश्च गुणं भेदाः श्वेता ध्यानं तथैव च ॥ ३८ ॥
एवं कुर्य्यात् कण्ठपद्मभर्द्धचन्द्राख्यमण्डलम्।
पद्माङ्कितं द्विशतकं कोटिविस्तीर्णवां स्मरेत् ॥ ३९ ॥
चतुर्नवत्युच्छ्रयञ्च आत्मानञ्च अधोमुखम्।
तास्तु स्थानञ्च पद्मञ्च अघोरो विद्ययान्वितः ॥ ४० ॥
नाभ्योष्ठया हस्तिजिह्वा ध्यानो नागोऽग्निदेवता।
रुद्रहेतुस्त्रिरुद्घातास्त्रिगुणा रक्तवर्णकम् ॥ ४१ ॥
ज्वालाकृते त्रिकोणञ्च चतुःकोटिशतानि च।
विस्तीर्णञ्च समुत्सेधं रुद्रतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४२ ॥
ललाटे तु तत्पुरुषः शक्तियः शाड्वलं बुधाः।
कूर्मश्च कृकरो वायुर्देव ईश्वरकारणम् ॥ ४३ ॥
द्विरुद्घातगुणौ द्वौ च धूम्रं षट्कोणमण्डलम्।
बिन्द्वङ्कितञ्चाष्टकोटिविस्तीर्णञ्चोच्छ्रयस्तथा।
चतुर्दशाधिकं कोटि वायुतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
द्वादशान्ते सरसिजे शान्त्यतीतास्तथेश्वराः।
कुहुश्च शङ्खिनी नाड्यो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
शिखेशानकारणञ्च सदाशिव इति स्मृतः।
गुण एकस्तथोद्घातं शुद्धस्फटिकवत् स्मरेत् ॥ ४६ ॥
षोड़शं कोटिविस्तीर्णं पञ्चविंशति चोच्छ्रयम्।
वर्त्तुलं चिन्तयेद्धाम भूतशुद्धिरुदाहृता ॥ ४७ ॥
गणगुरुर्बीजगुरुः शक्त्यनन्तौ च धर्म्मकः।
ज्ञानवैराग्यमैश्वर्य्यैस्ततः पूर्वादिपत्रके ॥ ४८ ॥
अधोर्द्ध्ववदने द्वे च पद्मकर्णिककेशरम्।
वामाद्या आत्मविद्या च सदा ध्यायेत् शिवाख्यकम्।
तत्त्वं शिवासने मूर्त्तिर्ह्रौं ह्रौं विद्यादेहाय नमः ॥ ४९ ॥
बद्धपद्मासनासीनः सितः षोड़शवर्षकः।

पञ्चवक्त्रः कराग्रैः स्वैर्दशभिश्चैव धारयन् ॥ ५० ॥
अभयप्रसादशक्तिं शूलं खट्वाङ्गमीश्वरः ।
दक्षैः करैर्वामकैश्च भुजगश्चाक्षसूत्रकम् ।
डमरुकं नीलोत्पलं वीजपूरकमुत्तमम् ॥ ५१ ॥
इच्छा ज्ञाना क्रिया शक्तिस्त्रिनेत्रो हि सदाशिवः ।
एवं शिवार्च्चनध्यानी सर्वदा कालवर्जितः ॥ ५२ ॥
इडाहोरात्रिचारेण त्रीणि वर्षाणि जीवति ।
दिनद्वयस्य चारेण जीवेद्वर्षद्वयं नरः ॥ ५३ ॥
दिनत्रयस्य चारेण वर्षमेकं स जीवति ।
नाकाले शीतले मृत्युरुष्णे चैव तु कारके ॥ ५४ ॥
इति महापुराणे गारुड़े शिवादिपूजासमाप्ता त्रयोविंशोऽध्यायः।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । वक्ष्ये गणादिकाः पूजाः सर्वदाः स्वर्गदाः पराः ।
गणासनं गणमूर्त्तिं गणाधिपतिमर्च्चयेत् ॥ १ ॥
गामादिह्रदयाद्यङ्गं दुर्गाया गुरुपादुकाः ।
दुर्गासनञ्च तन्मूर्त्तिं ह्रीं दुर्गे रक्षणीति च ॥ २ ॥
ह्रदादिकं अष्टशक्त्यो रुद्रचण्डा प्रचण्डया ।
चण्डोग्रा चण्डनायिका चण्डा चण्डवती क्रमात् ।
चण्डरूपा चण्डिकाख्या दुर्गे दुर्गेऽथ रक्षिणि ॥ ३ ॥
वज्रखड्गादिका मुद्रा शिवाद्या वह्निदेशतः ।
सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनमथापि वा ॥ ४ ॥
ऐं क्लीं सौस्त्रिपुरायै नमः । ओं ह्रां ह्रीं क्षें क्षैं स्त्रीं स्क्रीं
रीं स्क्रें स्क्रौं शां पद्मासनञ्च त्रिपुराह्रदयादिकम् ॥ ५ ॥
पीठाम्बुजे तु ब्राह्म्यादीर्ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
कौमारी वैष्णवी पूज्या वाराही चेन्द्रदेवता ।

चामुण्डा चण्डिका पूज्या भैरवाख्यांस्ततो यजेत् ॥ ६ ॥
असिताङ्गो रुरुश्चण्डः क्रोध उन्मत्तभैरवः।
कपाली भीषणश्चैव संहारश्चाष्टभैरवाः ॥ ७ ॥
रतिः प्रीतिः कामदेवः पञ्चबाणाश्च योगिनी।
वटुकं दुर्गया विघ्नराजो गुरुश्च क्षेत्रपः ॥ ८ ॥
पद्मगर्भे मण्डले च त्रिकोणे चिन्तयेद् हृदि।
शुक्लां वराक्षसूत्रपुस्तकाभयसमन्विताम्।
लक्षजप्याच्च होमाच्च त्रिपुरा सिद्धिदा भवेत् ॥ ९ ॥
इति महापुराणे गारुड़े त्रिपुरादिपूजा चतुर्विंशोऽध्यायः।

पञ्चविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। ऐं क्लीं श्रीं स्कें सौं अनन्तशक्तिपादुकां पूजयामि नमः ॥ १ ॥

ऐं क्लीं श्रीं फ्रौं ग्लौं आधारशक्तिपादुकां पूजयामि नमः ॥२॥

श्रीं ह्रं कालाग्निरुद्रपादुकां पूजयामि नमः ॥ ३ ॥

श्रीं क्लीं हुं हाटकेश्वरदेवपादुकां पूजयामि नमः ॥ ४ ॥

श्रीं क्लीं शेषभट्टारकपादुकां पूजयामि नमः ॥ ५ ॥

श्रीं क्लीं श्रीं पृथिवी तद्वर्णभुवनद्वीपसमुद्रदिशां अनन्ताख्यमासनं पूजयामि नमः ॥ ६ ॥

क्लीं श्रीं निवृत्त्यादिकला पृथिव्यादितत्त्वम् अनन्तादिभुवनमोङ्कारादिवर्णं हकारादिनवात्मकः पदः सद्योजातादिमन्त्रः ॥ ७ ॥

ह्रां हृदयाद्यङ्गः।

एवं माहेश्वरो मन्त्रः सिद्धविद्यात्मकः परामृतार्णवः ॥ ८ ॥

सर्वतो दिक्समस्तेषु षड़ङ्गं सदाशिवार्णवपयःपूर्णोदधिपद्मं श्रीशानास्यटात्मकः ॥ ९ ॥

विद्योमा पूर्णत्वकर्तृकालत्वलक्षणज्येष्ठारूपचक्ररुद्रशक्त्यात्मकाकर्णिको नवशक्तिशिवादित्रिशूलमण्डलत्रयः॥ १० ॥

पङ्कजात्मको न्यस्तपद्मासनपादुकां पूजयामि नमः॥ ११ ॥

इति महापुराणे गारुड़े आसनपूजा पञ्चविंशोऽध्यायः।

षड्विंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। अनन्तरं करन्यासः विद्याकरी शुद्धिः कार्य्या पद्ममुद्रां बद्ध्वा मन्त्रन्यासं कुर्य्यात्। कौं कनिष्ठायै नमः। नौं अनामिकायै नमः। मौं मध्यमायै नमः। तौं तर्जन्यै नमः। अं अङ्गुष्ठायै नमः। लां करतलायै नमः। वां करपृष्ठायै नमः॥ १ ॥

अथ देहन्यासः। कं मणिबन्धाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं कारस्कराय नमः। महातेजोरूपं हुंहुंकारेण करच्चालनं कुर्य्यात्॥२

ऐं क्लीं क्लीं श्रीं क्रैं स्फैं नमो भगवति स्फैं कुब्जिकायै नमः। ह्रूं क्रीं क्रौं ङञणनमे अघोरामुखि ह्रां ह्रीं किलिकिलि विद्येश्वी व्यङ्गश्वी क्रीं क्रीं श्रीं ऐं नमो भगवते ऊर्द्ध्ववक्त्राय नमः। स्फौं कुब्जिकायै पूर्ववक्त्राय नमः। क्लीं श्रीं क्लीं ङञणनमेति दक्षिणवक्त्राय नमः। श्रीं क्लीं श्रीं किलिकिलि पश्चिमवक्त्राय नमः। श्रीं अघोरामुखि उत्तरवक्त्राय नमः। श्रीं नमो भगवते हृदयाय नमः। चें ऐं कुब्जिकायै शिरसे स्वाहा। क्लीं क्रौं क्लीं प्रां ङ ञ ण नमे शिखायै अघोरमुखि कवचाय हुं। हैं हैं ह्रूं नेत्रत्रयाय वौषट्। किलिकिलि विच्चे अस्त्राय फट्॥ ३ ॥

ऐं क्लीं श्रीं अखण्डमण्डलाकारमहाशूलमण्डलाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं वायुमण्डलाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं सोममण्डलाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं महाकुलबोधावलिमण्डलाय नमः। ऐं

क्रीं श्रीं कौलमण्डलाय नमः। ऐं क्रीं श्रीं गुरुमण्डलाय नमः। ऐं क्रीं क्रीं साममण्डलाय नमः। ऐं क्रीं श्रीं समग्रसिद्धयोगिनीपीठोपपीठक्षेत्रोपक्षेत्रसन्तानमण्डलाय नमः। एवं मण्डलानां द्वादशकं क्रमेण पूज्यम्॥ ४॥

इति महापुराणे गारुड़े कुब्जिकापूजा षड्विंशोऽध्यायः।

सप्तविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। श्रीं कालविकालकङ्कालि! चर्विणि! भूतहारिणि! फणिविषिणि! विरथनारायणि! उमे! दहदह हस्ते! चण्डे! रौद्रि! माहेश्वरि! महामुखि! ज्वालामुखि! शङ्कुकर्णि! शुकमुण्डे! शत्रुं हनहन सर्वनाशिनि! स्वख सर्वाङ्गशोणितं तन्निरीक्षसि! मनसादेवि! सम्मोहय सम्मोहय रुद्रस्य हृदये जाता रुद्रस्य हृदये स्थिता रुद्रो रौद्रेण रूपेण त्वं देवि! रक्षरक्ष मां क्रूं मां फफ ठठ स्कन्दमेखलावान् ग्रहशत्रुविषहारि! शाले! माले! हर हर विषोक्क! ह्रां ह्रां शवरि! हुं शवरि! प्रकोणविशरे! सर्वे! विश्वमेघ! मिले! सर्वनागादिविषहरणम्॥ १॥

इति महापुराणे गारुड़े सप्तविंशोऽध्यायः।

अष्टाविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। गोपालपूजां वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम्।
द्वारे धाता विधाता च गङ्गा यमुनया सह॥ १॥
शङ्खपद्मनिधी चैव शारङ्गः शरभः श्रिया।
पूर्वे भद्रः सुभद्रो द्वौ दक्षे चण्डप्रचण्डकौ॥ २॥
पश्चिमे बलप्रबलौ जयश्च विजयो यजेत्।
उत्तरे श्रीश्चतुर्द्वारे गणो दुर्गा सरस्वती॥ ३॥

देवस्याग्न्यादिकोणेषु दिक्षु नारदपूर्वकम् ।
सिद्धो गुरुर्नलकूवरं कोणे भागवतं यजेत् ॥ ४ ॥
पूर्वे विष्णुं विष्णुतपो विष्णुशक्तिं समर्चयेत् ।
ततो विष्णुपरीवारं मध्ये शक्तिञ्च कूर्म्मकम् ॥ ५ ॥
अनन्तं पृथिवीधर्मं ज्ञानं वैराग्यमन्वितः ।
ऐश्वर्य्यं वायुपूर्वञ्च प्रकाशात्मानमुत्तरे ॥ ६ ॥
सत्त्वाय प्रकृतात्मने रजसे मोहरूपिणे ।
तमसे पद्माय यजेदहङ्कारकतत्त्वकम् ॥ ७ ॥
विद्यातत्त्वं परं तत्त्वं सूर्य्येन्दुवह्निमण्डलम् ।
विमलाद्या आसनञ्च प्राच्यां श्रीं क्लीं संपूजयेत् ।
गोपीजनवल्लभाय स्वाहान्तो मनुरुच्यते ॥ ८ ॥
अङ्गानि यथा—आचक्रञ्च सुचक्रञ्च विचक्रञ्च तथैव च ।
त्रैलोक्यरक्षणं चक्रमसुरारिसुदर्शनम् ॥ ९ ॥
हृदादिपूर्वकोणेषु अस्त्रं शक्तिञ्च पूर्वतः ।
रुक्मिणी सत्यभामा च सुनन्दा नाग्नजित्यपि ॥ १० ॥
लक्ष्मणा मित्रवृन्दा च जाम्बवत्या सुशीलया ।
शङ्खचक्रगदापद्मं मुषलं शार्ङ्गमर्चयेत् ॥ ११ ॥
खड्गं पाशाङ्कुशं प्राच्यां श्रीवत्सं कौस्तुभं यजेत् ।
मुकुटं वनमालाञ्च इन्द्राद्यान् ध्वजमुख्यकान् ॥ १२ ॥
कुमुदाद्यान् विश्वक्सेनं कृष्णं श्रिया सहार्चयेत् ।
जप्याद्ध्यानात् पूजनाच्च सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
इति गारुड़े महापुराणे श्रीकृष्णपूजनमष्टाविंशोऽध्यायः ।

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । त्रैलोक्यमोहिनीं वक्ष्ये पुरुषोत्तममुख्यकाम् ।
पूजा मन्त्रान् श्रीधराद्यान् धर्म्मकामादिदारकान् ॥ १ ॥

ओँ ह्रीँ श्रीँ क्लीँ ह्रूं ओँ नमः। पुरुषोत्तम! अप्रतिरूप! लक्ष्मीनिवास! सकलजगत्क्षोभन! सर्वस्त्रीहृदयविदारण! त्रिभुवनमदोन्मादनकर! सुरासुरसुन्दरीजनमनांसि तापय तापय शोषय शोषय मारय मारय स्तम्भय स्तम्भय द्रावय द्रावय आकर्षय आकर्षय, परमशुभग! सौभाग्यकर! सर्वकामप्रद! अमुकं हन हन चक्रेण गदया खड्गेन सर्वबाणैर्भिन्धि भिन्धि पाशेन कट्ट कट्ट अङ्कुशेन ताड़य ताड़य तुरु तुरु किं तिष्ठसि? तारय तारय यावत् समीहितं मे सिद्धं भवति ह्रूं फट् नमः॥ २॥

श्रीँ श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय नमः। क्लीँ पुरुषोत्तमाय त्रैलोक्यमोहनाय नमः॥ ३॥

ह्रूं विष्णवे त्रैलोक्यमोहनाय नमः। ओँ श्रीँ ह्रीँ क्लीँ त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः॥ ४॥

त्रैलोक्यमोहना मन्त्राः सर्वे सर्वार्थसाधकाः।
सर्वे चिन्त्याः पृथग् वापि व्याससंक्षेपतोऽथ वा॥ ५॥
आसनं मूर्त्तिमन्त्रञ्च होमाद्यङ्गषड़ङ्गकम्।
चक्रं गदाञ्च खड्गञ्च मुषलं शङ्खशार्ङ्गकम्॥ ६॥
शरं पाशमङ्कुशञ्च लक्ष्मीगरुड़संयुतम्।
विष्वक्सेनं विस्तराद्वा नरः सर्वमवाप्नुयात्॥ ७॥

इति गारुड़े महापुराणे मोहिनीपूजनमेकोनत्रिंशोऽध्यायः।

त्रिंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। विस्तरेण प्रवक्ष्यामि श्रीधरस्यार्चनं शुभम्।
परिवारश्च सर्वेषां समो ज्ञेयो हि पण्डितैः॥ १॥
ओँ श्रां हृदयाय नमः। ओँ श्रीँ शिरसे स्वाहा। ओँ श्रं

शिखायै वषट्। ओं श्रैं कवचाय हुं। ओं श्रौं नेत्रत्रयाय वौषट्।
ओं श्रः अस्त्राय फट्॥ २॥

इति दर्शयेदात्मनो मुद्रां शङ्खचक्रगदादिकाम्।
ध्यात्वात्मानं श्रीधराख्यं शङ्खचक्रगदाधरम्॥ ३॥
ततस्तं पूजयेद्देवं मण्डले स्वस्तिकादिके।
आसनं पूजयेदादौ देवदेवस्य शार्ङ्गिणः।
एभिर्मन्त्रैर्महादेव! तान् मन्त्रान् शृणु शङ्कर!॥ ४॥

ओं श्रीधरासनदेवता आगच्छत। ओं समस्तपरिवारायाच्युतासनाय नमः॥ ५॥

ओं धात्रे नमः। ओं विधात्रे नमः। ओं गङ्गायै नमः। ओं यमुनायै नमः। ओं आधारशक्त्यै नमः। ओं कूर्माय नमः। ओं अनन्ताय नमः। ओं पृथिव्यै नमः। ओं धर्माय नमः। ओं ज्ञानाय नमः। ओं वैराग्याय नमः। ओं ऐश्वर्य्याय नमः। ओं अधर्माय नमः। ओं अज्ञानाय नमः। ओं अवैराग्याय नमः। ओं अनैश्वर्य्याय नमः। ओं स्कन्दाय नमः। ओं नीलाय नमः। ओं पद्माय नमः। ओं विमलायैः नमः। ओं उत्कर्षिण्यै नमः। ओं ज्ञानायै नमः। ओं क्रियायै नमः। ओं योगायै नमः। ओं पुष्ट्यै नमः। ओं प्रह्व्यै नमः। ओं सत्यायै नमः ओं ईशानायै नमः। ओं अनुग्रहायै नमः॥ ६॥

अर्चयित्वा समं रुद्र! हरिमावाह्य संयजेत्।
मन्त्रैरेभिर्महाप्राज्ञः सर्वपापप्रणाशनैः।
ओं ह्रीं श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः॥ ७॥

ओं श्रियै नमः। ओं श्रां हृदयाय नमः। ओं श्रीं शिरसे नमः। ओं श्रूं शिखायै नमः। ओं श्रैं कवचाय नमः। ओं श्रौं नेत्रत्रयाय नमः। ओं श्रः अस्त्राय नमः। ओं शङ्खाय नमः ओं पद्माय नमः। ओं चक्राय नमः। ओं गदायै नमः। ओं

श्रीवत्साय नमः। ॐ कौस्तुभाय नमः। ॐ वनमालायै नमः। ॐ पीताम्बराय नमः। ॐ ब्रह्मणे नमः। ॐ नारदाय नमः। ॐ गुरुभ्यो नमः। ॐ इन्द्राय नमः। ॐ अग्नये नमः। ॐ यमाय नमः। ॐ निर्ऋतये नमः। ॐ वरुणाय नमः। ॐ वायवे नमः। ॐ सोमाय नमः। ॐ ईशानाय नमः। ॐ अनन्ताय नमः। ॐ ब्रह्मणे नमः। ॐ सत्त्वाय नमः। ॐ रजसे नमः। ॐ तमसे नमः। ॐ विश्वक्सेनाय नमः॥ ८॥

अभिषेकं तथा वस्त्रं ततो यज्ञोपवीतकम्।
गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपमन्नं प्रदक्षिणम्॥ ९॥
दद्यादेभिर्महामन्त्रैः समर्प्याथ जपेन्मनुम्।
शतमष्टोत्तरञ्चापि जप्त्वा ह्यथ समर्पयेत्॥ १०॥
ततो मुहूर्त्तमेकन्तु ध्यायेद्देवं हृदिस्थितम्।
शुद्धस्फटिकसङ्काशं सूर्य्यकोटिसमप्रभम्॥ ११॥
प्रसन्नवदनं सौम्यं स्फुरन्मकरकुण्डलम्।
किरीटिनमुदाराङ्गं वनमालासमन्वितम्।
परंब्रह्मस्वरूपञ्च श्रीधरं चिन्तयेत् सुधीः॥ १२॥
अनेन चैव स्तोत्रेण स्तुवीत परमेश्वरम्।
श्रीनिवासाय देवाय नमः श्रीपतये नमः॥ १३॥
श्रीधराय सशार्ङ्गाय श्रीप्रदाय नमो नमः।
श्रीवल्लभाय शान्ताय श्रीमते च नमो नमः॥ १४॥
श्रीपर्वतनिवासाय नमः श्रेयस्कराय च।
श्रेयसाम्पतये चैव ह्याश्रमाय नमो नमः॥ १५॥
नमः श्रेयःस्वरूपाय श्रीकराय नमो नमः।
शरण्याय वरेण्याय नमो भूयो नमो नमः॥ १६॥
स्तोत्रं कृत्वा नमस्कृत्य देवदेवं विसर्जयेत्।
इति रुद्र! समाख्याता पूजा विष्णोर्महात्मनः॥ १७॥

यः करोति महाभक्त्या स याति परमं पदम् ।
इमं यः पठतेऽध्यायं विष्णुपूजाप्रकाशकम् ।
स विधूयेत पापानि याति विष्णोः परं पदम् ॥ १८ ॥
इति गारुड़े महापुराणे त्रिंशोऽध्यायः ।

एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्र उवाच । भूय एव जगन्नाथपूजां कथय मे प्रभो ! ।
यया तरेयं संसारसागरं ह्यतिदुष्करम् ॥ १ ॥
रिरुवाच । अर्च्चनं विष्णुदेवस्य वक्ष्यामि वृषभध्वज ! ।
तच्छृणुष्व महाभाग ! भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ २ ॥
कृत्वा स्नानं ततः सन्ध्यां ततो यागगृहं व्रजेत् ।
प्रक्षाल्य पाणी पादौ च आचम्य च विशेषतः ॥ ३ ॥
मूलमन्त्रं समस्तन्तु हस्तयोर्व्यापकं न्यसेत् ।
मूलमन्त्रश्च देवस्य शृणु रुद्र ! वदामि ते ॥ ४ ॥
ओं श्रीं ह्रीं श्रीधराय विष्णवे नमः ।
अयं मन्त्रः सुरेशस्य विष्णोरीशस्य वाचकः ॥ ५ ॥
सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वग्रहहरस्तथा ।
सर्वपापहरश्चैव भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ६ ॥
अङ्गन्यासं ततः कुर्य्यादेभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः ।
ओं ह्रां हृदयाय नमः, ओं ह्रीं शिरसे स्वाहा, ओं ह्रूं
शिखायै वषट्, ओं ह्रैं कवचाय हुं, ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट्,
ओं ह्रः अस्त्राय फट् ॥ ७ ॥
इति मन्त्रः समाख्यातो मया ते प्रभविष्णुना ।
न्यासं कृत्वात्मनो मुद्रां दर्शयेद्विजितात्मवान् ॥ ८ ॥
ततो ध्यायेत् परं विष्णुं हृत्कोटरसमाश्रितम् ।
शङ्खचक्रसमायुक्तं कुन्देन्दुधवलं हरिम् ॥ ९ ॥

श्रीवत्सकौस्तुभयुतं वनमालासमन्वितम्।
रत्नहारकिरीटेन संयुक्तं परमेश्वरम्।
अहं विष्णुरिति ध्यात्वा कृत्वा वै शोधनादिकाम्॥ १०॥
यं क्षं रमिति बीजैश्च कठिनीकृत्य नामभिः।
अण्डमुत्पाद्य च ततः प्रणवेनैव भेदयेत्॥ ११॥
तत्र पूर्वोक्तरूपन्तु भावयित्वा वृषध्वज!।
आत्मपूजां ततः कुर्य्याद् गन्धपुष्पादिभिः शुभैः॥ १२॥
आवाह्य पूजयेत् सर्वा देवता आसनस्य याः।
मन्त्रैरेभिर्महादेव! तन्मन्त्रं शृणु शङ्कर!॥ १३॥

विष्ण्वासनदेवता आगच्छत। ओँ समस्तपरिवारायाच्युताय नमः। ओँ धात्रे नमः, ओँ विधात्रे नमः, ओँ गङ्गायै नमः, ओँ यमुनायै नमः। ओँ शङ्खनिधये नमः, ओँ पद्मनिधये नमः, ओँ चण्डाय नमः, ओँ प्रचण्डाय नमः, ओँ द्वारश्रियै नमः, ओँ आधारशक्त्यै नमः। ओँ कूर्म्माय नमः, ओँ अनन्ताय नमः, ओँ श्रियै नमः, ओँ धर्म्माय नमः, ओँ ज्ञानाय नमः, ओँ वैराग्याय नमः, ओँ ऐश्वर्य्याय नमः, ओँ अधर्म्माय नमः, ओँ अज्ञानाय नमः, ओँ अवैराग्याय नमः, ओँ अनैश्वर्य्याय नमः। ओँ सं सत्त्वाय नमः, ओँ रं रजसे नमः, ओँ तं तमसे नमः, ओँ कं स्कन्दाय नमः, ओँ नं नालाय नमः, ओँ लां पद्माय नमः, ओँ अं अर्कमण्डलाय नमः, ओँ सं सोममण्डलाय नमः, ओँ वं वह्निमण्डलाय नमः, ओँ विमलायै नमः, ओँ उत्कर्षिण्यै नमः, ओँ ज्ञानायै नमः, ओँ क्रियायै नमः, ओँ योगायै नमः, ओँ प्रह्व्यै नमः, ओँ सत्यै नमः, ओँ ईशानायै नमः, ओँ अनुग्रहायै नमः॥ १४॥

गन्धपुष्पादिभिस्त्वेतैर्मन्त्रैरेतास्तु पूजयेत्।
पूजयित्वा ततो विष्णुं सृष्टिसंहारकारिणम्॥ १५॥

आवाह्य मण्डले रुद्र ! पूजयेत् परमेश्वरम्।
अनेन विधिना रुद्र ! सर्वपापहरं हरिम्॥ १६॥
यथात्मनि तथा देवे न्यासं कुर्वीत चादितः।
मुद्रां प्रदर्शयेत् पश्चादर्घ्यादि दर्शयेत्ततः॥ १७॥
स्नानं कुर्य्यात्ततो वस्त्रं दद्यादाचमनं ततः।
गन्धपुष्पं तथा धूपं दीपं दद्याच्चरुं ततः॥ १८॥
प्रदक्षिणं ततो जप्यं ततस्तस्मिन् समर्पयेत्।
अङ्गादीनां स्वमन्त्रैश्च पूजां कुर्वीत साधकः॥ १९॥
देवस्य मूलमन्त्रेण होति विद्धि वृषध्वज !।
मन्त्रान् शृणु विनेत्र ! त्वं कथ्यमानान् मयाधुना॥ २०॥

ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे नमः ओं ह्रूं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः। ओं श्रियै नमः ओं शङ्खाय नमः ओं पद्माय नमः ओं चक्राय नमः ओं गदायै नमः ओं श्रीवत्साय नमः ओं कौस्तुभाय नमः ओं वनमालायै नमः ओं पीताम्बराय नमः ओं खड्गाय नमः ओं मुषलाय नमः ओं पाशाय नमः ओं अङ्कुशाय नमः ओं शार्ङ्गाय नमः ओं शराय नमः ओं ब्रह्मणे नमः ओं नारदाय नमः ओं सर्वसिद्धेभ्यो नमः ओं भागवतेभ्यो नमः ओं गुरुभ्यो नमः ओं परमगुरुभ्यो नमः ओं इन्द्राय सुराधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः ओं अग्नये तेजोऽधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं यमाय प्रेताधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं निर्ऋतये रक्षोऽधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वरुणाय जलाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वायवे प्राणाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं सोमाय नक्षत्राधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं ईशानाय विद्याधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं अनन्ताय नागाधिप-

तये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं ब्रह्मणे लोकाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वज्राय हुं फट् नमः ओं शक्त्यै हुं फट् नमः। ओं दण्डाय हुं फट् नमः ओं खड्गाय हुं फट् नमः। ओं पाशाय हुं फट् नमः ओं ध्वजाय हुं फट् नमः ओं गदायै हुं फट् नमः ओं त्रिशूलाय हुं फट् नमः ओं चक्राय हुं फट् नमः ओं पद्माय हुं फट् नमः ओं वौं विष्वक्सेनाय नमः ॥ २१ ॥

एभिर्मन्त्रैर्महादेव! पूजा अङ्गादयो नरैः।
पूजयित्वा महात्मानं विष्णुं ब्रह्मस्वरूपिणम्।
स्तवीत चानया स्तुत्या परमात्मानमव्ययम् ॥ २२ ॥
विष्णवे देवदेवाय नमो वै प्रभविष्णवे।
विष्णवे वासुदेवाय नमः स्थितिकराय च ॥ २३ ॥
ग्रसिष्णवे नमश्चैव नमः प्रलयशायिने।
देवानां प्रभवे चैव यज्ञानां प्रभवे नमः ॥ २४ ॥
मुनीनां प्रभवे नित्यं यक्षाणां प्रभविष्णवे।
जिष्णवे सर्वदेवानां सर्वगाय महात्मने ॥ २५ ॥
ब्रह्मेन्द्ररुद्रवन्द्याय सर्वेशाय नमो नमः।
सर्वलोकहितार्थाय लोकाध्यक्षाय वै नमः ॥ २६ ॥
सर्वगोप्त्रे सर्वकर्त्रे सर्वदुष्टविनाशिने।
वरप्रदाय शान्ताय वरेण्याय नमो नमः।
शरण्याय स्वरूपाय धर्मकामार्थदायिने ॥ २७ ॥
स्तुत्वा ध्यायेत् स्वहृदये ब्रह्मरूपिणमव्ययम्।
एवन्तु पूजयेद्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर! ॥ २८ ॥
मूलमन्त्रं जपेच्चापि यः स याति नरो हरिम्।
एतत् ते कथितं रुद्र! विष्णोरर्च्चनमुत्तमम् ॥ २९ ॥
रहस्यं परमं गुह्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं परम्।

एतद् यश्च पठेद्विद्वान् विष्णुभक्तः पुमान् हर!।
शृणुयात् श्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति॥ ३०॥
इति गारुडे महापुराणे एकत्रिंशोऽध्यायः।

द्वात्रिंशोऽध्यायः।

महेश्वर उवाच। पञ्चतत्त्वार्चनं ब्रूहि शङ्खचक्रगदाधर!।
येन विज्ञानमात्रेण नरो याति परं पदम्॥ १॥
हरिरुवाच। पञ्चतत्त्वार्चनं वक्ष्ये तव शङ्कर! सुव्रत!।
मङ्गल्यं मङ्गलं दिव्यं रहस्यं कामदं परम्।
तच्छृणुष्व महादेव! पवित्रं कलिनाशनम्॥ २॥
एक एवाव्ययः शान्तः परमात्मा सनातनः।
वासुदेवो ध्रुवः शुद्धः सर्वव्यापी निरञ्जनः॥ ३॥
स एव मायया देव! पञ्चधा संस्थितो हरिः।
लोकानुग्रहकृद्विष्णुः सर्वदुष्टविनाशनः॥ ४॥
वासुदेवस्वरूपेण तथा सङ्कर्षणेन च।
तथा प्रद्युम्नरूपेणानिरुद्धाख्येन च स्थितः।
नारायणस्वरूपेण पञ्चधा च स्वयं स्थितः॥ ५॥
एतेषां वाचका मन्त्रा एतान् शृणु वृषध्वज!।
ओं अं वासुदेवाय नमः ओं आं सङ्कर्षणाय नमः ओं अं प्रद्युम्नाय नमः ओं अनिरुद्धाय नमः ओं नारायणाय नमः॥६॥
पञ्चमन्त्राः समाख्याता देवानां वाचकास्तव।
सर्वपापहराः पुण्याः सर्वरोगविनाशनाः॥ ७॥
अधुना संप्रवक्ष्यामि पञ्चतत्त्वार्चनं शुभम्।
विधिना येन कर्त्तव्यं यैर्वा मन्त्रैश्च शङ्कर!॥ ८॥
आदौ स्नानं प्रकुर्वीत स्नात्वा सन्ध्यां समाचरेत्।

अर्चनागारमासाद्य प्रक्षाल्याङ्घ्र्यादिकं तथा ॥ ९ ॥
आचम्योपविशेत् प्राज्ञो बद्धासनमभीप्सितम्।
शोषणादि ततः कुर्य्यात् यं क्ष्रौं रमिति मन्त्रकैः ॥१०॥
सामान्यकठिनीकृत्य चाण्डमुत्पादयेत्ततः।
विभिद्याण्डं ततो ह्यण्डे भावयेत् परमेश्वरम् ॥११॥
वासुदेवं जगन्नाथं पीतकौषेयवाससम्।
सहस्रादित्यसङ्काशं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ १२ ॥
आत्मनो हृदि पद्मे तु ध्यायेत् तु परमेश्वरम्।
ततः सङ्कर्षणं देवमात्मानं चिन्तयेत् प्रभुम्।
प्रद्युम्नमनिरुद्धञ्च श्रीमन्नारायणं ततः ॥ १३ ॥
इन्द्रादींश्च सुरांस्तस्माद् देवदेवात् समुत्थितान्।
चिन्तयेच्च ततो न्यासं कुर्य्याद् वै करयोर्द्वयोः ॥ १४ ॥
व्यापकं मूलमन्त्रेण चाङ्गन्यासं ततःपरम्।
अङ्गमन्त्रैर्महादेव! तन्मन्त्रान् शृणु सुव्रत! ॥ १५ ॥

ओं आं हृदयाय नमः ओं ईं शिरसे नमः ओं ऊं शिखायै नमः ओं ऐं कवचाय नमः ओं औं नेत्रत्रयाय नमः ओं अः अस्त्राय फट् ॥ १६ ॥

ओं समस्तपरिवारायाच्युताय नमः ओं धात्रे नमः ओं विधात्रे नमः ओं आधारशक्त्यै नमः ओं कूर्माय नमः ओं अनन्ताय नमः ओं पृथिव्यै नमः ओं धर्माय नमः ओं ज्ञानाय नमः ओं वैराग्याय नमः ओं ऐश्वर्य्याय नमः। ओं अधर्माय नमः अज्ञानाय नमः। ओं अनैश्वर्य्याय नमः ओं अर्कमण्डलाय नमः ओं सोममण्डलाय नमः ओं मं वह्निमण्डलाय नमः ओं वं वासुदेवाय परमब्रह्मणे शिवाय तेजोरूपाय व्यापिने सर्वदेवाधिदेवाय नमः। ओं पाञ्चजन्याय नमः ओं सुदर्शनाय नमः ओं गदायै नमः ओं पद्माय नमः ओं श्रियै नमः ओं

श्रियायै नमः ओं पुष्ट्यै नमः ओं मत्यै नमः ओं प्रीत्यै नमः
ओं इन्द्राय नमः ओं अग्नये नमः ओं यमाय नमः ओं नैर्ऋताय
नमः ओं वरुणाय नमः ओं वायवे नमः ओं सोमाय नमः
ओं ईशानाय नमः ओं अनन्ताय नमः ओं ब्रह्मणे नमः ओं
विष्वक्सेनाय नमः ओं पद्माय नमः ॥ १७ ॥

एते मन्त्राः समाख्यातास्तव रुद्र ! समासतः ।
पूजा चैव प्रकर्त्तव्या मण्डले स्वस्तिकादिके ॥ १८ ॥
अङ्गन्यासञ्च कृत्वा तु मुद्राः सर्वाः प्रदर्शयेत् ।
आत्मानं वासुदेवञ्च ध्यात्वा चैव परेश्वरम् ॥ १९ ॥
आसनं पूजयेत् पश्चादावाह्य विधिवन्नरः ।
द्वारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्य्या वृषध्वज ! ॥ २० ॥
गरुड़ं पूजयेदग्रे वासुदेवस्य शङ्कर ! ।
शक्त्यादिपद्मपर्य्यन्तं मध्यदेशे प्रपूजयेत् ॥ २१ ॥
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यं पूर्वदेशतः ।
आग्नेयादिष्वर्चयेद्वै अधर्मादि चतुष्टयम् ॥ २२ ॥
मण्डलत्रयमध्ये तु कीर्त्तिता ह्यासनस्थितिः ।
पूर्वादिपद्मपत्रेषु पूज्याः सङ्कर्षणादयः ॥ २३ ॥
कर्णिकायां वासुदेवं पूजयेत् परमेश्वरम् ।
पाञ्चजन्यादयः पूज्याः ऐशान्यादिषु संस्थिताः ॥ २४ ॥
शक्तयश्चैव पूर्वादौ देवदेवस्य शङ्कर ! ।
इन्द्रादयो लोकपालाः पूज्याः पूर्वादिषु स्थिताः ॥ २५ ॥
अधोनागं तदूर्द्ध्वन्तु ब्रह्माणं पूजयेत् सुधीः ।
इति स्थानक्रमो ज्ञेयो मण्डले शङ्कर ! त्वया ॥ २६ ॥
आवाह्य मण्डले देवं कृत्वा न्यासन्तु तस्य च ।
मुद्रां प्रदर्श्य पाद्यादीन् दद्यान्मूलेन शङ्कर ! ॥ २७ ॥
स्नानं वस्त्रं तथाचामं नमस्कारं प्रदक्षिणम् ।

कुर्य्याच्छङ्कर ! मूलेन जपञ्चापि समर्पयेत् ॥ २८ ॥
इदं स्तोत्रं जपेत् पश्चाद्वासुदेवमनुस्मरन् ।
ओं नमो वासुदेवाय नमः सङ्कर्षणाय च ॥ २९ ॥
प्रद्युम्नायादिदेवायानिरुद्धाय नमो नमः ।
नमो नारायणायैव नराणां पतये नमः ॥ ३० ॥
नरपूज्याय कीर्त्याय स्तुत्याय वरदाय च ।
अनादिनिधनायैव पुराणाय नमो नमः ॥ ३१ ॥
सृष्टिसंहारकर्त्रे च ब्रह्मणः पतये नमः ।
नमो वै वेदवेद्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ३२ ॥
कलिकल्मषहर्त्रे च सुरेशाय नमो नमः ।
संसारवृक्षच्छेत्रे च मायाभेत्रे नमो नमः ॥ ३३ ॥
बहुरूपाय तीर्थाय त्रिगुणाय नमो नमः ।
ब्रह्मविष्णीशरूपाय मोक्षदाय नमो नमः ॥ ३४ ॥
मोक्षद्वाराय धर्माय निर्वाणाय नमो नमः ।
सर्वकामप्रदायैव परं ब्रह्मस्वरूपिणे ॥ ३५ ॥
संसारसागरे घोरे निमग्नं मां समुद्धर ।
त्वदन्यो नास्ति देवेश ! नास्ति त्राता जगत्प्रभो ! ॥ ३६ ॥
त्वामेव सर्वगं विष्णुं गतोऽहं शरणं गतः ।
ज्ञानदीपप्रदानेन तमोमुक्तं प्रकाशय ॥ ३७ ॥
एवं स्तवीत देवेशं सर्वक्लेशविनाशनम् ।
अन्यैश्च वैदिकैः स्तोत्रैः स्तुत्वा च नीललोहित ! ॥ ३८ ॥
पञ्चतत्त्वसमायुक्तं ध्यायेद्विष्णुं नरो हृदि ।
विसर्जयेत्ततो देवमिति पूजा प्रकीर्त्तिता ॥ ३९ ॥
सर्वकामप्रदा श्रेष्ठा वासुदेवस्य शङ्कर ! ।
एतत्पूजनमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ४० ॥
इदञ्च यः पठेद्रुद्र ! पञ्चतत्त्वार्चनं नरः ।

शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४१ ॥

इति गारुड़े महापुराणे द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । सुदर्शनस्य पूजां मे वद शङ्खगदाधर ! ।
ग्रहरोगादिकं सर्वं यत् कृत्वा नाशमेति वै ॥ १ ॥
हरिरुवाच । सुदर्शनस्य चक्रस्य शृणु पूजां वृषध्वज ! ।
स्नानमादौ प्रकुर्वीत पूजयेच्च हरिं ततः ॥ २ ॥
मूलमन्त्रेण वै न्यासं मूलमन्त्रं शृणुष्व च ।
सहस्रारं हुं फट् नमो मन्त्रः प्रणवपूर्वकः ।
कथितः सर्वदुष्टानां नाशको मन्त्रभेदकः ॥ ३ ॥
ध्यायेत् सुदर्शनं देवं हृदि पद्मेऽमले शुभे ।
शङ्खचक्रगदापद्मधरं सौम्यं किरीटिनम् ॥ ४ ॥
आवाह्य मण्डले देवं पूर्वोक्तविधिना हर ! ।
पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैरुपचारैर्महेश्वर ! ॥ ५ ॥
पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं शतमष्टोत्तरं नरः ।
एवं यः कुरुते रुद्र ! चक्रस्यार्चनमुत्तमम् ॥ ६ ॥
सर्वरोगविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं समाप्नुयात् ।
एतत् स्तोत्रं जपेत् पश्चात् सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ७ ॥
नमः सुदर्शनायैव सहस्रादित्यवर्चसे ।
ज्वालामालाप्रदीप्ताय सहस्राराय चक्षुषे ॥ ८ ॥
सर्वदुष्टविनाशाय सर्वपातकमर्दिने ।
सुचक्राय विचक्राय सर्वमन्त्रविभेदिने ॥ ९ ॥
प्रसवित्रे जगद्धात्रे जगद्विध्वंसिने नमः ।
पालनार्थाय लोकानां दुष्टासुरविनाशिने ॥ १० ।
उग्राय चैव सौम्याय चण्डाय च नमो नमः ।

नमश्चक्षुस्वरूपाय संसारभयभेदिने ॥ ११ ॥
मायापञ्जरभेत्त्रे च शिवाय च नमो नमः।
ग्रहातिग्रहरूपाय ग्रहाणां पतये नमः ॥ १२ ॥
कालाय मृत्यवे चैव भीमाय च नमो नमः।
भक्तानुग्रहदात्रे च भक्तगोप्त्रे नमो नमः ॥ १३ ॥
विष्णुरूपाय शान्ताय चायुधानां धराय च।
विष्णुशस्त्राय चक्राय नमो भूयो नमो नमः ॥ १४ ॥
इति स्तोत्रं महापुण्यं चक्रस्य तव कीर्त्तितम्।
यः पठेत् परया भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥
चक्रपूजाविधिं यश्च पठेद्रुद्र ! जितेन्द्रियः।
स पापं भस्मसात् कृत्वा विष्णुलोकाय कल्पते ॥ १६ ॥
इति महापुराणे गारुड़े त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

रुद्र उवाच। पुनर्देवार्चनं ब्रूहि हृषीकेश गदाधर !।
शृण्वतो नास्ति तृप्तिर्मे गदतस्तव पूजनम् ॥ १ ॥
हरिरुवाच। हयग्रीवस्य देवस्य पूजनं कथयामि ते।
तच्छृणुष्व जगन्नाथो येन विष्णुः प्रतुष्यति ॥ २ ॥
मूलमन्त्रं महादेव ! हयग्रीवस्य वाचकम्।
प्रवक्ष्यामि परं पुण्यं तदादौ शृणु शङ्कर ! ॥ ३ ॥
ओं ह्रौं क्ष्रौं शिरसे नमः इति प्रणवसंयुतः।
अयं नवाक्षरो मन्त्रः सर्वविद्याप्रदायकः ॥ ४ ॥
अस्याङ्गानि महादेव ! तान् शृणुष्व वृषध्वज !।
ओं क्ष्रां हृदयाय नमः ओं क्ष्रीं शिरसे स्वाहायुतं
शिरः प्रोक्तं क्ष्रूं वषट् तथा ॥ ५ ॥
ओंकारयुक्ता देवस्य शिखा ज्ञेया वृषध्वज !।

ओं ह्रैं कवचाय हुं वै कवचं परिकीर्त्तितम् ॥ ६ ॥
ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् नेत्रं देवस्य कीर्त्तितम् ।
ओं हः अस्त्राय फट् अस्त्रं देवस्य कीर्त्तितम् ॥ ७ ॥
पूजाविधिं प्रवक्ष्यामि तस्मै निगदतः शृणु ।
आदौ स्नात्वा तथाचम्य ततो यागगृहं व्रजेत् ॥ ८ ॥
ततः प्रविश्य विधिवत् कुर्य्याद्वै शोषणादिकम् ।
यं क्ष्रौं रमिति वीजैश्च कठिनीकृत्य लमिति ॥ ९ ॥
अण्डमुत्पाद्य च ततः ओंकारेणैव भेदयेत् ।
अण्डमध्ये हयग्रीवमात्मानं परिचिन्तयेत् ॥ १० ॥
शङ्खकुन्देन्दुधवलं मृणालरजतप्रभम् ।
शङ्खं चक्रं गदां पद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ॥ ११ ॥
किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालासमन्वितम् ।
सुरक्तं सुकपोलञ्च पीताम्बरधरं विभुम् ॥ १२ ॥
भावयित्वा महात्मानं सर्वदेवैः समन्वितम् ।
अङ्गमन्त्रैस्ततो न्यासं मूलमन्त्रेण वै तथा ॥ १३ ॥
ततश्च दर्शयेन्मुद्रां शङ्खपद्मादिकां शुभाम् ।
ध्यायेद् ध्यात्वार्चयेद्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ १४ ॥
ततश्चावाहयेद्रुद्र ! देवता आसनस्य याः ।
ओं हयग्रीवासनस्य आगच्छत च देवताः ॥ १५ ॥
आवाह्य मण्डले तास्तु पूजयेत् स्वस्तिकादिके ।
द्वारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्य्या वृषध्वज ! ॥ १६ ॥
समस्तपरिवाराय अच्युताय नम इति ।
अस्य मध्येऽर्चनं कार्य्यं द्वारे गङ्गाञ्च पूजयेत् ॥ १७ ॥
यमुनाञ्च महादेवीं शङ्खपद्मनिधी तथा ।
गरुड़ं पूजयेदग्रे मध्ये शक्तिञ्च पूजयेत् ॥ १८ ॥
आधाराख्यां महादेव ! ततः कूर्मं समर्चयेत् ।

अनन्तं पृथिवीं पश्चाद् धर्मं ज्ञानं ततोऽर्चयेत्।
वैराग्यमथ चैश्वर्य्यमाग्नेयादिषु पूजयेत् ॥ १९ ॥
अधर्माज्ञानावैराग्यानैश्वर्य्यादींस्तु पूर्ववत्।
सत्त्वं रजस्तमश्चैव मध्यदेशेऽथ पूजयेत् ॥ २० ॥
कन्दं नालञ्च पद्मञ्च मध्ये चैव प्रपूजयेत्।
अर्कसोमाग्निसंज्ञानां मण्डलानां हि पूजनम्।
मध्यदेशे प्रकर्त्तव्यमिति रुद्र! प्रकीर्त्तितम् ॥ २१ ॥
विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रियायोगे वृषध्वज!।
प्रह्वी सत्या तथेशानानुग्रहाः शक्तयो ह्यमूः ॥ २२ ॥
पूर्वादिषु च पत्रेषु पूज्याश्च विमलादयः।
अनुग्रहा कर्णिकायां पूज्या श्रेयोऽर्थिभिर्नरैः ॥ २३ ॥
प्रणवाद्यैर्नमोऽन्तैश्च चतुर्थ्यन्तैश्च नामभिः।
मन्त्रैरेतैर्महादेव! आसनं परिपूजयेत् ॥ २४ ॥
स्नानगन्धप्रदानेन पुष्पधूपप्रदानतः।
दीपनैवेद्यदानेन आसनस्यार्चनं शुभम् ॥ २५ ॥
कर्त्तव्यं विधिनानेन इति हर! प्रकीर्त्तितम्।
ततश्चावाहयेद् देवं हयग्रीवं सुरेश्वरम् ॥ २६ ॥
वामनासापुटेनैव आगच्छन्तं विचिन्तयेत्।
आगच्छतः प्रयोगेण मूलमन्त्रेण शङ्कर! ॥ २७ ॥
आवाहनं प्रकर्त्तव्यं देवदेवस्य शङ्खिनः।
आवाह्य मण्डले तस्य न्यासं कुर्य्यादतन्द्रितः ॥ २८ ॥
न्यासं कृत्वा च तत्रस्थं चिन्तयेत् परमेश्वरम्।
हयग्रीवं महादेवं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ २९ ॥
इन्द्रादिलोकपालैश्च संयुक्तं विष्णुमव्ययम्।
ध्यात्वा प्रदर्शयेन्मुद्राः शङ्खचक्रादिकाः शुभाः ॥ ३० ॥
पाद्यार्घाचमनीयानि ततो दद्याच्च विष्णवे।

स्नापयेच्च ततो देवं पद्मनाभमनामयम् ॥ ३१ ॥
देवं संस्थाप्य विधिवद्वस्त्रं दद्याद् वृषध्वज ! ।
ततोऽप्याचमनं दद्यादुपवीतं ततः शुभम् ॥ ३२ ॥
ततश्च मण्डले रुद्र ! ध्यायेद् देवं परेश्वरम् ।
ध्यात्वा पाद्यादिकं भूयो दद्याद् देवाय शङ्कर ! ॥ ३३ ॥
दद्याद् भैरवदेवाय मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ।
ओं ह्रां हृदयाय नमः अनेन हृदयं यजेत् ॥ ३४ ॥
ओं ह्रीं शिरसे नमश्च शिरसः पूजनं भवेत् ।
ओं ह्रूं शिखायै नमश्च शिखामनेन पूजयेत् ॥ ३५ ॥
ओं ह्रैं कवचाय नमः कवचं परिपूजयेत् ।
ओं ह्रौं नेत्राय नमश्च नेत्रस्थानेन पूजयेत् ॥ ३६ ॥
ओं ह्रः अस्त्राय नमः इति अस्त्रस्थानेन पूजयेत् ।
हृदयञ्च शिरश्चैव शिखाञ्च कवचन्तथा ॥ ३७ ॥
पूर्वादिषु प्रदेशेषु ह्येतास्तु परिपूजयेत् ।
कोणेष्वस्त्रं यजेद्रुद्र ! नेत्रं मध्ये प्रपूजयेत् ॥ ३८ ॥
पूजयेत् परमां देवीं लक्ष्मीं लक्ष्मीप्रदां शुभाम् ।
शङ्खं पद्मं तथा चक्रं गदां पूर्वादितोऽर्चयेत् ॥ ३९ ॥
खड्गञ्च मुषलं पाशमङ्कुशं सशरं धनुः ।
पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! एभिर्मन्त्रैः स्वनामकैः ॥ ४० ॥
श्रीवत्सं कौस्तुभं मालां तथा पीताम्बरं शुभम् ।
पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ४१ ॥
ब्रह्माणं नारदं सिद्धं गुरुं परगुरुन्तथा ।
गुरोश्च पादुके तद्वत् परमस्य गुरोस्तथा ॥ ४२ ॥
इन्द्रं सवाहनं वाथ परिवारयुतन्तथा ।
अग्निं यमं निर्ऋतिञ्च वरुणं वायुमेव च ॥ ४३ ॥
सोममीशानमामञ्च ब्रह्माणं परिपूजयेत् ।

पूर्वादि चोत्तरपर्य्यन्तं पूजयेद् वृषभध्वज ! ॥ ४४ ॥
वज्रं शक्तिं तथा दण्डं खड्गं पाशं ध्वजं गदाम्।
त्रिशूलचक्रपद्मे च आयुधान्यथ पूजयेत् ॥ ४५ ॥
विश्वक्सेनं ततो देवमैशान्यां दिशि पूजयेत्।
एभिर्मन्त्रैर्नमोऽन्तैश्च प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥४६ ॥
पूजा कार्य्या महादेव ! ह्यनन्तस्य वृषध्वज !।
देवस्य मूलमन्त्रेण पूजा कार्य्या वृषध्वज !।
गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपं नैवेद्यमेव च ॥ ४७ ॥
प्रदक्षिणं नमस्कारं जप्यं तस्मै समर्पणम्।
स्तवीत चानया स्तुत्या प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥ ४८ ॥
ओं नमो हयशिरसे विद्याध्यक्षाय वै नमः।
नमो विद्यास्वरूपाय विद्यादात्रे नमो नमः ॥ ४९ ॥
नमः शान्ताय देवाय त्रिगुणायात्मने नमः।
सुरासुरनिहन्त्रे च सर्वदुष्टविनाशिने ॥ ५० ॥
सर्वलोकाधिपतये ब्रह्मरूपाय वै नमः।
नमस्येश्वरवन्द्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ५१ ॥
नम आद्याय दान्ताय सर्वसत्त्वहिताय च।
त्रिगुणायागुणायैव ब्रह्मविष्णुस्वरूपिणे।
कर्त्रे हर्त्रे सुरेशाय सर्वगाय नमो नमः ॥ ५२ ॥
इत्येवं संस्तवं कृत्वा देवदेवं विचिन्तयेत्।
हृत्पद्मे विमले रुद्र ! शङ्खचक्रं गदाधरम् ॥ ५३ ॥
सूर्य्यकोटिप्रतीकाशं सर्वावयवसुन्दरम्।
हयग्रीवं महेशेश ! परमात्मानमव्ययम् ॥ ५४ ॥
इति ते कथिता पूजा हयग्रीवस्य शङ्कर !।
यः पठेत् परया भक्त्या स गच्छेत् परमं पदम् ॥ ५५ ॥

इति गारुड़े महापुराणे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। न्यासादिकं प्रवक्ष्यामि गायत्र्याश्छन्द एव च।
विश्वामित्रऋषिश्चैव सविता चाथ देवता ॥ १ ॥
ब्रह्मशीर्षा रुद्रशिखा विष्णोर्हृदयसंश्रिता।
विनियोगैकनयना कात्यायनसगोत्रजा ॥ २ ॥
त्रैलोक्यचरणा ज्ञेया पृथिवीकुक्षिसंस्थिता।
एवं ज्ञात्वा तु गायत्रीं जपेद् द्वादशलक्षकम् ॥ ३ ॥
त्रिपदाष्टाक्षरा ज्ञेया चतुष्पादा षड़क्षरा।
जपेच्च त्रिपदा प्रोक्ता अर्चने च चतुष्पदा ॥ ४ ॥
न्यासे जपे तथा ध्याने अग्निकार्य्ये तथार्चने।
गायत्रीं विन्यसेन्नित्यं सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ ५ ॥
पादाङ्गुष्ठे गुल्फमध्ये जङ्घयोर्विद्धि जानुनोः।
ऊर्वोर्गुह्ये च वृषणे नाभ्यां नाभौ तनूदरे ॥ ६ ॥
स्तनयोर्हृति कण्ठौष्ठमुखे तालुनि वांशयोः।
नेत्रे भ्रुवोर्ललाटे च पूर्वस्यां दक्षिणोत्तरे।
पश्चिमे मूर्ध्नि चाकारं न्यसेद्वर्णान् वदाम्यहम् ॥ ७ ॥
इन्द्रनीलञ्च वह्निञ्च पीतं श्यामञ्च कापिलम्।
श्वेतं विद्युत्प्रभं तारं कृष्णं रक्तं क्रमेण तत् ॥ ८ ॥
श्यामं शुक्लं तथा पीतं श्वेतं वै पद्मरागमत्।
शङ्खवर्णं पाण्डरञ्च रक्तञ्चासवसन्निभम्।
अर्कवर्णं समं सौम्यं शङ्खभं श्वेतमेव च ॥ ९ ॥
यद् यत् स्पृशति हस्तेन यच्च पश्यति चक्षुषा।
पूतं भवति तत् सर्वं गायत्र्या न परं विदुः ॥ १० ॥

इति गारुड़े महापुराणे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

षट्त्रिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। सन्ध्याविधिं प्रवक्ष्यामि शृणु रुद्राघनाशनम्।
प्राणायामत्रयं कृत्वा सन्ध्यास्नानमुपक्रमेत्॥ १॥
सप्रणवां सव्याहृतिं गायत्रीं शिरसा सह।
त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते॥ २॥
मनोवाक्कायजं दोषं प्राणायामैर्दहेद् द्विजः।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु प्राणायामपरो भवेत्॥ ३॥
सायमग्निश्च मेत्युक्त्वा प्रातः सूर्य्येत्यपः पिबेत्।
आपः पुनन्तु मध्याह्ने उपस्पृश्य यथाविधि॥ ४॥
आपोहिष्ठेत्यृचा कुर्य्यान्मार्जनन्तु कुशोदकैः।
प्रणवेन तु संयुक्तं क्षिपेद्वारि पदे पदे॥ ५॥
रजस्तमःस्वमोहोत्थान् जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिजान्।
वाङ्मनःकर्मजान् दोषान् नवैतान्नवभिर्दहेत्॥ ६॥
समुद्धृत्योदकं पाणौ जप्त्वा च द्रुपदाक्षिपेत्।
त्रिषड़ष्टौ द्वादशधा वर्त्तयेदघमर्षणम्॥ ७॥
उदुत्यं चित्रमित्याभ्यामुपतिष्ठेद् दिवाकरम्।
दिवारात्रौ च यत् पापं सर्वं नश्यति तत्क्षणात्॥ ८॥
पूर्वसन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् पश्चिमामुपविश्य च।
महाव्याहृतिसंयुक्तां गायत्रीं प्रणवान्विताम्॥ ९॥
दशभिर्जन्मजनितं शतेन तु पुराकृतम्।
त्रियुगन्तु सहस्रेण गायत्री हन्ति दुष्कृतम्॥ १०॥
रक्ता भवति गायत्री सावित्री शुक्लवर्णिका।
कृष्णा सरस्वती ज्ञेया सन्ध्यात्रयमुदाहृतम्॥ ११॥
ओं भूर्विन्यसेद् हृदये ओं भुवः शिरसि न्यसेत्।
ओं स्वरिति शिखायाञ्च गायत्र्याः प्रथमं पदम्॥ १२॥

विन्यसेत् कवचे विद्वान् द्वितीयं नेत्रयोर्न्यसेत् ।
तृतीयेनाङ्गविन्यासं चतुर्थं सर्वतो न्यसेत् ॥ १३ ॥
सन्ध्याकाले तु विन्यस्य जपेद्वै वेदमातरम् ।
शिवस्तस्यास्तु सर्वाङ्गे प्राणायामपरं न्यसेत् ॥ १४ ॥
त्रिपदा या तु गायत्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
विनियोगमृषिच्छन्दो ज्ञात्वा तु जपमारभेत् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥
परोरजसि सारं तं तुरीयपदमीरितम् ।
तं हन्ति सूर्य्यः सन्ध्यायां नोपास्तिं कुरुते तु यः ॥ १६ ॥
तुरीयस्य पदस्यापि ऋषिर्निर्मल एव च ।
छन्दस्तु देवी गायत्री परमात्मा च देवता ॥ १७ ॥
इति गारुडे महापुराणे सन्ध्याविधिः षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । गायत्री परमा देवी भुक्तिमुक्तिप्रदा च ताम् ।
यो जपेत् तस्य पापानि विनश्यन्ति महान्त्यपि ॥ १ ॥
गायत्रीकल्पमाख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदञ्च तत् ।
अष्टोत्तरं सहस्रं वा अथवाष्टशतं जपेत् ।
त्रिसन्ध्यं ब्रह्मलोकी स्याच्छतजप्तं जलं पिबेत् ॥ २ ॥
सन्ध्यायां सर्वपापघ्नीं देवीमावाह्य पूजयेत् ।
भूर्भुवः स्वः समन्वेण युतां द्वादशनामभिः ॥ ३ ॥
गायत्र्यै नमः सावित्र्यै सरस्वत्यै नमो नमः ।
वेदमात्रे च सांकृत्यै ब्रह्माणी कौशिकी क्रमात् ॥ ४ ॥
साध्व्यै सर्वार्थसाधिन्यै सहस्राक्षी भूर्भुवः ।
स्वरेव जुहुयादग्नौ समिधाज्यं हविष्यकम् ॥ ५ ॥
अष्टोत्तरसहस्रं वाप्यथवाष्टशतं हुतम् ।

धर्मकामादिसिद्धर्थं जुहुयात् सर्वकर्मसु ॥ ६ ॥
प्रतिमां चन्दनस्वर्णनिर्मितां प्रतिपूज्य च ।
यथा लक्षन्तु जप्तव्यं पयोमूलफलाशनैः ।
अयुतद्वयहोमेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
उत्तरे शिखरे जाता भूम्यां पर्वतवासिनी ।
ब्रह्मणा समनुज्ञाता गच्छ देवि ! यथासुखम् ॥ ८ ॥
इति गारुडे महापुराणे गायत्रीमाहात्म्यं सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । नवम्यादौ यजेद् दुर्गां ह्रीं दुर्गे रक्षिणीति च ।
मातर्मातर्वरे दुर्गे सर्वकामार्थसाधने ! ।
अनेन बलिदानेन सर्वकामान् प्रयच्छ मे ॥ १ ॥
गौरी काली उमा दुर्गा भद्रा कान्तिः सरस्वती ।
मङ्गला विजया लक्ष्मीः शिवा नारायणी क्रमात् ।
मार्गे तृतीयामारभ्य पूजयेन्न वियोगभाक् ॥ २ ॥
अष्टादशभुजां खेटकं घण्टां दर्पणं तर्जनीम् ।
धनुर्ध्वजं डमरुकं परशुं पाशमेव च ॥ ३ ॥
शक्तिमुषलशूलानि कपालवज्रकाङ्कुशान् ।
शरं चक्रं शलाकाञ्च अष्टादशभुजां स्मरेत् ॥ ४ ॥
मन्त्रैः श्रीभगवत्याश्च प्रवक्ष्यामि जपादिकम् ।

ओं नमो भगवति चामुण्डे श्मशानवासिनि कपालहस्ते महाप्रेतसमारूढे महाविमानमालाकुले कालरात्रि बहुगणपरिवृते महामुखे बहुभुजे घण्टाडमरुकिङ्किणीके अट्टाट्टहासे किलि किलि हुं सर्वनादशब्दबहुले गजचर्मप्रावृतशरीरे रुधिरमांसदिग्धे लोलोग्रजिह्वे महाराक्षसि रौद्रदंष्ट्राकराले भीमाट्टहासे स्फुरितविद्युत्समप्रभे चल चल करालनेत्रे हिलि

ह्विलि नलं प्रवेशय हुं जिह्वे चिं भ्रकुटिमुखि भीकारभद्रा-
ाने कपालमालावेष्टिते जटामुकुटशशाङ्कधारिणि महाट्टहासे
केलि किलि हुं हुं दंष्ट्राघोरान्धकारिणि सर्वविघ्नविनाशिनि
ादं कर्म साधय साधय शीघ्रं कुरु कुरु कह कह अङ्कुशेन सम-
ुप्रवेशय वङ्ग वङ्ग कम्पय कम्पय चल चल चालय चालय
ुधिरमांसमद्यप्रिये हन हन कुट्ट कुट्ट छिन्द छिन्द मारय
ारय अनुक्रम वज्रशरीरं साधय साधय त्रैलोक्यगतमपि दुष्टं
ा गृहीतमगृहीतं आवेशय आवेशय भ्रामय भ्रामय नृत्य
ृत्य बन्ध बन्ध वल्ग वल्ग कोटराक्षि ऊर्द्ध्वकेशि उलूकवदने
ारकिङ्किणि करङ्कमालाधारिणि दह दह पच पच गृह्ण गृह्ण
ाण्डलमध्ये प्रवेशय प्रवेशय किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन विष्णु-
ात्येन ऋषिसत्येन रुद्रसत्येन आवेशय आवेशय किलि किलि
खिलि खिलि मिलि मिलि चिलि चिलि विकृतरूपधारिणि
ृष्णभुजङ्गवेष्टितशरीरे सर्वग्रहावेशिनि प्रलम्बोष्ठि भ्रूभग्ननना-
सेके विकटमुखि कपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज भञ्ज ज्वल ज्वल
ालमुखि खल खल पातय पातय रक्ताक्षि घूर्णय घूर्णय
ूमिं पातय पातय शिरो गृह्ण गृह्ण चक्षुर्मीलय मीलय भञ्ज
भञ्ज पादौ गृह्ण गृह्ण मुद्रां स्फोटय स्फोटय हुं हुं फट् विदा-
य विदारय त्रिशूलेन भेदय भेदय वज्रेण हन हन दण्डेन
ाड़य ताड़य चक्रेण छेदय छेदय शक्तिना भेदय भेदय दंष्ट्रया
ंष्टय दंष्टय कीलकेन कीलय कीलय कर्त्तृकया पाटय पाटय
अङ्कुशेन गृह्ण गृह्ण शिरोऽक्षिज्वरमैकाहिकं द्व्याहिकं त्र्याहिकं
चातुर्थिकं डाकिनीस्कन्दग्रहान् मुञ्चापय मुञ्चापय लन लन
उत्थापय उत्थापय भूमिं पातय पातय गृह्ण गृह्ण ब्रह्माणि
ेहि एहि माहेश्वरि एहि एहि कौमारि एहि एहि वाराहि
ेहि एहि ऐन्द्रि एहि एहि चामुण्डे एहि एहि वैष्णवि एहि

एहि नारसिंहि एहि एहि शिवदूति एहि एहि कपालिनि
एहि एहि महाकालि एहि एहि रेवति एहि एहि शुष्करेवति
एहि एहि आकाशरेवति एहि एहि हिमवन्तचारिणि एहि
एहि कैलासचारिणि एहि एहि परमन्त्रं छिन्धि छिन्धि किलि
किलि विच्चे अघोरे घोररूपिणि चामुण्डे रुरुक्रोधान्धविनिः-
सृते असुरक्षयंकरि आकाशगामिनि, पाशेन बन्ध बन्ध समयं
तिष्ठ तिष्ठ मण्डलं प्रविशय प्रविशय पातय पातय गृह्ण गृह्ण
मुखं बन्ध बन्ध चक्षुर्बन्धय बन्धय हृदयं बन्ध बन्ध हस्तपादौ
बन्ध बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध बन्ध दिशां बन्ध बन्ध विदिशां
बन्ध बन्ध ऊर्द्ध्वं बन्ध बन्ध अधस्ताद् बन्ध बन्ध भस्मना पानी-
येन मृत्तिकया सर्षपैर्वा आविशय आविशय पातय पातय
चामुण्डे किलि किलि विच्चे हुं फट् स्वाहा।

अष्टोत्तरपदानां हि मालामन्त्रमहो जपा ॥ ५ ॥

एकैकपदमष्टसहस्रधा त्रिमधुराक्ततिलाष्टसहस्रहोमः। म-
हामांसेन त्रिमधुराक्तेन अष्टोत्तरसहस्रञ्च एकैकञ्च पदं जपेत्।

तिलांस्त्रिमधुराक्तांश्च सहस्राष्टञ्च होमयेत्।
महामांसं त्रिमधुरादथवा सर्वकर्मकृत्।
वारिसर्षपभस्मादिक्षेपाद् युद्धादिके जयः ॥ ६ ॥
अष्टाविंशभुजा ध्येया अष्टादशभुजाथवा।
द्वादशाष्टभुजा वापि ध्येया वापि चतुर्भुजा ॥ ७ ॥
असिखेटान्वितौ हस्तौ गदादण्डयुतौ परौ।
शरचापयुतौ चान्यौ खड्गमुद्गरसंयुतौ ॥ ८ ॥
शङ्खघण्टान्वितौ चान्यौ ध्वजदण्डयुतौ परौ।
अन्यौ परशुचक्राढ्यौ डमरुदर्पणान्वितौ ॥ ९ ॥
शक्तिहस्ताश्रितौ नटन्तौ चान्यौ मूषलान्वितौ।
पाशतोमरसंयुतौ ढक्कापणवसंयुतौ ॥ १० ॥

गर्जयन्ती परैवेव अभ्यत् कलकलध्वनिम् ।
अभयखस्तिकाख्यी च महिषघ्नी च सिंहगा ॥ ११ ॥
जय त्वं कालभूतेशे सर्वभूतसमाहृते ! ।
रक्ष मां निजभूतेभ्यो बलिं गृह्ण नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति गारुड़े महापुराणे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । पुनर्देवार्चनं ब्रूहि संक्षेपेण जनार्दन ! ।
सूर्य्यस्य विष्णुरूपस्य भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ १ ॥

वासुदेव उवाच । शृणु सूर्य्यस्य रुद्र ! त्वं पुनर्वक्ष्यामि पूजनम् ।
ओं उच्चैःश्रवसे नमः ओं अरुणाय नमः ओं दण्डिने नमः ओं पिङ्गलाय नमः । एते द्वारे प्रपूज्या वै एभिर्मन्त्रैर्वृषध्वज ! ॥२॥

ओं अं भूताय नमः । इमन्तु पूजयेन्मध्ये प्रभूतामलसंज्ञकम् । ओं अं विमलाय नमः ओं अं साराय नमः ओं अं आधाराय नमः ओं अं परमसुखाये नमः । इत्याग्नेयादिकोणेषु पूज्या वै विमलादयः ॥ ३ ॥

ओं पद्माय नमः ओं कर्णिकायै नमः । मध्ये तु पूजयेद्रुद्र ! पूर्वादिषु तथैव च । दीप्ताद्याः पूजयेन्मध्ये पूजयेत् सर्वतोमुखीम् । ओं वां दीप्तायै नमः ओं वीं सूक्ष्मायै नमः ओं वूं भद्रायै नमः ओं वैं जयायै नमः ओं वौं विभूत्यै नमः ओं वं अघोरायै नमः ओं वं विद्युतायै नमः ओं वः विजयायै नमः । ओं सर्वतोमुख्यै नमः ॥ ४ ॥

ओं अर्कासनाय नमः ओं ह्रां सूर्य्यमूर्त्तये नमः । एतास्तु पूजयेन्मध्ये इमान्मन्त्रान् शृणु शङ्कर ! । ओं हं सं खं खखोल्काय ह्रां ह्रीं सः स्वाहा । सूर्य्यमूर्त्तये नमः । अनेनावाहनं कुर्य्यात् स्थापनं सन्निधानकम् । सन्निरोधनमन्त्रेण सकलीकरणन्तथा ॥५॥

मुद्राया दर्शनं रुद्र! मूलमन्त्रेण पूजयेत्।
तेजोरूपं रक्तवर्णं सितपद्मोपरि स्थितम्।
एकचक्ररथारूढं द्विबाहुं धृतपङ्कजम्॥ ६॥
एवं ध्यायेत् सदा सूर्यं मूलमन्त्रं शृणुष्व च।
ओं ह्रां ह्रीं सः सूर्य्याय नमः॥ ७॥

वारत्रयं पद्ममुद्रां विम्बमुद्राञ्च दर्शयेत्। ओं आं हृदयाय नमः ओं अर्काय शिरसे स्वाहा ओं भः भूर्भुवः स्वः ज्वालिनि शिखायै वषट् ओं हुं कवचाय हुं ओं भां नेत्राभ्यां वौषट् ओं वः अस्त्राय फट् इति॥ ८॥

आग्नेय्यामथवैशान्यां नैर्ऋत्यामर्चयेद्धर!।
हृदयादि हि वायव्याञ्च वस्त्रान्तः प्रपूजयेत्॥९॥
दिक्षस्त्रं पूजयेद्रुद्र! सोमन्तु श्वेतवर्णकम्।
दले पूर्वेऽर्चयेद्रुद्र! बुधं चामीकरप्रभम्॥१०॥
दक्षिणे पूजयेद्रुद्र! पीतवर्णं गुरुं यजेत्।
पश्चिमे चैव भूतेशं उत्तरे भार्गवं सितम्॥११॥
रक्तमङ्गारकञ्चैव आग्नेये पूजयेद्धर!।
शनैश्चरं कृष्णवर्णं नैर्ऋत्यां दिशि पूजयेत्॥१२॥
राहुं वायव्यदेशे तु नन्द्यावर्त्तनिभं हर!।
ऐशान्यां धूमवर्णन्तु केतुं संपरिपूजयेत्॥१३॥
एभिर्मन्त्रैर्महादेव! तच्छृणुष्व च शङ्कर!।

ओं सों सोमाय नमः ओं बुं बुधाय नमः ओं बृं बृहस्पतये नमः ओं भं भार्गवाय नमः ओं अं अङ्गारकाय नमः ओं शं शनैश्चराय नमः ओं रं राहवे नमः ओं कं केतवे नमः इति॥१४॥

पाद्यादीन् मूलमन्त्रेण दत्त्वा सूर्य्याय शङ्कर!।
नैवेद्यान्ते धेनुमुद्रां दर्शयेत् साधकोत्तमः॥१५॥
जप्त्वा चाष्टसहस्रन्तु तत्र तस्मै समर्पयेत्।

ऐशान्यादिषु भूतेश ! तेजश्चण्डन्तु पूजयेत् ।
ओँ तेजश्चण्डाय हुं फट् स्वधा स्वाहा वौषट् ।
निर्माल्यञ्चार्पयेत्तस्मै ह्यर्घ्यं दद्यात्ततो हर ! ॥१६॥
तिलतण्डुलसंयुक्तं रक्तचन्दनचर्चितम् ।
गन्धोदकेन संमिश्रं पुष्पधूपसमन्वितम् ॥१७॥
कृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यामवनिङ्गतः ।
दद्यादर्घ्यन्तु सूर्य्याय मूलमन्त्रेण वृषध्वज ! ॥१८॥
मत्वा गुरून् प्रपूज्याथ सर्वान् देवान् प्रपूजयेत् ।
ओँ गं गणपतये नमः । ओँ श्रं गुरुभ्यो नमः ।
सूर्य्यस्य कथिता पूजा कृत्वैतां विष्णुलोकभाक् ॥१९॥
इति गारुड़े महापुराणे ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शङ्कर उवाच । माहेश्वरीञ्च मे पूजां वद शङ्खगदाधर ! ।
यां ज्ञात्वा मानवाः सिद्धिं गच्छन्ति परमेश्वर ! ॥ १ ॥
हरिरुवाच । शृणु माहेश्वरीं पूजां कथ्यमानां वृषध्वज ! ।
आदौ स्नात्वा तथाचम्य ह्यासने चोपविश्य च ।
न्यासं कृत्वा मण्डले वै पूजयेच्च महेश्वरम् ॥ २ ॥
मन्त्रैरेतैर्महेशान ! परिवारयुतं हरम् ।
ओँ हां शिवासनदेवता आगच्छत इति ।
अनेनावाहयेद्रुद्र ! देवता आसनस्य याः ॥ ३ ॥
ओँ हां गणपतये नमः ओँ हां सरस्वत्यै नमः ओँ हां
नन्दिने नमः ओँ हां महाकालाय नमः ओँ हां गङ्गायै नमः
ओँ हां लक्ष्म्यै नमः ओँ हां अस्त्राय नमः इति ।
एते द्वारे प्रपूज्या वै स्नानगन्धादिभिर्हर ! ॥ ४ ॥

ओं ह्रां ब्रह्मणे वास्त्वधिपतये नमः। ओं ह्रां गुरुभ्यो नमः ओं ह्रां आधारशक्त्यै नमः ओं ह्रां अनन्ताय नमः ओं ह्रां ज्ञानाय नमः ओं ह्रां वैराग्याय नमः ओं ह्रां ऐश्वर्य्याय नमः ओं ह्रां अधर्माय नमः ओं ह्रां अज्ञानाय नमः ओं ह्रां अवैराग्याय नमः ओं ह्रां अनैश्वर्य्याय नमः। ओं ह्रां ऊर्द्ध्वच्छन्दाय नमः ओं ह्रां अधश्छन्दाय नमः ओं ह्रां पद्माय नमः ओं ह्रां कर्णिकायै नमः ओं ह्रां वामायै नमः ओं ह्रां ज्येष्ठायै नम ओं ह्रां रौद्रै नमः। ओं ह्रां काल्यै नमः ओं ह्रां कालविकरिण्यै नमः ओं ह्रां बलप्रमथिन्यै नमः। ओं ह्रां सर्वभूतदमन्यै नमः ओं ह्रां मनोन्मन्यै नमः ओं ह्रां मण्डलचितयाय नम ओं ह्रां ह्रौं हं शिवमूर्त्तये नमः ओं ह्रां विद्याधिपतये नम ओं ह्रां ह्रीं ह्रौं शिवाय नमः ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे नमः ओं ह्रूं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः ओं ह्रौं नेत्रद्वयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः ओं सद्योजाताय नमः ॥ ५ ॥

ओं ह्रां सिद्धै नमः ओं ह्रां ऋद्धै नमः ओं ह्रां धृतायै नम ओं ह्रां लक्ष्मै नमः ओं ह्रां बोधायै नमः ओं ह्रां काल्यै नम ओं ह्रां स्वधायै नमः ओं ह्रां प्रभायै नमः।

सत्यस्याष्टौ कला ज्ञेयाः पूर्वपूर्वादिषु स्थिताः ॥ ६ ॥

ओं ह्रां वामदेवाय नमः। ओं ह्रां रजसे नमः ओं ह्रां रक्षायै नमः ओं ह्रां रत्यै नमः ओं ह्रां कन्यायै नमः ओं ह्रां कामायै नमः ओं ह्रां सजन्यै नमः ओं ह्रां क्रियायै नमः ओं ह्रां वृद्धै नमः ओं ह्रां कार्य्यायै नमः ओं ह्रां रात्रै नमः ओं ह्रां भ्रामयै नमः ओं ह्रां मोहिन्यै नमः ओं ह्रां त्वरायै नमः

वामदेवकलाज्ञेयास्त्रयोदश वृषध्वज ! ॥ ७ ॥

ओं ह्रां ततपुरुषाय नमः। ओं ह्रां वृत्यै नमः ओं ह्

प्रतिष्ठायै नमः ओं ह्रां विद्यायै नमः ओं ह्रां शान्त्यै नमः।
श्रेयास्तत्पुरुषस्यैव चतस्रो वृषभध्वज ! ॥ ८ ॥

ओं ह्रां अघोराय नमः। ओं ह्रां उमायै नमः ओं ह्रां क्षमायै नमः ओं ह्रां निद्रायै नमः ओं ह्रां व्याध्यै नमः ओं ह्रां क्षुधायै नमः ओं ह्रां तृष्णायै नमः। कलाषट्कं अघोरस्य विज्ञेयं भैरवं हर ! ॥ ९ ॥

ओं ह्रां ईशानाय नमः। ओं ह्रां समित्यै नमः ओं ह्रां अङ्गदायै नमः ओं ह्रां कृष्णायै नमः ओं ह्रां मरिच्यै नमः ओं ह्रां ज्वालायै नमः। ईशानस्य कलाः पञ्च जानीहि वृषभ-ध्वज ! ॥ १० ॥

ओं ह्रां शिवपरिवारेभ्यो नमः। ओं ह्रां इन्द्राय सुराधि-पतये नमः। ओं ह्रां अग्नये तेजोऽधिपतये नमः। ओं ह्रां यमाय प्रेताधिपतये नमः। ओं ह्रां नैर्ऋताय रक्षोऽधिपतये नमः। ओं ह्रां वरुणाय जलाधिपतये नमः। ओं ह्रां वायवे प्राणाधिपतये नमः। ओं ह्रां सोमाय नक्षत्राधिपतये नमः। ओं ह्रां ईशानाय सर्वविद्याधिपतये नमः। ओं ह्रां अनन्ताय नागाधिपतये नमः। ओं ह्रां ब्रह्मणे सर्वलोकाधिपतये नमः ॥ ११ ॥

ओं ह्रां धूलिचण्डेश्वराय नमः इति।
आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानञ्च शङ्कर !।
सन्निरोधं तथा कुर्य्यात् सकलीकरणं तथा।
तत्त्वन्यासश्च मुद्राया दर्शनं ध्यानमेव च ॥ १२ ॥
पाद्यमाचमनं चार्घ्यं पुष्पाद्यभ्यङ्गदानकम्।
तत उद्वर्त्तनं स्नानं सुगन्धञ्चानुलेपनम्।
वस्त्रालङ्कारभोगांश्च अङ्गन्यासश्च धूपकम्।
दीपं नैवेद्यदानञ्च हस्तोद्वर्त्तनमेव च।

पाद्यार्घ्याचमनं गन्धं ताम्बूलं गीतवादनम् ॥ १३ ॥
नृत्यं छत्रादिकरणं मुद्राणां दर्शनं तथा।
रूपं ध्यानं जपश्चाथ एकवक्त्राय एव च।
मूलमन्त्रेण वै कुर्य्याज्जपपूजासमर्पणम्।
माहेशी कथिता पूजा रुद्र! पापविनाशिनी ॥१४॥

इति गारुड़े महापुराणे चत्वारिंशोऽध्यायः।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः।

वासुदेव उवाच। ओँ विश्वावसुर्नाम गन्धर्वः कन्यानामधिपतिर्लभामि ते। कन्यां समुत्पाद्य तस्मै विश्वावसवे स्वाहा। स्त्रीलाभो मन्त्रजप्याच्च कालरात्रीं वदाम्यहम् ॥ १ ॥

ओँ नमो भगवति ऋच्चकर्णि चतुर्भुजे। ऊर्द्ध्वकेशि त्रिनयने कालरात्रि मानुषाणां वसारुधिरभोजने अमुकस्य प्राप्तकालस्य मृत्युप्रदे हुं फट् हन हन दह दह मांसरुधिरं पच पच ऋच्चपत्नि स्वाहा। न तिथिर्न च नक्षत्रं नोपवासो विधीयते ॥ २ ॥

क्रुद्धो रक्तेन संमार्ज्य करौ ताभ्यां प्रगृह्य च। प्रदोषे संजपेत् लिङ्गं आमपात्रञ्च मारयेत्। ओँ नमः सर्वतो यन्माग्रेतद् यथा जम्भनि मोहनि सर्वशत्रुविदारिणि रक्ष रक्ष माममुकं सर्वभयोपद्रवेभ्यः स्वाहा। शुक्रे नष्टे महादेव! वक्ष्येऽहं द्विजपादिह ॥ ३ ॥

इति गारुड़े महापुराणे नानाविद्या समाप्ता
एकचत्वारिंशोऽध्यायः।

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। पवित्रारोहणं वक्ष्ये शिवस्याशिवनाशनम्।

आचार्य्यः साधकः कुर्य्यात् पुत्रकः समयो हर! ॥ १ ॥
संवत्सरकृतां पूजां विघ्नेशो हरतेऽन्यथा।
आषाढ़े श्रावणे माघे कुर्य्याद् भाद्रपदेऽपि वा ॥ २ ॥
सौवर्णरौप्यताम्रञ्च सूत्रं कार्पासिकं क्रमात्।
ज्ञेयं कृतादौ संगृह्य कन्यया कर्त्तितञ्च यत् ॥३॥
त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य ततः कुर्य्यात् पवित्रकम्।
ग्रन्थयो वामदेवेन सत्येन चालयेच्छिव! ॥४॥
अघोरेण तु संशोध्य बद्धस्तत्पुरुषाद्भवेत्।
धूपयेदीशमन्त्रेण तन्तुदेवा इति स्मृताः ॥५॥
ओंकारश्चन्द्रमा वह्निर्ब्रह्मा नागः शिखिध्वजः।
रविर्विष्णुः शिवः प्रोक्तः क्रमात्तन्तुषु देवताः ॥६॥
अष्टोत्तरशतं कुर्य्यात् पञ्चाशत् पञ्चविंशतिम्।
रुद्रोऽहन्तमादि विज्ञेयं मानञ्च ग्रन्थयो दश ॥ ७ ॥
चतुरङ्गुलान्तरालाः स्युर्ग्रन्थिनामानि च क्रमात्।
प्रकृतिः पौरुषी वीरा चतुर्थी चापराजिता ॥ ८ ॥
जया च विजया रुद्रा अजिता च सदाशिव!।
मनोन्मनी सर्वमुखी द्व्यङ्गुलाङ्गुलतोऽथवा ॥ ९ ॥
रञ्जयेत् कुङ्कुमाद्यैस्तु कुर्य्याद्गन्धैः पवित्रकम्।
सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां शुक्लपक्षे तथेतरे ॥ १० ॥
क्षीरादिभिश्च संस्नाप्य लिङ्गं गन्धादिभिर्यजेत्।
दद्याद्गन्धपवित्रन्तु आत्मने ब्रह्मणे हर! ॥११॥
पुष्पं गन्धयुतं दद्यान्मूलेनेशानगोचरे।
पूर्वे च दण्डकाष्ठन्तु उत्तरे चामलकीफलम् ॥१२॥
मृत्तिकां पश्चिमे दद्याद्दक्षिणे भस्मभूतयः।
नैरृते त्वगुरुं दद्याच्छिखामन्त्रेण मन्त्रवित्।
वायव्यां सर्षपं दद्यात् कवचेन वृषध्वज! ॥१३॥

गृहं संवेष्ट्य सूत्रेण दद्याद्गन्धपवित्रकम्।
होमं कृत्वाग्नये दत्त्वा दद्याद् भूतबलिं तथा ॥१४॥
आमन्त्रितोऽसि देवेश! गणैः सार्द्धं महेश्वर!।
प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि अत्र सन्निहितो भव ॥१५॥
निमन्त्र्यानेन तिष्ठेत् तु कुर्वन् गीतादिकं निशि।
मन्त्रितानि पवित्राणि स्थापयेद्देवपार्श्वतः ॥१६॥
स्नात्वादित्यं चतुर्दश्यां प्राक् रुद्रञ्च प्रपूजयेत्।
ललाटस्थं विश्वरूपं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत् ॥१७॥
अस्त्रेण प्रोक्षितान्येवं हृदयेनार्चितान्यथ।
संहितामन्त्रितान्येव धूपितानि समर्पयेत्॥१८॥
शिवतत्त्वात्मकं चादौ विद्यातत्त्वात्मकं ततः।
आत्मतत्त्वात्मकं पश्चाद्देवकाख्यं ततोऽर्चयेत्।

ओं हौं शिवतत्त्वाय नमः। ओं हीं विद्यातत्त्वाय नमः। ओं हां आत्मतत्त्वाय नमः ॥१९॥

ओं हां हीं हूं चौं सर्वतत्त्वाय नमः।
ओं कालात्मना त्वया देव! यद् दृष्टं मामके विधौ।
कृतं क्लिष्टं समुत्सृष्टं हुतं गुप्तञ्च यत् कृतम्।
सर्वात्मनात्मना शम्भो! पवित्रेण त्वदिच्छया।

ओं पूरय पूरय मखव्रतं तन्नियमेश्वराय सर्वतत्त्वात्मकाय सर्वकारणपालिताय ओं हां हीं हूं हैं हौं शिवाय नमः॥ २० ॥

पूर्वैरनेन यो दद्यात् पवित्राणां चतुष्टयम्।
दत्त्वा वस्त्रैः पवित्रञ्च गुरवे दक्षिणां दिशेत्।
बलिं दत्त्वा द्विजान् भोज्य चण्डं प्रार्च्य विसर्जयेत् ॥२१॥

इति गारुड़े महापुराणे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः।

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। पवित्रारोपणं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं हरे:।
पुरा देवासुरे युद्धे ब्रह्माद्याः शरणं ययुः।
विष्णुश्च तेषां देवानां ध्वजं ग्रैवेयकं ददौ॥ १॥
एतौ दृष्ट्वा विजघ्नन्ति दानवानब्रवीद्धरिः।
विष्णूक्तो ह्यब्रवीन्नागो वासुकेरनुजस्तदा॥ २॥
वृणीत च पवित्राख्यं वरश्चेदं वृषध्वज!।
ग्रैवेयं हरिदत्तन्तु मन्नाम्ना ख्याति मेष्यति।
इत्युक्तो तेन देवांस्तान्नाम्ना च तद्वरं ददौ॥ ३॥
प्रावृट्काले तु ये मर्त्त्या नार्चिष्यन्ति पवित्रकैः।
तेषां सांवत्सरी पूजा विफला च भविष्यति।
तस्मात् सर्वेषु देवेषु पवित्रारोहणं क्रमात्॥ ४॥
प्रतिपत् पौर्णमास्यान्ता यस्य या तिथिरुच्यते।
द्वादश्यां विष्णवे कार्य्यं शुक्ले कृष्णेऽथवा हर!॥ ५॥
व्यतीपातेऽयने चैव चन्द्रसूर्य्यग्रहे शिव!।
विष्णवे वृद्धिकार्य्ये च गुरोरागमने तथा।
नित्यं पवित्रमुद्दिष्टं प्रावृट्काले त्ववश्यकम्॥ ६॥
कौषेयं पट्टसूत्रं वा कार्पासं क्षौममेव वा।
कुशसूत्रं द्विजानां स्याद्राज्ञां कौषेयपट्टकम्॥ ७॥
वैश्यानाञ्चौर्णकं क्षौमं शूद्राणां नववल्कजम्।
कार्पासं पद्मजञ्चैव सर्वेषां शस्तमीश्वर!॥ ८॥
ब्राह्मण्या कर्त्तितं सूत्रं त्रिगुणं त्रिगुणीकृतम्।
ओंकारोऽथ शिवः सोमो ह्यग्निर्ब्रह्मा फणी रविः॥ ९॥
विघ्नेशो विष्णुरित्येते स्थितास्तन्तुषु देवताः।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रिसूत्रे देवता स्मृताः॥ १०॥

सौवर्णे राजते ताम्रे वैणवे मृण्मये न्यसेत्।
अङ्गुष्ठेन चतुःषष्टिः श्रेष्ठं मध्यं तदर्द्धतः ॥ ११ ॥
तदर्द्धा तु कनिष्ठा स्यात् सूत्रमष्टोत्तरं शतम्।
उत्तमं मध्यमञ्चैव कन्यसं पूर्ववत् क्रमात् ॥ १२ ॥
उत्तमोऽङ्गुष्ठमानेन मध्यमो मध्यमेन तु।
कन्यसे च कनिष्ठेन अङ्गुल्या ग्रन्थयः स्मृताः।
विमाने स्थण्डिले चैव एतत् सामान्यलक्षणम् ॥ १३ ॥
शिवोक्तं पवित्रन्तु प्रतिमायाश्च कारयेत्।
स्तनाभिरूरुमानेन जानुभ्यामवलम्बिनी ॥ १४ ॥
अष्टोत्तरसहस्रेण चत्वारो ग्रन्थयः स्मृताः।
षट्त्रिंशच्च चतुर्विंश द्वादश ग्रन्थयोऽथवा ॥ १५ ॥
उत्तमादिषु विज्ञेयाः पर्वभिर्वा पवित्रकम्।
चर्चितं कुङ्कुमेनैव हरिद्राचन्दनेन वा ॥ १६ ॥
सोपवासः पवित्रन्तु पात्रस्थमधिवासयेत्।
अश्वत्थपत्रपुटके अष्टदिक्षु निवेशितम् ॥ १७ ॥
दण्डकाष्ठं कुशाग्रञ्च पूर्वे सङ्कर्षणेन तु।
रोचनाकुङ्कुमेनैव प्रद्युम्नेन तु दक्षिणे ॥ १८ ॥
युद्धार्थी फलसिद्ध्यर्थमनिरुद्धेन पश्चिमे।
चन्दनं नीलयुक्तञ्च तिलभस्माक्षतं तथा।
आग्नेयादिषु कोणेषु श्रियादीनां क्रमान्न्यसेत् ॥ १९ ॥
पवित्रं वासुदेवेन अभिमन्त्र्य सकृत् सकृत्।
दृष्ट्वा पुनः प्रपूज्याथ वस्त्रेणाच्छाद्य यत्नतः ॥ २० ॥
देवस्य पुरतः स्थाप्यं प्रतिमामण्डलस्य वा।
पश्चिमे दक्षिणे चैव उत्तरे पूर्ववत् क्रमात् ॥ २१ ॥
ब्राह्मणादींश्च संस्थाप्य कलसञ्चाथ पूजयेत्।
[illegible] [illegible] कृत्वा नैवेद्यञ्च समर्पयेत् ॥ २२ ॥

अधिवास्य पवित्रन्तु त्रिसूत्रेण नवेन वा।
वेदिकां वेष्टयित्वा तु आत्मानं कलसं युतम्॥ २३ ॥
अग्निकुण्डं विमानञ्च मण्डपं गृहमेव च।
सूत्रमेकन्तु संगृह्य दद्याद् देवस्य मूर्धनि॥ २४ ॥
दत्त्वा पठेदिमं मन्त्रं पूजयित्वा महेश्वरम्।
आवाहितोऽसि देवेश! पूजार्थं परमेश्वर!।
तत् प्रभातेऽर्चयिष्यामि सामग्रयाः सन्निधीभव॥ २५ ॥
एकरात्रं त्रिरात्रं वा अधिवास्य पवित्रकम्।
रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातः संपूज्य केशवम्॥ २६ ॥
आरोपयेत् क्रमेणैव ज्येष्ठमध्यकनीयसम्।
धूपयित्वा पवित्रन्तु मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत्॥ २७ ॥
प्रजप्तग्रन्थिकञ्चैव पूजयेत् कुसुमादिभिः।
गायत्त्र्या चार्चितं तेन देवं संपूज्य दापयेत्॥ १८ ॥
मम पुत्रकलत्राद्यैः सूत्रपुच्छन्तु धारयेत्।
विशुद्धग्रन्थिकं रम्यं महापातकनाशनम्।
सर्वपापक्षयं देव! तवाग्रे धारयाम्यहम्॥ २९ ॥
एवं धूपादिनाभ्यर्च्य मध्यमादीन् समर्पयेत्।
पवित्रं वैष्णवं तेजः सर्वपातकनाशनम्।
धर्मकामार्थसिद्ध्यर्थं स्वकण्ठे धारयाम्यहम्॥ ३० ॥
वनमालां समभ्यर्च्य स्वेन मन्त्रेण दापयेत्।
नैवेद्यं विविधं दत्त्वा कुसुमादैर्बलिं हरेत्॥ ३१ ॥
अग्निं सन्तर्प्य तत्रापि द्वादशाङ्गुलमानतः।
अष्टोत्तरशतेनैव दद्यादेकपवित्रकम्॥ ३२ ॥
आदौ दत्त्वार्घ्यमादित्ये तत्र चैकं पवित्रकम्।
विष्वक्सेनं ततः प्रार्च्य गुरुमर्घ्यादिभिर्हर!।
देवस्याग्रे पठेन्मन्त्रं कृताञ्जलिपुटस्थितः॥ ३३ ॥

ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि पूजनादि कृतं मया ।
तत् सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादात् सुरेश्वर ! ॥ ३४ ॥
मणिविद्रुममालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ।
इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु गरुड़ध्वज ! ॥ ३५ ॥
वनमाला यथा देव ! कौस्तुभं सततं हृदि ।
तद्वत् पवित्रं तन्तूनां मालां त्वं हृदये धर ॥ ३६ ॥
एवं प्रार्थ्य द्विजान् भोज्य दत्त्वा तेभ्यश्च दक्षिणाम् ।
विसर्जयेत् तु तेनैव सायाह्ने त्वपरेऽहनि ॥ ३७ ॥
सांवत्सरीमिमां पूजां सम्पाद्य विधिवन्मया ।
व्रज पवित्रकेदानीं विष्णुलोकं विसर्जितः ॥ ३८ ॥
इति गारुडे महापुराणे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पूजयित्वा पवित्राद्यैर्ब्रह्म ध्यात्वा हरिर्भवेत् ।
ब्रह्मध्यानं प्रवक्ष्यामि मायायन्त्रप्रमर्दकम् ॥ १ ॥
यच्छेद्वाङ्मनसा प्राज्ञस्तं यजेत् ज्ञानमात्मनि ।
ज्ञानं महति संयच्छेद् य इच्छेद् ज्ञानमात्मनि ॥ २ ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ।
वर्जितं भूततन्मात्रैर्गुणजन्माशनादिभिः ॥ ३ ॥
स्वप्रकाशं निराकारं सदानन्दमनादि यत् ।
नित्यं शुद्धं बुद्धमुक्तं सत्यमानन्दमद्वयम् ॥ ४ ॥
तुरीयमक्षरं ब्रह्म अहमस्मि परं पदम् ।
अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिरपि गीयते ॥ ५ ॥
आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयास्तेषु गोचराः ॥ ६ ॥
आत्मेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ।

यस्तु विज्ञानवाञ्चेन युक्तेन मनसा सदा ।
स तु तत्पदमाप्नोति स हि भूयो न जायते ॥ ७ ॥
विज्ञानसारथिर्यस्य मनःप्रग्रहवान्नरः ।
स्वर्धून्याः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ८ ॥
अहिंसादि यमः प्रोक्तः शौचादि नियमः स्मृतः ।
पद्माद्युक्तं आसनञ्च प्राणायामो मरुज्जयः ॥ ६ ॥
प्रत्याहारो जयः प्रोक्तो ध्यानमीश्वरचिन्तनम् ।
मनोधृतिर्धारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ॥ १० ॥
अमूर्त्तौ चेत् क्षणी स्यात् तु ततो मूर्त्तिं विचिन्तयेत् ।
हृत्पद्मकर्णिकामध्ये शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ११ ॥
श्रीवत्सकौस्तुभयुतो वनमालाश्रिया युतः ।
नित्यः शुद्धो बुद्धियुक्तः सत्यानन्दाह्वयः परः ॥ १२ ॥
आत्माहं परमं ब्रह्म परमज्योतिरेव तु ।
चतुर्विंशतिमूर्त्तिः स शालग्रामशिलास्थितः ॥ १३ ॥
द्वारकादिशिलासंस्थो ध्येयः पूज्योऽपि वा हरिः ।
मनसोऽभीप्सितं प्राप्य देवो वैमानिको भवेत् ।
निष्कामो मुक्तिमाप्नोति मूर्त्तिं ध्यायन् स्तुवन् जपन् ॥१४॥

इति गारुडे महापुराणे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । प्रसङ्गात् कथयिष्यामि शालग्रामस्य लक्षणम् ।
शालग्रामशिलास्पर्शात् कोटिजन्माघनाशनम् ॥ १ ॥
शङ्खचक्रगदापद्मी केशवाख्यो गदाधरः ।
साजकौमोदकीचक्रशङ्खी नारायणो विभुः ॥ २ ॥
सचक्रशङ्खाजगदो माधवः श्रीगदाधरः ।
गदाजशङ्खचक्री वा गोविन्दोऽर्च्यो गदाधरः ॥ ३ ॥

पद्मशङ्खारिगदिने विष्णुरूपाय ते नमः।
सशङ्खाब्जगदाचक्रमधुसूदनमूर्त्तये ॥ ४ ॥
नमो गदारिशङ्खाब्जमूर्त्तिने विक्रमाय च।
सारिकौमोदकीपद्मशङ्खवामनमूर्त्तये ॥ ५ ॥
चक्राब्जशङ्खगदिने नमः श्रीधरमूर्त्तये।
हृषीकेशायाब्जगदाशङ्खिने चक्रिणे नमः ॥ ६ ॥
साब्जचक्रगदाशङ्खपद्मनाभस्वरूपिणे।
दामोदरशङ्खचक्रगदापद्मिन्नमोनमः ॥ ७ ॥
सारिशङ्खगदाब्जाय वासुदेवाय वै नमः।
शङ्खाब्जचक्रगदिने नमः सङ्कर्षणाय च ॥ ८ ॥
सुशङ्खसुगदाब्जारिधृते प्रद्युम्नमूर्त्तये।
नमोऽनिरुद्धाय गदाशङ्खाब्जारिविधारिणे ॥ ९ ॥
साब्जशङ्खगदाचक्रपुरुषोत्तममूर्त्तये।
नमोऽधोऽक्षजरूपाय गदाशङ्खारिपद्मिने ॥१०॥
नृसिंहमूर्त्तये पद्मगदाशङ्खारिधारिणे।
पद्मारिशङ्खगदिने नमोऽस्त्वच्युतमूर्त्तये ॥११॥
सशङ्खचक्राब्जगदं जनार्दनमिहानये।
उपेन्द्रं सगदं सारिं पद्मशङ्खिन्नमो नमः ॥१२॥
सुचक्राब्जगदाशङ्खयुक्ताय हरिमूर्त्तये।
सगदाब्जारिशङ्खाय नमः श्रीकृष्णमूर्त्तये ॥१३॥
शालग्रामशिलाद्वारगतलग्नद्विचक्रधृक्।
शुक्लाभो वासुदेवाख्यः सोऽव्याद्वः श्रीगदाधरः ॥१४॥
लग्नद्विचक्रो रक्ताभः पूर्वभागन्तु पद्मभृत्।
सङ्कर्षणोऽथ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतकः ॥१५॥
सदीर्घः सुषिरश्छिद्रो योऽनिरुद्धस्तु वर्तुलः।
[illegible] नारायणोऽमितः ॥१६॥

मध्ये गदाकृतीरेखा नाभिचक्रो महोन्नतः।
पृथुवक्षो नृसिंहो वः कपिलोऽव्यात्त्रिविन्दुकः॥१७॥
अथवा पञ्चविन्दुस्तत् पूजनं ब्रह्मचारिणः।
वराहशक्तिलिङ्गोऽव्याद्विषमद्वयचक्रकः॥ १८ ॥
नीलस्त्रिरेखः स्थूलोऽथ कूर्ममूर्त्तिः स विन्दुमान्।
कृष्णः स वर्त्तुलावर्त्तः पातु वो नतपृष्ठकः॥ १९ ॥
श्रीधरः पञ्चरेखोऽव्याद्वनमाली गदाङ्कितः।
वामनो वर्त्तुलो ह्रस्वो वामचक्रः सुरेश्वरः॥ २० ॥
नानावर्णोऽनेकमूर्त्तिर्नागभोगी त्वनन्तकः।
स्थूलो दामोदरो नीलो मध्ये चक्रः सुनीलकः॥ २१ ॥
सङ्कीर्णद्वारको वाव्यादथ ब्रह्मा सुलोहितः।
सदीर्घरेखः शुषिर एकचक्राम्बुजः पृथुः॥ २२ ॥
पृथुच्छिद्रः स्थूलचक्रः कृष्णो विन्दुश्च विन्दुमत्।
हयग्रीवोऽङ्कुशाकारः पञ्चरेखः सकौस्तुभः॥ २३ ॥
वैकुण्ठो मणिरत्नाभ एकचक्राम्बुजोऽसितः।
मत्स्यो दीर्घोऽम्बुजाकारो द्वाररेखश्च पातु वः॥ २४ ॥
रामचक्रो दक्षरेखः श्यामो वोऽव्यात्त्रिविक्रमः।
शालग्रामे द्वारकायां स्थिताय गदिने नमः॥ २५ ॥
एकद्वारि चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम्।
स्वर्णरेखासमायुक्तं गोष्पदेन विराजितम्।
कदम्बकुसुमाकारं लक्ष्मीनारायणोऽवतु॥ २६ ॥
एकेन लक्षितो योऽव्याद्गदाधारी सुदर्शनः।
लक्ष्मीनारायणो द्वाभ्यां त्रिभिर्मूर्त्तेस्त्रिविक्रमः॥ २७ ॥
चतुर्भिश्च चतुर्व्यूहो वासुदेवश्च पञ्चभिः।
प्रद्युम्नः षड्भिरेव स्यात् सङ्कर्षण इतस्ततः॥ २८ ॥
पुरुषोत्तमोऽष्टाभिः स्यान्नवव्यूहो नवाङ्कितः।

दशावतारो दशभिरनिरुद्धोऽवतादथ ॥ २९ ॥
द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्द्ध्वमनन्तकः।
विष्णोर्मूर्त्तिमयं स्तोत्रं यः पठेत् स दिवं व्रजेत् ॥ ३० ॥
ब्रह्मा चतुर्मुखो दण्डी कमण्डलुयुगान्वितः।
महेश्वरः पञ्चवक्त्रो दशबाहुर्वृषध्वजः ॥ ३१ ॥
यथायुधस्तथा गौरी चण्डिका च सरस्वती।
महालक्ष्मीर्मातरश्च पद्महस्तो दिवाकरः ॥ ३२ ॥
गजास्यश्च गणः स्कन्दः षण्मुखोऽनेकधागुणाः।
एतेऽर्चिताः स्थापिताश्च प्रासादे वास्तुपूजिते।
धर्मार्थकाममोक्षाद्याः प्राप्यन्ते पुरुषेण च ॥ ३३ ॥
इति गारुडे महापुराणे वासुदेवमूर्त्तयः पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। वास्तुं संक्षेपतो वक्ष्ये गृहादौ विघ्ननाशनम्।
ईशानकोणादारभ्य ह्येकाशीतिपदे यजेत् ॥ १ ॥
ईशाने च शिरः पादौ नैरृतेऽग्न्यनिले करौ।
आवासवासवेश्मादौ पुरे ग्रामे वणिक्पथे ॥ २ ॥
प्रासादारामदुर्गेषु देवालयमठेषु च।
द्वाविंशत् तु सुरान् वाह्ये तदन्तश्च त्रयोदश ॥ ३ ॥
ईशश्चैवाथ पर्जन्यो जयन्तः कुलिशायुधः।
सूर्य्यः सत्यो भृगुश्चैव आकाशो वायुरेव च ॥ ४ ॥
पूषा च वितथश्चैव ग्रहक्षेत्रयमावुभौ।
गन्धर्वो भृगुराजस्तु मृगः पितृगणस्तथा ॥ ५ ॥
दौवारिकोऽथ सुग्रीवः पुष्पदन्तो गणाधिपः।
असुरः शेषपादौ च रोगोऽहिमुख्य एव च ॥ ६ ॥
[illegible] भल्लाटो [illegible] [illegible] दितिरेव तथा।

वैहिर्द्वात्रिंशद्देवे तु तदन्तश्चतुरः शृणु ॥ ७ ॥
ईशानादिचतुष्कोणसंस्थितान् पूजयेद् बुधः।
आपश्चैवाथ सावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च॥ ८ ॥
मध्ये नवपदे ब्रह्मा तस्याष्टौ च समीपगान्।
देवानेकोत्तरानेतान् पूर्वादौ नामतः शृणु ॥ ९ ॥
अर्य्यमा सविता चैव विवस्वान् विबुधाधिपः।
मित्रोऽथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमात्।
अष्टमश्चापवत्सश्च परितो ब्रह्मणः स्मृताः ॥ १० ॥
ईशानकोणादारभ्य दुर्गं च वंश उच्यते।
आग्नेयकोणादारभ्य वंशो भवति दुर्द्धरः ॥११॥
अदितिं हिमवन्तञ्च जयन्तञ्च इदं त्रयम्।
नायिका कलिका नाम शक्राद्गन्धर्वगाः पुनः।
वास्तुदेवान् पूजयित्वा गृहप्रासादकृद्भवेत् ॥१२॥
सुरेज्यः पुरतः कार्य्योदिश्याग्नेय्यां महानसम्।
कपिनिर्गमणे येन पूर्वतः सत्रमण्डपम् ॥१३॥
गन्धपुष्पगृहं कार्य्यमैशान्यां पट्टसंयुतम्।
भाण्डागारञ्च कौवेर्य्यां गोष्ठागारञ्च वायवे ॥१४॥
उदगाश्रयं वारुण्यां वातायनसमन्वितम्।
समित्कुशेन्धनस्थानमायुधामाञ्च नैरृते ॥१५॥
अभ्यागतालयं रम्यं सशय्यासनपादुकम्।
तोयाग्निदीपसद्भृत्यैर्युक्तं दक्षिणतो भवेत् ॥१६॥
गृहान्तराणि सर्वाणि सजलैः कदलीगृहैः।
पञ्चवर्णैश्च कुसुमैः शोभितानि प्रकल्पयेत् ॥१७॥
प्राकारन्तद्वहिर्दद्यात् पञ्चहस्तप्रमाणतः।
एवं विष्ण्वाश्रमं कुर्य्याद्वनैश्चोपवनैर्युतम् ॥१८॥
चतुःषष्टिपदो वास्तुः प्रासादादौ प्रपूजितः।

मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा द्विपदास्त्वर्य्यमादयः ॥१९॥
कर्णे चैवाथ शिख्याद्यास्तथा देवाः प्रकीर्त्तिताः।
तेभ्यो ह्युभयतः सार्द्धादन्येऽपि द्विपदाः सुराः।
चतुःषष्टिपदा देवा इत्येव परिकीर्त्तिताः ॥२०॥
चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी।
ईशानाद्यास्ततो वाह्ये देवाद्या हेतुकादयः ॥ २१ ॥
हेतुकस्त्रिपुरान्तश्च अग्निवेतालकौ यमः।
अग्निजिह्वः कालकश्च करालो ह्येकपादकः ॥ २२ ॥
ऐशान्यां भीमरूपस्तु पाताले प्रेतनायकः।
आकाशे गन्धमाली स्यात् क्षेत्रपालांस्ततो यजेत् ॥ २३ ॥
विस्ताराभिहतं दैर्घ्यं राशिं वास्तोस्तु कारयेत्।
कृत्वा च वसुभिर्भागं शेषञ्चैवायमादिशेत् ॥ २४ ॥
पुनर्गुणितमष्टाभिर्ऋक्षभागन्तु भाजयेत्।
यच्छेषं तद्भवेदृक्षं भागैर्हृत्वा व्ययं भवेत् ॥ २५ ॥
ऋक्षं चतुर्गुणं कृत्वा नवभिर्भागहारितम्।
शेषमंशं विजानीयाद् देवलस्य मतं यथा ॥ २६ ॥
अष्टाभिर्गुणितं पिण्डं षष्टिभिर्भागहारितम्।
यच्छेषं तद्भवेज्जीवं मरणं भूतहारितम् ॥ २७ ॥
वास्तुक्रोड़े गृहं कुर्य्यान्न पृष्ठे मानवः सदा।
वामपार्श्वेन स्वपिति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ २८ ॥
सिंहकन्यातुलायाञ्च द्वारं शुद्धेदथोत्तरम्।
एवञ्च वृश्चिकादौ स्यात् पूर्वदक्षिणपश्चिमम् ॥२९॥
द्वारं दीर्घार्द्धविस्तारं द्वाराण्यष्टौ स्मृतानि च ॥३०॥
स्वतल्पे भवनीचत्वं सर्पेण सूत्रभाजनम्।
पुत्त्रहीनन्तु रौद्रेण वीर्य्यघ्नं दक्षिणे तथा ॥३१॥

धनदे नृपपीड़ादं बन्धनं रोगदं जले ॥३२॥
नृपभीतिर्मृतापत्यं ह्यनपत्यञ्च वैरिदम् ।
अर्थदे चार्थहानिश्च दोषदं पुत्रमृत्युदम् ।
द्वाराण्युत्तरसंज्ञानि पूर्वद्वाराणि वच्म्यहम् ॥३३॥
अग्निभीतिर्बहुकन्या धनसम्मानकं पदम् ।
राजघ्नं रोगदं पूर्वं फलतो द्वारमीरितम् ॥ ३४ ॥
ईशानादौ भवेत् पूर्वमाग्नेयादौ तु दक्षिणम् ।
नैर्ऋत्यादौ पश्चिमं स्याद्वायव्यादौ तु चोत्तरम् ।
अष्टभागे कृते भागे द्वाराणाञ्च फलाफलम् ॥ ३५ ॥
अश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधाः पूर्वादौ स्यादुडुम्बरः ।
गृहस्य शोभनः प्रोक्त ईशाने चैव शाल्मलिः ।
पूजितो विघ्नहारी स्यात् प्रासादस्य गृहस्य च ॥ ३६ ॥

इति महापुराणे गारुड़े वास्तुमानलक्षणं
षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

त उवाच । प्रासादानां लक्षणञ्च वक्ष्ये शौनक ! तच्छृणु ।
चतुःषष्टिपदं कृत्वा दिग्विदिक्षूपलक्षितम् ॥ १ ॥
चतुष्कोणं चतुर्भिश्च द्वाराणि सूर्य्यसंख्यया ।
चत्वारिंशाष्टभिश्चैव भित्तीनां कल्पना भवेत् ॥ २ ॥
ऊर्द्ध्वं चैवसमा जङ्घा तदूर्द्ध्वं द्विगुणं भवेत् ।
गर्भविस्तारविस्तीर्णा शुकाङ्घ्रिश्च विधीयते ॥ ३ ॥
तत्त्रिभागेन कर्त्तव्यः पञ्चभागेन वा पुनः ।
निर्गमस्तु शुकाङ्घ्रेश्च उच्छ्रायः शिखरार्द्धगः ॥ ४ ॥
चतुर्द्धा शिखरं कृत्वा त्रिभागे वेदिबन्धनम् ।
चतुर्थे पुनरस्यैव कण्ठमामलसाधनम् ॥ ५ ॥

अथवापि समं वास्तु कृत्वा षोड़शभागिकम्।
तस्य मध्ये चतुर्भागमादौ गर्भन्तु कारयेत्॥ ६॥
भागद्वादशिकां भित्तिं ततश्च परिकल्पयेत्।
चतुर्भागेन भित्तीनामुच्छ्रायः स्यात् प्रमाणतः॥ ७॥
द्विगुणः शिखरोच्छ्रायो भित्त्युच्छ्रायाच्च मानतः।
शिखरार्द्धस्य चार्द्धेन विधेयास्तु प्रदक्षिणाः॥ ८॥
चतुर्दिक्षु तथा ज्ञेयो निर्गमस्तु तथा बुधैः।
पञ्चभागेन संभज्य गर्भमानं विचक्षणः॥ ९॥
भागमेकं गृहीत्वा तु निर्गमं कल्पयेत् पुनः।
गर्भसूत्रसमो भागादग्रतो मुखमण्डपः।
एतत् सामान्यमुद्दिष्टं प्रासादस्य हि लक्षणम्॥ १०॥
लिङ्गमानमथो वक्ष्ये पीठो लिङ्गसमो भवेत्।
द्विगुणेन भवेद् गर्भः समन्ताच्छौनक! ध्रुवम्।
तद्विधा च भवेद् भित्तिर्जङ्घा तद्विस्तरार्द्धगा॥ ११॥
द्विगुणं शिखरं प्रोक्तं जङ्घायाश्चैव शौनक!।
पीठगर्भावरं कर्म तन्मानेन शुकाङ्घ्रिकाम्॥ १२॥
निर्गमस्तु समाख्यातः शेषं पूर्ववदेव तु।
लिङ्गमानः स्मृतो ह्येष द्वारमानमथोच्यते॥ १३॥
कराग्रं वेदवत् कृत्वा द्वारं भागाष्टमं भवेत्।
विस्तरेण समाख्यातं द्विगुणं स्वेच्छया भवेत्॥ १४॥
द्वारवत् पीठमध्ये तु शेषं शुषिरकं भवेत्।
पादिकं शेषिकं भित्तिर्द्वारार्द्धेन परिग्रहात्॥ १५॥
तद्विस्तारसमा जङ्घा शिखरं द्विगुणं भवेत्।
शुकाङ्घ्रिः पूर्ववज्ज्ञेया निर्गमोच्छ्रायकं भवेत्।
उक्तं मण्डपमानन्तु स्वरूपं चापरं वद॥ १६॥

इत्थं कृतेन मानेन वाह्यभागविनिर्गतम् ॥ १७ ॥
नेमिः पादेन विस्तीर्णा प्रासादस्य समन्ततः।
गर्भन्तु द्विगुणं कुर्य्यान्नेम्या मानं भवेदिह।
स एव भित्तेरुत्सेधो शिखरी द्विगुणो मतः ॥१८ ॥
प्रासादानाञ्च वक्ष्यामि मानं योनिञ्च मानतः।
वैराजः पुष्पकाख्यश्च कैलासो मालिकाह्वयः।
त्रिपिष्टपञ्च पञ्चैते प्रासादाः सर्वयोनयः ॥ १९ ॥
प्रथमश्चतुरस्रो हि द्वितीयस्तु तदायतः।
वृत्तो वृत्तायतश्चान्योऽष्टास्रश्चेह च पञ्चमः ॥ २० ॥
एतेभ्य एव सम्भूताः प्रासादाः सुमनोहराः।
सर्वप्रकृतिभूतेभ्यश्चत्वारिंशच्च एव च ॥ २१ ॥
मेरुश्च मन्दरश्चैव विमानश्च तथापरः।
भद्रकः सर्वतोभद्रो रुचको नन्दनस्तथा ॥ २२ ॥
नन्दिवर्द्धनसंज्ञश्च श्रीवत्सश्च नवेत्यमी।
चतुरस्राः समुद्भूता वैराजादिति गम्यताम् ॥ २३ ॥
वड़भी गृहराजश्च शालागृहञ्च मन्दिरम्।
विमानञ्च तथा ब्रह्ममन्दिरं भवनं तथा।
उत्तम्भं शिविकावेश्म नवैते पुष्पकोद्भवाः ॥ २४ ॥
वलयो दुन्दुभिः पद्मो महापद्मस्तथापरः।
मुकुली चास्य उष्णीशी शङ्खश्च कलसस्तथा।
गुवावृक्षस्तथान्यश्च वृत्ताः कैलाससम्भवाः ॥ २५ ॥
गजोऽथ वृषभो हंसो गरुड़ः सिंहनामकः।
भूमुखो भूधरश्चैव श्रीजयः पृथिवीधरः।
वृत्तायताः समुद्भूता नवैते मालकाह्वयात् ॥ २६ ॥
वज्रं चक्रं तथान्यच्च मुष्टिकं वभ्रुसंज्ञितम्।
वक्रः स्वस्तिकखड्गौ च गदा श्रीवृक्ष एव च ।

विजयो नामतः श्वेतस्त्रिपिष्टिपसमुद्भवाः ॥ २७ ॥
त्रिकोणं पद्ममर्द्धेन्दुश्चतुष्कोणं द्विरष्टकम्।
यत्र तत्र विधातव्यं संस्थानं मण्डपस्य तु ॥ २८ ॥
राज्यञ्च विभवश्चैव ह्यायुर्वर्द्धनमेव च।
पुत्रलाभः स्त्रियः पुष्टिस्त्रिकोणादिक्रमाद्भवेत् ॥ २९ ॥
कुर्य्याद् ध्वजादिकं ख्याता द्वारि गर्भगृहं तथा।
मण्डपः समसंख्याभिर्गुणितः सूत्रतस्तथा ॥ ३० ॥
मण्डपस्य चतुर्थांशाद्भद्रः कार्य्यो विजानता।
सार्द्धगवाक्षकोपेतो निर्गवाक्षोऽथवा भवेत् ॥ ३१ ॥
सार्द्धभित्तिप्रमाणेन भित्तिमानेन वा पुनः।
भित्तेर्द्विगुणतो वापि कर्त्तव्या मण्डपाः क्वचित् ॥ ३२ ॥
प्रासादे मञ्जरी कार्य्या चित्रा विषमभूमिका।
परिमाणविरोधेन रेखा वैषम्यभूषिता ॥ ३३ ॥
आधारस्तु चतुर्द्वारश्चतुर्मण्डपशोभितः।
शतशृङ्गसमायुक्तो मेरुः प्रासाद उत्तमः ॥ ३४ ॥
मण्डपास्तस्य कर्त्तव्या भद्रैस्त्रिभिरलङ्कृताः।
गठनाकारमानानां भिन्नाद्भिन्ना भवन्ति ते ॥ ३५ ॥
कियन्तो येषु चाधारा निराधाराश्च केचन।
प्रतिच्छन्दकभेदेन प्रासादाः सम्भवन्ति ते ॥ ३६ ॥
अन्यान्यसंस्कारात्तेषां गठनानामभेदतः।
देवतानां विशेषाय प्रासादा बहवः स्मृताः ॥ ३७ ॥
प्रासादे नियमो नास्ति देवतानां स्वयम्भुवाम्।
तानेव देवतानाञ्च पूर्वमानेन कारयेत् ॥ ३८ ॥
चतुरस्रायतास्तत्र चतुष्कोणसमन्विताः।
चन्द्रशालान्विता कार्य्या भेरीशिखरसंयुता ॥ ३९ ॥
पुरतो वाहनानाञ्च कर्त्तव्या लघुमण्डपाः।

नाट्यशाला च कर्त्तव्या द्वारदेशसमाश्रया ॥ ४० ॥
प्रासादे देवतानाञ्च कार्य्या दिक्षु विदिक्ष्वपि ।
द्वारपालाश्च कर्त्तव्या मुख्या गत्वा पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
किञ्चिददूरतः कार्य्या मठास्तत्रोपजीविनाम् ।
प्रावृता जगती कार्य्या फलपुष्पजलान्विता ॥ ४२ ॥
प्रासादेषु सुरान् स्थाप्यान् पूजाभिः पूजयेन्नरः ।
वासुदेवः सर्वदेवः सर्वभाक् तद्गृहादिकृत् ॥ ४३ ॥

इति महापुराणे गारुड़े प्रासादकीर्त्तनं नाम
सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । प्रतिष्ठां सर्वदेवानां संक्षेपेण वदाम्यहम् ।
सुतिथ्यादौ सुरस्याश्च प्रतिष्ठां कारयेद् गुरुः ॥ १ ॥
ऋत्विग्भिः सह चाचार्य्यं वरयेन्मध्यदेशगम् ।
स्वशाखोक्तविधानेन अथवा प्रणवेन तु ॥ २ ॥
पञ्चभिर्वहुभिर्वाथ कुर्य्यात् पाद्यार्घमेव च ।
मुद्रिकाभिस्तथा वस्त्रैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
मन्त्रन्यासं गुरुः कृत्वा ततः कर्म समारभेत् ॥ ३ ॥
प्रासादस्याग्रतः कुर्य्यान्मण्डपं दशहस्तकम् ।
कुर्य्याद्द्वादशहस्तं वा स्तम्भैः षोड़शभिर्युतम् ।
ध्वजाष्टकैश्चतुर्हस्तां मध्ये वेदिञ्च कारयेत् ॥ ४ ॥
नदीसङ्गमतीरोत्थां वालुकां तत्र दापयेत् ।
चतुरस्रं कार्मुकाभं वर्त्तुलं कमलाकृतिः ॥ ५ ॥
पूर्वादितः समारभ्य कर्त्तव्यं कुण्डपञ्चकम् ।
अथवा चतुरस्राणि सर्वाण्येतानि कारयेत् ॥ ६ ॥
शान्तिकर्मविधानेन सर्वकामार्थसिद्धये ।

शिरःस्थाने तु देवस्य आचार्य्यो होममाचरेत् ।
ऐशान्यां केचिदिच्छन्ति उपलिप्यावनीं शुभाम् ॥७॥
द्वाराणि चैव चत्वारि कृत्वा वै तोरणान्तिके ।
न्यग्रोधोडुम्बुराश्वत्थवैल्वपालाशखादिराः ॥ ८ ॥
तोरणाः पञ्चहस्ताश्च वस्त्रपुष्पाद्यलङ्कृताः ।
निखनेद्वस्तमेकैकं चत्वारश्चतुरो दिशः ॥ ९ ॥
पूर्व्वद्वारे मृगेन्द्रन्तु हयराजन्तु दक्षिणे ।
पश्चिमे गोपतिर्नाम सुरशार्दूलमुत्तरे ॥ १० ॥
अग्निमीलेति मन्त्रेण प्रथमं पूर्व्वतो न्यसेत् ।
इषेत्वेति च मन्त्रेण दक्षिणस्यां द्वितीयकम् ॥११॥
अग्नआयाहि मन्त्रेण पश्चिमस्यां तृतीयकम् ।
शन्नोदेवीतिमन्त्रेण उत्तरस्यां चतुर्थकम् ॥१२॥
पूर्व्वे अम्बुदवत् कार्य्या आग्नेय्यां धूमरूपिणी ।
याम्यां वै कृष्णरूपा तु नैर्ऋत्यां श्यामला भवेत् ॥१३॥
वारुण्यां पाण्डरा ज्ञेया वायव्यां पीतवर्णिका ।
उत्तरे रक्तवर्णा तु शुक्लैशी च पताकिका ।
बहुरूपा तथा मध्ये इन्द्रविद्येति पूर्व्विका ॥१४॥
अग्निं संसुप्तिमन्त्रेण यमोनागेति दक्षिणे ।
पूज्या रक्षोहनावेति पश्चिमे उत्तरेऽपि च ॥१५॥
वातइत्यभिषिच्याथ आप्यायस्वेति चोत्तरे ।
तमीशानमतश्चैव विष्णुर्लोकेति मध्यमे ॥ १६ ॥
कलसौ तु ततो द्वौ द्वौ निवेश्यौ तोरणान्तिके ।
वस्त्रयुग्मसमायुक्ताश्चन्दनाद्यैः स्वलङ्कृताः ॥ १७ ॥
पुष्पैर्वितानैर्बहुलैरादिवर्णाभिमन्त्रिताः ।
दिक्पालाश्च ततः पूज्याः शास्त्रदृष्टेन कर्म्मणा ॥१८॥
त्रातारमिन्द्रमन्त्रेण अग्निर्मूर्द्धेति चापरे ।

अस्मिन् वृत्त इतश्चैव प्रचारीति परा स्मृता ॥१९॥
किञ्चेदधातु आचला भिन्नादेवीति सप्तमी।
इमारुद्रेति दिक्पालान् पूजयित्वा विचक्षणः।
होमद्रव्याणि वायव्ये कुर्य्यात् सोपस्कराणि च ॥२०॥
शङ्खान् शास्त्रोदितान् श्वेतान् नेत्राभ्यां विन्यसेद् गुरुः।
आलोकनेन द्रव्याणि शुद्धिं यान्ति न संशयः ॥२१॥
हृदयादीनि चाङ्गानि व्याहृतिप्रणवेन च।
अस्त्रञ्चैव समस्तानां न्यासोऽयं सर्वकामिकः ॥२२॥
अक्षतान् विष्टरञ्चैव अस्त्रेणैवाभिमन्त्रितान्।
विष्टरेण स्पृशेद्द्रव्यान् यागमण्डपसंयुतान्।
अक्षतान् विकिरेत् पश्चात् अस्त्रपूतान् समन्ततः ॥२३॥
शाक्रीं दिशमथारभ्य यावदीशानगोचरम्।
अवकीर्य्याक्षतान् सर्वान् लेपयेन्मण्डपं ततः ॥२४॥
गन्धाद्यैरर्घ्यपात्रे च मन्त्रग्रामं न्यसेद् गुरुः।
तेनार्घ्यपात्रतोयेन प्रोक्षयेद् यागमण्डपम् ॥२५॥
प्रतिष्ठा यस्य देवस्य तदाख्यं कलसं न्यसेत्।
ऐशान्यां पूजयेद् याम्ये अस्त्रेणैव च वर्द्धनीम्।
कलसं वर्द्धनीञ्चैव ग्रहान् वास्तोष्पतिंस्तथा ॥२६॥
आसने तानि सर्वाणि प्रणवाख्यं जपेद् गुरुः।
सूत्रग्रीवं रत्नगर्भं वस्त्रमुख्येन वेष्टितम्।
सर्वौषधि गन्धलिप्तं पूजयेत् कलसं गुरुः ॥२७॥
देवस्तु कलसे पूज्यो वर्द्धन्या वस्त्रमुत्तमम्।
वर्द्धन्या तु समायुक्तं कलसं भ्रामयेदनु ॥२८॥
वर्द्धनीधारया सिञ्चन्नग्रतो धारयेत्ततः।
अभ्यर्च्य वर्द्धनीं कुम्भं स्थण्डिले देवमर्चयेत् ॥२९॥
घटञ्चावाह्य वायव्यां गणानामिति सप्तगम्।

देवमीशानकोणे तु जपेद्वास्तुपतिं बुधः।
वास्त्वोष्पतीतिमन्त्रेण वास्तुदोषोपशान्तये ॥३०॥
कुम्भस्य पूर्वतो भूतं गणदेवं बलिं हरेत्।
पठेदिति च विद्याश्च कुर्य्यादालम्भनं बुधः ॥३१॥
योगे योगेति मन्त्रेण संस्तरन् ज्वलनैः कुशैः।
आचार्य्य ऋत्विजैः सार्द्धं स्नानपीठे हरस्तथा ॥३२॥
विविधैर्ब्रह्मघोषैश्च पुण्याहजयमङ्गलैः।
कृत्वा ब्रह्मरथे देवं प्रतिष्ठन्ति ततो द्विजाः ॥३३॥
ऐशान्यामानयेत् पीठं मण्डपे विन्यसेद् गुरुः।
भद्रं कर्णेत्यथ स्नात्वा सूत्रबन्धनजेन तु।
संस्नाप्य लक्षणे द्वारं कुर्य्याद् दूराभिवादनैः ॥३४॥
मधुसर्पिःसमायुक्तं कांस्ये वा ताम्रभाजने।
अक्षिणी चाञ्जयेच्चास्य सुवर्णस्य शलाकया ॥३५॥
अग्निर्ज्योतीतिमन्त्रेण नेत्रोद्घाटन्तु कारयेत्।
लक्षणे क्रियमाणे तु नाम्नैकं स्थापको वदेत् ॥३६॥
इममे गाङ्गमन्त्रेण नेत्रयोः शीतलक्रिया।
अग्निर्मूर्द्धेतिमन्त्रेण दद्याद्वल्मीकमृत्तिकाम् ॥३७॥
विल्वोडुम्बरमश्वत्थं वटं पालाशमेव च।
यज्ञायज्ञेति मन्त्रेण दद्यात् पञ्चकषायकम् ॥३८॥
पञ्चगव्यैः स्नापयेच्च सहदेव्यादिभिस्ततः।
सहदेवी बला चैव शतमूली शतावरी ॥३९॥
कुमारी च गुडूची च सिंही व्याघ्री तथैव च।
या ओषधीति मन्त्रेण स्नानमोषधिमज्जलैः।
याः फलीनीति मन्त्रेण फलस्नानं विधीयते ॥४०॥
द्रुपदादिवेति मन्त्रेण कार्य्यमुद्वर्त्तनं बुधैः।
कलसेषु च विन्यस्य उत्तरादिष्वनुक्रमात्।

रत्नानि चैव धान्यानि ओषधीं शतपुष्पिकाम् ॥४१॥
समुद्रांश्चैव विन्यस्य चतुरश्चतुरो दिशः ।
क्षीरं दधि क्षीरोदस्य घृतोदस्येति वा पुनः ॥४२॥
आप्यायस्व दधिक्राव्णो या ओषधीरितीति च ।
तेजोऽसीति च मन्त्रैश्च कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
समुद्राख्यैश्चतुर्भिश्च स्नापयेत् कलसैः पुनः ॥४३॥
स्नातश्चैव सुवेशश्च धूपो देयश्च गुग्गुलुः ।
अभिषेकाय कुम्भेषु तत्तत्तीर्थानि विन्यसेत् ॥४४॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा ।
या ओषधीति मन्त्रेण कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
तेन तोयेन यः स्नायात् स मुच्येत् सर्वपातकैः ॥४५॥
अभिषिच्य समुद्रैश्च चार्घ्यं दद्यात्ततः पुनः ।
गन्धद्वारेति गन्धश्च न्यासं वै वेदमन्त्रकैः ॥४६॥
स्वशास्त्रविहितैः प्रार्तैरिमं मन्त्रेति वस्त्रकम् ।
कविह्नावितिमन्त्रेण आनयेन्मण्डपं शुभम् ॥४७॥
शम्भवायेति मन्त्रेण शय्यायां विनिवेशयेत् ।
विश्वतश्चक्षुमन्त्रेण कुर्य्यात् सकलनिष्कलम् ॥४८॥
स्थित्वा चैव परे तत्त्वे मन्त्रन्यासन्तु कारयेत् ।
स्वशास्त्रविहितो मन्त्रो न्यासस्तस्मिंस्तथोदितः ॥४९॥
वस्त्रेणाच्छादयित्वा तु पूजनीयः स्वभावतः ।
यथाशास्त्रं निवेद्यानि पादमूले तु दापयेत् ॥५०॥
अथ प्रणवसंयुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् ।
कलसं सहिरण्यञ्च शिरःस्थाने निवेदयेत् ॥५१॥
स्थित्वा कुण्डसमीपेऽथ अग्नेः स्थापनमाचरेत् ।
स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैर्वेदोक्तैर्वाथवा गुरुः ॥५२॥
श्रीसूक्तं पावमानञ्च वासं दास्यं सहाजिनम् ।

वृषाकपिश्च मित्रश्च बह्वृचः पूर्वतो जपेत् ॥५३॥
रुद्रं पुरुषसूक्तञ्च स्लोकाध्यायञ्च सुक्रियः।
ब्रह्माणं पितृमैत्रञ्च अध्वर्युर्दक्षिणे जपेत् ॥५४॥
वेदव्रतं वामदेव्यं ज्येष्ठसामरथन्तरम्।
भेरुण्डानि च सामानि छन्दोगः पश्चिमे जपेत् ॥५५॥
अथर्वशिरसश्चैव कुम्भसूक्तमथर्वणः।
नीलरुद्रांश्च मैत्रञ्च अथर्वश्चोत्तरे जपेत् ॥५६॥
कुण्डं चास्त्रेण संप्रोक्ष्य आचार्य्यस्तु विशेषतः।
ताम्रपात्रे शरावे वा यथाविभवतोऽपि वा।
जातवेदं समानीय अग्रतस्तन्निवेशयेत् ॥५७॥
अस्त्रेण ज्वालयेद्वह्निं कवचेन तु वेष्टयेत्।
अमृतीकृत्य तं पश्चान्मन्त्रैः सर्वैश्च देशिकः ॥५८॥
पात्रं गृह्य कराभ्याञ्च कुण्डं भ्राम्य ततः पुनः।
वैष्णवेन तु योगेन परं तेजस्तु निक्षिपेत् ॥५९॥
दक्षिणे स्थापयेद् ब्रह्म प्रणीताश्चोत्तरेण तु।
साधारणेन मन्त्रेण स्वशास्त्रविहितेन वा।
दिक्षु दिक्षु ततो दद्यात् परिधिं विष्टरैः सह ॥६०॥
ब्रह्मविष्णुहरेशानाः पूज्याः साधारणेन तु।
दर्भेषु स्थापयेद्वह्निं दर्भैश्च परिवेष्टितम्।
दर्भतोयेन संस्पृष्टो मन्त्रहीनोऽपि शुध्यति ॥६१॥
प्रागग्रैरुदगग्रैश्च प्रत्यगग्रैरखण्डितैः।
विततैर्वेष्टितो वह्निः स्वयं सान्निध्यतां व्रजेत् ॥६२॥
अग्नेस्तु रक्षणार्थाय यदुक्तं कर्ममन्त्रवित्।
आचार्य्याः केचिदिच्छन्ति जातकर्मादनन्तरम् ॥६३॥
पवित्रन्तु ततः कृत्वा कुर्य्यादाज्यस्य संस्कृतिम्।
आचार्य्योऽथ निरीक्ष्यापि नीराजमभिमन्त्रितम् ॥६४॥

आज्यभागाभिघारान्तमवेच्चेताज्यसिद्धये।
पञ्च पञ्चाहुतीर्हुत्वा आज्येन तदनन्तरम् ॥६५॥
गर्भाधानादितस्तावद् यावद् गोदानिकं भवेत्।
स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैः प्रणवेनाथ होमयेत् ॥६६॥
ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा पूर्णात् पूर्णमनोरथः।
एवमुत्पादितो वह्निः सर्वकर्मसु सिद्धिदः ॥६७॥
पूजयित्वा ततो वह्निं कुण्डेषु विहरेत्तथा।
इन्द्रादीनां स्वमन्त्रैश्च तथाहुतिशतं शतम् ॥६८॥
पूर्णाहुतिं शतस्यान्ते सर्वेषाञ्चैव होमयेत्।
स्वामाहुतिमथाज्येषु होता तत्कलसे न्यसेत् ॥६९॥
देवताश्चैव मन्त्रांश्च तथैव जातवेदसम्।
आत्मानमेकतः कृत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥७०॥
निष्कृष्य वहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत्।
भूतानाञ्चैव देवादां नागानाञ्च प्रयोगतः ॥७१॥
तिलाश्च समिधश्चैव होमद्रव्यं इयं स्मृतम्।
आज्यं तयोः सहकारि तत्प्रदानं यदङ्गयोः ॥ ७२ ॥
पुरुषसूक्तं पूर्वेणैव रुद्रञ्चैव तु दक्षिणे।
ज्येष्ठसाम च भीरुण्डं तन्नयामीति पश्चिमे ॥ ७३ ॥
नीलरुद्रो महामन्त्रः कुम्भसूक्तमथर्वणः।
हुत्वा सहस्रमेकैकं देवं शिरसि कल्पयेत् ॥ ७४ ॥
एवं मध्ये तथा पादे पूर्णाहुत्या तथा पुनः।
शिरःस्थानेषु जुहुयादाविशेच्च अनुक्रमात् ॥ ७५ ॥
देवानामादिमन्त्रैर्वा मन्त्रैर्वा अथवा पुनः।
स्वशास्त्रविहितैर्वापि गायत्र्या वाथ ते द्विजाः।
गायत्र्या वाथवा चार्य्यो व्याहृतिप्रणवेन तु ॥ ७६ ॥
एवं होमविधिं कृत्वा न्यसेन्मन्त्रांस्तु देशिकः।

चरणावग्निमीले तु ईषेत्वो गुल्फयोः स्थिताः ॥ ७७ ॥
अग्नआयाहि जङ्घे द्वे शन्नोदेवीति जानुनी।
बृहद्रथन्तरे ऊरू उदरेष्वातिलौ न्यसेत् ॥ ७८ ॥
दीर्घायुष्टाय हृदये श्रीश्च ते गलके न्यसेत्।
त्रातारमिन्द्रं वक्षे च नेत्राभ्यान्तु त्रियुग्मकम्।
मूर्द्धभव तथा मूर्ध्नि आलग्नाद्धोममाचरेत् ॥ ७९ ॥
उत्थापयेत् ततो देवमुत्तिष्ठ ब्रह्मणः पते!।
वेदपुण्याहशब्देन प्रासादानां प्रदक्षिणम् ॥ ८० ॥
पिण्डिकालभनं कृत्वा देवस्यत्वेति मन्त्रवित्।
दिक्पालान् मह रत्नैश्च धातूनौषधयस्तथा।
लौहवीजानि सिद्धानि पश्चाद् देवन्तु विन्यसेत् ॥ ८१ ॥
न गर्भे स्थापयेद् देवं न गर्भन्तु परित्यजेत्।
ईषम्मध्यं परित्यज्य ततो दोषापनन्तु तत् ॥ ८२ ॥
तिलस्य तु समात्वन्तु उत्तरं किञ्चिदानयेत्।
ओं स्थिरो भव शिवो भव प्रजाभ्यश्च नमो नमः ॥८३ ॥
देवस्य त्वा सवितुर्वः षड्भ्यो वै विन्यसेद् गुरुः।
तत्त्ववर्णकलामात्रं प्रजानि भुवनात्मजे ॥ ८४ ॥
षड्भ्यो विन्यस्य सिद्धार्थं ध्रुवार्थैरभिमन्त्रयेत्।
सम्पातकलसेनैव स्नापयेत् सुप्रतिष्ठितम् ॥ ८५ ॥
दीपधूपसुगन्धैश्च नैवेद्यैश्च प्रपूजयेत्।
अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य ततो देवं क्षमापायेत् ॥ ८६ ॥
पात्रं वस्त्रयुगं छत्रं तथा दिव्याङ्गुरीयकम्।
ऋत्विग्भ्यश्च प्रदातव्या दक्षिणा चैव शक्तितः ॥ ८७ ॥
चतुर्थीं जुहुयात् पश्चाद् यजमानः समाहितः।
आहुतीनां शतं हुत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥ ८८ ॥
निष्क्रम्य वहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत्।

आचार्य्यः पुष्पहस्तस्तु क्षमस्वेति विसर्जयेत्॥ ८८ ॥
यागान्ते कपिलां दद्यादाचार्य्याय च चामरम्।
मुकुटं कुण्डलं छत्रं केयूरं कटिसूत्रकम्।
व्यजनं ग्रामवस्त्रादीन् सोपस्कारं समण्डलम्॥ ९० ॥
भोजनञ्च महत् कुर्य्यात् कृतकृत्यश्च जायते।
यजमानो विमुक्तः स्यात् स्थापकस्य प्रसादतः॥ ९१ ॥
इति महापुराणे गारुड़े प्रतिष्ठाप्रकरणम्
अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः।

ऊनपञ्चाशदध्यायः।

ब्रह्मोवाच। सर्गादिकृद्धरिश्चैव पूज्यः स्वायम्भुवादिभिः।
विप्राद्यैः स्वेन धर्म्मेण तद्धर्मं व्यास! वै शृणु॥ १ ॥
यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहः।
अध्यापनञ्चाध्ययनं षट्कर्म्माणि द्विजोत्तमे॥ २ ॥
दानमध्ययनं यज्ञो धर्मः क्षत्रियवैश्ययोः।
दण्डस्तथा क्षत्रियस्य कृषिर्वैश्यस्य शस्यते॥ ३ ॥
शुश्रूषैव द्विजातीनां शूद्राणां धर्मसाधनम्।
कारुकर्म तथा जीवोऽपाकयज्ञोऽपि धर्मतः॥ ४ ॥
भिक्षाचर्य्याथ शुश्रूषा गुरोः स्वाध्याय एव च।
सन्ध्यासकर्माग्निकार्य्यञ्च धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणः॥ ५ ॥
सर्वेषामाश्रमाणाञ्च द्वैविध्यन्तु चतुर्विधम्।
ब्रह्मचार्य्युपकुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः॥ ६ ॥
योऽधीत्य विधिवद्वेदान् गृहस्थाश्रममाव्रजेत्।
उपकुर्वाणको ज्ञेयो नैष्ठिको मरणान्तिकः॥ ७ ॥
अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम्।
गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं द्विजसत्तम!॥ ८ ॥

उदासीनः साधकश्च गृहस्थो द्विविधो भवेत्।
कुटुम्बभरणे युक्तः साधकोऽसौ गृही भवेत् ॥ ९ ॥
ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य त्यक्त्वा भार्य्याधनादिकम्।
एकाकी यस्तु विचरेदुदासीनः स मौक्षिकः ॥ १० ॥
भूमौ मूलफलाशित्वं स्वाध्यायस्तप एव च।
संविभागो यथान्यायं धर्मोऽयं वनवासिनः ॥११॥
तपस्तप्यति योऽरण्ये यजेद्देवान् जुहोति च।
स्वाध्याये चैव निरतो वनस्थस्तापसोत्तमः ॥१२॥
तपसा कर्षितोऽत्यर्थं यस्तु ध्यानपरो भवेत्।
सन्न्यासी स हि विज्ञेयो वानप्रस्थाश्रमे स्थितः ॥१३॥
योगाभ्यासरतो नित्यमारुरुक्षुर्जितेन्द्रियः।
ज्ञानाय वर्त्तते भिक्षुः प्रोच्यते पारमेष्ठिकः ॥१४॥
यस्त्वात्मरतिरेव स्यान्नित्यतृप्तो महामुनिः।
सम्यक् चन्दनसम्पन्नः स योगी भिक्षुरुच्यते ॥१५॥
भैक्ष्यं श्रुतञ्च मौनित्वं तपो ध्यानं विशेषतः।
सम्यक् च ज्ञानवैराग्यं धर्मोऽयं भिक्षुके मतः ॥१६॥
ज्ञानसन्न्यासिनः केचिद् वेदसन्न्यासिनोऽपरे।
कर्मसन्न्यासिनः केचित्त्रिविधः पारमेष्ठिकः ॥१७॥
योगी च त्रिविधो ज्ञेयो भौतिकः सत्र एव च।
तृतीयोऽन्त्याश्रमी प्रोक्तो योगमूर्त्तिसमाश्रितः ॥१८॥
प्रथमा भावना पूर्वे मोक्षे दुष्करभावना।
तृतीये चान्तिमा प्रोक्ता भावना पारमेश्वरी ॥१९॥
धर्मात् संजायते मोक्षो ह्यर्थात् कामोऽभिजायते।
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्विविधं कर्म वैदिकम्।
ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात् प्रवृत्तश्चाग्निदेवकृत् ॥२०॥
क्षमा दमो दया दानमलोभाभ्यास एव च।

आर्जवञ्चानसूया च तीर्थानुसरणन्तथा॥२१॥
सत्यं सन्तोष आस्तिक्यं तथा चेन्द्रियनिग्रहः।
देवताभ्यर्चनं पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः॥२२॥
अहिंसा प्रियवादित्वमपैशुन्यमकल्कता।
एते आश्रमिका धर्माश्चातुर्वर्ण्यं ब्रवीम्यतः॥२३॥
प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम्।
स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेष्वपलायिनाम्॥२४॥
वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्त्तताम्।
गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचारे च वर्त्तताम्॥२५॥
अष्टाशीतिसहस्राणामृषीणामूर्द्ध्वरेतसाम्।
स्मृतं तेषान्तु यत् स्थानं तदेव गुरुवासिनाम्॥२६॥
सप्तर्षीणान्तु यत् स्थानं स्थानं तद्वै वनौकसाम्।
यतीनां यतचित्तानां न्यासिनामूर्द्ध्वरेतसाम्।
आनन्दं ब्रह्म तत् स्थानं यस्मान्नावर्त्तते मुनिः॥२७॥
योगिनाममृतस्थानं व्योमाख्यं परमाक्षरम्।
आनन्दमैश्वरं यस्मान्मुक्तो ना वर्त्तते नरः॥२८॥
मुक्तिरष्टाङ्गविज्ञानात् संक्षेपात्तद्वदे शृणु।
यमाः पञ्चत्वहिंसाद्या अहिंसा प्राण्यहिंसनम्॥२९॥
सत्यं भूतहितं वाक्यमस्तेयं स्वाग्रहं परम्।
अमैथुनं ब्रह्मचर्य्यं सर्वत्यागोऽपरिग्रहः॥३०॥
नियमाः पञ्च सत्याद्या वाह्यमाभ्यन्तरं द्विधा।
शौचं सत्यञ्च सन्तोषस्तपश्चेन्द्रियनिग्रहः॥३१॥
स्वाध्यायः स्यान्मन्त्रजापः प्रणिधानं हरेर्यजिः।
आसनं पद्मकाद्युक्तं प्राणायामो मरुज्जयः॥३२॥
मन्त्रध्यानयुतो गर्भो विपरीतो ह्यगर्भकः।
एवं द्विधा त्रिधाप्युक्तं पूरणात् पूरकः स च।

कुम्भको निश्चलत्वाच्च रेचनाद्रेचकस्त्रिधा ॥३३॥
लघुर्द्वादशमात्रः स्याच्चतुर्विंशतिकः परः।
षट्त्रिंशन्मात्रिकः श्रेष्ठः प्रत्याहारश्च रोधनम् ॥३४॥
ब्रह्मात्मचिन्ता ध्यानं स्याद्धारणा मनसो धृतिः।
अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिर्ब्रह्मणः स्थितिः ॥३५॥
अहमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकम्।
ब्रह्मविज्ञानमानन्दः स तत्त्वमसि केवलम् ॥३६॥
अहं ब्रह्मास्म्यहं ब्रह्म अशरीरमनिन्द्रियम्।
अहं मनोबुद्धिमहदहङ्कारादिवर्जितम् ॥३७॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादियुक्तज्योतिस्तदीयकम्।
नित्यं शुद्धं बुद्धियुक्तं सत्यमानन्दमद्वयम् ॥३८॥
योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्डितम्।
इति ध्यायन् विमुच्येत ब्राह्मणो भवबन्धनात् ॥३९॥
इति महापुराणे गारुड़े अष्टाङ्गयोग ऊनपञ्चाशदध्यायः।

पञ्चाशदध्यायः।

ब्रह्मोवाच। अहन्यहनि यः कुर्य्यात् क्रियां स ज्ञानमाप्नुयात्
ब्राह्मे मुहूर्त्ते चोत्थाय धर्ममर्थञ्च चिन्तयेत् ॥ १ ॥
चिन्तयेद्धृदिपद्मस्थमानन्दमजरं हरिम्।
ऊषःकाले तु संप्राप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः।
स्नायान्नदीषु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि ॥ २ ॥
प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ ३ ॥
प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत्।
सुखात् सुप्तस्य सततं लालाद्याः संस्रवन्ति हि।
अतो नैवाचरेत् कर्माण्यकृत्वा स्नानमादितः ॥ ४ ॥

अलक्ष्मीः कालकर्णी च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम्।
प्रातःस्नानेन पापानि धूयन्ते नात्र संशयः॥ ५॥
न च स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्यं कर्म संस्मृतम्।
होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत्॥ ६॥
अशक्तावशिरस्कन्तु स्नानमस्य विधीयते।
आर्द्रेण वाससा वापि मार्जनं कायिकं स्मृतम्॥ ७॥
ब्राह्ममाग्नेयमुद्दिष्टं वायव्यं दिव्यमेव च।
वारुणं यौगिकं तद्वत् षड़ङ्गं स्नानमाचरेत्॥ ८॥
ब्राह्मन्तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकविन्दुभिः।
आग्नेयं भस्मना पादमस्तकाद् देहधूननम्॥ ९॥
गवां हि रजसा प्रोक्तं वायव्यं स्नानमुत्तमम्।
यत् तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते॥ १०॥
वारुणञ्चावगाहश्च मानसं त्वात्मवेदनम्।
यौगिकं स्नानमाख्यातं योगेन हरिचिन्तनम्।
आत्मतीर्थमिति ख्यातं सेवितं ब्रह्मवादिभिः॥ ११॥
क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मालतीसम्भवं शुभम्।
अपामार्गञ्च विल्वञ्च करवीरञ्च धारणम्॥ १२॥
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा कुर्य्यात्तु दन्तधावनम्।
प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे समाहित॥ १३॥
स्नात्वा सन्तर्पयेद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा।
आचम्य विधिवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः॥ १४॥
संमार्ज्य मन्त्रैरात्मानं कुशैः सोदकविन्दुभिः।
आपोहिष्ठाव्याहृतिभिः सावित्र्या वारुणैः शुभैः॥ १५॥
ओंकारव्याहृतियुतां गायत्रीं वेदमातरम्।
जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद् भास्करं प्रति तन्मनाः॥ १६॥
प्रातःकाले ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः।

प्राणायामं ततः कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ १७ ॥
या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्मायातीता हि निष्कला।
ऐश्वरी केवला शक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ॥ १८ ॥
ध्यात्वा रक्तां सितां कृष्णां गायत्रीं वै जपेद् बुधः।
प्राङ्मुखः सततं विप्रः सन्ध्योपासनमाचरेत् ॥ १९ ॥
सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु।
यदन्यत् कुरुते किञ्चिन्न तस्य फलभाग् भवेत् ॥ २० ॥
अनन्यचेतसः सन्तो ब्राह्मणा वेदपारगाः।
उपास्य विधिवत् सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वपरां गतिम् ॥ २१ ॥
योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्य्ये द्विजोत्तमः।
विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ २२ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सन्ध्योपासनमाचरेत्।
उपासितो भवेत्तेन देवो योगतनुः परः ॥ २३ ॥
सहस्रपरमां नित्यां शतमध्यां दशापराम्।
गायत्रीं वै जपेद्विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः ॥ २४ ॥
अथोपतिष्ठेदादित्यमुदयस्थं समाहितः।
मन्त्रैस्तु विविधैः सारैः ऋग्यजुःसामसंज्ञितैः ॥ २५ ॥
उपस्थाय महायोगं देवदेवं दिवाकरम्।
कुर्वीत प्रणतिं भूमौ मूर्द्धानमभिमन्त्रितः ॥ २६ ॥
ओं खषोल्काय शान्ताय कारणत्रयहेतवे।
निवेदयामि चात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणे ॥ २७ ॥
त्वमेव ब्रह्म परममापोज्योतीरसोऽमृतम्।
भूर्भुवःस्वस्त्वमोङ्कारः सर्वो रुद्रः सनातनः ॥ २८ ॥
एतद्वै सूर्य्यं हृदये जप्ता स्तवनमुत्तमम्।
प्रातःकाले च मध्याह्ने नमस्कुर्य्याद्दिवाकरम् ॥ २९ ॥
आगम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधि।

प्रज्वाल्य वह्निं विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥३०॥
ऋत्विक् पुत्रोऽथ पत्नी वा शिष्यो वापि सहोदरः।
प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि।
विना मन्त्रेण यत् कर्म नामुत्रेह फलप्रदम् ॥३१॥
देवतानि नमस्कुर्य्यादुपहारान्निवेदयेत्।
गुरुञ्चैवाप्युपासीत हितञ्चास्य समाचरेत् ॥३२॥
वेदाभ्यासं ततः कुर्य्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः।
जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद्वै विचारयेत् ॥३३॥
अवेक्षत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तम!।
वैदिकांश्चैव निगमान् वेदाङ्गानि च सर्वशः ॥३४॥
उपेयादीश्वरञ्चैव योगक्षेमप्रसिद्धये।
साधयेद्विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं ततो द्विजः ॥३५॥
ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत्।
पुष्पाक्षतान् तिलकुशान् गोमयं शुद्धमेव च ॥३६॥
नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरःसु च।
स्नानं समाचरेन्नैव परकीये कदाचन।
पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य स्नानं दुष्यन्ति नित्यशः ॥३७॥
मृदैकया शिरः क्षाल्यं द्वाभ्यां नाभेस्तथोपरि।
अधश्च तिसृभिः क्षाल्यं पादौ षड्भिस्तथैव च ॥३८॥
मृत्तिका च समुद्दिष्टा ह्यार्द्रामलकमात्रिका।
गोमयस्य प्रमाणन्तु तेनाङ्गं लेपयेत्ततः।
प्रक्षाल्याचम्य विधिवत्ततः स्नायात् समाहितः ॥३९॥
लेपयित्वा तु तीरस्थस्तल्लिङ्गैरेव मन्त्रतः।
अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैरालिङ्गैर्वारुणैः शुभैः।
स्नानकाले स्मरेद्विष्णुमापो नारायणो यतः ॥४०॥
प्रेक्ष्य ओंकारमादित्यं त्रिर्निमज्जेज्जलाशये।

नमस्कारेण सततं गौरवात् परमेष्ठिनः ।
सर्वन्तु खल्विदं ब्रह्म सर्वो वै रुद्र ईश्वरः ॥ २१ ॥
पुरुषो वै महादेवो महेशानः परः शिवः ।
एवं विभुर्विनिर्दिष्टो ध्यानं तत्रैव चिन्तनम् ॥ २२ ॥
चतुर्व्यूहेण मार्गेण विचार्य्यालोक्य सुव्रत ! ।
संसारहेतुः संसारो मोक्षहेतुश्च निर्वृतिः ॥ २३ ॥
चतुर्व्यूहः समाख्यातः चिन्तकस्येह योगिनः ।
चिन्ता बहुविधा ख्याता सैकत्र परमेष्ठिना ॥ २४ ॥
सुनिष्ठेत्यत्र कथिता रुद्रे रौद्री न संशयः ।
ऐन्द्री चेन्द्रे तथा सौम्या सोमे नारायणे तथा ॥ २५ ॥
सूर्य्ये वह्नौ च सर्वेषां सर्वत्रैवं विचारतः ।
सैवाहं सोऽहमित्येवं द्विधा संस्थाप्य भावतः ॥ २६ ॥
भक्तोऽसौ नास्ति यस्तस्माच्चिन्ता ब्राह्मी न संशयः ।
एवं ब्रह्ममयं ध्यायेत् पूर्वं विप्र ! चराचरम् ॥ २७ ॥
चराचरविभागञ्च त्यजेदभिमतं स्मरन् ।
त्याज्यं ग्राह्यमलभ्यञ्च कृत्यञ्चाकृत्यमेव च ॥ २८ ॥
यस्य नास्ति सुहृत्तस्य तस्य ब्राह्मी न चान्यथा ।
आभ्यन्तरं समाख्यातमेवमभ्यर्चनं क्रमात् ॥ २९ ॥
आभ्यन्तरार्चकाः पूज्या नमस्कारादिभिस्तथा ।
विरूपा विकृताश्चापि न निन्द्या ब्रह्मवादिनः ॥ ३० ॥
आभ्यन्तरार्चकाः सर्वे न परीक्ष्या विजानता ।
निन्दका एव दुःखार्त्ता भविष्यन्त्यल्पचेतसः ॥ ३१ ॥
यथा दारुवने रुद्रं विनिन्द्य मुनयः पुरा ।

वर्णाश्रमविनिर्मुक्ता वर्णाश्रमपरायणैः ॥ ३२ ॥
इति श्रीलैङ्गेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ ऊनत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

इदानीं श्रोतुमिच्छामि पुरा दारुवने विभो ! ।
प्रवृत्तं तद्वनस्थानां तपसा भावितात्मनाम् ॥ १ ॥
कथं दारुवनं प्राप्तो भगवान्नीललोहितः।
विकृतं रूपमास्थाय चोर्ध्वरेता दिगम्बरः ॥ २ ॥
किं प्रवृत्तं वने तस्मिन् रुद्रस्य परमात्मनः।
वक्तुमर्हसि तत्वेन देवदेवस्य चेष्टितम् ॥ ३ ॥
सूत उवाच।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा श्रुतिसारविदां वरः।
शैलादसूनुर्भगवान् प्राह किञ्चिद्भवं स्मरन् ॥ ४ ॥
शैलादिरुवाच।
मुनयो दारुगहने तपस्तेपुः सुदारुणम्।
तुष्ट्यर्थं देवदेवस्य सदारतनयाग्नयः ॥ ५ ॥
तुष्टो रुद्रो जगन्नाथश्चिकितानो वृषध्वजः।
धूर्जटिः परमेशानो भगवान्नीललोहितः ॥ ६ ॥
प्रवृत्तिलक्षणं ज्ञानं ज्ञातं दारुवनौकसाम्।

निवृत्तिलक्षणज्ञानप्रतिष्ठार्थञ्च शङ्करः ।
देवदारुवनस्थानां प्रवृत्तिज्ञानचेतसाम् ॥ ८ ॥
विकृतं रूपमास्थाय दिग्वासा विषमेक्षणः ।
मुग्धो द्विहस्तः कृष्णाङ्गो दिव्यं दारुवनं ययौ ॥ ९
मन्दस्मितञ्च भगवान् स्त्रीणां मनसिजोद्भवम् ।
भ्रूविलासञ्च गानञ्च चकारातीव सुन्दरः ॥ १० ॥
सम्प्रेक्ष्य नारीवृन्दं वै मुहुर्मुहुरनङ्गहा ।
अनङ्गवृद्धिमकरोदतीव मधुराकृतिः ॥ ११ ॥
वने तं पुरुषं दृष्ट्वा विकृतं नीललोहितम् ।
स्त्रियः पतिव्रताश्चापि तमेवान्वयुरादरात् ॥ १२ ॥

वनोटजद्वारगताश्च नार्यो
विस्रस्तवस्त्राभरणा विचेष्टाः ।
लब्ध्वा स्मितं तस्य मुखारविन्दात्
द्रुमालयस्थास्तमथान्वयुस्ताः ॥ १३ ॥

दृष्ट्वा काश्चिन्नवं नार्य्यो मदघूर्णितलोचनाः ।
विलासबाह्यास्ताश्चापि भ्रूविलासं प्रचक्रिरे ॥ १४ ॥
अथ दृष्ट्वापरा नार्य्यः किञ्चित् प्रहसिताननाः ।
किञ्चिद्विस्रस्तवसनाः स्रस्तकाञ्चीगुणा जगुः ॥ १५ ।

काश्चित्तदा तं विपिने तु दृष्ट्वा
विप्राङ्गनाः स्रस्तनवांशुकं वा ।
स्वान् स्वान् विचित्रान् वलयान् प्रविध्य
मदान्विता बन्धुजनांश्च जग्मुः ॥ १६ ॥
काचित्तदा तं न विवेद दृष्ट्वा

शाखा विचित्रान् विटपान् प्रसिद्धान्
मदान्विता बन्धु जनांस्तथान्याः ॥ १७ ॥
काश्चिज्जगुस्तं ननृतुर्निपेतुश्च धरातले।
निषेदुर्गजवच्चान्या प्रोवाच द्विजपुङ्गवाः! ॥ १८ ॥
अन्योऽन्यं सस्मितं प्रेक्ष्य चालिलिङ्गुः समन्ततः।
निरुध्य मार्गं रुद्रस्य नैपुणानि प्रचक्रिरे ॥ १९ ॥
को भवानिति चाहुस्तम् आस्यतामिति चापराः।
कुत्र त्वथ प्रसीदेति जजल्पुः प्रीतमानसाः ॥ २० ॥
विपरीतानि पेतुर्वै विस्रस्तांशुकमूर्धजाः।
पतिव्रताः पतीनान्तु सन्निधौ भवमायया ॥ २१ ॥
दृष्ट्वा श्रुत्वा भवस्तासां चेष्टा वाक्यानि चाव्ययः।
शुभं वाप्यशुभं वापि नोक्तवान् परमेश्वरः ॥ २२ ॥
दृष्ट्वा नारीकुलं विप्रास्तथाभूतञ्च शङ्करम्।
अतीव परुषं वाक्यं जजल्पुस्ते मुनीश्वराः ॥ २३ ॥
तपांसि तेषां सर्वेषां प्रत्याहन्यन्त शङ्करे।
यथादित्यप्रकाशेन तारका नभसि स्थिताः ॥ २४ ॥
श्रूयते ऋषिशापेन ब्रह्मणस्तु महात्मनः।
समस्तश्रेयसां योनिर्यज्ञो वै नाशमाप्तवान् ॥ २५ ॥
भृगोरपि च शापेन विष्णुः परमवीर्य्यवान्।
प्रादुर्भावान् (दश) प्राप्तो दुःखितश्च सदा कृतः ॥ २६ ॥
इन्द्रस्यापि च धर्मज्ञ! छिन्नं सवृषणं पुरा।
ऋषिणा गौतमेनोर्व्यां क्रुद्धेन विनिपातितम् ॥ २७ ॥
गर्भवासो वसूनाञ्च शापेन विहितस्तथा।

क्षीरोदश्च समुद्रोऽसौ निवासः सर्वदा हरेः ।
द्वितीयश्चामृताधारो ह्यपेयो ब्राह्मणैः कृतः ॥ २९ ॥
अविमुक्तेश्वरं प्राप्य वाराणस्यां जनार्दनः ।
क्षीरेण चाभिषिच्येशं देवदेवं त्रियम्बकम् ॥ ३० ॥
श्रद्धया परया युक्तो देहाश्लेषामृतेन वै ।
निषिक्तेन स्वयं देवः क्षीरेण मधुसूदनः ॥ ३१ ॥
सेचयित्वाथ भगवान् ब्रह्मणा मुनिभिः समम् ।
क्षीरोदं पूर्ववच्चक्रे निवासं चात्मनः प्रभुः ॥ ३२ ॥
धर्मश्चैव तथा ग्रस्तो माण्डव्येन महात्मना ।
कृष्णश्चैव क्षणेन दुर्वासाद्यैर्महात्मभिः ॥ ३३ ॥
राघवः सानुजश्चापि दुर्वासेन महात्मना ।
श्रीवत्सश्च मुनेः पादपतनात्तस्य धीमतः ॥ ३४ ॥
एते चान्ये च बहवो विप्राणां वशमागताः ।
वर्जयित्वा विरूपाक्षं देवदेवमुमापतिम् ॥ ३५ ॥
एवं हि मोहितास्तेन नावबुध्यन्त शङ्करम् ।
अत्युग्रवचनं प्रोचुर्योगाऽप्यन्तरधीयत ॥ ३६ ॥
तेऽपि दारुवनात्तस्मात् प्रातः संविग्नमानसाः ।
पितामहं महात्मानम् आसीनं परमासने ॥ ३७ ॥
गत्वा विज्ञापयामासुः प्रवृत्तमखिलं विभोः ।
शुभे दारुवने तस्मिन् मुनयः क्षीणचेतसः ॥ ३८ ॥
सोऽपि सञ्चिन्त्य मनसा क्षणादेव पितामहः ।
तेषां प्रवृत्तमखिलं पुण्ये दारुवने पुरा ॥ ३९ ॥
उत्थाय प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रणिपत्य भवाय च ।

धिग् युष्मान् प्राप्तनिधनान् मद्वाभिधिमनुत्तमम् ।
वृथा कृतं यतो विप्रा ! युष्माभिर्भाग्यवर्जितैः ॥ ४१
यस्तु दारुवने तस्मिन् लिङ्गी दृष्टोऽप्यलिङ्गिभिः ।
युष्माभिर्विकृताकारः स एव परमेश्वरः ॥ ४२ ॥
गृहस्थैश्च न निन्द्यास्तु सदा ह्यतिथयो द्विजाः ! ।
विरूपाश्च सुरूपाश्च मलिनाश्चाप्यपण्डिताः ॥ ४३ ॥
सुदर्शनेन मुनिना कालमृत्युरपि स्वयम् ।
पुरा भूमौ द्विजाग्रेण जितो ह्यतिथिपूजया ॥ ४४ ॥
अन्यथा नास्ति सन्तर्तुं गृहस्थैश्च द्विजोत्तमैः ।
त्यक्त्वा चातिथिपूजां तामात्मनो भुवि शोधनम् ॥ ४५ ॥
गृहस्थोऽपि पुरा जेतुं सुदर्शन इति श्रुतः ।
प्रतिज्ञामकरोज्जायां भार्य्यामाह पतिव्रताम् ॥ ४६ ॥
सुव्रते ! सुभ्रु ! सुभगे ! शृणु सर्वं प्रयत्नतः ।
त्वया वै नावमन्तव्या गृहे ह्यतिथयः सदा ॥ ४७ ॥
सर्व एव स्वयं साक्षादतिथिर्यत् पिनाकधृक् ।
तस्मादतिथये दत्वा आत्मानमपि पूजय ॥ ४८ ॥
एवमुक्ताऽथ सन्तप्ता विवशा सा पतिव्रता ।
पतिमाह रुदन्ती च किमुक्तं भवता प्रभो ! ॥ ४९ ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्राह सुदर्शनः ।
देयं सर्वं शिवायार्य्ये शिव एवातिथिः स्वयम् ॥ ५० ॥
तस्मात् सर्वे पूजनीयाः सर्वेऽप्यतिथयः सदा ।
एवमुक्ता तदा भर्त्रा भार्य्या तस्य पतिव्रता ॥ ५१ ॥
शेषामिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सा प्राचरत्तदा ।

धर्मो द्विजोत्तमो भूत्वा जगामाथ मुनेर्गृहम् ।
तं दृष्ट्वा चार्चयामास सार्घ्याद्यैरनघा द्विजम् ॥ ५३
सम्पूजितस्तया तान्तु प्राह धर्मो द्विजः स्वयम् ।
भद्रे ! कुतः पतिर्धीमांस्तव भर्त्ता सुदर्शनः ॥ ५४ ॥
अन्नाद्यैरलमद्यार्य्ये ! त्वं दातुमिह चार्हसि ।
सा च लज्जावृता नारी स्मरन्ती कथितं पुरा ॥ ५५
भर्त्रा न्यमीलयन्नेत्रे चचाल च पतिव्रता ।
किञ्चेत्याह पुनस्तां वै धर्मे चक्रे च सा मतिम् ॥५६
निवेदितुं किलात्मानं तस्मै पत्युरिहाज्ञया ।
एतस्मिन्नन्तरे भर्त्ता तस्या नार्य्याः सुदर्शनः ॥ ५७ ॥
गृहद्वारं गतो धीमांस्तामुवाच महामुनिः ।
एह्येहि क्व गता भद्रे ! तमुवाचातिथिः स्वयम् ॥५८
भार्य्यया त्वनया सार्द्धं मैथुनस्थोऽहमद्य वै ।
सुदर्शनमहाभाग ! किं कर्त्तव्यमिहोच्यताम् ॥ ५९
सुरतान्तस्तु विप्रेन्द्र ! सन्तुष्टोऽहं द्विजोत्तम ! ।
सुदर्शनस्ततः प्राह सुप्रहृष्टो द्विजोत्तमः ॥ ६० ॥
भुङ्क्ष्व चैनां यथाकामं गमिष्येऽहं द्विजोत्तम ! ।
हृष्टोऽथ दर्शयामास स्वात्मानं धर्मराट् स्वयम् ॥ ६१
प्रददौ चेप्सितं सर्वं तमाह च महाद्युतिः ।
एषा न भुक्ता विप्रेन्द्र ! मनसापि सुशोभना ॥ ६२
मया चैषा न सन्देहः श्रद्धां ज्ञातुमिहागतः ।
जितो वै यस्त्वया मृत्युर्धर्मेणैकेन सुव्रत ! ॥ ६३ ॥
अहोऽस्य तपसो वीर्य्यमित्युक्त्वा प्रययौ च सः ।
तस्मात्तथा पूजनीयाः सर्वे ह्यतिथयः सदा ॥ ६४ ॥

बहुनात्र किमुक्तेन भाग्यहीना द्विजोत्तमाः!।
तमेव शरणं तूर्णं गन्तुमर्हथ शङ्करम्॥ ६५॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो ब्राह्मणर्षभाः।
ब्रह्माणमभिवन्द्यार्त्ताः प्रोचुराकुलितेक्षणाः॥ ६६॥

ब्राह्मणा ऊचुः।

नापेक्षितं महाभाग! जीवितं विकृताः स्त्रियः।
दृष्टोऽस्माभिर्महादेवो निन्दितो यस्त्वनिन्दितः॥६७॥
शप्तश्च सर्वगः शूली पिनाकी नीललोहितः।
अज्ञानाच्छापजा शक्तिः कुण्ठितास्य निरीक्षणात्॥६८॥
वक्तुमर्हसि देवेश! सन्न्यासं वै क्रमेण तु।
द्रष्टुं वै देवदेवेशमुग्रं भीमं कपर्दिनम्॥ ६९॥

पितामह उवाच।

आदौ वेदानधीत्यैव श्रद्धया च गुरोः सदा।
विचार्य्यार्थं मुनेर्धर्मान् प्रतिज्ञाय द्विजोत्तमाः!॥७०॥
गृहणान्तं हि वा विद्वानथ द्वादशवार्षिकम्।
स्नात्वाहृत्य च दारान् वै पुत्रानुत्पाद्य सुव्रतान्॥७१॥
वृत्तिभिश्चानुरूपाभिस्तान् विभज्य सुतान् मुनिः।
अग्निष्टोमादिभिश्चेष्ट्वा यज्ञैर्यज्ञेश्वरं विभुम्॥ ७२॥
पूजयेत् परमात्मानं प्राप्यारण्यं विभावसौ।
मुनिर्द्वादशवर्षं वा वर्षमात्रमथापि वा॥ ७३॥
पक्षद्वादशकं वापि दिनद्वादशकन्तु वा।
क्षीरभुक् संयतः शान्तः सर्वान् सम्पूजयेत् सुरान्॥७४॥
इष्ट्वैवं जुहुयादग्नौ यज्ञपात्राणि मन्त्रतः।
अप्सु वै पार्थिवं न्यस्य गुरवे तैजसानि तु॥ ७५॥

स्वधनं सकलञ्चैव ब्राह्मणेभ्यो विशङ्कया।
प्रणिपत्य गुरुं भूमौ विरक्तः सन्न्यसेद् यतिः॥ ७६॥
निकृत्य केशान् सशिखानुपवीतं विसृज्य च।
पञ्चभिर्जुहुयादप्सु भूः स्वाहेति विचक्षणः॥ ७७॥
ततश्चोर्ध्वं चरेदेवं यतिः शिवविमुक्तये।
व्रतेनानशनेनापि तोयवृत्त्यापि वा पुनः॥ ७८॥
पर्णवृत्त्या पयोवृत्त्या फलवृत्त्यापि वा यतिः।
एवं जीवन्मृतो नो चेत् षण्मासाद्वत्सरात्तु वा॥७९॥
प्रस्थानादिकमायासं स्वदेहस्य चरेद् यतिः।
शिवसायुज्यमाप्नोति कर्मण्यप्येवमाचरन्॥ ८०॥
सद्योऽपि लभते मुक्तिं भक्तियुक्तो दृढव्रतः!॥ ८१॥

त्यागेन वा किं विधिनाप्यनेन
भक्तस्य रुद्रस्य शुभैर्व्रतैश्च।
यज्ञैश्च दानैर्विविधैश्च होमै-
र्लब्धैश्च शास्त्रैर्विविधैश्च वेदैः॥ ८२॥

श्वेतेनैवं जितो मृत्युर्भवभक्त्या महात्मना।
वोऽस्तु भक्तिर्महादेवे शङ्करे परमात्मनि॥ ८३॥
इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकोनत्रिंशोऽध्यायः॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः।

शैलादिरुवाच।

एवमुक्तास्तदा तेन ब्रह्मणा ब्राह्मणर्षभाः।
श्वेतस्य च कथां पुण्यामपृच्छन् परमर्षयः॥ १॥

पितामह उवाच।

श्वेतोनाम मुनिः श्रीमान् गतायुर्गिरिगह्वरे।
सक्तो ह्यभ्यर्च्य यद्भक्त्या तुष्टाव च महेश्वरम् ॥ २ ॥
रुद्राध्यायेन पुण्येन नमस्तेत्यादिना द्विजाः!।
ततः कालो महातेजाः कालप्राप्तं द्विजोत्तमम् ॥३॥
नेतुं सञ्चिन्त्य विप्रेन्द्राः! सान्निध्यमकरोन्मुनेः।
श्वेतोऽपि दृष्ट्वा तं कालं कालप्राप्तोऽपि शङ्करम् ॥४॥
पूजयामास पुण्यात्मा त्रियम्बकमनुस्मरन्।
त्रियम्बकं यजेद्देवं सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् ॥ ५ ॥
किं करिष्यति मे मृत्युर्मृत्योर्मृत्युरहं यतः।
तं दृष्ट्वा सस्मितं प्राह श्वेतं लोकभयङ्करः ॥ ६ ॥
एह्येहि श्वेत! चानेन विधिना किं फलं तव।
रुद्रो वा भगवान् विष्णुर्ब्रह्मा वा जगदीश्वरः ॥ ७ ॥
कः समर्थः परित्रातुं मया ग्रस्तं द्विजोत्तम!।
अनेन मम किं विप्र! रौद्रेण विधिना प्रभोः ॥ ८ ॥
नेतुं यस्योत्थितश्चाहं यमलोकं क्षणेन वै।
यस्माद्गतायुस्त्वं तस्मान् मुने! नेतुमिहोद्यतः ॥ ९ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भैरवं धर्ममिश्रितम्।
हा रुद्र! रुद्ररुद्रेति ललाप मुनिपुङ्गवः ॥ १० ॥
तं प्राह च महादेवं कालं सम्प्रेक्ष्य वै दृशा।
नेत्रेण वाष्पमिश्रेण सम्भ्रान्तेन समाकुलः ॥ ११ ॥

श्वेत उवाच।

त्वया किं काल! नोनाथश्चास्ति चेद्धि वृषध्वजः।
लिङ्गेऽस्मिन् शङ्करो रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः ॥ १२ ॥

अतीवभवभक्तानां मद्विधानां महात्मनाम्।
विधिना किं महाबाहो! गच्छ गच्छ यथागतम् ॥१
ततो निशम्य कुपितस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयङ्करः।
श्रुत्वा श्वेतस्य तद्वाक्यं पाशहस्तो भयावहः॥ १४ ॥
सिंहनादं महत् कृत्वा चास्फाल्य च मुहुर्मुहुः।
बबन्ध च मुनिं कालः कालप्राप्तं तमाह च ॥ १५ ॥
मया बद्धोऽसि विप्रर्षे! श्वेत! नेतुं यमालयम्।
अद्य वै देवदेवेन तव रुद्रेण किं कृतम् ॥ १६ ॥
क्व शर्वस्तव भक्तिश्च क्व पूजा पूजया फलम्।
क्व चाहं क्व च मे भीतिः श्वेत! बद्धोऽसि वै मया॥१
लिङ्गेऽस्मिन् संस्थितः श्वेत! तव रुद्रो महेश्वरः।
निश्चेष्टोऽसौ महादेवः कथं पूज्यो महेश्वरः॥ १८ ॥
ततः सदाशिवः स्वयं द्विजं निहन्तुमागतम्।
निहन्तुमन्तकं स्मयन् स्मरारिर्यज्ञहा हरः॥ १९ ॥
त्वरन् विनिर्गतः परः शिवः स्वयं त्रिलोचनः।
त्रियम्बकोऽम्बया समं सनन्दिना गणेश्वरैः॥ २० ॥
ससर्ज जीवितं क्षणाद्भवं निरीक्ष्य वै भयात्।
पपात चाशु वै बली मुनेस्तु सन्निधौ द्विजाः!॥ २१ ॥
ननाद चोर्ध्वमुच्चधीर्निरीक्ष्य चान्तकान्तकम्।
निरीक्षणेन वै मृतं भवस्य विप्रपुङ्गवाः!॥ २२ ॥
विनेदुरुच्चमीश्वराः सुरेश्वरा महेश्वरम्।
प्रणेमुरम्बिकामुमां मुनीश्वरास्तु हर्षिताः॥ २३ ॥
ससर्जुरस्य मूर्ध्नि वै मुनेर्भवस्य खेचराः।
सुशोभनं सुशीतलं सुपुष्पवर्षमम्बरात्॥ २४ ॥

अही निरीक्ष्य चान्तकं मृतं तदा सुविस्मितः ।
शिलाशनात्मजोऽव्ययं शिवं प्रणम्य शङ्करम् ॥ २५ ॥
उवाच बालधीर्मतः प्रसीद चेति वै मुनेः ।
महेश्वरं महेश्वरस्य चानुगो गणेश्वरः ॥ २६ ॥
ततो विवेश भगवाननुगृह्य द्विजोत्तमम् ।
क्षणाद् गूढशरीरं हि ध्वस्तं दृष्टान्तकं क्षणात् ॥२७॥
तस्मात् मृत्युञ्जयश्चैव भक्त्या सम्पूजयेद् द्विजाः ! ।
मुक्तिदं भुक्तिदश्चैव सर्वेषामपि शङ्करम् ॥ २८ ॥
वहुना किं प्रलापेन सन्न्यस्याभ्यर्च्य वै भवम् ।
भक्त्या चापरया तस्मिन् विशोका वै भविष्यथ ॥ २९ ॥

शैलादिरुवाच ।

एवमुक्तास्तदा तेन ब्रह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
प्रसीद भक्तिर्देवेशे भवे रुद्रे पिनाकिनि ॥ ३० ॥
केन वा तपसा देव ! यज्ञेनाप्यथ केन वा ।
व्रतैर्वा भगवद्भक्ता भविष्यन्ति द्विजातयः ॥ ३१ ॥

पितामह उवाच ।

न दानेन मुनिश्रेष्ठास्तपसा च न विद्यया ।
यज्ञैर्होमैर्व्रतैर्वेदैर्योगशास्त्रैर्निरोधनैः ॥ ३२ ॥
प्रसादेनैव सा भक्तिः शिवे परमकारणे ।
अथ तस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते परमर्षयः ॥ ३२ ॥
सदारतनयाः श्रान्ताः प्रणेमुश्च पितामहम् ।
तस्मात् पाशुपती भक्तिर्धर्मकामार्थसिद्धिदा ॥ ३४ ॥
मुनेर्विजयदा चैव सर्वमृत्युजयप्रदा ।
दधीचस्तु पुरा भक्त्या हरिं जित्वामरैर्विभुम् ॥ ३५ ॥

नृपं जघान पादेन वज्रास्थिरत्वच लब्धवान्।
मयापि निर्जितो मृत्युर्महादेवस्य कीर्त्तनात्॥ २६॥
श्वेतेनापि गतेनास्य मृत्योर्मु निवरेण तु।
महादेवप्रसादेन जितोमृत्युर्यथा मया॥ २७॥
इति श्रीलैङ्गे त्रिंशोऽध्यायः समाप्तः॥ ३०॥

एकत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

कथं भवप्रसादेन देवदारुवनौकसः।
प्रपन्नाः शरणं देवं वक्तुमर्हसि मे प्रभो !॥ १॥

शैलादिरुवाच।

तानुवाच महाभागान् भगवानात्मभूः स्वयम्।
देवदारुवनस्थांस्तु तपसा पावकप्रभान्॥ २॥

पितामह उवाच।

एष देवो महादेवो विज्ञेयस्तु महेश्वरः।
न तस्मात् परमं किञ्चित् पदं समधिगम्यते॥ ३॥
देवानाञ्च ऋषीणाञ्च पितॄणाञ्चैव स प्रभुः।
सहस्रयुगपर्य्यन्ते प्रलये सर्वदेहिनः॥ ४॥
संहरत्येष भगवान् कालो भूत्वा महेश्वरः।
एष चैव प्रजाः सर्वाः सृजत्येकः स्वतेजसा॥ ५॥
एष चक्री च वज्री च श्रीवत्सकृतलक्षणः।
योगी कृतयुगे चैव त्रेतायां क्रतुरुच्यते॥ ६॥

द्वापरे चैव कालाग्निर्धर्मकेतुः कलौ स्मृतः ।
रुद्रस्य मूर्त्तयस्त्वेता येऽभिध्यायन्ति पण्डिताः ॥ ७ ॥
चतुरस्रं वह्निसान्तः अष्टास्रं पिण्डिकाश्रये ।
वृत्तं सुदर्शनं योग्यमेवं लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥
तमो ह्यग्नी रजो ब्रह्मा सत्वं विष्णुः प्रकाशकम् ।
मूर्त्तिरेका स्थिता चास्य मूर्त्तयः परिकीर्त्तिताः ॥ ९ ॥
यत्र तिष्ठति तद् ब्रह्म योगेन तु समन्वितम् ।
तस्माद्धि देवदेवेशमीशानं प्रभुमव्ययम् ॥ १० ॥
आराधयन्ति विप्रेन्द्रा जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
लिङ्गं कृत्वा यथान्यायं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ११ ॥
अङ्गुष्ठमात्रं सुशुभं सुवृत्तं सर्वसम्मतम् ।
समनाभं तथाष्टास्रं षोडशास्रमथापि वा ॥ १२ ॥
सुवृत्तं मण्डलं दिव्यं सर्वकामफलप्रदम् ।
वेदिका द्विगुणा तस्य समा वा सर्वसम्मता ॥ १३ ॥
गोमुखी च त्रिभागैका वेद्या लक्षणसंयुता ।
पट्टिका च समन्ताद्वै यवमात्रा द्विजोत्तमाः ! ॥ १४ ॥
सौवर्णं राजतं शैलं कृत्वा ताम्रमयं तथा ।
वेदिकायाश्च विस्तारं त्रिगुणं वै समन्ततः ॥ १५ ॥
वर्त्तुलं चतुरस्रं वा षडस्रं वा त्रिरस्रकम् ।
समन्तान्निर्व्रणं शुभ्रं लक्षणैस्तत् सुलक्षितम् ॥ १६ ॥
प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं पूजालक्षणसंयुतम् ।
कलशं स्थापयेत्तस्य वेदिमध्ये तथा द्विजाः ! ॥ १७ ॥
सहिरण्यं सबीजञ्च ब्रह्मभिश्चाभिमन्त्रितम् ।
सेचयेच्च ततो लिङ्गं पवित्रैः पञ्चभिः शुभैः ॥ १८ ॥

पूजयेच्च यथालाभं ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ।
समाहिताः पूजयध्वं सपुत्राः सह बन्धुभिः ॥ १९
सर्वे प्राञ्जलयो भूत्वा शूलपाणिं प्रपद्यत ।
ततो द्रक्ष्यथ देवेशं दुर्दर्शमकृतात्मभिः ॥ २० ॥
यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानमधर्मश्च प्रणश्यति ।
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा ब्रह्माणममितौजसम् ॥ २१ ॥
सम्प्रस्थिता वनौकास्ते देवदारुवनं ततः ।
आराधयितुमारब्धा ब्रह्मणा कथितं यथा ॥ २२ ॥
स्थण्डिलेषु विचित्रेषु पर्वतानां गुहासु च ।
नदीनाञ्च विविक्तेषु पुलिनेषु शुभेषु च ॥ २३ ॥
शैवालशोभनाः केचित् केचिदन्तर्जलेशयाः ।
केचिदभ्रावकाशास्तु पादाङ्गुष्ठाधिष्ठिताः ॥ २४ ॥
दन्तोलूखलिनस्त्वन्ये अश्मकुट्टास्तथापरे ।
स्थानवीरासनास्त्वन्ये मृगचर्य्यारताः परे ॥ २५ ॥
कालं नयन्ति तपसा पूजया च महाधियः ।
एवं संवत्सरे पूर्णे वसन्ते समुपस्थिते ॥ २६ ॥
ततस्तेषां प्रसादार्थं भक्तानामनुकम्पया ।
देवः कृतयुगे तस्मिन् गिरौ हिमवतः शुभे ॥ २७ ॥
देवदारुवनं प्राप्तः प्रसन्नः परमेश्वरः ।
भस्मपांसूपदिग्धाङ्गो नग्नो विकृतलक्षणः ॥ २८ ॥
उल्मुकव्यग्रहस्तश्च रक्तपिङ्गललोचनः ।
क्वचिच्च हसते रौद्रं क्वचिद्गायति विस्मितः ॥ २९ ॥
क्वचिन्नृत्यति शृङ्गारं क्वचिद्रौति मुहुर्मुहुः ।
आश्रमे ह्यटते भैक्ष्यं याचते च पुनः पुनः ॥ ३० ॥

मायां कृत्वा तथा रूपं देवस्तद्वसमागतः ।
ततस्ते मुनयः सर्वे तुष्टुवुश्च समाहिताः ॥ ३१ ॥
अद्भिर्विविधमाल्यैश्च धूपैर्गन्धैस्तथैव च ।
सपत्नीका महाभागाः सपुत्राः सपरिच्छदाः ॥ ३२ ॥
मुनयस्ते तथा वाग्भिरीश्वरं चेदमब्रुवन् ।
अज्ञानाद्देवदेवेश ! यदस्माभिरनुष्ठितम् ॥ ३३ ॥
कर्मणा मनसा वाचा तत्सर्वं क्षन्तुमर्हसि ।
चरितानि विचित्राणि गुह्यानि गहनानि च ॥ ३४ ॥
ब्रह्मादीनाञ्च देवानां दुर्विज्ञेयानि ते हर ! ।
अगतिं तेन जानीमो गतिं नैव च नैव च ॥ ३५ ॥
विश्वेश्वर ! महादेव ! योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु ते ।
स्तुवन्ति त्वां महात्मानो देवदेवं महेश्वरम् ॥ ३६ ॥
नमो भवाय भव्याय भावनायोद्भवाय च ।
अनन्तबलवीर्य्याय भूतानां पतये नमः ॥ ३७ ॥
संहर्त्रे च पिशङ्गाय अव्ययाय व्ययाय च ।
गङ्गासलिलधाराय आधाराय गुणात्मने ॥ ३८ ॥
त्र्यम्बकाय त्रिनेत्राय त्रिशूलवरधारिणे ।
कन्दर्पाय हुताशाय नमोऽस्तु परमात्मने ॥ ३९ ॥
शङ्कराय वृषाङ्काय गणानां पतये नमः ।
दण्डहस्ताय कालाय पाशहस्ताय वै नमः ॥ ४० ॥
वेदमन्त्रप्रधानाय शतजिह्वाय वै नमः ।
भूतं भव्यं भविष्यञ्च स्थावरं जङ्गमञ्च यत् ॥ ४१ ॥
तव देहात् समुत्पन्नं देव ! सर्वमिदं जगत् ।
पासि हंसि च भद्रं ते प्रसीद भगवंस्ततः ॥ ४२ ॥

अज्ञानाद् यदि विज्ञानाद् यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।
तत्सर्वं भगवानेव कुरुते योगमायया ॥ ४३ ॥
एवं स्तुत्वा तु मुनयः प्रहृष्टैरन्तरात्मभिः ।
याचन्त तपसा युक्ताः पश्यामस्त्वां यथा पुरा ॥ ४४ ॥
ततो देवः प्रसन्नात्मा स्वमेवास्थाय शङ्करः ।
रूपं त्र्यक्षञ्च सन्द्रष्टुं दिव्यचक्षुरदात् प्रभुः ॥ ४५ ॥
लब्धदृष्ट्या तया दृष्ट्वा देवदेवं त्रियम्बकम् ।
पुनस्तुष्टुवुरीशानं देवदारुवनौकसः ॥ ४६ ॥
इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

नमो दिग्वाससे नित्यं कृतान्ताय त्रिशूलिने ।
विकटाय करालाय करालवदनाय च ॥ १ ॥
अरूपाय सुरूपाय विश्वरूपाय ते नमः ।
कटङ्कटाय रुद्राय स्वाहाकाराय वै नमः ॥ २ ॥
सर्वप्रणतदेहाय स्वयञ्च प्रणतात्मने ।
नित्यं नीलशिखण्डाय श्रीकण्ठाय नमो नमः ॥ ३ ॥
नीलकण्ठाय देवाय चिताभस्माङ्गधारिणे ।
त्वं ब्रह्मा सर्वदेवानां रुद्राणां नीललोहितः ॥ ४ ॥
आत्मा च सर्वभूतानां साङ्ख्यैः पुरुष उच्यते ।
पर्वतानां महामेरुर्नक्षत्राणाञ्च चन्द्रमाः ॥ ५ ॥

ऋषीणाञ्च वशिष्ठस्त्वं देवानां वासवस्तथा।
ओङ्कारः सर्ववेदानां श्रेष्ठं साम च सामसु॥ ६॥
आरण्यानां पशूनाञ्च सिंहस्त्वं परमेश्वरः।
ग्राम्याणामृषभश्चासि भगवान् लोकपूजितः॥ ७॥
सर्वथा वर्त्तमानोऽपि यो यो भावो भविष्यति।
त्वामेव तत्र पश्यामो ब्रह्मणा कथितं यथा॥ ८॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च विषादो मद एव च।
एतदिच्छामहे बोद्धुं प्रसीद परमेश्वर!॥ ९॥
महासंहरणे प्राप्ते त्वया देव! कृतात्मना।
करं ललाटे संविध्य वह्निरुत्पादितस्त्वया॥ १०॥
तेनाग्निना तदा लोका अर्चिर्भिः सर्वतो वृताः।
तस्मादग्निसमा ह्येते बहवो विकृताग्नयः॥ ११॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहो दम्भ उपद्रवः।
यानि चान्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च॥१२॥
दह्यन्ते प्राणिनस्ते तु त्वत् समुत्थेन वह्निना।
अस्माकं दह्यमानानां त्राता भव सुरेश्वर!॥ १३॥
त्वञ्च लोकहितार्थाय भूतानि परिषिञ्चसि।
महेश्वर! महाभाग! प्रभो! शुभनिरीक्षक!॥ १४॥
आज्ञापय वयं नाथ! कर्त्तारो वचनं तव।
भूतकोटिसहस्रेषु रूपकोटिशतेषु च॥ १५॥
अन्तं गन्तुं न शक्ताः स्म देवदेव! नमोऽस्तु ते॥ १६॥

इत्यादि श्रीलैङ्गे द्वात्रिंशोऽध्यायः॥ ३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

नन्द्युवाच ।

ततस्तुतोष भगवाननुगृह्य महेश्वरः ।
स्तुतिं श्रुत्वा स्तुतस्तेषामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि युष्माभिः कीर्त्तितं स्तवम् ।
श्रावयेद्वा द्विजान् विप्रो गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥२॥
वक्ष्यामि वो हितं पुण्यं भक्तानां मुनिपुङ्गवाः ! ।
स्त्रीलिङ्गमखिलं देवी प्रकृतिर्मम देहजा ॥ ३ ॥
पुंलिङ्गं पुरुषो विप्रा ! मम देहसमुद्भवः ।
उभाभ्यामेव वै सृष्टिर्मम विप्रा ! न संशयः ॥ ४ ॥
न निन्देद्यतिनं तस्माद् दिग्वाससमनुत्तमम् ।
बालोन्मत्तविचेष्टन्तु मत्परं ब्रह्मवादिनम् ॥ ५ ॥
ये हि मां भस्मनिरता भस्मना दग्धकिल्विषाः ।
यथोक्तकारिणो दान्ता विप्रा ध्यानपरायणाः ॥ ६ ॥
महादेवपरा नित्यं चरन्तो ह्यूर्ध्वरेतसः ।
अर्चयन्ति महादेवं वाङ्मनःकायसंयताः ॥ ७ ॥
रुद्रलोकमनुप्राप्य न निवर्त्तन्ति ते पुनः ।
तस्मादेतद् व्रतं दिव्यमव्यक्तं व्यक्तलिङ्गिनः ॥ ८ ॥
भस्मव्रताश्च मुण्डाश्च व्रतिनो विश्वरूपिणः ।
न तान् परिवदेद्विद्वान्न चैतानभिलङ्घयेत् ॥ ९ ॥
न हसेन्नाप्रियं ब्रूयादमुत्रेह हितार्थवान् ।
यस्तान्निन्दति मूढात्मा महादेवं स निन्दति ॥ १० ॥

यस्त्वेतान् पूजयेन्नित्यं स पूजयति शङ्करम्।
एवमेष महादेवो लोकानां हितकाम्यया ॥ ११ ॥
युगे युगे महायोगी क्रीडते भस्मगुण्ठितः।
एवञ्चरत भद्रं वस्ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ॥ १२ ॥

अतुलमिह महाभयप्रणाशहेतुं
शिवकथितं परमं पदं विदित्वा।
व्यपगतभवलोभमोहचित्ताः
प्रणिपतिताः सहसा शिरोभिरुग्रम् ॥ १३ ॥

ततः प्रमुदिता विप्राः श्रुत्वैवं कथितं तदा।
गन्धोदकैः सुशुद्धैश्च कुशपुष्पविमिश्रितैः ॥ १४ ॥
स्नापयन्ति महाकुम्भैरद्भिरेव महेश्वरम्।
गायन्ति विविधैर्गुह्यैर्हुङ्कारैश्चापि सुस्वरैः ॥ १५ ॥
नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः।
अर्द्धनारीशरीराय सांख्ययोगप्रवर्त्तिने ॥ १६ ॥
मेघवाहनकृष्णाय गजचर्मनिवासिने।
कृष्णाजिनोत्तरीयाय व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ १७ ॥

सुरचितसुविचित्रकुण्डलाय
सुरचितमाल्यविभूषणाय तुभ्यम्।
मृगपतिवरचर्मवाससे च
प्रथितयशसे नमोऽस्तु शङ्कराय ॥ १८ ॥

ततस्तान् स मुनीन् प्रीतः प्रत्युवाच महेश्वरः।
प्रीतोऽस्मि तपसा युष्मान् वरं वृणुत सुव्रताः ! ॥ १९ ॥
ततस्ते मुनयः सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरम्।
भृग्वङ्गिरा वशिष्ठश्च विश्वामित्रस्तथैव च ॥ २० ॥

गौतमोऽत्रिः सुकेशश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
मरीचिः कश्यपः कण्वः संवर्त्तश्च महातपाः ॥ २१ ॥
ते प्रणम्य महादेवमिदं वचनमब्रुवन् ।
भस्मस्नानञ्च नग्नत्वं वामत्वं प्रतिलोमता ॥ २२ ॥
सेव्यासेव्यत्वमेवञ्च एतदिच्छाम वेदितुम् ।
ततस्तेषां वचः श्रुत्वा भगवान् परमेश्वरः ॥ २३ ॥
सस्मितं प्राह सम्प्रेक्ष्य सर्वान् मुनिवरांस्तदा ॥ २४

इतिमहापुराणे श्रीलैङ्गे ऋषिवाक्यं नाम
त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रीभगवानुवाच ।

तद् वः सम्प्रवक्ष्यामि कथासर्वस्वमद्य वै ।
अग्निर्ह्यहं सोमकर्त्ता सोमश्चाग्निमुपाश्रितः ॥ १ ॥
कृतमेतद्वहत्यग्निर्भूयो लोकसमाश्रयात् ।
असकृत्त्वग्निना दग्धं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ २ ॥
भस्मसाद्विहितं सर्वं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
भस्मना वीर्य्यमास्थाय भूतानि परिषिञ्चति ॥ ३ ॥
अग्निकार्य्यञ्च यः कृत्वा करिष्यति त्रियायुषम् ।
भस्मना मम वीर्य्येण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ४ ॥
भासतेत्येव यद्भस्म शुभं भावयते च यत् ।
भक्षणात् सर्वपापानां भस्मेति परिकीर्त्तितम् ॥ ५ ॥
ऊष्मपाः पितरो ज्ञेया देवा वै सोमसम्भवाः ।
अग्नीषोमात्मकं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ ६ ॥

अहमग्निर्महातेजाः सोमश्चैषा महाम्बिका।
अहमग्निश्च सोमश्च प्रकृत्या पुरुषः स्वयम्॥ ७॥
तस्माद्भस्म महाभागा! मद्वीर्य्यमिति चोच्यते।
स्ववीर्य्यं वपुषा चैव धारयामीति वै स्थितिः॥ ८॥
तदा प्रभृति लोकेषु रक्षार्थमशुभेषु च।
भस्मना क्रियते रक्षा सूतिकानां गृहेषु च॥ ९॥
भस्मस्नानविशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रियः।
मत्समीपं समागम्य न भूयो विनिवर्त्तते॥ १०॥
व्रतं पाशुपतं योगं कापिलञ्चैव निर्मितम्।
पूर्वं पाशुपतं ह्येतन्निर्मितं तदनुत्तमम्॥ ११॥
शेषाश्चाश्रमिणः सर्वे पश्चात् सृष्टाः स्वयम्भुवा।
सृष्टिरेषा मया सृष्टा लज्जामोहभयात्मिका॥ १२॥
नग्ना एव हि जायन्ते देवता मुनयस्तथा।
ये चान्ये मानवा लोके सर्वे जायन्त्यवाससः॥ १३॥
इन्द्रियैरजितैर्नग्नो दुकूलेनापि संवृतः।
तैरेव संवृतैर्गुप्तो न वस्त्रं कारणं स्मृतम्॥ १४॥
क्षमा धृतिरहिंसा च वैराग्यञ्चैव सर्वशः।
तुल्यौ मानावमानौ च तदावरणमुत्तमम्॥ १५॥
भस्मस्नानेन दिग्धाङ्गो ध्यायते मनसा भवम्।
यद्यकार्य्यसहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना॥ १६॥
तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम्।
तस्माद् यत्नपरो भूत्वा त्रिकालमपि यः सदा॥ १७॥
भस्मना कुरुते स्नानं गाणपत्यं स गच्छति।
समाहृत्य क्रतून् सर्वान् गृहीत्वा व्रतमुत्तमम्॥ १८॥

ध्यायन्ति ये महादेवं लीलासद्भावभाविताः ।
उत्तरेणार्य्यपन्थानं तेऽमृतत्वमवाप्नुयुः ॥ १८ ॥
दक्षिणेन च पन्थानं ये श्मशानानि भेजिरे ।
अणिमा गरिमा चैव लघिमा प्राप्तिरेव च ॥ २० ॥
इच्छाकामावसायित्वं तथा प्राकाम्यमेव च ।
ईशित्वञ्च वशित्वञ्च अमरत्वञ्च ते गताः ॥ २१ ॥
इन्द्रादयस्तथा देवाः कामिकव्रतमास्थिताः ।
ऐश्वर्य्यं परमं प्राप्य सर्वे प्रथिततेजसः ॥ २२ ॥

व्यपगतमदमोहमुक्तराग-
स्तमरजदोषविवर्जितस्वभावः ।
परिभवमिदमुत्तमं विदित्वा
पशुपतियोगपरो भवेत् सदैव ॥ २३ ॥

इमं पाशुपतं ध्यायन् सर्वपापप्रणाशनम् ।
यः पठेच्च शुचिर्भूत्वा श्रद्दधानो जितेन्द्रियः ॥ २४ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति ।
ते सर्वे मुनयः श्रुत्वा वसिष्ठाद्या द्विजोत्तमाः ॥२५॥
भस्मपाण्डरदिग्धाङ्गा बभूवुर्विगतस्पृहाः ।
रुद्रलोकाय कल्पान्ते संस्थिताः शिवतेजसा ॥ २६ ॥
तस्मान्न निन्द्याः पूज्याश्च विकृता मलिना अपि ।
रूपान्विताश्च विप्रेन्द्राः सदा योगीन्द्रशङ्कया ॥ २७ ॥
बहुना किं प्रलापेन भवभक्ता द्विजोत्तमाः ।
सम्पूज्याः सर्वयत्नेन शिववन्नात्र संशयः ॥ २८ ॥
मलिनाश्चैव विप्रेन्द्रा भवभक्ता दृढव्रताः ।
दधीचस्तु यथा देवदेवं जित्वा व्यवस्थितः ॥ २९ ॥

नारायणं तथा लोके रुद्रभक्त्या न संशयः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन भस्मादिग्धतनूरुहाः॥ ३० ॥
जटिनो मुण्डिनश्चैव नग्ना नानाप्रकारिणः।
सम्पूज्याः शिववन्नित्यं मनसा कर्मणा गिरा॥ ३१ ॥

इतिमहापुराणे श्रीलैङ्गे योगिप्रशंसानाम
चतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३४ ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

कथं जघान राजानं क्षुपं पादेन सुव्रत!।
दधीचः समरे जित्वा देवदेवं जनार्दनम्॥ १ ॥
वज्रास्थित्वं कथं लेभे महादेवान्महातपाः!।
वक्तुमर्हसि शैलादे! जितो मृत्युस्त्वया यथा॥ २ ॥

शैलादिरुवाच।

ब्रह्मपुत्रो महातेजा राजा क्षुप इति स्मृतः।
अभून्मित्रो दधीचस्य मुनीन्द्रस्य जनेश्वरः॥ ३ ॥
चिरात्तयोः प्रसङ्गाद्वै वादः क्षुपदधीचयोः।
अभवत् क्षत्रियश्रेष्ठो विप्र एवेति विश्रुतः॥ ४ ॥
अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः।
तस्मादिन्द्रो ह्यहं वह्निर्यमश्च निर्ऋतिस्तथा॥ ५ ॥
वरुणश्चैव वायुश्च सोमो धनद एव च।
ईश्वरोऽहं न सन्देहो नावमन्तव्य एव च॥ ६ ॥

महती देवता या सा महतश्चापि सुव्रत ! ।
तस्मात्त्वया महाभाग ! च्यावनेय ! सदा ह्यहम् ॥ ७
नावमन्तव्य एवेह पूजनीयश्च सर्वथा ।
श्रुत्वा तथामतं तस्य क्षुपस्य मुनिसत्तमः ॥ ८ ॥
दधीचश्चावनिश्चोग्रो गौरवादात्मनो द्विजः ।
अताड़यत् क्षुपं मूर्द्ध्नि दधीचो वाममुष्टिना ।
चिच्छेद वज्रेण च तं दधीचं बलवान् क्षुपः ॥ ९ ॥
ब्रह्मलोके पुरा सो हि ब्रह्मणः क्षुतसम्भवः ।
लब्धं वज्रञ्च कार्य्यार्थं वज्रिणा चोदितः प्रभुः ॥१०॥
स्वेच्छयैव नरो भूत्वा नरपालो बभूव सः ।
तस्माद्राजा स विप्रेन्द्रमजयद्वै महाबलः ॥ ११ ॥
यथा वज्रधरः श्रीमान् बलवांस्तमसान्वितः ।
पपात भूमौ निहतो वज्रेण द्विजपुङ्गवः ॥ १२ ॥
सस्मार च तदा तत्र दुःखाद्वै भार्गवं मुनिम् ।
शुक्रोऽपि सन्धयामास ताड़ितं कुलिशेन तम् ॥ १३
योगादेत्य दधीचस्य देहं देहभृतां वरः ।
सन्धाय पूर्व्ववद्देहं दधीचस्याह भार्गवः ॥ १४ ॥
भो दधीच ! महाभाग ! देवदेवमुमापतिम् ।
सम्पूज्य पूज्यं ब्रह्माद्यैर्देवदेवं निरञ्जनम् ॥ १५ ॥
अवध्यो भव विप्रर्षे प्रसादात् त्र्यम्बकस्य तु ।
मृतसञ्जीवनं तस्माल्लब्धमेतन्मया द्विज ! ॥ १६ ॥
नास्ति मृत्युभयं शम्भोर्भक्तानामिह सर्व्वतः ।
मृतसञ्जीवनञ्चापि शैवमद्य वदामि ते ॥ १७ ॥
त्रियम्बकं यजामहे त्रैलोक्यपितरं प्रभुम् ।

त्रिमण्डलस्य पितरं त्रिगुणस्य महेश्वरम् ॥ १८ ॥
त्रितत्त्वस्य त्रिवह्नेश्च त्रिधा भूतस्य सर्वतः।
त्रिवेदस्य महादेवं सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ॥ १९ ॥
सर्वभूतेषु सर्वत्र त्रिगुणे प्रकृतौ तथा।
इन्द्रियेषु तथान्येषु देवेषु च गणेषु च ॥ २० ॥
पुष्पेषु गन्धवत् सूक्ष्मः सुगन्धिः परमेश्वरः।
पुष्टिश्च प्रकृतिर्यस्मात् पुरुषस्य द्विजोत्तम ! ॥ २१ ॥
महदादिविशेषान्तविकल्पस्यापि सुव्रत !।
विष्णोः पितामहस्यापि मुनीनाञ्च महामुने ! ॥ २२ ॥
इन्द्रस्यापि च देवानां तस्माद्वै पुष्टिवर्धनः।
तं देवममृतं रुद्रं कर्मणा तपसा तथा ॥ २३ ॥
स्वाध्यायेन च योगेन ध्यानेन च यजामहे।
सत्येनानेन मुक्षीयान् मृत्युपाशाद्भवः स्वयम् ॥ २४ ॥
बन्धमोक्षकरो यस्मादुर्वारुकमिव प्रभुः।
मृतसञ्जीवनो मन्त्रो मया लब्धस्तु शङ्करात् ॥ २५ ॥
जप्त्वा हुत्वाभिमन्त्र्यैवं जलं पीत्वा दिवानिशम्।
लिङ्गस्य सन्निधौ ध्यात्वा नास्ति मृत्युभयं द्विज ! ॥ २६ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तपसाराध्य शङ्करम्।
वज्रास्थित्वमवध्यत्वमदीनत्वञ्च लब्धवान् ॥ २७ ॥
एवमाराध्य देवेशं दधीचो मुनिसत्तमः।
प्राप्यावध्यत्वमन्यैश्च वज्रास्थित्वं प्रयत्नतः ॥ २८ ॥
अताडयच्च राजेन्द्रं पादमूलेन मूर्धनि।
क्षुपो दधीचं वज्रेण जघानोरसि च प्रभुः ॥ २९ ॥
नाभून्नाशाय तद्वज्रं दधीचस्य महात्मनः।

प्रभावात् परमेशस्य वज्रवद्दृशरीरिणः ॥ ३० ॥

दृष्टाप्यवध्यत्वमदीनताञ्च

क्षुपो दधीचस्य तदाप्रभावम् ।

आराधयामास हरिं मुकुन्द-

मिन्द्रानुजं प्रेक्ष्य तदाम्बुजाचम् ॥ ३१ ॥

इति श्रीलैङ्गे क्षुपपराभवो नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नन्द्युवाच ।

पूजया तस्य सन्तुष्टो भगवान् पुरुषोत्तमः ।

श्रीभूमिसहितः श्रीमान् शङ्खचक्रगदाधरः ॥

किरीटी पद्महस्तश्च सर्वाभरणभूषितः ।

पीताम्बरश्च भगवान् देवैर्दैत्यैश्च संवृतः ॥ २ ॥

प्रददौ दर्शनं तस्मै दिव्यं वै गरुड़ध्वजः ।

दिव्येन दर्शनेनैव दृष्ट्वा देवं जनार्दनम् ॥ ३ ॥

तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिः प्रणम्य गरुड़ध्वजम् ।

त्वमादिस्त्वमनादिश्च प्रकृतिस्त्वं जनार्दनः ॥ ४ ॥

पुरुषस्त्वं जगन्नाथो विष्णुर्विश्वेश्वरो भवान् ।

योऽयं ब्रह्मासि पुरुषो विश्वमूर्त्तिः पितामहः ॥ ५ ॥

तत्त्वमाद्यं भवानेव परं ज्योतिर्जनार्दन ! ।

परमात्मा परं धाम श्रीपते ! भूपते ! प्रभो ! ॥ ६ ॥

त्वत्क्रोधसम्भवो रुद्रस्तमसा च समावृतः ।
त्वत्प्रसादाज्जगद्धाता रजसा च पितामहः ॥ ७ ॥
त्वत्प्रसादात् स्वयं विष्णुः सत्वेन पुरुषोत्तमः ।
कालमूर्त्ते ! हरे ! विष्णो ! नारायण ! जगन्मय ! ॥ ८ ॥
महांस्तथा च भूतादिस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।
त्वयैवाधिष्ठितान्येव विश्वमूर्त्ते ! महेश्वर ! ॥ ९ ॥
महादेव ! जगन्नाथ ! पितामह ! जगद्गुरो ! ।
प्रसीद देवदेवेश ! प्रसीद परमेश्वर ! ॥ १० ॥
प्रसीद त्वं जगन्नाथ ! शरण्यं शरणं गतः ।
वैकुण्ठ ! शौरे ! सर्वज्ञ ! वासुदेव ! महाभुज ! ॥ ११ ॥
सङ्कर्षण ! महाभाग ! प्रद्युम्न ! पुरुषोत्तम ! ।
अनिरुद्ध ! महाविष्णो ! सदा विष्णो ! नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥
विष्णो ! तवासनं दिव्यमव्यक्तं मध्यतो विभुः ।
सहस्रफणसंयुक्तस्तमोमूर्त्तिर्धराधरः ॥ १३ ॥
अधश्च धर्मो देवेश ! ज्ञानं वैराग्यमेव च ।
ऐश्वर्य्यमासनस्यास्य पादरूपेण सुव्रत ! ॥ १४ ॥
सप्तपातालपादस्त्वं धराजघनमेव च ।
वासांसि सागराः सप्त दिशश्चैव महाभुजाः ॥ १५ ॥
द्यौर्मूर्द्धा ते विभो ! नाभिः खं वायुर्नासिकां गतः ।
नेत्रे सोमश्च सूर्य्यश्च केशा वै पुष्करादयः ॥ १६ ॥
नक्षत्रतारकाद्यौश्च ग्रैवेयकविभूषणम् ।
कथं स्तोष्यामि देवेशं पूज्यश्च पुरुषोत्तमः ॥ १७ ॥
श्रद्धया च कृतं दिव्यं यच्छ्रुतं यच्च कीर्त्तितम् ।
यदिष्टं तत् क्षमस्वेश । नारायण ! नमोऽस्तु ते ॥ १८ ॥

शैलादिरुवाच ।

इदन्तु वैष्णवं स्तोत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि क्षुपेण परिकीर्त्तितम् ॥ १९ ॥
श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥२०॥

सम्पूज्य चैवं त्रिदशेश्वराद्यैः
स्तुत्वा स्तुतं देवमजेयमीशम् ।
विज्ञापयामास निरीक्ष्य भक्त्या
जनार्दनाय प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ २१ ॥

राजोवाच ।

भगवन् ब्राह्मणः ! कश्चिद्दधीच इति विश्रुतः ।
धर्मवेत्ता विनीतात्मा सखा मम पुराभवत् ॥ २२ ॥
अवध्यः सर्वदा सर्वैः शङ्करार्चनतत्परः ।
सावज्ञं वामपादेन स मां मूर्ध्नि सदस्यथ ॥ २३ ॥
ताड़यामास देवेश ! विष्णो ! विश्व ! जगत्पते ! ।
उवाच च मदाविष्टो न बिभेमीति सर्वतः ॥ २४ ॥
जेतुमिच्छामि तं विप्रं दधीचं जगदीश्वर ! ।
यथाहितं तथा कर्त्तुं त्वमर्हसि जनार्दन ! ॥ २५ ॥

शैलादिरुवाच ।

ज्ञात्वा सोऽपि दधीचस्य अवध्यत्वं महात्मनः ।
सस्मार च महेशस्य प्रभावमतुलं हरिः ॥ २६ ॥
एवं स्मृत्वा हरिः प्राह ब्रह्मणः क्षुतसम्भवम् ।
विप्राणां नास्ति राजेन्द्र ! भयमेत्य महेश्वरम् ॥ २७ ॥
विशेषाद्रुद्रभक्तानां अभयं सर्वदा नृप ! ।
नीचानामपि सर्वत्र दधीचस्यास्य किं पुनः ॥ २८ ॥

तस्मात्तव महाभाग ! विजयो नास्ति भूपते ! ।
दुःखं करोमि विप्रस्य शापार्थं ससुरस्य मे ॥ २९ ॥
भविता तस्य शापेन दक्षयज्ञे सुरैः समम् ।
विनाशो मम राजेन्द्र ! पुनरुत्थानमेव च ॥ ३० ॥
तस्मात् समेत्य विप्रेन्द्र ! सर्वयत्नेन भूपते ! ।
करोमि यत्नं राजेन्द्र ! दधीचविजयाय ते ॥ ३१ ॥

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं नृपः प्राह तथास्त्विति जनार्दनम् ।
भगवानपि विप्रस्य दधीचस्याश्रमं ययौ ॥ ३२ ॥
आस्थाय रूपं विप्रस्य भगवान् भक्तवत्सलः ।
दधीचमाह ब्रह्मर्षिमभिवन्द्य जगद्गुरुः ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भो ! भो ! दधीच ! ब्रह्मर्षे ! भवार्चनरताव्यय ! ।
वरमेकं वृणे त्वत्तस्तं भवान् दातुमर्हति ॥ ३४ ॥
याचितो देवदेवेन दधीचः प्राह विष्णुना ।
ज्ञातं तवेप्सितं सर्वं न बिभेमि तवाप्यहम् ॥ ३५ ॥
भवान् विप्रस्य रूपेण आगतोऽसि जनार्दन ! ।
भूतं भविष्यं देवेश ! वर्त्तमानं जनार्दन ! ॥ ३६ ॥
ज्ञातं प्रसादाद्रुद्रस्य द्विजत्वं त्यज सुव्रत ! ।
आराधितोऽसि देवेश ! क्षुपेण मधुसूदन ! ॥ ३७ ॥
जाने तवैनां भगवन् ! भक्तवत्सलतां हरे ! ।
स्थाने तवैषा भगवन् ! भक्तवात्सल्यता हरे ! ॥ ३८ ॥
अस्ति चेद्भगवन् ! भीतिर्भवार्चनरतस्य मे ।
वक्तुमर्हसि यत्नेन वरदाम्बुजलोचन ! ॥ ३९ ॥

वदामि न मृषा तस्मान्न बिभेमि जनार्दन ! ।
न बिभेमि जगत्यस्मिन् देवदैत्यद्विजादपि ॥ ४० ॥

नन्द्युवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं दधीचस्य तदास्थाय जनार्दनः ।
स्वरूपं सस्मितं प्राह सन्त्यज्य द्विजतां क्षणात् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भयं दधीच ! सर्वत्र नास्त्येव तव सुव्रत ! ।
भवार्चनरतो यस्माद्भवान् सर्वज्ञ एव च ॥ ४२ ॥
बिभेमीति सकृद् वक्तुं त्वमर्हसि नमस्तव ।
नियोगान्मम विप्रेन्द्र ! क्षुपं प्रतिसंदस्यथ ॥ ४३ ॥
एवं श्रुत्वापि तद्वाक्यं सान्त्वं विष्णोर्महामुनिः ।
न बिभेमीति तं प्राह दधीचो देवसत्तमम् ॥ ४४ ॥
प्रभावाद्देवदेवस्य शम्भोः साक्षात् पिनाकिनः ।
सर्वस्य शङ्करस्यास्य सर्वज्ञस्य महामुनिः ॥ ४५ ॥
ततस्तस्य मुनेः श्रुत्वा वचनं कुपितो हरिः ।
चक्रमुद्यम्य भगवान् दिधक्षुर्मुनिसत्तमम् ॥ ४६ ॥
अभवत् कुण्ठिताग्रं हि विष्णोश्चक्रं सुदर्शनम् ।
प्रभावाद्धि दधीचस्य क्षुपस्यैव हि सन्निधौ ॥ ४७ ॥
दृष्ट्वा तत्कुण्ठिताग्रं हि चक्रं चक्रिणमाह सः ।
दधीचः सस्मितं साक्षात् सदसद्व्यक्तिकारणम् ॥ ४८ ॥
भगवन् ! भवता लब्धं पुरातीव सुदारुणम् ।
सुदर्शनमिति ख्यातं चक्रं विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥
भवस्य तच्छुभं चक्रं न जिघांसति मामिह ।
ब्रह्मास्त्राद्यैस्तथान्यैर्हि प्रयत्नं कर्त्तुमर्हसि ॥ ५० ॥

शैलादिरुवाच।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा निर्वीर्य्यमायुधम्।
ससर्ज च पुनस्तस्मै सर्व्वास्त्राणि समन्ततः॥ ५१॥
चक्रुर्देवास्ततस्तस्य विष्णोः साहाय्यमव्ययाः।
द्विजेनैकेन योद्धुं हि प्रवृत्तस्य महाबलाः॥ ५२॥
कुशमुष्टिं तदादाय दधीचः संस्मरन् भवम्।
ससर्ज सर्व्वदेवेभ्यो वज्रास्थिः सर्व्वतो वशी॥ ५३॥
दिव्यं त्रिशूलमभवत् कालाग्निसदृशप्रभम्।
दग्धुं देवान् मतिश्चक्रे युगान्ताग्निरिवापरः॥ ५४॥
इन्द्रनारायणाद्यैश्च देवैस्त्यक्तानि यानि तु।
आयुधानि समस्तानि प्रणेमुस्त्रिशिखं मुने!॥ ५५॥
देवाश्च दुद्रुवुः सर्व्वे ध्वस्तवीर्य्या द्विजोत्तम!।
ससर्ज भगवान् विष्णुः स्वदेहात् पुरुषोत्तमः॥ ५६॥
आत्मनः सदृशान् दिव्यान् लक्षलक्षायुतान् गणान्।
तानि सर्व्वाणि सहसा ददाह मुनिसत्तमः॥ ५७॥
ततो विस्मयनार्थाय विश्वमूर्त्तिरभूद्धरिः।
तस्य देहे हरेः साक्षादपश्यद् द्विजसत्तमः॥ ५८॥
दधीचो भगवान् विप्रः देवतानां गणान् पृथक्।
रुद्राणां कोटयश्चैव गणानां कोटयस्तदा॥ ५९॥
अण्डानां कोटयश्चैव विश्वमूर्त्तेस्तनौ तदा।
दृष्ट्वैतदखिलं तत्र च्यावनिर्विस्मितं तदा॥ ६०॥
विष्णुमाह जगन्नाथं जगन्मयमजं विभुम्।
अभ्यसाभ्युक्ष्य तं विष्णुं विश्वरूपं महामुनिः॥ ६१॥
मायां त्यज महाबाहो! प्रतिभासा विचारतः।

विज्ञानानां सहस्राणि दुर्विज्ञेयानि माधव ! ॥ ६२
मयि पश्य जगत्सर्वं त्वया सार्धमनिन्दित ! ।
ब्रह्माणञ्च तथा रुद्रं दिव्यां दृष्टिं ददामि ते ॥ ६३ ॥
इत्युक्त्वा दर्शयामास स्वतनौ निखिलं मुनिः ।
तं प्राह च हरिं देवं सर्वदेवभवोद्भवम् ॥ ६४ ॥
मायया ह्यनया किं वा मन्त्रशक्त्याथ वा प्रभो ! ।
वस्तुशक्त्याथ वा विष्णो ! ध्यानशक्त्याथ वा पुनः ॥ ६५
त्यक्त्वा मायामिमां तस्माद् योद्धुमर्हसि यत्नतः ।
एवं तस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा माहात्म्यमद्भुतम् ॥ ६६
देवाश्च दुद्रुवुर्भूयो देवं नारायणञ्च तम् ।
वारयामास निश्चेष्टं पद्मयोनिर्जगद्गुरुः ॥ ६७ ॥
निशम्य वचनं तस्य ब्रह्मणस्तेन निर्जितः ।
जगाम भगवान् विष्णुः प्रणिपत्य महामुनिम् ॥ ६८ ॥
क्षुपो दुःखातुरो भूत्वा सम्पूज्य च मुनीश्वरम् ।
दधीचमभिवन्द्याशु प्रार्थयामास विक्लवः ॥ ६९ ॥
दधीच ! क्षम्यतां देव ! मयाज्ञानात् कृतं सखे ! ।
विष्णुनापि सुरैर्वापि रुद्रभक्तस्य किं तव ॥ ७० ॥
प्रसीद परमेशान ! दुर्लभा दुर्जनैर्द्विज ! ।
भक्तिर्भक्तिमतां श्रेष्ठ ! मद्विधैः क्षत्रियाधमैः ॥ ७१ ॥
श्रुत्वानुगृह्य तं विप्रो दधीचस्तपतां वरः ।
राजानं मुनिशार्दूलः शशाप च सुरोत्तमान् ॥ ७२
रुद्रकोपाग्निना देवाः सदेवेन्द्रा मुनीश्वरैः ।
ध्वस्ता भवन्तु देवेन विष्णुना च समन्विताः ॥ ७३ ॥
प्रजापतेर्मखे पुण्ये दक्षस्य सुमहात्मनः ।

एवं शप्त्वा नृपं प्रेक्ष्य पुनराह द्विजोत्तमः ॥ ७४ ॥
देवैश्च पूज्या राजेन्द्र ! नृपैश्च विविधैर्गणैः ।
ब्राह्मणा एव राजेन्द्र ! बलिनः प्रभविष्णवः ॥ ७५ ॥
इत्युक्त्वा स्वोटजं विप्रः प्रविवेश महाद्युतिः ।
दधीचमभिवन्द्यैव जगाम स्वं नृपः क्षयम् ॥ ७६ ॥
तदेव तीर्थमभवत् स्थानेश्वरमिति स्मृतम् ।
स्थानेश्वरमनुप्राप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७७ ॥
कथितस्तव संक्षेपाद्विवादः क्षुब्दधीचयोः ।
प्रभावश्च दधीचस्य भवस्य च महामुने ! ॥ ७८ ॥
य इदं कीर्त्तयेद्दिव्यं विवादं क्षुब्दधीचयोः ।
जित्वापमृत्युं देहान्ते ब्रह्मलोकं प्रयाति सः ॥ ७९ ॥
य इदं कीर्त्य संग्रामं प्रविशेत्तस्य सर्वदा ।
नास्ति मृत्युभयञ्चैव विजयी च भविष्यति ॥ ८० ॥

इति श्रीलैङ्गे क्षुपदधीचसंवादो नाम
षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

भवान् कथमनुप्राप्तो महादेवमुमापतिम् ।
श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं वक्तुमर्हसि मे प्रभो ! ॥ १ ॥

शैलादिरुवाच ।

प्रजाकामः शिलादोऽभूत्पिता मम महामुने ! ।
सोऽन्धः सुचिरं कालं तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ २ ॥
तपतस्तस्य तपसा सन्तुष्टो वज्रधृक् प्रभुः ।

शिलादमाह तुष्टोऽस्मि वरयस्व वरानिति ॥ ३ ॥
ततः प्रणम्य देवेशं सहस्राक्षं सहामरैः ।
प्रोवाच मुनिशार्दूल ! कृताञ्जलिपुटो हरिम् ॥ ४ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवतारिघ्न ! सहस्राक्ष ! वरप्रद ! ।
अयोनिजं मृत्युहीनं पुत्रमिच्छामि सुव्रत ! ॥ ५ ॥

शक्र उवाच ।

पुत्रं दास्यामि विप्रर्षे ! योनिजं मृत्युसंयुतम् ।
अन्यथा ते न दास्यामि मृत्युहीना न सन्ति वै ॥ ६ ॥
न दास्यति सुतं तेऽत्र मृत्युहीनमयोनिजम् ।
पितामहोऽपि भगवान् किमुतान्ये महामुने ! ॥ ७ ॥
सोऽपि देवः स्वयं ब्रह्मा मृत्युहीनो न चेश्वरः ।
योनिजश्च महातेजाश्चाण्डजः पद्मसम्भवः ॥ ८ ॥
महेश्वराङ्गजश्चैव भवान्यास्तनयः प्रभुः ।
तस्याप्यायुः समाख्यातं परार्धद्वयसम्मितम् ॥ ९ ॥
कोटिकोटिसहस्राणि अहर्भूतानि यानि वै ।
समतीतानि कल्पानां तावच्छेषाः परत्र ये ॥ १० ॥
तस्मादयोनिजे पुत्रे मृत्युहीने प्रयत्नतः ।
परित्यजाशां विप्रेन्द्र ! गृहाणात्मसमं सुतम् ॥ ११ ॥

शैलादिरुवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पिता मे लोकविश्रुतः ।
शिलाद इति पुण्यात्मा पुनः प्राह शचीपतिम् ॥ १२ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन्नण्डयोनित्वं पद्मयोनित्वमेव च ।

महेश्वराङ्गयोनित्वं श्रुतं वै ब्रह्मणो मया ॥ १३ ॥
पुरा महेन्द्रदायादाद्गदतश्चास्य पूर्वजात् ।
नारदाद्वै महाबाहो ! कथमत्राशु नो वद ॥ १४ ॥
दाक्षायणी सा दक्षोऽपि देवः पद्मोद्भवात्मजः ।
पौत्रो कनकगर्भस्य कथं तस्याः सुतो विभुः ॥ १५ ॥

शक्र उवाच ।

स्थाने संशयितुं विप्र ! तव वक्ष्यामि कारणम् ।
कल्पे तत्पुरुषे वृत्तं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ १६ ॥
ससर्ज सकलं ध्यात्वा ब्रह्माणं परमेश्वरः ।
जनार्दनो जगन्नाथः कल्पे वै मेघवाहने ॥ १७ ॥
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु मेघो भूत्वावहद्धरम् ।
नारायणो महादेवं बहुमानेन सादरम् ॥ १८ ॥
दृष्ट्वा भावं महादेवो हरेः स्वात्मनि शङ्करः ।
प्रददौ तस्य सकलं स्रष्टुं वै ब्रह्मणा सह ॥ १९ ॥
तदा तं कल्पमाहुर्वै मेघवाहनसंज्ञया ।
हिरण्यगर्भस्तं दृष्ट्वा तस्य देहोद्भवस्तदा ॥ २० ॥
जनार्दनसुतः प्राह तपसा प्राप्य शङ्करम् ।
तव वामाङ्गजो विष्णुर्दक्षिणाङ्गभवो ह्यहम् ॥ २१ ॥
मया सह जगत् सर्वं तथाप्यसृजदच्युतः ।
जगन्मयोऽवहद् यस्मान् मेघो भूत्वा दिवानिशम् ॥२२ ॥
भवन्तमवहद्विष्णुर्देवदेवं जगद्गुरुम् ।
नारायणादपि विभो ! भक्तोऽहं तव शङ्कर ! ॥ २३ ॥
प्रसीद देहि मे सर्वं सर्वात्मत्वं तव प्रभो ! ।
तदाथ लब्ध्वा भगवान् भवात् सर्वात्मतां क्षणात् ॥२४॥

त्वरमाणोऽथ सङ्क्रम्य ददर्श पुरुषोत्तमम् ।
एकार्णवालये शुभ्रे त्वन्धकारे सुदारुणे ॥ २५ ॥
हेमरत्नचिते दिव्ये मनसा च विनिर्मिते ।
दुष्प्राप्ये दुर्जनैः पुण्यैः सनकाद्यैरगोचरे ॥ २६ ॥
जगदावासहृदयं ददर्श पुरुषं त्वजः ।
अनन्तभोगशय्यायां शायिनं पङ्कजेक्षणम् ॥ २७ ॥
शङ्खचक्रगदापद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ।
सर्वाभरणसंयुक्तं शशिमण्डलसन्निभम् ॥ २८ ॥
श्रीवत्सलक्षणं देवं प्रसन्नास्यं जनार्दनम् ।
रमामृदुकराम्भोजस्पर्शरक्तपदाम्बुजम् ॥ २९ ॥
परमात्मानमीशानं तमसा कालरूपिणम् ।
रजसा सर्वलोकानां सर्गलीलाप्रवर्त्तकम् ॥ ३० ॥
सत्त्वेन सर्वभूतानां स्थापकं परमेश्वरम् ।
सर्वात्मानं महात्मानं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३१ ॥
क्षीरार्णवेऽमृतमये शायिनं योगनिद्रया ।
तं दृष्ट्वा प्राह वै ब्रह्मा भगवन्तं जनार्दनम् ॥ ३२ ॥
ग्रसामि त्वां प्रसादेन यथापूर्वं भवानहम् ।
स्मयमानस्तु भगवान् प्रतिबुध्य पितामहम् ॥ ३३ ॥
उदैक्षत महाबाहुः स्मितमीषच्चकार सः ।
विवेश चाण्डजं तन्तु ग्रस्तस्तेन महात्मना ॥ ३४ ॥
ततस्तं चासृजद् ब्रह्मा भ्रुवोर्मध्येन चाच्युतम् ।
सृष्टस्तेन हरिः प्रेक्ष्य स्थितस्तस्याथ सन्निधौ ॥ ३५ ॥
एतस्मिन्नन्तरे रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः ।
विकृतं रूपमास्थाय पुरा दृत्तवरस्तयोः ॥ ३६ ॥

आगच्छद् यत्र वै विष्णुर्विश्वात्मा परमेश्वरः ।
प्रसादमतुलं कर्त्तुं ब्रह्मणश्च हरिः प्रभुः ॥ ३७ ॥
ततः समेत्य तौ देवौ सर्वदेवभवोद्भवम् ।
अपश्यतां भवं देवं कालाग्निसदृशं प्रभुम् ॥ ३८ ॥
तौ तं तुष्टुवतुश्चैव शर्वमुग्रं कपर्दिनम् ।
प्रणेमतुश्च वरदं बहुमानेन दूरतः ॥ ३९ ॥
भवोऽपि भगवान् देवमनुगृह्य पितामहम् ।
जनार्दनं जगन्नाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४० ॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे ब्रह्मणो वरप्रदानं
नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

गते महेश्वरे देवे तमुद्दिश्य जनार्दनः ।
पश्य भगवान् प्राह पद्मयोनिमजोद्भवः ॥ १ ॥

श्रीविष्णुरुवाच ।

परमेशो जगन्नाथः शङ्करस्त्वेष सर्वगः ।
आवयोरखिलस्येशः शरणञ्च महेश्वरः ॥ २ ॥
अहं वामाङ्गजो ब्रह्मन् ! शङ्करस्य महात्मनः ।
भवान् भवस्य देवस्य दक्षिणाङ्गभवः स्वयम् ॥ ३ ॥
मामाहुरग्रजं लोके प्रधानं प्रकृतिं तथा ।

अव्यक्तमजमित्येवं भवन्तं पुरुषस्त्विति ॥ ४ ॥
एवमाहुर्महादेवमावयोरपि कारणम् ।
ईशं सर्वस्य जगतः प्रभुमव्ययमीश्वरम् ॥ ५ ॥
सोऽपि तस्यामरेशस्य वचनाद्धारिजोद्भवः ।
वरेण्यं वरदं रुद्रमस्तुवत् प्रणनाम च ॥ ६ ॥
अथाम्भसा प्लुतां भूमिं समादाय जनार्द्दनः ।
पूर्ववत् स्थापयामास वाराहं रूपमास्थितः ॥ ७ ॥
नदीनदसमुद्रांश्च पूर्ववच्चाकरोत् प्रभुः ।
कृत्वा चोर्वीं प्रयत्नेन निम्नोन्नतविवर्जिताम् ॥ ८ ॥
धरायां सोऽचिनोत् सर्वान् भूधरान् भूधराकृतिः ।
भूराद्यांश्चतुरो लोकान् कल्पयामास पूर्ववत् ॥ ९ ॥
स्रष्टुञ्च भगवान् चक्रे मतिं मतिमतां वरः ।
मुख्यञ्च तैर्यग्योन्यञ्च दैविकं मानुषं तथा ॥ १० ॥
विभुश्चानुग्रहं तत्र कौमारकमदीनधीः ।
पुरस्तादसृजद्देवः सनन्दं सनकं तथा ॥ ११ ॥
सनातनं सतां श्रेष्ठं नैष्कर्म्येण गताः परम् ।
मरीचिभृग्वङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ॥ १२ ॥
दक्षमत्रिं वसिष्ठञ्च सोऽसृजद् योगविद्यया ।
सङ्कल्पञ्चैव धर्मञ्च ह्यधर्मं भगवान् प्रभुः ॥ १३ ॥
द्वादशैव प्रजास्त्वेता ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
ऋभुं सनत्कुमारञ्च ससर्जादौ सनातनः ॥ १४ ॥
तौ चोर्ध्वरेतसौ दिव्यौ चाग्रजौ ब्रह्मवादिनौ ।
कुमारौ ब्रह्मणस्तुल्यौ सर्वज्ञौ सर्वभाविनौ ॥ १५ ॥
एवं मुख्यादिकान् सृष्ट्वा पद्मयोनिः शिलाशन ! ।

युगधर्मानशेषांश्च कल्पयामास विश्वसृक् ॥ १६ ॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे वैष्णवकथनं
नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

अथ ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा शक्रेण कथितं पिता मम महामुनिः ।
पुनः पप्रच्छ देवेशं प्रणम्य रचिताञ्जलिः ॥ १ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! शक्र ! सर्वज्ञ ! देवदेव नमस्कृत ! ।
शचीपते ! जगन्नाथ ! सहस्राक्ष ! महेश्वर ! ॥ २ ॥
युगधर्मान् कथं चक्रे भगवान् पद्मसम्भवः ।
वक्तुमर्हसि मे सर्वं साम्प्रतं प्रणताय मे ॥ ३ ॥

शैलादिरुवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शिलादस्य महात्मनः ।
व्याजहार यथादृष्टं युगधर्मं सुविस्तरम् ॥ ४ ॥

शक्र उवाच ।

आद्यं कृतयुगं विद्धि ततस्त्रेतायुगं मुने ! ।
द्वापरं तिष्यमित्येते चत्वारस्तु समासतः ॥ ५ ॥
सत्त्वं कृतं रजस्त्रेता द्वापरस्तु रजस्तमः ।
कलिस्तमश्च विज्ञेयं युगवृत्तिर्युगेषु च ॥ ६ ॥

ध्यानं परं कृतयुगे त्रेतायां यज्ञ उच्यते।
भजनं द्वापरे शुद्धं दानमेव कलौ युगे॥ ७॥
चत्वारि च सहस्राणि वर्षाणां तत्कृतं युगम्।
तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांशश्च तथाविधः॥ ८॥
चत्वारि च सहस्राणि मानुषाणि शिलाशन!।
आयुः कृतयुगे विद्धि प्रजानामिह सुव्रत!॥ ९॥
ततः कृतयुगे तस्मिन् सन्ध्यांशे च गते तु वै।
पादावशिष्टो भवति युगधर्मस्तु सर्वतः॥ १०॥
चतुर्भागैकहीनं तु त्रेतायुगमनुत्तमम्।
कृतार्धं द्वापरं विद्धि तदर्धं तिष्यमुच्यते॥ ११॥
त्रिशती द्विशती सन्ध्या तथा चैकशती मुने!।
सन्ध्यांशकं तथाप्येवं कल्पेष्वेवं युगे युगे॥ १२॥
आद्ये कृतयुगे धर्मश्चतुष्पादः सनातनः।
त्रेतायुगे त्रिपादस्तु द्विपादो द्वापरे स्थितः॥ १३॥
त्रिपादहीनस्तिष्ये तु सत्तामात्रेणधिष्ठितः।
कृते तु मिथुनोत्पत्तिः वृत्तिः साक्षाद्रसोल्लसा॥ १४॥
प्रजास्तृप्ताः सदा सर्वाः सर्वानन्दाश्च भोगिनः।
अधमोत्तमता तासां न विशेषाः प्रजाः शुभाः॥ १५॥
तुल्यमायुः सुखं रूपं तासां तस्मिन् कृते युगे।
तासां प्रीतिर्न च द्वन्द्वं न द्वेषो नास्ति च क्लमः॥१५॥
पर्वतोदधिवासिन्यो ह्यनिकेताश्रयास्तु ताः।
विशोकाः सत्वबहुला एकान्तबहुलास्तथा॥ १७॥
ता वै निष्कामचारिण्यो नित्यं मुदितमानसाः।

वर्णाश्रमव्यवस्था च तदासीन्न च सङ्करः।
रसोल्लासः कालयोगात् त्रेताख्ये नश्यते द्विज ! ॥१९॥
तस्यां सिद्धौ प्रनष्टायां अन्यासिद्धिः प्रजायते।
अपां सौक्ष्म्ये प्रतिगते तदा मेघात्मना तु वै ॥ २० ॥
मेघेभ्यःस्तनयित्नुभ्यः प्रवृत्तं वृष्टिसर्जनम् ।
सकृदेव तया वृष्ट्या संयुक्ते पृथिवीतले ॥ २१ ॥
प्रादुरासंस्तदा तासां वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः।
सर्वप्रत्युपभोगस्तु तासां तेभ्यः प्रजायते ॥ २२ ॥
वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तास्त्रेतायुगमुखे प्रजाः।
ततः कालेन महता तासामेव विपर्य्ययात् ॥ २३ ॥
रागलोभात्मको भावस्तदा ह्याकस्मिकोऽभवत्।
विपर्य्ययेण तासां तु तेन तत्कालभाविना ॥ २४ ॥
प्रणश्यन्ति ततः सर्वे वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः।
ततस्तेषु प्रनष्टेषु विभ्रान्ता मैथुनोद्भवाः ॥ २५ ॥
अपि ध्यायन्ति तां सिद्धिं सत्याभिध्यायिनस्तदा।
प्रादुर्बभूवुस्तासां तु वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ॥ २६ ॥
वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते फलान्याभरणानि च।
तेष्वेव जायते तासां गन्धवर्णरसान्वितम् ॥ २७ ॥
अमाक्षिकं महावीर्य्यं पुटके पुटके मधु।
तेन ता वर्त्तयन्ति स्म सुखमायुः सदैव हि ॥ २८ ॥
हृष्टपुष्टास्तया सिद्ध्या प्रजा वै विगतज्वराः।
ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभावृतास्तु ताः ॥ २९ ॥
वृक्षांस्तान् पर्य्यगृह्णन्ति मधु वा माक्षिकं बलात्।
तासां तेनोपचारेण पुनर्लोभकृतेन वै ॥ ३० ॥

प्रनष्टा मधुना सार्धं कल्पवृक्षाः क्वचित् क्वचित्।
तस्यामेवाल्पशिष्टायां सिद्धां कालवशात्तदा ॥ ३१ ॥
आवर्त्तनात्तु त्रेतायां द्वन्द्वान्यभ्युत्थितानि वै।
शीतवर्षातपैस्तीव्रैस्ततस्ता दुःखिता भृशम् ॥ ३२ ॥
द्वन्द्वैः सम्पीड्यमानाश्च चक्रुरावरणानि तु।
कृतद्वन्द्वप्रतीघाताः केतनानि गिरौ ततः ॥ ३३ ॥
पूर्वं निकामचारास्ता ह्यनिकेता अथावसन्।
यथायोगं यथाप्रीति निकेतेष्वेव सन् पुनः ॥ ३४ ॥
कृत्वा द्वन्द्वोपघातांस्तान् वृत्त्युपायमचिन्तयन्।
नष्टेषु मधुना सार्धं कल्पवृक्षेषु वै तदा ॥ ३५ ॥
विवादव्याकुलास्ता वै प्रजास्तृष्णाक्षुधार्दिताः।
ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धिस्त्रेतायुगे पुनः ॥ ३६ ॥
वार्त्तायाः साधिकाप्यन्या वृष्टिस्तासां निकामतः।
तासां वृष्ट्युदकादीनि ह्यभवन्निम्नगानि तु ॥ ३७ ॥
अभवन् वृष्टिसन्तत्या स्रोतस्थानानि निम्नगाः।
एवं नद्यः प्रवृत्तास्तु द्वितीये वृष्टिसर्जने ॥ ३८ ॥
ये पुनस्तदपांस्तोकाः पतिताः पृथिवीतले।
अपां भूमेश्च संयोगा दोषध्यस्तास्तदाभवन् ॥ ३९ ॥
अथाल्पकृष्टाश्चानुप्ता ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश।
ऋतुपुष्पफलाश्चैव वृक्षगुल्माश्च जज्ञिरे ॥ ४० ॥
प्रादुर्भूतानि चैतानि वृक्ष जात्यौषधानि च।
तेनौषधेन वर्त्तन्ते प्रजास्त्रेतायुगे तदा ॥ ४१ ॥
ततः पुनरभूत्तासां रागो लोभश्च सर्व्वशः।
अवश्यभाविनार्थेन वै त्रेतायुगवशेन च ॥ ४२ ॥

ततस्ताः पर्य्यगृह्णन्त नदीक्षेत्राणि पर्वतान् ।
वृक्षगुल्मौषधीश्चैव प्रसह्य तु यथाबलम् ॥ ४३ ॥
विपर्य्ययेण चौषध्यः प्रनष्टास्ताश्चतुर्दश ।
मत्वाधरां प्रविष्टास्ता इत्यौषध्यः पितामहः ॥ ४४ ॥
दुदोह गां प्रयत्नेन सर्वभूतहिताय वै ।
तदाप्रभृति चौषध्यः फालकृष्टास्त्वितस्ततः ॥ ४५ ॥
वार्तां कृषिं समायाता वर्तुकामाः प्रयत्नतः ।
वार्त्तावृत्तिः समाख्याता कृषिकामप्रयत्नतः ॥ ४६ ॥
अन्यथा जीवितं तासां नास्ति त्रेतायुगात्यये ।
हस्तोद्भवा ह्यपश्चैव भवन्ति बहुशस्तदा ॥ ४७ ॥
तत्रापि जगृहुः सर्वे चान्योऽन्यं क्रोधमूर्च्छिताः ।
सुतदारधनाद्यांस्तु बलाद् युगबलेन तु ॥ ४८ ॥
मर्य्यादायाः प्रतिष्ठार्थं ज्ञात्वा तदखिलं विभुः ।
ससर्ज क्षत्रियांस्त्रातुं क्षतात् कमलसम्भवः ॥ ४९ ॥
वर्णाश्रमप्रतिष्ठाञ्च चकार स्वेन तेजसा ।
वृत्तेन वृत्तिना वृत्तं विश्वात्मा निर्ममे स्वयम् ॥ ५० ॥
यज्ञप्रवर्त्तनञ्चैव त्रेतायामभवत् क्रमात् ।
पशुयज्ञं न सेवन्ते केचित्तत्रापि सुव्रताः ॥ ५१ ॥
बलाद्विष्णुस्तदा यज्ञमकरोत् सर्वदृक् क्रमात् ।
द्विजास्तदा प्रशंसन्ति ततस्त्वाहिंसकं मुने ॥ ५२ ॥
द्वापरेष्वपि वर्त्तन्ते मतिभेदास्तदा नृणाम् ।
मनसा कर्मणा वाचा कृच्छ्राद्वार्त्ता प्रसिध्यति ॥ ५३ ॥
तदा तु सर्वभूतानां कायक्लेशवशात् क्रमात् ।
लोभो भृतिर्वणिग्युद्धं तत्वानामविनिश्चयः ॥ ५४ ॥

वेदशाखाप्रणयनं धर्माणां सङ्करस्तथा ।
वर्णाश्रमपरिध्वंसः कामद्वेषौ तथैव च ॥ ५५ ॥
द्वापरे तु प्रवर्त्तन्ते रागो लोभो मदस्तथा ।
वेदो व्यासैश्चतुर्धा तु व्यस्यते द्वापरादिषु ॥ ५६ ॥
एको वेदश्चतुष्पादस्त्रेता स्विह विधीयते ।
सङ्क्षयादायुषश्चैव व्यस्यते द्वापरेषु सः ॥ ५७ ॥
ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदा भिद्यन्ते दृष्टिविभ्रमैः ।
मन्त्रब्राह्मणविन्यासैः स्वरवर्णविपर्ययैः ॥ ५८ ॥
संहिता ऋग्यजुः साम्नां संहन्यन्ते मनीषिभिः ।
सामान्या वै कृताश्चैव दृष्टिभिस्तैः पृथक् पृथक् ॥५९
ब्राह्मणं कल्पसूत्राणि मन्त्रप्रवचनानि च ।
अन्ये तु प्रस्थितास्तान् वै केचित्तान् प्रत्यवस्थिताः ॥६०
इतिहासपुराणानि भिद्यन्ते कालगौरवात् ।
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा ॥ ६१ ॥
भविष्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयमतः परम् ।
आग्नेयं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गं वाराहमेव च ॥ ६२ ॥
वामनाख्यं ततः कूर्मं मात्स्यं गारुड़मेव च ।
स्कान्दं तथा च ब्रह्माण्डं तेषां भेदः प्रकथ्यते ॥ ६३ ॥
लैङ्गमेकादशविधं प्रभिन्नं द्वापरे शुभम् ।
मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः ॥ ६४ ॥
यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनबृहस्पती ।
पराशरव्यासशङ्खलिखितादक्षगौतमौ ॥ ६५ ॥
शातातपो वसिष्ठश्च एवमाद्यैः सहस्रशः ।
अवृष्टिर्मरणश्चैव तथा व्याध्याद्युपद्रवाः ॥ ६६ ॥

वाङ्मनः कर्मजैर्दुःखैर्निर्वेदो जायते ततः।
निर्वेदाज्जायते तेषां दुःखमोक्षविचारणा॥ ६७॥
विचारणाच्च वैराग्यं वैराग्याद्दोषदर्शनम्।
दोषाणां दर्शनाच्चैव द्वापरे ज्ञानसम्भवः॥ ६८॥
एषा रजस्तमो युक्ता वृत्तिर्वै द्वापरे स्मृता।
आद्ये कृते तु धर्मोऽस्ति स त्रेतायां प्रवर्त्तते॥ ६९॥
द्वापरे व्याकुलीभूत्वा प्रणश्यति कलौ युगे॥ ७०॥
इति श्रीमहापुराणे श्रीलैङ्गे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः।

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः।

शक्र उवाच।

तिष्ये मायामसूयाञ्च वधञ्चैव तपस्विनाम्।
साधयन्ति नरास्तत्र तमसा व्याकुलेन्द्रियाः॥ १
कलौ प्रमादको रोगः सततं क्षुद्भयानि च।
अनावृष्टिभयं घोरं देशानाञ्च विपर्य्ययः॥ २॥
न प्रामाण्यं श्रुतेरस्ति नृणां चाधर्मसेवनम्।
अधार्मिकास्त्वनाचारा महाकोपाल्पचेतसः॥ ३॥
अनृतं ब्रूवते लुब्धास्तिष्ये जाताश्च दुष्प्रजाः।
दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः॥ ४॥
विप्राणां कर्मदोषैश्च प्रजानां जायते भयम्।
नाधीयन्ते तदा वेदान्न यजन्ति द्विजातयः॥ ५॥
उत्सीदन्ति नराश्चैव क्षत्रियाश्च विशः क्रमात्।
शूद्राणां मन्त्रयोगेन सम्बन्धो ब्राह्मणैः सह॥ ६॥

भवतीह कलौ तस्मिन् शयनासनभोजनैः।
राजानः शूद्रभूयिष्ठा ब्राह्मणान् बाधयन्ति ते॥ ७॥
भ्रूणहत्या वीरहत्या प्रजायन्ते प्रजासु वै।
शूद्राश्च ब्राह्मणाचाराः शूद्राचाराश्च ब्राह्मणाः॥ ८॥
राजवृत्तिस्थिता चौराः चौराचाराश्च पार्थिवाः।
एकपत्न्यो न शिष्यन्ति वर्धिष्यन्त्यभिसारिकाः॥ ९॥
वर्णाश्रमप्रतिष्ठानो जायते नृषु सर्वतः।
तदा स्वल्पफला भूमिः क्वचिच्चापि महाफला॥ १०॥
अरक्षितारो हर्त्तारः पार्थिवाश्च शिलाशन!।
शूद्रा वै ज्ञानिनः सर्वे ब्राह्मणैरभिवन्दिताः॥ ११॥
अक्षत्रियाश्च राजानो विप्राः शूद्रोपजीविनः।
आसनस्था द्विजान् दृष्ट्वा न चलन्त्यल्पबुद्धयः॥ १२॥
ताड़यन्ति द्विजेन्द्रांश्च शूद्रा वै स्वल्पबुद्धयः।
आस्ये निधाय वै हस्तं कर्णे शूद्रस्य वै द्विजाः॥ १३॥
नीचस्येव तदा वाक्यं वदन्ति विनयेन तम्।
उच्चासनस्थान् शूद्रांश्च द्विजमध्ये द्विजर्षभ!॥ १४॥
ज्ञात्वा न हिंसते राजा कलौ कालवशेन तु।
पुष्पैश्च वासितैश्चैव तथान्यैर्मङ्गलैः शुभैः॥ १५॥
शूद्रानभ्यर्च्चयन्त्यल्प श्रुतभाग्यबलान्विताः।
न प्रेक्षन्ते गर्विताश्च शूद्रा द्विजवरान् द्विज!॥ १६॥
सेवावसरमालोक्य द्वारे तिष्ठन्ति वै द्विजाः।
वाहनस्थान् समावृत्य शूद्रान् शूद्रोपजीविनः॥ १७॥
सेवन्ते ब्राह्मणास्तत्र स्तुवन्ति स्तुतिभिः कलौ।
तपोयज्ञफलानाञ्च विक्रेतारो द्विजोत्तमाः॥ १८॥

यतयश्च भविष्यन्ति बहवोऽस्मिन् कलौ युगे।
पुरुषाल्पं बहुस्त्रीकं युगान्ते समुपस्थिते॥ १९॥
निन्दन्ति वेदविद्याश्च द्विजाः कर्माणि वै कलौ।
कलौ देवो महादेवः शङ्करो नीललोहितः॥ २०॥
प्रकाशते प्रतिष्ठार्थं धर्मस्य विकृताकृतिः।
ये तं विप्रा निषेवन्ते येन केनापि शङ्करम्॥ २१॥
कलिदोषान् विनिर्जित्य प्रयान्ति परमं पदम्।
श्वापदप्रबलत्वञ्च गवाञ्चैव परिच्चयः॥ २२॥
साधूनां विनिवृत्तिश्च वेद्या तस्मिन् युगच्चये।
तदा सूक्ष्मो महोदर्को दुर्लभो दानमूलवान्॥ २३॥
चातुराश्रमशैथिल्ये धर्मः प्रतिचलिष्यति।
अरक्षितारो हर्त्तारो बलिभागस्य पार्थिवाः॥ २४॥
युगान्तेषु भविष्यन्ति स्वरक्षणपरायणाः।
अट्टशूला जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः॥ २५॥
प्रमदाः केशशूलिन्यो भविष्यन्ति कलौ युगे।
चित्रवर्षी तदा देवो यदा प्राहुर्युगच्चयम्॥ २६॥
सर्वे वणिक् जनाश्चापि भविष्यन्त्यधमे युगे।
कुशीलचर्य्याः पाषण्डैः वृथारूपैः समावृताः॥ २७॥
बहुयाजनको लोको भविष्यति परस्परम्।
नाव्याहृतक्रूरवाक्यो नार्जवीनानसूयकः॥ २८॥
न कृते प्रतिकर्त्ता च युगच्चीणे भविष्यति।
निन्दकाश्चैव पतिता युगान्तस्य च लच्चणम्॥ २९॥
नृपशून्या वसुमती न च धान्यधनावृता।
मण्डलानि भविष्यन्ति देशेषु नगरेषु च॥ ३०॥

अल्पोदका चाल्पफला भविष्यति वसुन्धरा ।
गोप्तारश्चाप्यगोप्तारः सम्भविष्यन्त्यशासनाः ॥ ३१ ॥
हर्त्तारः परवित्तानां परदारप्रधर्षकाः ।
कामात्मानो दुरात्मानो ह्यधमाः साहसप्रियाः ॥३२॥
प्रनष्टचेष्टनाः पुंसो मुक्तकेशाश्च शूलिनः ।
जनाः षोड़शवर्षाश्च प्रजायन्ते युगक्षये ॥ ३३ ॥
शुक्लदन्ताजिनाश्चाश्च मुण्डाः काषायवाससः ।
शूद्रा धर्मञ्चरिष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥ ३४ ॥
शस्यचौरा भविष्यन्ति दृष्टचैलाभिलाषिणः ।
चौराश्चोर स्वहर्त्तारो हर्तुर्हर्ता तथापरः ॥ ३५ ॥
योग्यकर्मण्युपरते लोके निष्क्रियतां गते ।
कीटमूषकसर्पाश्च धर्षयिष्यन्ति मानवान् ॥ ३६ ॥
सुभिक्षं क्षेममारोग्यं सामर्थ्यं दुर्लभं तदा ।
कौशिकीं प्रतिपत्स्यन्ते देशान् क्षुद्भयपीड़िताः ॥ ३७
दुःखेनाभिप्लुतानाञ्च परमायुः शतं तदा ।
दृश्यन्ते न च दृश्यन्ते वेदाः कलियुगेऽखिलाः ॥ ३८ ॥
उत्सीदन्ति तदा यज्ञाः केवला धर्मपीड़िताः ।
काषायिणोऽप्यनिर्ग्रन्थाः कापाली बहुलास्त्विह ॥३९
वेदविक्रयिणश्चान्ये तीर्थविक्रयिणः परे ।
वर्णाश्रमाणां ये चान्ये पाषण्डाः परिपन्थिनः ॥ ४०
उत्पद्यन्ते तदा ते वै सम्प्राप्ते तु कलौ युगे ।
अधीयन्ते तदा वेदान् शूद्रा धर्मार्थकोविदाः ॥ ४१ ॥
यजन्ते चाश्वमेधेन राजानः शूद्रयोनयः ।
स्त्रीबालगोवधं कृत्वा हत्वा चैव परस्परम् ॥ ४२ ॥

उपद्रवांस्तथाव्योऽन्यं साधयन्ति तदा प्रजाः।
दुःखप्रभूतमल्पायुर्देहोत्सादः सरोगता ॥ ४३ ॥
अधर्माभिनिवेशित्वात् तमोवृत्तं कलौ स्मृतम्।
प्रजासु ब्रह्महत्यादि तदा वै सम्प्रवर्त्तते ॥ ४४ ॥
तस्मादायुर्बलं रूपं कलिं प्राप्य प्रहीयते।
तदा त्वल्पेन कालेन सिद्धिं गच्छन्ति मानवाः ॥४५॥
धन्या धर्मञ्चरिष्यन्ति युगान्ते द्विजसत्तमाः।
श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं ये चरन्त्यनसूयकाः ॥ ४६ ॥
त्रेतायां वार्षिको धर्मो द्वापरे मासिकः स्मृतः।
यथा क्लेशं चरन् प्राज्ञस्तदह्ना प्राप्नुते कलौ ॥ ४७ ॥
एषा कलियुगावस्था सन्ध्यांशन्तु निबोध मे।
युगे युगे च हीयन्ते त्रींस्त्रीन् पादांस्तु सिद्धयः ॥ ४८ ॥
युगस्वभावाः सन्ध्यास्तु तिष्ठन्तीह तु पादशः।
सन्ध्यास्वभावाः स्वांशेषु पादशस्ते प्रतिष्ठिताः ॥ ४९ ॥
एवं सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्ते तु युगान्तिके।
तेषां शास्ता ह्यसाधूनां भूतानां निधनोत्थितः ॥ ५० ॥
गोत्रेऽस्मिन् वै चन्द्रमसो नाम्ना प्रमितिरुच्यते।
मानवस्य तु सोऽंशेन पूर्वं स्वायम्भुवेऽन्तरे ॥ ५१ ॥
समाः स विंशतिः पूर्णाः पर्य्यटन् वै वसुन्धराम्।
अनुकर्षन् स वै सेनां सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ ५२ ॥
प्रगृहीतायुधैर्विप्रैः शतशोऽथ सहस्रशः।
स तदा तैः परिवृतो म्लेच्छान् हन्ति सहस्रशः ॥५३॥
स हत्वा सर्वशश्चैव राजस्तान् शूद्रयोनिजान्।
पाषण्डांस्तु ततः सर्वान्निःशेषं कृतवान् प्रभुः ॥ ५४ ॥

नात्यर्थं धार्मिका ये च तान् सर्वान् हन्ति सर्वतः ।
वर्णव्यत्यासजाताश्च ये चताननुजीविनः ॥ ५५ ॥
प्रवृत्तचक्रो बलवान् म्लेच्छानामन्तकृत् स तु ।
अधृष्यः सर्वभूतानाञ्चचाराऽथ वसुन्धराम् ॥ ५६ ॥
मानवस्य तु सोऽंशेन देवस्येह विजज्ञिवान् ।
पूर्वजन्मनि विष्णोस्तु प्रमितिर्नाम वीर्यवान् ॥ ५७ ॥
गोत्रतो वै चन्द्रमसः पूर्णे कलियुगे प्रभुः ।
द्वात्रिंशेऽभ्युदिते वर्षे प्रक्रान्तो विंशतिः समाः ॥ ५८ ॥
विनिघ्नन् सर्वभूतानि शतशोऽथ सहस्रशः ।
कृत्वा बीजावशेषान्तु पृथिवीं क्रूरकर्मणा ॥ ५९ ॥
परस्परनिमित्तेन कोपेनाकस्मिकेन तु ।
स साधयित्वा वृषलान् प्रायशस्तानधार्मिकान् ॥६०॥
गङ्गायमुनयोर्मध्ये स्थितिं प्राप्तः सहानुगः ।
ततो व्यतीते काले तु सामात्यः सहसैनिकः॥ ६१ ॥
उत्साद्य पार्थिवान् सर्वान् म्लेच्छांश्चैव सहस्रशः ।
तत्र सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्ते तु युगान्तिके ॥ ६२ ॥
स्थितास्वल्पावशिष्टासु प्रजास्विह क्वचित् क्वचित् ।
अप्रग्रहास्ततस्ता वै लोभाविष्टास्तु कृत्स्नशः ॥ ६३ ॥
उपहिंसन्ति चान्योऽन्यं प्रपिपत्य परस्परम् ।
अराजके युगवशात् संशये समुपस्थिते ॥ ६४ ॥
प्रजास्ता वै ततः सर्वाः परस्परभयार्दिताः ।
व्याकुलाश्च परिभ्रान्तास्त्यक्त्वा दारान् गृहाणि च ॥६५॥
स्वान् प्राणाननपेक्षन्तो निष्कारुण्याः सुदुःखिताः ।
नष्टे श्रौते स्मार्त्तधर्मे परस्परहतास्तदा ॥ ६६ ॥

निर्मर्य्यादा निराकान्ता निःस्नेहा निरपत्रपाः ।
नष्टे धर्म्मे प्रतिहताः ह्रस्वकाः पञ्चविंशकाः ॥ ६७ ॥
हित्वा पुत्रांश्च दारांश्च विषादव्याकुलेन्द्रियाः ।
अनावृष्टि हताश्चैव वार्त्तामुत्सृज्य दूरतः ॥ ६८ ॥
प्रत्यन्तानुपसेवन्ते हित्वा जनपदान् स्वकान् ।
सरित्सागरकूपांस्ते सेवन्ते पर्वतांस्तथा ॥ ६९ ॥
मधुमांसैर्मूलफलैर्वर्त्तयन्ति सुदुःखिताः ।
चीरपत्राजिनधरा निष्क्रिया निष्परिग्रहाः ॥ ७० ॥
वर्णाश्रमपरिभ्रष्टाः सङ्कटं घोरमास्थिताः ।
एवं कष्टमनुप्राप्ता अल्पशेषाः प्रजास्तदा ॥ ७१ ॥
जराव्याधि क्षुधाविष्टा दुःखान्निर्वेदमानसाः ।
विचारणा तु निर्वेदात्साम्यावस्था विचारणा ॥ ७२ ॥
साम्यावस्थात्मको बोधः सम्बोधाद्धर्मशीलता ।
अरूपशमयुक्तास्तु कलिशिष्टा हि वै स्वयम् ॥ ७३ ॥
अहोरात्रात्तदा तासां युगन्तु परिवर्त्तते ॥
चित्तसम्मोहनं कृत्वा तासां वै सुप्तमत्तवत् ॥ ७४ ॥
भाविनोऽर्थस्य च बलात्ततः कृतमवर्त्तत ।
प्रवृत्ते तु ततस्तस्मिन् पुनः कृतयुगे तु वै ॥ ७५ ॥
उत्पन्नाः कलिशिष्टास्तु प्रजाः कार्त्तयुगास्तदा ।
तिष्ठन्ति चेह ये सिद्धा अदृष्टा विचरन्ति च ॥ ७६ ॥
सप्त सप्तर्षिभिश्चैव तत्र ते तु व्यवस्थिताः ।
ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्रा बीजार्थं ये स्मृता इह ॥ ७७ ॥
कलिजैः सह ते सर्वे निर्विशेषास्तदाभवन् ।
तेषां सप्तर्षयो धर्मं कथयन्तीतरेऽपि च ॥ ७८ ॥

वर्णाश्रमाचारयुक्तं श्रौतं स्मार्त्तं द्विधा तु यम् ।
ततस्तेषु क्रियावत्सु वर्धन्ते वै प्रजाः कृते ॥ ७९ ॥
श्रौतस्मार्त्तकृतानाञ्च धर्मं सप्तर्षिदर्शिते ।
केचिद्धर्मं व्यवस्थार्थं तिष्ठन्तीह युगक्षये ॥ ८० ॥
मन्वन्तराधिकारेषु तिष्ठन्ति मुनयस्तु वै ।
यथादावप्रदग्धेषु तृणेष्विह ततः क्षितौ ॥ ८१ ॥
वनानां प्रथमं वृष्ट्या तेषां मूलेषु सम्भवः ।
तथा कार्त्तयुगानान्तु कलिजेष्विह सम्भवः ॥ ८२ ॥
एवं युगाद्युगस्येह सन्तानं तु परस्परम् ।
वर्त्तते ह्यव्यवच्छेदाद् यावन् मन्वन्तरक्षयः ॥ ८३ ॥
सुखमायुर्बलं रूपं धर्मोऽर्थः काम एव च ।
युगेष्वेतानि हीयन्ते त्रींस्त्रीन् पादान् क्रमेण तु ॥ ८४
स सन्ध्यांशेषु हीयन्ते युगानां धर्मसिद्धयः ।
इत्येषा प्रतिसिद्धिर्वै कीर्त्तितैषा क्रमेण तु ॥ ८५ ॥
चतुर्युगानां सर्वेषामनेनैव तु साधनम् ।
एषा चतुर्युगावृत्तिरासहस्राद्गुणी कृता ॥ ८६ ॥
ब्रह्मणस्तदहः प्रोक्तं रात्रिश्च तावती स्मृता ।
अनार्जवं जडीभावो भूतानामायुग क्षयात् ॥ ८७ ॥
एतदेव तु सर्वेषां युगानां लक्षणं स्मृतम् ।
एषां चतुर्युगाणाञ्च गुणिता ह्येकसप्ततिः ॥ ८८ ॥
क्रमेण परिवृत्ता तु मनोरन्तरमुच्यते ।
चतुर्युगे यथैकस्मिन् भवतीह यदा तु यत् ॥ ८९ ॥
तथा चान्येषु भवति पुनस्तद्वै यथाक्रमम् ।
सर्गे सर्गे यथा भेदा उत्पद्यन्ते तथैव तु ॥ ९० ॥

चतुर्विंशत्परिमिता मन्वन्तराधिकास्तथा ।
तथा कल्पा युगैः सार्धं भवन्ति सह लक्षणैः ॥ ८१ ॥
मन्वन्तराणां सर्वेषामेतदेव तु लक्षणम् ॥ ८२ ॥

यथा युगानां परिवर्त्तनानि
चिरप्रवृत्तानि युगस्वभावात् ।
तथा तु सन्तिष्ठति जीवलोकः
क्षयोदयाभ्यां परिवर्त्तमानः ॥ ८३ ॥

इत्येतल्लक्षणं प्रोक्तं युगानां वै समासतः ।
अतीतानागतानां हि सर्वमन्वन्तरेषु वै ॥ ८४ ॥
मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्येवान्तराणि च ।
व्याख्यातानि न सन्देहः कल्पः कल्पेन चैव हि ॥८५॥
अनागतेषु तद्वच्च तर्कः कार्य्यो विजानता ।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेष्विह ॥ ८६ ॥
तुल्याभिमानिनः सर्वे नामरूपैर्भवन्त्युत ।
देवा ह्यष्टविधा ये च ये च मन्वन्तरेश्वराः ॥ ८७ ॥
ऋषयो मनवश्चैव सर्वे तुल्यप्रयोजनाः ।
एवं वर्णाश्रमाणां तु प्रविभागो युगे युगे ॥ ८८ ॥
युगस्वभावश्च तथा विधत्ते वै तदा प्रभुः ।
वर्णाश्रमविभागाश्च युगानि युगसिद्धयः ॥ ८९ ॥
युगानां परिमाणन्ते कथितं हि प्रसङ्गतः ।
वदामि देवीपुत्रत्वं पद्मयोनेः समासतः ॥ १०० ॥

इति श्रीलैङ्गे चतुर्युगपरिमाणं नाम चत्वा-
रिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः।

इन्द्र उवाच।

पुनः ससर्ज भगवान् प्रभ्रष्टाः पूर्ववत् प्रजाः।
सहस्रयुगपर्य्यन्ते प्रभाते तु पितामहः॥ १॥
एवम्परार्धे विप्रेन्द्र! द्विगुणे तु तथा गते।
तदा धराम्भसि व्याप्ता ह्यापो वह्नौ समीरणे॥ २॥
वह्निः समीरणश्चैव व्योम्नि तन्मात्रसंयुतः।
इन्द्रियाणि दशैकञ्च तन्मात्राणि द्विजोत्तम!॥ ३॥
अहङ्कारमनुप्राप्य प्रलीनास्तत्क्षणाद्दहो!।
अभिमानस्तदा तत्र महान्तं व्याप्य वै क्षणात्॥ ४॥
महानपि तथाव्यक्तं प्राप्य लीनोऽभवद् द्विज!।
अव्यक्तं स्वगुणैः सार्धं प्रलीनमभवद्भवे॥ ५॥
ततः सृष्टिरभूत्तस्मात् पूर्ववत् पुरुषाच्छिवात्।
अथ सृष्टास्तदा तस्य मनसा तेन मानसाः॥ ६॥
न व्यवर्धन्त लोकेऽस्मिन् प्रजाः कमलयोनिना।
वृद्ध्यर्थं भगवान् ब्रह्मा पुनर्वै मानसैः सह॥ ७॥
दुश्चरं विचचारेशं समुद्दिश्य तपः स्वयम्।
तुष्टस्तु तपसा तस्य भवो ज्ञात्वा सवाञ्छितम्॥ ८॥
ललाटमध्यं निर्भिद्य ब्रह्मणः पुरुषस्य तु।
पुत्रस्तेऽहमिति प्रोच्य स्त्रीपुंरूपोऽभवत्तदा॥ ९॥
तस्य पुत्रो महादेवो ह्यर्धनारीश्वरोऽभवत्।
ददाह भगवान् सर्वं ब्रह्माणं जगद्गुरुम्॥ १०॥

अथार्धमात्रां कल्याणीमात्मनः परमेश्वरीम्।
बुभुजे योगमार्गेण वृद्ध्यर्थं जगतां शिवः॥ ११॥
तस्यां हरिश्च ब्रह्माणं ससर्ज परमेश्वरः।
विश्वेश्वरस्तु विश्वात्मा चास्त्रं पाशुपतं तथा॥ १२॥
तस्माद् ब्रह्मा महादेव्याश्चांशजश्च हरिस्तथा।
अण्डजः पद्मजश्चैव भवाङ्गभव एव च॥ १३॥
एतत्ते कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम्।
परार्धं ब्रह्मणो यावत्तावद्भूतिः समासतः॥ १४॥
वैराग्यं ब्रह्मणो वक्ष्ये तमोद्भूतं समासतः।
नारायणोऽपि भगवान् द्विधा कृत्वात्मनस्तनुम्॥ १५॥
ससर्ज सकलं तस्मात् स्वाङ्गादेव चराचरम्।
ततो ब्रह्माणमसृजद् ब्रह्मा रुद्रं पितामहः॥ १६॥
मुने! कल्पान्तरे रुद्रो हरिं ब्रह्माणमीश्वरम्।
ततो ब्रह्माणमसृजन्मुने! कल्पान्तरे हरिः॥ १७॥
नारायणं पुनर्ब्रह्मा ब्रह्माणञ्च पुनर्भवः।
तदा विचार्य्य वै ब्रह्मा दुःखं संसार इत्यजः॥ १८॥
सर्गं विसृज्य चात्मानमात्मन्येव नियोज्य च।
संहृत्य प्राणसञ्चारं पाषाण इव निश्चलः॥ १९॥
दशवर्षसहस्राणि समाधिस्थोऽभवत् प्रभुः।
अधोमुखन्तु यत्पद्मं हृदि संस्थं सुशोभनम्॥ २०॥
पूरितं पूरकेणैव प्रबुद्धञ्चाभवत्तदा।
तदूर्ध्ववक्त्रमभवत् कुम्भकेन निरोधितम्॥ २१॥
तत्पद्मकर्णिकामध्ये स्थापयामास चेश्वरम्।
तदोमिति शिवं देवं अर्धमात्रापरम्परम्॥ २२॥

मृणालतन्तुभागैकशतभागे व्यवस्थितम् ।
यमोयमविशुद्धात्मा नियम्यैवं हृदीश्वरम् ॥ २३ ॥
यमपुष्पादिभिः पूज्य याज्यो ह्ययजदव्ययम् ।
तस्य हृत्कमलस्थस्य नियोगाच्चांगजो विभुः ॥ २४ ॥
ललाटमस्य निर्भिद्य प्रादुरासीत् पितामहात् ।
लोहितोऽभूत् स्वयं नीलः शिवस्य हृदयोद्भवः ॥ २५ ॥
वह्नेश्चैव तु संयोगात् प्रकृत्या पुरुषः प्रभुः ।
नीलश्च लोहितश्चैव यतः कालाकृतिः पुमान् ॥ २६ ॥
नीललोहित इत्युक्तस्तेन देवेन वै प्रभुः ।
ब्रह्मणा भगवान् कालः प्रीतात्मा चाभवद्विभुः ॥ २७ ॥
सुप्रीतमनसं देवं तुष्टाव च पितामहः ।
नामाष्टकेन विश्वात्मा विश्वात्मानं महामुने ! ॥२८॥

पितामह उवाच ।

नमस्ते भगवन् ! रुद्र ! भास्करामिततेजसे ।
नमो भवाय देवाय रसायाम्बुमयाय ते ॥ २९ ॥
शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिणे नमः ।
ईशाय वायवे तुभ्यं संस्पर्शाय नमो नमः ॥ ३० ॥
पशूनां पतये चैव पावकायातितेजसे ।
भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ ३१ ॥
महादेवाय सोमाय अमृताय नमोऽस्तु ते ।
उग्राय यजमानाय नमस्ते कर्मयोगिने ॥ ३२ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि पैतामहमिमं स्तवम् ।
रुद्राय कथितं विप्रान् श्रावयेद्वा समाहितः ॥ ३३ ॥
अष्टमूर्त्तेस्तु सायुज्यं वर्षादेकादवाप्नुयात ।

एवं स्तुत्वा महादेवमवैक्षत पितामहः ॥ ३४ ॥
तदाष्टधा महादेवः समातिष्ठत् समन्ततः ।
तदा प्रकाशते भानुः कृष्णवर्त्मा निशाकरः ॥ ३५ ॥
क्षितिर्वायुः पुमानम्भः सुषिरं सर्वगं तथा ।
तदाप्रभृति तं प्राहुरष्टमूर्त्तिरितीश्वरम् ॥ ३६ ॥
अष्टमूर्त्तेः प्रसादेन विरिञ्चिश्चासृजत् पुनः ।
सृष्ट्वै तदखिलं ब्रह्मा पुनः कल्पान्तरे प्रभुः ॥ ३७ ॥
सहस्रयुगपर्य्यन्तं संसुप्ते च चराचरे ।
प्रजाः स्रष्टुमनास्तेपे तत उग्रं तपो महत् ॥ ३८ ॥
तस्यैवं तप्यमानस्य न किञ्चित् समवर्त्तत ।
ततो दीर्घेण कालेन दुःखात् क्रोधो व्यजायत ॥ ३९ ॥
क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुविन्दवः ।
ततस्तेभ्योऽश्रुविन्दुभ्यो भूताः प्रेतास्तदाभवन् ॥ ४० ॥
सर्वांस्तानग्रजान् दृष्ट्वा भूतप्रेतनिशाचरान् ।
अनिन्दत तदा देवो ब्रह्मात्मानमजो विभुः ॥ ४१ ॥
जहौ प्राणांश्च भगवान् क्रोधाविष्टः प्रजापतिः ।
ततः प्राणमयो रुद्रः प्रादुरासीत् प्रभोर्मुखात् ॥ ४२ ॥
अर्द्धनारीश्वरो भूत्वा बालार्कसदृशद्युतिः ।
तदैकादशधात्मानं प्रविभज्य व्यवस्थितः ॥ ४३ ॥
अर्धेनांशेन सर्वात्मा ससर्जाऽसौ शिवामुमाम् ।
सा चासृजत्तदा लक्ष्मीं दुर्गां श्रेष्ठां सरस्वतीम् ॥ ४४ ॥
वामां रौद्रीं महामायां वैष्णवीं वारिजेक्षणाम् ।
कलां विकिरिणीञ्चैव कालीं कमलवासिनीम् ॥ ४५ ॥
बलविकरिणीं देवीं बलप्रमथिनीं तथा

सर्वभूतस्य दमनीं ससृजे च मनोन्मनीम् ॥ ४६ ॥
तथान्या बहवः सृष्टास्तया नार्य्यः सहस्रशः ।
रुद्रैश्चैव महादेवः ताभिस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ ४७ ॥
सर्वात्मनश्च तस्याग्रे ह्यतिष्ठत् परमेश्वरः ।
मृतस्य तस्य देवस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ४८ ॥
घृणी ददौ पुनः प्राणान् ब्रह्मपुत्रो महेश्वरः ।
ब्रह्मणः प्रददौ प्राणानात्मस्थांस्तु तदा प्रभुः ॥ ४९ ॥
प्रहृष्टोऽभूत्ततो रुद्रः किञ्चित् प्रत्यागतासवम् ।
अभ्यभाषत देवेशो ब्रह्माणं परमं वचः ॥ ५० ॥
माभैर्देव ! महाभाग ! विरिञ्च ! जगतां गुरो ! ।
मयेह स्थापिताः प्राणास्तस्मादुत्तिष्ठ वै प्रभो ! ॥ ५१ ॥
श्रुत्वा वचस्ततस्तस्य स्वप्नभूतं मनोगतम् ।
पितामहः प्रसन्नात्मा नेत्रैः फुल्लाम्बुजप्रभैः ॥ ५२ ॥
ततः प्रत्यागतप्राणः समुदैक्षन्महेश्वरम् ।
स उद्वीक्ष्य चिरं कालं स्निग्धगम्भीरया गिरा ॥ ५३ ॥
उवाच भगवान् ब्रह्मा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
भो ! भो ! वद महाभाग ! आनन्दयसि मे मनः ॥ ५४
को भवानष्टमूर्त्तिर्वै स्थित एकादशात्मकः ।

इन्द्र उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा व्याजहार महेश्वरः ॥ ५५ ॥
स्पृशन् कराभ्यां ब्रह्माणं सुखाभ्यां ससुरारिहा ।

श्रीशङ्कर उवाच ।

मां विद्धि परमात्मानमेनां मायामजामिति ॥ ५६ ॥
एते वै संस्थिता रुद्रास्त्वां रक्षितुमिहागताः ।

ततः प्रणम्य तं ब्रह्मा देवदेवमुवाच ह ॥ ५७ ॥
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा।
भगवन्! देवदेवेश! दुःखेनाकुलितो ह्यहम् ॥ ५८ ॥
संसारान्मोक्तु मीशानमामिहार्हसि शङ्कर!।
ततः प्रहस्य भगवान् पितामहमुमापतिः ॥ ५९ ॥
तदा रुद्रैर्जगन्नाथस्तया चान्तर्दधे विभुः।

इन्द्र उवाच।

तस्मादखिललोकेषु दुर्लभो वै त्वयोनिजः ॥ ६० ॥
मृत्युहीनः पुमान् विद्धि समृत्युः पद्मजोऽपि सः।
किन्तु देवेश्वरो रुद्रः प्रसीदति यदीश्वरः ॥ ६१ ॥
न दुर्लभो मृत्युहीनस्तव पुत्रो ह्ययोनिजः।
मया च विष्णुना चैव ब्रह्मणा च महात्मना ॥ ६२ ॥
अयोनिजं मृत्युहीनमसमर्थं निवेदितुम्।

शैलादिरुवाच।

एवं व्याहृत्य विप्रेन्द्रमनुगृह्य च तं घृणी ॥ ६३ ॥
देवैर्वृतो ययौ देवः सितेनेभेन वै प्रभुः ॥ ६४ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे इन्द्रवाक्यं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः।

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः।

सूत उवाच।

गते पुत्रे च वरदे सहस्राक्षे शिलाशनः।
आराधयन्महादेवं तपसातोषयद्भवम् ॥ १ ॥

अथ तस्यैवमनिशं तत्परस्य द्विजस्य तु ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु गतं क्षणमिवाद्भुतम् ॥ २ ॥
वल्मीकेनावृताङ्गश्च लक्ष्यः कीटगणैर्मुनिः ।
वज्रसूचीमुखैश्चान्यै रक्तकीटैश्च सर्वतः ॥ ३ ॥
निर्मांसरुधिरत्वग्वै निर्लेपः कुड्यवत् स्थितः ।
अस्थिशेषोऽभवत्तस्मात्तमपश्यत शङ्करः ॥ ४ ॥
यदा स्पृष्टो मुनिस्तेन करेण च स्मरारिणा ।
तदैव मुनिशार्दूलस्त्वोत्ससर्ज क्लमं द्विजः ॥ ५ ॥
तपतस्तस्य तपसा प्रभुस्तुष्टोऽथ शङ्करः ।
तुष्टस्तवेत्यथोवाच सगणश्चोमया सह ॥ ६ ॥
तपसानेन किं कार्य्यं भवतस्ते महामते ! ।
ददामि पुत्रं सर्वज्ञं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ॥ ७ ॥
ततः प्रणम्य देवेशं स्तुत्वोवाच शिलाशनः ।
हर्षगद्गदया वाचा सोमं सोमविभूषणम् ॥ ८ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रिपुरार्द्दन ! शङ्कर ! ।
अजोनिजं मृत्युहीनं पुत्रमिच्छामि सत्तम ! ॥ ९ ॥

सूत उवाच ।

पूर्वमाराधितः प्राह तपसा परमेश्वरः ।
शिलादं ब्रह्मणा रुद्रः प्रीत्या परमया पुनः ॥ १० ॥

श्रीदेवदेव उवाच ।

पूर्वमाराधितो विप्र ! ब्रह्मणाहं तपोधन ! ।
तपसा चावतारार्थं मुनिभिश्च सुरोत्तमैः ॥ ११ ॥
तव पुत्रो भविष्यामि नन्दिनाम्ना त्वयोनिजः ।

पिता भविष्यसि मम पितुर्वै जगतां मुने ! ॥ १२ ॥
एवमुक्त्वा मुनिं प्रेक्ष्य प्रणिपत्य स्थितं घृणी।
सोमः सोमोपमः प्रीतस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ १३ ॥
लब्धपुत्रः पिता रुद्रात् प्रीतो मम महामुने ! ।
यज्ञाङ्गणं महत् प्राप्य यज्ञार्थं यज्ञवित्तमः ॥ १४ ॥
तदङ्गणादहं शम्भोस्तनुजस्तस्य चाज्ञया।
सञ्जातः पूर्वमेवाहं युगान्ताग्निसमप्रभः ॥ १५ ॥

ववर्षुस्तदा पुष्करावर्त्तकाद्या
जगुः खेचराः किन्नराः सिद्धसाध्याः।
शिलादात्मजत्वं गते मय्युपेन्द्रः
ससर्जाथ वृष्टिं सुपुष्पौघमिश्राम् ॥ १६ ॥

मां दृष्ट्वा कालसूर्य्याभं जटामुकुटधारिणम्।
त्र्यक्षञ्चतुर्भुजं बालं शूलटङ्कगदाधरम् ॥ १७ ॥
वज्रिणं वज्रदंष्ट्रञ्च वज्रिणाराधितं शिशुम्।
वज्रकुण्डलिनं घोरं नीरदोपमनिःस्वनम् ॥ १८ ॥
ब्रह्माद्यास्तुष्टुवुः सर्वे सुरेन्द्रश्च मुनीश्वराः।
नेदुः समन्ततः सर्वे ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ १९ ॥
ऋषयो मुनिशार्दूल ! ऋग्यजुःसामसम्भवैः।
मन्त्रैर्माहेश्वरैः स्तुत्वा सम्प्रणेमुर्मुदान्विताः ॥ २० ॥
ब्रह्मा हरिश्च रुद्रश्च शक्रः साक्षाच्छिवाम्बिका।
जीवश्चेन्दुर्महातेजा भास्करः पवनोऽनलः ॥ २१ ॥
ईशानो निर्ऋतिर्यक्षो यमो वरुण एव च।
विश्वेदेवास्तथा रुद्रा वसवश्च महाबलाः ॥ २२ ॥
लक्ष्मीः साक्षाच्छची ज्येष्ठा देवी चैव सरस्वती।

अदितिश्च दितिश्चैव श्रद्धा लज्जा धृतिस्तथा ॥ २३ ॥
नन्दा भद्राश्च सुरभी सुशीला सुमनास्तथा ।
वृषेन्द्रश्च महातेजा धर्मो धर्मात्मजस्तथा ॥ २४ ॥
आहत्य मां तथालिङ्ग्य तुष्टुवुर्मुनिसत्तम ! ।
शिलादोऽपि मुनिर्दृष्ट्वा पिता मे तादृशं तदा ॥ २५
प्रीत्या प्रणम्य पुण्यात्मा तुष्टावेष्टप्रदं सुतम् ।

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रियम्बक ! ममाव्यय ! ॥ २६ ॥
पुत्रोऽसि जगतां यस्मात् त्राता दुःखाद्धि किं पुनः ।
रक्षको जगतां यस्मात् पिता मे पुत्र ! सर्वगः ॥ २७
अयोनिज ! नमस्तुभ्यं जगद्योने ! पितामह ! ।
पितापुत्र ! महेशान ! जगताञ्च जगद्गुरो ! ॥ २८
वत्स ! वत्स ! महाभाग ! पाहि मां परमेश्वर ! ।
त्वयाऽहं नन्दितो यस्मान्नन्दी नाम्ना सुरेश्वर ! ॥ २९
तस्मान्नन्दय मां नन्दिन्नमामि जगदीश्वरम् ।
प्रसीद पितरौ मेऽद्य रुद्रलोकं गतौ विभो ! ॥ ३० ॥
पितामहाश्च भो ! नन्दिन्नवतीर्णे महेश्वरे ।
ममैव सफलं लोके जन्म वै जगतां प्रभो ! ॥ ३१ ॥
अवतीर्णे सुते नन्दिन् ! रक्षार्थं मम्मेश्वर ! ।
तुभ्यं नमः सुरेशान ! नन्दीश्वर ! नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥
पुत्र ! पाहि महाबाहो ! देवदेव ! जगद्गुरो ! ।
पुत्रत्वमेव नन्दीश ! मत्वा यत् कीर्त्तितं मया ॥ ३३
त्वया तत् क्षम्यतां वत्स ! स्तवस्तव्य ! सुरासुरैः ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि मम पुत्रप्रभाषितम् ॥ ३४ ॥

श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या मया सार्धं स मोदते।
एवं श्रुत्वा सुतं बालं प्रणम्य बहुमानतः॥ ३५॥
मुनीश्वरांश्च सम्प्रेक्ष्य शिलादोवाच सुव्रतः।
पश्यध्वं मुनयः! सर्वे! महाभाग्यं ममाव्ययः॥ ३६॥
नन्दी यज्ञाङ्गणे देवश्चावतीर्णो यतः प्रभुः।
मत्समः कः पुमान् लोके देवो वा दानवोऽपि वा॥ ३७
एष नन्दी यतो जातो यज्ञभूमौ हिताय मे॥ ३८॥

इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरोत्पत्तिर्नाम
द्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४२॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः।

नन्दिकेश्वर उवाच।

मया सह पिता हृष्टः प्रणम्य च महेश्वरम्।
उटजं स्वं जगामाशु निधिं लब्ध्वेव निर्धनः॥ १॥
यदा गतोऽहमुटजं शिलादस्य महामुने!।
तदा वै दैविकं रूपं त्यक्त्वा मानुष्यमास्थितः॥ २॥
नष्टा चैव स्मृतिर्दिव्या येन केनापि कारणात्।
मानुष्यमास्थितं दृष्ट्वा पिता मे लोकपूजितः॥ ३॥
विललापातिदुःखार्त्तः स्वजनैश्च समावृतः।
जातकर्मादिकाश्चैव चकार मम सर्ववित्॥ ४॥
शालङ्कायनपुत्रो वै शिलादः पुत्रवत्सलः।
उपदिष्टा हि तेनैव ऋकशाखा यजुषस्तथा॥ ५॥

सामशाखा सहस्रञ्च साङ्गोपाङ्गं महामुने ! ।
आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं चाश्वलक्षणम् ॥ ६ ॥
हस्तिनाञ्चरितञ्चैव नराणाञ्चैव लक्षणम् ।
सम्पूर्णे सप्तमे वर्षे ततोऽथ मुनिसत्तमौ ॥ ७ ॥
मित्रावरुणनामानौ तपो योगबलान्वितौ ।
तस्याश्रमं गतौ दिव्यौ द्रष्टुं मां चाज्ञया विभोः ॥ ८ ॥
ऊचतुश्च महात्मानौ मां निरीक्ष्य मुहुर्मुहुः ।
तात ! नन्द्ययमल्पायुः सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥ ९ ॥
न दृष्टमेवमाश्चर्य्यमायुर्वर्षादतःपरम् ।
इत्युक्तवति विप्रेन्द्रः शिलादः पुत्रवत्सलः ॥ १० ॥
समालिङ्ग्य च दुःखार्त्तो रुरोदातीव विस्वरम् ।
हा पुत्र ! पुत्र ! पुत्रेति पपात च समन्ततः ॥ ११ ॥
अहो बलं दैवविधेर्विधातुश्चेति दुःखितः ।
तस्य चार्त्तस्वरं श्रुत्वा तदाश्रमनिवासिनः ॥ १२ ॥
निपेतुर्विह्वलात्यर्थं रक्षाश्चक्रुश्च मङ्गलम् ।
तुष्टुवुश्च महादेवं त्रियम्बकमुमापतिम् ॥ १३ ॥
हुत्वा त्रियम्बकेनैव मधुनैव च संप्लुताम् ।
दूर्वामयुतसंख्यातां सर्वद्रव्यसमन्विताम् ॥ १४ ॥
पिता विगतसंज्ञश्च तथा चैव पितामहः ।
विचेष्टश्च ललापासौ मृतवन्निपपात च ॥ १५ ॥
मृत्योर्भीतोऽहमचिराच्छिरसा चाभिवन्द्य तम् ।
मृतवत् पतितं साक्षात्पितरञ्च पितामहम् ॥ १६ ॥
प्रदक्षिणीकृत्य च तं रुद्रजाप्यरतोऽभवम् ।
हृत्पुण्डरीके सुषिरे ध्यात्वा देवं त्रियम्बकम् ॥ १७ ॥

त्र्यक्षं दशभुजं शान्तं पञ्चवक्त्रं सदाशिवम्।
सरितश्चान्तरे पुण्ये स्थितं मां परमेश्वरः ॥ १८ ॥
तुष्टोऽब्रवीन्महादेवः सोमः सोमार्द्धभूषणः।
वत्स! नन्दिन्! महाबाहो! मृत्योर्भीतिः कुतस्तव ॥ १९ ॥
मयैव प्रेषितौ विप्रौ मत्समस्त्वं न संशयः।
वत्सैतत्तव देहश्च लौकिकं परमार्थतः ॥ २० ॥
नास्त्येव दैविकं दृष्टं शिलादेन पुरा तव।
देवैश्च मुनिभिः सिद्धैर्गन्धर्वैर्दानवोत्तमैः ॥ २१ ॥
पूजितं यत् पुरा वत्स! दैविकं नन्दिकेश्वर!।
संसारस्य स्वभावोऽयं सुखं दुःखं पुनः पुनः ॥ २२ ॥
नृणां योनिपरित्यागः सर्वथैव विवेकिनः।
एवमुक्त्वा तु मां साक्षात् सर्वदेवमहेश्वरः ॥ २३ ॥
कराभ्यां सुशुभाभ्याञ्च उभाभ्यां परमेश्वरः।
पस्पर्श भगवान् रुद्रः परमार्त्तिहरो हरः ॥ २४ ॥
उवाच च महादेवस्तुष्टात्मा वृषभध्वजः।
निरीक्ष्य गणपांश्चैव देवीं हिमवतः सुताम् ॥ २५ ॥
समालोक्य च तुष्टात्मा महादेवः सुरेश्वरः।
अजरो जरया त्यक्तो नित्यं दुःखविवर्जितः ॥ २६ ॥
अक्षयश्चाव्ययश्चैव स पिता स सुहृज्जनः।
ममेष्टो गणपश्चैव महौर्य्यो मत्पराक्रमः ॥ २७ ॥
इष्टो मम सदा चैव मम पार्श्वगतः सदा।
मद्बलश्चैव भविता महायोगबलान्वितः ॥ २८ ॥
एवमुक्त्वा च मां देवो भगवान् सगणस्तदा।

कुशेशयमयीं मालां समुन्मुच्यात्मनस्तदा ॥ २९ ॥
आबबन्ध महातेजा मम देवो वृषध्वजः ।
तयाऽहं मालया जातः शुभया कण्ठसक्तया ॥ ३० ॥
त्र्यक्षो दशभुजश्चैव द्वितीय इव शङ्करः ।
तत एव समादाय हस्तेन परमेश्वरः ॥ ३१ ॥
उवाच ब्रूहि किं तेऽद्य ददामि वरमुत्तमम् ।
ततो जटाश्रितं वारि गृहीत्वा चातिनिर्मलम् ॥३२॥
उक्ता नदी भवस्वेति उत्ससर्ज वृषध्वजः ।
ततः सा दिव्यतोया च पूर्णा सितजला शुभा ॥ ३३॥
पद्मोत्पलवनोपेता प्रावर्त्तत महानदी ।
तामाह च महादेवो नदीं परमशोभनाम् ॥ ३४ ॥
यस्माज्जटोदकादेव प्रवृत्ता त्वं महानदी ।
तस्माज्जटोदका पुण्या भविष्यसि सरिद्वरा ॥ ३५ ॥
त्वयि स्नात्वा नरः कश्चित् सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
ततो देव्या महादेवः शिलादतनयं प्रभुः ॥ ३६ ॥
पुत्रस्तेऽयमिति प्रोच्य पादयोः सन्यपातयत् ।
सा मामाघ्राय शिरसि पाणिभ्यां परिमार्जति ॥ ३७
पुत्रप्रेम्णाभ्यषिञ्चच्च स्रोतोभिस्तनयैस्त्रिभिः ।
पयसा शङ्खगौरेण देवदेवं निरीक्ष्य सा ॥ ३८ ॥
तानि स्रोतांसि तीव्रस्याः स्रोतस्विन्योऽभवंस्तदा
नदीं त्रिस्रोतसं देवो भगवानवदद्भवः ॥ ३९ ॥
त्रिस्रोतसं नदीं दृष्ट्वा वृषः परमहर्षितः ।
ननाद नादात्तस्माच्च सारदन्या ततोऽभवत् ॥ ४०
वृषध्वनिरिति ख्याता देवदेवेन सा नदी ।

जाम्बूनदमयं चित्रं सर्वरत्नमयं शुभम् ॥ ४१ ॥
स्वं देवशाङ्कतं दिव्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ।
मुकुटश्चाबबन्धेशो मम मूर्ध्नि वृषध्वजः ॥ ४२ ॥
कुण्डले च शुभे दिव्ये वज्रवैदूर्य्यभूषिते ।
आबबन्ध महादेवः स्वयमेव महेश्वरः ॥ ४३ ॥
मां तथाभ्यर्चितं व्योम्नि दृष्ट्वा मेघैः प्रभाकरः ।
मेघाम्भसा चाभ्यषिञ्चच्छिलादनमथो मुने ! ॥ ४४ ॥
तस्याभिषिक्तस्य तदा प्रवृत्ता स्रोतसा भृशम् ।
यस्मात् सुवर्णान्निःसृत्य न द्येषा सम्प्रवर्त्तते ॥ ४५ ॥
स्वर्णोदकेति तामाह देवदेवस्त्रियम्बकः ।
जाम्बूनदमयाद्यस्माद्‌द्वितीया मुकुटाच्छुभा ॥४६॥
प्रावर्त्तत नदी पुण्या अचुर्जाम्बूनदीति ताम् ।
एतत् पञ्चनदं नाम जप्येश्वरसमीपगम् ॥ ४७ ॥
यः पञ्चनदमासाद्य स्नात्वा जप्येश्वरेश्वरम् ।
पूजयेच्छिवसायुज्यं प्रयात्येव न संशयः ॥ ४८ ॥
अथ देवो महादेवः सर्वभूतपतिर्भवः ।
देवीमुवाच शर्वाणीमुमां गिरिसुतामजाम् ॥ ४९ ॥
देवि ! नन्दीश्वरं देवमभिषिञ्चामि भूतपम् ।
गणेन्द्रं व्याहरिष्यामि किं वा त्वं मन्यसेऽव्यये ! ॥५०॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भवानी हर्षिताननना ।
स्मयन्ती वरदं प्राह भवं भूतपतिं पतिम् ॥ ५१ ॥
सर्वलोकाधिपत्यञ्च गणेशत्वं तथैव च ।
दातुमर्हसि देवेश ! शैलादिस्तनयो मम ॥ ५२ ॥
ततः स भगवान् शर्वः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ।

सस्मार गणपान् दिव्यान् देवदेवो वृषध्वजः ॥ ५२ ॥

इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरप्रादुर्भाव नन्दिकेश्वराभि-
षेकमन्त्रो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

स्मरणादेव रुद्रस्य सम्प्राप्ताश्च गणेश्वराः ।
सर्वे सहस्रहस्ताश्च सहस्रायुधपाणयः ॥ १ ॥
त्रिनेत्राश्च महात्मानस्त्रिदशैरपि वन्दिताः ।
कोटिकालाग्निसङ्काशा जटामुकुटधारिणः ॥ २ ॥
दंष्ट्राकरालवदना नित्या बुद्धाश्च निर्मलाः ।
कोटिकोटिगणैस्तुल्यैरात्मना च गणेश्वराः ।
असङ्ख्याता महात्मानस्तत्राजग्मुर्मुदा युताः ॥ ३ ॥
गायन्तश्च द्रवन्तश्च नृत्यन्तश्च महाबलाः ।
मुखाडम्बरवाद्यानि वादयन्तस्तथैव च ॥ ४ ॥
रथैर्नागैर्हयैश्चैव सिंहमर्कटवाहनाः ।
विमानेषु तथारूढा हेमचित्रेषु वै गणाः ॥ ५ ॥
भेरीमृदङ्गकाद्यैश्च पणवानकगोमुखैः ।
वादित्रैर्विविधैश्चान्यैः पटहैरेकपुष्करैः ॥ ६ ॥
भेरीमुरजसन्नादैराडम्बरकडिण्डिमैः ।
मर्दलैर्वेणुवीणाभिः विविधैस्तालनिस्वनैः ॥ ७ ॥
दर्दुरैस्तलघातैश्च कच्छपैः पणवैरपि ।

वाद्यमानैर्महायोगा आजग्मुर्देवसंसदम् ॥ ८ ॥
ते गणेशा महासत्त्वाः सर्वदेवेश्वरेश्वराः।
प्रणम्य देवं देवीञ्च इदं वचनमब्रुवन् ॥ ९ ॥
भगवन् ! देवदेवेश ! त्रियम्बक ! वृषध्वज ! ।
किमर्थञ्च स्मृता देव ! आज्ञापय महाद्युते ! ॥ १० ॥
किं सागरांश्शोषयामो यमं वा सह किङ्करैः।
हन्मो मृत्युसुतां मृत्युं पशुवद्ब्रह्म पद्मजम् ॥ ११ ॥
बद्ध्वेन्द्रं सह देवैश्च सह विष्णुञ्च वायुना।
आनयामः सुसंक्रुद्धा दैत्यान् वा सह दानवैः ॥ १२ ॥
कस्याद्य व्यसनं घोरं करिष्यामस्तवाज्ञया।
कस्य वाद्योत्सवो देव ! सर्वकामसमृद्धये ॥ १३ ॥
तांस्तथावादिनः सर्वान् गणेशान् सर्वसम्मतान्।
उवाच देवः सम्पूज्य कोटिकोटिशतान् प्रभुः ॥ १४ ॥
शृणुध्वं यत्कृते यूयमिहाहूता जगद्धिताः।
श्रुत्वा च प्रयतात्मानः कुरुध्वं तदशङ्किताः ॥ १५ ॥
नन्दीश्वरोऽयं पुत्रो नः सर्वेषामीश्वरेश्वरः।
विप्रोऽयं नायकश्चैव सेनानीर्वः समृद्धिमान् ॥ १६ ॥
तमिमं मम सन्देशाद् यूयं सर्वेऽपि सम्मताः।
सेनान्यमभिषिञ्चध्वं महायोगपतिं पतिम् ॥ १७ ॥
एवमुक्ता भगवता गणपाः सर्व एव ते।
एवमस्त्विति सम्मान्त्य सम्भारानाहरंस्ततः ॥ १८ ॥
तस्य सर्वाश्रयं दिव्यं जाम्बूनदमयं शुभम्।
आसनं मेरुसङ्काशं मनोहरमुपाहरन् ॥ १९ ॥
नैकस्तम्भमयञ्चापि चामीकरवरप्रभम्।

मुक्तादामावलम्बञ्च मणिरत्नावभासितम् ॥ २० ॥
स्तम्भैश्च वैदूर्य्यमयैः किङ्किणीजालसंवृतम् ।
चारुरत्नकसंयुक्तं मण्डपं विश्वतोमुखम् ॥ २१ ॥
कृत्वा विन्यस्य तन्मध्ये तदासनवरं शुभम् ।
तस्याग्रतः पादपीठं नीलवज्रावभासितम् ॥ २२ ॥
चक्रुः पादप्रतिष्ठार्थं कलशौ चास्य पार्श्वगौ ।
सम्पूर्णौ परमाम्भोभिररविन्दावृताननौ ॥ २३ ॥
कलशानां सहस्रन्तु सौवर्णं राजतं तथा ।
ताम्रजं मृण्मयञ्चैव सर्वतीर्थाम्बुपूरितम् ॥ २४ ॥
वासोयुगं तथा दिव्यं गन्धं दिव्यं तथैव च ।
केयूरे कुण्डले चैव मुकुटं हारमेव च ॥ २५ ॥
छत्रं शतशलाकञ्च बालव्यजनमेव च ।
दत्तं महात्मना तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ २६ ॥
शङ्खहाराङ्गगौरेण पृष्ठेनापि विराजितम् ।
व्यजनञ्चन्द्रशुभ्रञ्च हेमदण्डं सुचामरम् ॥ २७ ॥
ऐरावतः सुप्रतीकौ गजावेतौ सुपूजितौ ।
मुकुटं काञ्चनञ्चैव निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २८ ॥
कुण्डले चामले दिव्ये वज्रञ्चैव वरायुधम् ।
जाम्बूनदमयं सूत्रं केयूरद्वयमेव च ॥ २९ ॥
सम्भाराणि तथान्यानि विविधानि बहून्यपि ।
समन्तान्निन्युरव्यग्रा गणपा देवसम्मताः ॥ ३० ॥
ततो देवाश्च सेन्द्राश्च नारायणमुखास्तथा ।
मुनयो भगवान् ब्रह्मा नवब्रह्माण एव च ॥ ३१ ॥
देवैश्च लोकाः सर्वे ते ततो जग्मुर्मुदा युताः ।

तेष्वागतेषु सर्वेषु भगवान् परमेश्वरः ॥ ३२ ॥
सर्वकार्य्यविधिं कर्तुमादिदेश पितामहम् ।
पितामहोऽपि भगवान् नियोगादेव तस्य तु ॥ ३३ ॥
चकार सर्वं भगवानभिषेकं समाहितः ।
अर्चयित्वा ततो ब्रह्मा स्वयमेवाभिषेचयेत् ॥ ३४ ॥
ततो विष्णुस्ततः शक्रो लोकपालास्तथैव च ।
अभिषिञ्चन्त विधिवद्गणेन्द्रं शिवशासनात् ॥ ३५ ॥
ऋषयस्तुष्टुवुश्चैव पितामहपुरोगमाः ।
स्तुतवत्सु ततस्तेषु विष्णुः सर्वजगत्पतिः ॥ ३६ ॥
शिरस्यञ्जलिमादाय तुष्टाव च समाहितः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा जयशब्दञ्चकार च ॥ ३७ ॥
ततो गणाधिपाः सर्वे ततो देवास्ततोऽसुराः ।
एवं स्तुतश्चाभिषिक्तो देवैः सब्रह्मकैस्तदा ॥ ३८ ॥
उद्वाहश्च कृतस्तत्र नियोगात् परमेष्ठिनः ।
मरुताञ्च सुता देवी सुयशाख्या बभूव या ॥ ३९ ॥
लब्धं शशिप्रभं छत्रं तया तत्र विभूषितम् ।
चामरे चामरासक्तहस्ताग्रैः स्त्रीगणैर्युता ॥ ४० ॥
सिंहासनञ्च परमं तया चाधिष्ठितं मया ।
अलङ्कृता महालक्ष्म्या मुकुटाद्यैः सुभूषणैः ॥ ४१ ॥
लब्धो हारश्च परमो देव्याः कण्ठगतस्तथा ।
वृषेन्द्रश्च सितो नागः सिंहः सिंहध्वजस्तथा ॥ ४२ ॥
रथश्च हैमकक्षश्च चन्द्रबिम्बसमप्रभम् ।
अद्यापि सदृशः कश्चिन्मया नास्ति विभुः क्वचित् ॥ ४३ ॥
सान्वयश्च गृहीत्वैशस्तथा सम्बन्धिबान्धवैः ।

आरुह्य वृषमीशानो मया देव्या गतः शिवः ॥ ४४
तदा देवी भवं दृष्ट्वा मया च प्रार्थयन् गणैः ।
मुनिदेवर्षयः सिद्धा आज्ञां पाशुपतीं द्विजाः ! ॥ ४
अथाज्ञां प्रददौ तेषामर्हाणामाज्ञया विभोः ।
नन्दिको नगजाभर्त्तुस्तेषां पाशुपतीं शुभाम् ॥ ४६ ॥
तस्माद्धि मुनयो लब्ध्वा तदाज्ञां मुनिपुङ्गवात् ।
भवभक्तास्तदा चासंस्तस्मादेवं समर्चयेत् ॥ ४७ ॥
नमस्कारविहीनस्तु नाम उच्चिरयेद्भवे ।
ब्रह्मघ्नदशसन्तुल्यं तस्य पापं गरीयसम् ॥ ४८ ॥
तस्मात् सर्वप्रकारेण नमस्कारादिमुच्चरेत् ।
आदौ कुर्यान्नमस्कारं तदन्ते शिवतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥

इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वराभिषेको नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

सूत ! सुव्यक्तमखिलं कथितं शङ्करस्य तु ।
सर्वात्मभावं रुद्रस्य स्वरूपं वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

भूर्भुवःस्वर्महश्चैव जनः साक्षात्तपस्तथा ।
सत्यलोकश्च पातालं नरकार्णवकोटयः ॥ २ ॥
तारकाग्रहसोमार्कभ्रुवः सप्तर्षयस्तथा ।

वैमानिकास्तथान्ये च तिष्ठन्त्यस्य प्रसादतः ॥ ३ ॥
अनेन निर्मितास्त्वेवं तदात्मानो द्विजर्षभाः ! ।
समष्टिरूपः सर्वात्मा संस्थितः सर्वदा शिवः ॥ ४ ॥
सर्वात्मानं महात्मानं महादेवं महेश्वरम् ।
न विजानन्ति सम्मूढा मायया तस्य मोहिताः ॥ ५ ॥
तस्य देवस्य रुद्रस्य शरीरं वै जगत्त्रयम् ।
तस्मात् प्रणम्य तं वक्ष्ये जगतां निर्णयं शुभम् ॥ ६ ॥
पुरा वः कथितं सर्वं मयाण्डस्य यथाकृतिः ।
भुवनानां स्वरूपञ्च ब्रह्माण्डे कथयाम्यहम् ॥ ७ ॥
पृथिवी चान्तरीक्षञ्च स्वर्महर्जन एव च ।
तपः सत्यञ्च सप्त ते लोकास्त्वण्डोद्भवाः शुभाः ॥ ८ ॥
अधस्तादत्र चैतेषां द्विजाः ! सप्ततलानि तु ।
महातलादयस्तेषाम् अधस्तान्नरकाः क्रमात् ॥ ९ ॥
महातलं हेमतलं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
प्रासादैश्च विचित्रैश्च भवस्यायतनैस्तथा ॥ १० ॥
अनन्तेन च संयुक्तं मुचुकुन्देन धीमता ।
नृपेण बलिना चैव पातालस्वर्गवासिना ॥ ११ ॥
शैलं रसातलं विप्राः ! शार्करं हि तलातलम् ।
पीतं सुतलमित्युक्तं वितलं विद्रुमप्रभम् ॥ १२ ॥
सितं हि अतलं तच्च तलं यच्च सितेतरम् ।
क्ष्मायास्तु यावद्विस्तारो ह्यधस्तेषाञ्च सुव्रताः ! ॥१३॥
तलानाञ्चैव सर्वेषां तावत् संख्या समाहिता ।
सहस्रयोजनं व्योम दशसाहस्रमेव च ॥ १४ ॥
लक्षं सप्तसहस्रं हि तलानां सघनस्य तु ।

व्योम्नः प्रमाणं मूलन्तु त्रिंशत्साहस्रकेण तु ॥ १५ ॥
सुवर्णेन मुनिश्रेष्ठास्तथा वासुकिना शुभ ।
रसातलमिति ख्यातं तथान्यैश्च निषेवितम् ॥ १६ ॥
विरोचनहिरण्याचनरकाद्यैश्च सेवितम् ।
तलातलमिति ख्यातं सर्वशोभासमन्वितम् ॥ १७ ॥
वैनायकादिभिश्चैव कालनेमिपुरोगमैः ।
पूर्वदेवैः समाकीर्णं सुतलञ्च तथापरैः ॥ १८ ॥
वितलं दानवाद्यैश्च तारकाग्निमुखैस्तथा ।
महान्तकाद्यैर्नागैश्च प्रह्लादेनासुरेण च ॥ १९ ॥
वितलञ्चात्र विख्यातं कम्बलाश्वनिषेवितम् ।
महाकुम्भेन वीरेण हयग्रीवेण धीमता ॥ २० ॥
शङ्कुकर्णेन सम्भिन्नं तथा नमुचिपूर्वकैः ।
तथान्यैर्विविधैर्वीरैस्तलञ्चैव सुशोभितम् ॥ २१ ॥
तलेषु तेषु सर्वेषु चाम्बया परमेश्वरः ।
स्कन्देन नन्दिना सार्धं गणपैः सर्वतो वृतः ॥ २२ ॥
तलानाञ्चैव सर्वेषामूर्ध्वतः सप्त सत्तमाः ! ।
क्ष्मातलानि धरा चापि सप्तधा कथयामि वः ॥ २३

इति श्रीलैङ्गे पातालवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

लाङ्गली तोयपिप्पल्यां क्लीवन्तु कुसुमान्तरे।
गोदारणे हलराजम्टहदारुविशेषयोः ॥१२८॥
लोहलः शृङ्खलावाद्येऽव्यक्तवाचिनि च त्रिषु।
वञ्जुलः पुंसि तिनिशे वेतसाशोकयोरपि ॥१२९॥
वण्डालो युद्धभेदे च नौकायाञ्च खनित्रके।
वातूलः पुंसि वात्यायां वाच्यवन्मारुतासहे ॥१३०॥
वामिलो दाम्भिके वामे त्रिषु स्याद्विमला स्त्रियाम्।
शातलायां भुवोभेदे निर्मलेत्वभिधेयवत् ॥१३१॥
विपुलः पृथुलेऽगाधे मेरुपश्चिमभूधरे।
विदुलस्तु पुमानम्बुवेतसे वेतसेऽपि च ॥१३२॥
विड़ालो नेत्रपिण्डे स्याद्वृषदंशकके पुमान्।
विशाला त्विन्द्रवारुण्यामुज्जयिन्यान्तु योषिति ॥१३३॥
मृगपक्षिभिदोः पुंसि पृथुले त्वभिधेयवत्।
वृषलो म्लञ्जने शूद्रे चन्द्रगुप्तेऽपि राजनि ॥१३४॥
शकलं त्वचि खण्डे स्याद्रागवस्तुनि वल्कले।
शम्बलोऽस्त्री सम्बलवत् कुलपाथेय मत्सरे ॥१३५॥
शयालुः स्यादजगरे निद्राशीले च कुक्कुरे।
श्रद्धालु र्दोहदिन्यां स्त्री श्रद्धायुक्ते तु वाच्यवत् ॥१३६॥
श्यामलः पिप्पले कृष्णे शार्दूलो राक्षसान्तरे।
व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरस्थितः ॥१३७॥
शाल्मलि स्तरुभेदे स्याद्द्वीपभेदेऽपि च द्वयोः।
श्रीफलः पुंसि मालूरे धात्रीनीलिकयोः स्त्रियाम् ॥१३८॥

शीवलं स्याच्च शैवाले शैलेये च नपुंसकम्।
शीतलं पुष्पकाशीशे* शैलजे मलयोद्भवे ॥१३६॥
पुमानसनपर्य्यां स्यात् शिशिरे वाच्यलिङ्गकम्।
शृगालो वञ्चके दैत्यभेदे ना डमरे स्त्रियाम् ॥१४०॥
शृङ्खला पुंस्कटीवस्त्रबन्धे च निगडे त्रिषु।
शैवलं पद्मकाष्ठे स्यात् शैवालेऽपि पुमानयम् ॥१४१॥
शौष्कलः शुष्कमांसस्य पणके पिशिताशिनि।
षण्डाली तैलमाने च सरसीकामुकस्त्रियोः॥१४२॥
सरलः पूतिकाष्ठे नाऽथोदारावक्रयो स्त्रिषु।
सङ्कुलं त्रिषु विस्पष्टवाचि व्याप्तेऽथ सप्तला ॥१४३॥
नवमाली चर्मकषागुञ्जासु पाटलौ स्त्रियाम्।
सन्धिला तु सुरङ्गायां नदीमदिरयोः स्त्रियाम् ॥१४४॥
सिध्मला मत्स्यविकृतौ वाच्यवत्तु किलासिनि।
सुवेलः प्रणते शान्ते त्रिषु ना पर्व्वतान्तरे ॥१४५॥
सुतलोऽट्टालिकाबन्धनागलोकप्रभेदयोः।
हिङ्गुलोवर्णकद्रव्ये ना भण्डाक्यान्तु हिङ्गली ॥१४६॥
हेमलः स्वर्णकारे स्यात् कृकलासे शिलान्तरे।

लचतुष्कम्।

अक्षमालाऽक्षसूत्रे स्यादरुन्धत्यामपि स्त्रियाम् ॥१४७॥

* पुष्पकासीसमिति पुष्पकाशीशमिति च वर्णयोजना दृश्यते।

अङ्कपाली परीरम्भे धात्रीवेदिकयोः स्त्रियाम् ।
अथातिबलः प्रबले लिङ्गवत्स्त्रीत्वौषधीभिदि ॥१४८॥
उदूखलं गुग्गुलौ स्यादुलूखलेऽपि न द्वयोः ।
एकाष्ठीला वनतिक्तिकौषधौ पुंसि वकपुष्पे च ॥१४६॥
कलकलं उक्तः कोलाहले तथा सालनिर्य्यासे ।
अथ कर्म्मफलं कर्म्मरङ्गकर्म्मविपाकयोः ॥१५०॥
कन्दरालः पुमान् गर्दभाण्डे प्लक्षतरावपि ।
कमण्डलुः स्यात् करके मस्त्री ना प्लक्षपादपे ॥१५१॥
कुतूहलं कौतुके स्यात् प्रशस्तेऽपि च दृश्यते ।
खतमालस्तु पुंलिङ्गो धूमेऽपि च बलाहके ॥१५२॥
गण्डशैलो ललाटे स्यात् च्युतस्थूलोपले गिरेः ।
गन्धफल्यपि गुन्द्रायां चम्पकस्य च कोरके ॥१५३॥
चक्रवालोऽद्रिभेदे स्याच् चक्रवालन्तु मण्डले ।
जलाञ्चलं स्रुतो वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च ॥१५४॥
दलामलं मरुवके दमनेऽपि नपुंसकम् ।
ध्वनिमाला तु वीणायां वेणुकाहलयोरपि ॥१५५॥
स्यात् परिमलोऽतिमर्द्दातिमनोहरगन्धयोस्तथापि ।
सुरतोपमर्द्दविकसच्छरीररागादिसौरभे पुंसि ॥१५६॥
अथ पोटगलः पुंसि नले च काशमत्स्ययोः ।
भवेद् बकुलफलो नीपे नाऽऽमलक्यान्तु योषिति ॥१५७॥
भस्मतूलं ग्रामकूटे पांशुवर्षे हिमेऽपि च ।
भद्रकाली तु गन्धोल्यां कात्यायन्यामपि स्त्रियाम् ॥१५८॥

महाकालो महादेवे किम्पाके प्रथमान्तरे।
भवेन् मदकलो मत्तेभमदाव्यक्तवाचिनोः ॥१५६॥
महाबलं सीसकेऽतिबलायां स्त्री बलोत्तरे।
त्रिलिङ्गं मणिमाला तु हारे दन्तक्षतान्तरे ॥१६०॥
महानीलो भृङ्गराजे मणिनागविशेषयोः।
मुक्ताफलन्तु कर्पूरे मौक्तिके लवलीफले ॥१६१॥
स्यान् मृत्युफला कदल्यां महाकालफले पुमान्।
भवेद्‌ यवफलो वेणौ मांसीकुटजयोरपि ॥१६२॥
रजस्वला पुष्पवत्यां स्त्रियां स्यात् सैरभे पुमान्।
वातकेलिः कलालापे विड्गदन्तक्षते पुमान् ॥१६३॥
अथ वायुफलं शक्रकार्मुके करकेऽपि च।
भवेद्‌ विषकिलो मल्लीप्रभेदे मदने पुमान् ॥१६४॥
दहन्मला* गुडाकेशे महापोटगले पुमान्।
सदाफलः स्कन्दफले नारिकेलेऽप्युदुम्बरे ॥१६५॥
सिनीवाली तु दृष्टेन्दुकलामादुर्गयोरपि।
अथ सौवर्चलं सर्ज्जक्षारे च लवणान्तरे ॥१६६॥
हस्तिमल्लोऽभ्रमातङ्गे शङ्खनागे विनायके।
हरितालं धातुभेदे स्त्री दूर्व्वाभ्ररेखयोः ॥१६७॥
हलाहलो ब्रह्मसर्पेऽञ्जनायां मा विषेऽस्त्रियाम्।

---

* उद्दमल इति उद्‌लसम्।

लपञ्चकम्।

आसुतीबल आख्यातः कन्यापालकयज्वनोः ॥१६८॥
उद्दण्डपालः पुंसि स्यात् सर्पमत्स्यप्रभेदयोः।
एककुण्डल आख्यातो बलभद्रे धनाधिपे ॥१६९॥
कपीटपाल उद्दिष्टः केनिपातसमुद्रयोः।
स्यात् पाण्डुकम्बलः श्वेतप्रावारग्रावभेदयोः ॥१७०॥
भवेत् सुरततालो तु दूतिकायां शिरःस्रजि।
लान्तवर्गः समाप्तः।

वैककम्।

वः सान्त्वने च वाते च वरुणे च निगद्यते।
वं प्रचेतसि* जानीयादिवार्थे च तदव्ययम् ॥१॥
स्वः स्यात् पुंस्यात्मनि ज्ञातौ त्रिष्वात्मीये धनेऽस्त्रियाम्।

वद्विकम्।

अवि र्नाथे रवौ मेषे शैलमूषिककम्बले ॥२॥
अश्वः पुञ्जातिभेदे च तुरगे च पुमानयम्।
ऊर्ध्वं स्यादुच्छ्रिते तुङ्गे चोपरिष्टादपि स्मृतम् ॥३॥

---

* प्रचेतसि वरुणदेवताके मन्त्रे।

स्रवः स्रुते राजिकायां कवि वाल्मीकिशुक्रयोः ।
सूरौ काव्यकरे पुंसि स्यात् खलीने तु योषिति ॥४॥
कण्वं पापे मुनौ पुंसि किण्वं बीजे च शीधुनः ।
पापे क्लीवं नपुंसके षण्डेऽन्यवद्‌विक्रमे ॥५॥
स्यात्तु ग्रीवा कन्धरायां तच्छिरायाञ्च योषिति ।
चार्व्वी तु शोभनाबुद्धौ ज्योत्स्नाधनदभार्य्ययोः ॥६॥
छविः शोभारुचोर्योषिज् जवो वेगवति त्रिषु ।
पुंलिङ्गस्तु भवेद् वेगे चोड्रपुष्पे जवा स्मृता ॥७॥
जीवः प्राणिनि वृत्तौ च वृक्षभेदे वृहस्पतौ ।
जीवा जीवन्तिकामौर्व्वीवचाशिञ्जितभूमिषु ॥८॥
न स्त्री तु जीविते तत्त्वं स्वरूपे परमात्मनि ।
स्याद् विलम्बितनृत्ये च द्रवः प्रद्रावनर्म्मणोः ॥९॥
रसेऽपि द्रव-दावौ तु वनवह्नौ वनेऽप्युभौ ।
द्वन्द्वं रहस्ये कलहे तथा मिथुनयुग्मयोः ॥१०॥
दार्व्वी दारुहरिद्रायां तथा गोजिह्विकौषधौ ।
द्यौः स्त्री स्वर्गे च गगने दिवं क्लीवं तयोः स्मृतम् ॥११॥
देवो मेघे सुरे राज्ञि स्यान् नपुंसकमिन्द्रिये ।
देवी कृताभिषेकायां तेजनीस्पृक्कयोरपि ॥१२॥
धवः पुमान् नरे धूर्त्ते पत्यौ वृक्षान्तरेऽपि च ।
ध्रुवः शङ्कौ हरे विष्णौ वटे चोत्तानपादजे ॥१३॥
वसुयोगभिदोः पुंसि क्लीवं निश्चिततर्कयोः ।
स्त्री मूर्व्वाब्द्योः शालपर्ण्यां गीतिस्नुग्भेदयो स्त्रिषु ॥१४॥

सन्तते शाश्वते चाथ नवं नव्ये पुमान् स्तुतौ ।
नीवी परिपणे स्त्रीणां कटीवसनबन्धने ॥१५॥
पक्वं परिणतेऽपि स्याद् विनाशाभिमुखे त्रिषु ।
प्लवः स्यात् प्लवने भेले भेकेऽवौ श्वपचेऽपि च ॥१६॥
शाखामृगे च कुलके प्रवणे पर्कटीद्रुमे ।
कारण्डवाख्यविहगे शब्दे प्लुतगतौ पुमान् ॥१७॥
कैवर्त्तीमुस्तके गन्धतृणेऽपि स्यान् नपुंसकम् ।
पार्श्वं कक्षाधरे चक्रोपान्ते पर्शुगणेऽपि च ॥१८॥
प्राध्वन्तु प्रणते चातिदूरवर्त्मनि बन्धने ।
पृथ्वी भूमौ महत्याञ्च त्वक्पत्र्यां कृष्णजीरके ॥१९॥
भवः क्षेमेशसंसारे सत्तायां प्राप्तिजन्मनोः ।
भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु ॥२०॥
क्रियालीलापदार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ।
रत्यादौ चाथ रेवा स्यान् नील्यां रत्यां महीभिदि ॥२१
लवो लेशे विनाशे च छेदने रामनन्दने ।
लट्वा करञ्जभेदे स्यात् फले वाद्ये खगान्तरे ॥२२॥
लघ्वी लाघवयुक्तायां प्रभेदे स्यन्दनस्य च ।
विश्वा त्वतिविषायां स्त्री जगति स्यान् नपुंसकम् ॥२३।
न ना शुण्ठ्यां पुंसि देवप्रभेदेष्वखिले त्रिषु ।
बिल्वं फले श्रीफले ना शवः स्यात् कुणपे पुमान् ॥२४॥
नपुंसकन्तु पानीये शिवि भूर्ज्जे नृपे पुमान् ।
शिवो मोक्षे महादेवे कीलकग्रहयोगयोः ॥२५॥

वासुके गुग्गुलौ वेदे पुण्डरीकद्रुमे पुमान्।
सुखक्षेमजले क्लीवं शिवा झाटामलौषधौ ॥२६॥
अभयामलकीगौरी फेरुसक्तुफलास्वपि।
शुल्वं ताम्रे यज्ञकर्म्मण्याचारे जलसन्निधौ ॥२७॥
सत्वं* गुणे पिशाचादौ बले द्रव्यस्वभावयोः।
आत्मत्वे व्यवसायासुचित्तेष्वस्त्री तु जन्तुषु ॥२८॥
सवो यज्ञे च सन्ताने सान्त्वं दाक्षिण्यसामनोः।
स्रुवा द्वयो र्यज्ञपात्रे शल्लकीमूर्व्वयोः स्त्रियाम् ॥२९॥
ह्रस्व आज्ञाध्वराह्वाने ह्रस्वो न्यक् खर्व्वयो स्त्रिषु।

वत्रिकम्।

अक्षीवं वशिरे शिग्रौ नाऽमत्ते पुनरन्यवत् ॥३०॥
अभावो मरणेऽसत्त्वे आहवो युद्धयज्ञयोः।
आर्त्तवं स्त्रीरजःपुष्पे क्लीवं स्यादृतुजे त्रिषु ॥३१॥
आस्रवोऽङ्गीकृतौ क्लेशे नाऽन्यवत् वचनस्थिते।
उद्धवो यादवभिदि मह्रे च क्रतुपावके ॥३२॥
उत्सवो मह उत्सेके इच्छाप्रसवकोपयोः।
कारवी मधुरादीप्यत्वक्पत्रीकृष्णजीरके ॥३४॥
कितवस्तु पुमान् मत्ते वञ्चके कनकाह्वये।
केशवोऽजे च पुन्नागे पुंसि केशवति त्रिषु ॥३५॥

---

* सत्त्वमिति पाठान्तरम्।

कैतवन्तु छले द्यूते कैरवः कितवे रिपौ।
नपुंसकञ्च कुमुदे चन्द्रिकायान्तु कैरवी ॥३६॥
गाण्डीवो गाण्डिवश्चास्त्री कार्म्मुकेऽर्जुनकार्म्मुके।
गालवस्तु मुनौ लोध्रे ताण्डवोऽस्त्री तृणान्तरे ॥३७॥
भवेद्‌नृत्तनृत्ये च त्रिदिवा सरिदन्तरे।
पुंसि स्वर्गे द्यौर्दिवि नॉ धिषणोऽस्त्रे तदस्त्रियाम् ॥३८॥
निष्पावः शूर्पपवने राजमाषे कडङ्गरे।
पवने शिम्बिकायां ना निर्विकल्पेऽन्यलिङ्गकः ॥३९॥
निह्नवः पुंसि निकृतावविश्वासापलापयोः।
पल्लवोऽस्त्री किसलये विटपे विस्तरे वने ॥४०॥
शृङ्गारेऽलक्तरागे च प्रभावः शान्तितेजसोः।
पञ्चत्वं पञ्चानां भावे प्राणानामत्ययेऽपि च ॥४१॥
प्रभवो जन्ममूले* स्याज् जन्महेतौ पराक्रमे।
ज्ञानस्य चादिमस्थाने प्रसवो गर्भमोचने ॥४२॥
उत्पादे स्यादपत्येऽपि फले च कुसुमेऽपि च।
प्रसेवः पुंसि वीणाङ्गे स्यूते च पार्थिवो नृपे ॥४३॥
पार्थिवी तु सीतायां स्त्री पृथिव्या विकृतौ त्रिषु।
पुङ्गवः स्याद् बलीवर्द्दे प्रभेदेऽप्यौषधस्य च ॥४४॥
उत्तरस्थः पुनः श्रेष्ठे फेरवो जम्बुकेऽसपे।
वल्लवः सूपकारे स्याद् भीमसेने च गोदुहि ॥४५॥

---

* जन्ममूलं जन्मादिकारणमहदादि।

बान्धवो ज्ञातिसुहृदो भार्गवी गजधन्विनोः।
शुक्रे परशुरामे च भार्गवी पार्वतीश्रियोः ॥४६॥
दूर्व्वायां भैरवः पुंसि शङ्करे भीषणे त्रिषु।
माधवोऽब्जे मधौ राधे जादवे ना स्त्रियां सितौ ॥४७॥
मधुशर्करावासन्तीकुट्टनीमदिरासु च।
गोमहिष्यादिसम्पत्तौ यादवः पुंसि केशवे ॥४८॥
राजीवं नलिने ना तु भेदे हरिणमीनयोः।
राघवोऽब्धे महामीनभेदे च रघुवंशजे ॥४९॥
रौरवो नरके घोरे बड़वा द्विजयोषिति।
अश्वायां कुम्भदास्याञ्च नारीजात्यन्तरेऽपि च ॥५०॥
बाड़वं करणे स्त्रीणां घोटकौघे नपुंसकम्।
पाताले न स्त्रियां पुंसि ब्राह्मणे बड़वानले ॥५१॥
विभवो रैमोचैश्वर्य्ये विद्रवो विद्रुतौ धियि।
विभावः स्यात् परिचये रसस्योद्दीपनादिषु ॥५२॥
शात्रवं भावसंहत्योः शत्रूणां शात्रवो द्विषि।
षाड़वो गानरसयोः सचिवो मन्त्रिणि स्मृतः ॥५३॥
सहाये सम्भवो हेतावुत्पत्तौ मेलकेऽपि च।
आधारानतिरिक्तत्वेऽप्याधेयस्य निगद्यते ॥५४॥
सुग्रीवो वासुदेवस्य हये शाखामृगेश्वरे।
सुषवी कारवेल्ले स्यात् कृष्णजीरकजीरयोः ॥५५॥
सैन्धवोऽस्त्री माणिमन्थे नाऽश्वे सिन्धुभवे त्रिषु।

वचतुष्कम्।

अनुभावः प्रभावे स्यान् निश्चये भावबोधके ॥५६॥
भवेदभिषवः स्नाने मद्ये सन्धानयज्ञयोः।
अपह्नवस्तु पुंलिङ्गः स्मृतः स्नेहापलापयोः ॥५७॥
आदीनवः पुमान् दोषे परिक्लेशदुरन्तयोः।
उपप्लवः सैंहिकेये विप्लवोत्पातयोरपि ॥५८॥
कुशीलवस्तु वाल्मीकौ* नटयाचकयोरपि।
जलविल्वः कर्कटे स्यात् पश्चाङ्गे जलचत्वरे ॥५९॥
जीवञ्जीव चकोरे स्याद् द्रुमभेदेऽपि पुंस्ययम्।
धामार्गवस्तु पुंसि स्यादपामार्गे च घोषके ॥६०॥
पारिप्लवश्चाकुले स्याच् चञ्चले च पराभवः।
तिरस्कारे विनाशे च पुंसि पारशवः पुमान् ॥६१॥
परस्त्रीतनये शस्त्रे द्विजात् शूद्रासुतेऽपि च।
पुटग्रीवस्तु पुल्लिङ्गो गर्गरीताम्रकुम्भयोः ॥६२॥
बलदेवो बले वाते त्रायमाणौषधौ स्त्रियाम्।
रन्तिदेवस्तु नृपते भेदे च गरुडध्वजे ॥६३॥
रोहिताश्वश्चित्रभानौ हरिश्चन्द्रनृपात्मजे।
अथ शीतशिवं क्लीवं शैलेयमाणिमन्थयोः ॥६४॥
पुंसि सक्तुफलाहच्चे तथा मधुरिकौषधौ।
सहदेवा बलादण्डोत्पलयोः शारिवौषधौ ॥६५॥

---

* वाल्मीकिरत्र कविमात्रार्थकः।

सहदेवी तु सर्पाक्ष्यां पुंसि स्यात् पाण्डवे पुमः ।

वपञ्चकम् ।

आश्रितम्भवमन्नाद्ये तृप्तौ स्यादाश्रितम्भवः ॥६६॥

वान्तवर्गः समाप्तः । *

शैककम् ।

शं वदन्ति बुधाः श्रेयः शश्च शस्त्रं निगद्यते ।
शी स्व शयनमित्याहुः शास्त्रं शा च निगद्यते ॥१॥

शद्विकम् ।

अंशुरर्कप्रभोस्त्रेषु नाऽऽशा तृष्णादिशोः स्त्रियाम् ।
आशु धान्यान्तरे शीघ्रे ऽपीशा लाङ्गलदण्डके ॥२॥
ईशः प्रभौ महादेवे काशी वाराणसीपुरे ।
न स्त्रियां तृणभेदे स्यात् कीशो दिगम्बरे * कपौ ॥३॥
कुशी फाले कुशा रज्ज्वां त्रिषु पापिष्ठमत्तयोः ।
योक्त्ररामसुतद्वीपे ना दर्भेऽस्त्री कुशं जले ॥४॥
केशः स्यात् पुंसि वरुणे ह्रीवेरे कुन्तलेऽपि च ।
क्लेशो दुःखेऽपि कोपेऽपि व्यवसायेऽपि दृश्यते ॥५॥
कोशोऽस्त्री कुड्मले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके ।
जातिकोषे ऽर्थसङ्घाते पेश्यां शब्दादिसंग्रहे ॥६॥

* दिगम्बरो विवस्त्रः ।

दर्शस्तु स्याद्माावस्यायागभेदावलोकने ।
दंशः कीटविशेषे च वर्म्मदंशनयोः पुमान् ॥७॥
दशा वस्त्रादीपवर्त्त्यो र्वस्त्रान्ते भुक्ति योषिति ।
दृक् स्त्रियां दर्शने नेत्रे बुद्धौ च त्रिषु वीक्षके ॥८॥
नाशः पलायनेऽपि स्यान् निधनानुपलब्धयोः ।
निशा दारुहरिद्रायां स्यात् त्रियामाहरिद्रयोः ॥९॥
पशु र्मृगादिदेवाजे नाऽव्ययं पशु दर्शने ।
पाशः केशादिपूर्वः स्यात् ततसङ्घे कर्णपूर्व्वकः ॥१०॥
सुकर्णौ च स्वसामर्थ्यान् मृगपक्ष्यादिबन्धने ।
पांशु र्धूलौच शस्यार्थचिरसञ्चितगोमये ॥११॥
पेशी सुपक्वकलिके मांस्यां खड्गपिधानके ।
मांसपीण्डमण्डभेदे राशि र्मेषादिपुञ्जयोः ॥१२॥
वंशः पुंसि कुले वेणौ पृष्ठावयववर्गयोः ।
वशा बन्ध्यासुतायोषास्त्रीगवीकरिणीषु च ॥१३॥
त्रिष्वायत्ते क्लीवमायत्तत्वे चेच्छाप्रभुत्वयोः ॥
विट् पुंसि मनुजे वैश्ये वेशो वेश्यागृहे गृहे ॥१४॥
नेपथ्ये च शशो बोले लोध्रे नृपशुभेदयोः ।
स्पर्शो रुजायां दाने च स्पर्शने स्पर्शकेऽपि च ॥१५॥
स्पशः स्यात् सम्पराये च प्रणिधावपि पुंस्ययम् ।

शत्रिकम् ।

आदर्शो दर्पणे टीकाप्रतिपुस्तकयोरपि ॥१६॥

उडुशो ग्रन्थभेदे स्यादुडुशश्चन्द्रिकापतौ ।
उपांशु जपभेदे स्यादुपांशु विजनेऽव्ययम् ॥१७॥
कपिशस्त्रिषु श्यावे स्त्री माधव्यां सिह्लके पुमान् ।
कर्कशः काशमर्दे स्युकाम्पिल्येऽप्यसौ पुमान् ॥१८॥
त्रिषु साहसिके क्रूरे दृढ़ामसृणनिर्दये ।
कीनाशः कर्षकक्षुद्रोपांशुघातिषु वाच्यवत् ॥१९॥
यमे ना कुलिशो न स्त्री दम्भोलौ ना झषान्तरे ।
गिरिशोऽद्रिपतौ वाचस्पतिशङ्करयोः पुमान् ॥२०॥
तुङ्गीशस्तु पुमान् गौरीवल्लभेऽह्निमदीधितौ ।
दुःस्पर्शो धन्वयासे ना कण्टकार्य्यां स्त्रियां त्रिषु ।
खरस्पर्शेऽथ निस्त्रिंशः खड्गे ना निर्दये त्रिषु ॥२१॥
निर्वेशस्तु पुमान् भोगे वेतने मूर्च्छनेऽपि च ।
निवेशः पुंसि विन्यासे शिविरोद्वाहयोरपि ॥२२॥
निदेशः शासनेऽपि स्यात् कथनोपान्तयोरपि ।
नीकाशो निश्चये तुल्ये पलाशं छदने मतम् ॥२३॥
शठीकिंशुक रक्षःसु पुंसि स्याद् हरिते त्रिषु ।
प्रकाशस्तु स्फुटे ख्याते प्रहासातपयोरपि ॥२४॥
प्रदेशो देशमात्रे स्यात् तर्ज्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते ।
भित्तावपि च पिङ्गाशी नीलिकायां नपुंसकम् ॥२५॥
जात्यस्वर्णे पुमान् पल्लीपतौ मत्स्यान्तरेऽपि च ।
बालिशश्च शिशौ मूर्खे भूकेशः शैवले वटे ॥२६॥
भूकेश्यवल्गुजेऽपि स्याद् लोमशो मुनिमेषयोः ।

लोमान्विते स्त्रियां काकजङ्घामांसीवचासु च ॥२७॥
शूकशिम्बि महामेदाकाशीशे शाकिनीभिदि ।
विवशस्त्ववश्यात्मारिष्टदुष्टधियो*रपि ॥२८॥
विकाशः पुंसि विजने प्रकाशे सदृशं समे ।
उचिते चाथ संवेशः स्वापस्त्रीरतबन्धयोः ॥२९॥
सुखाशो वरुणे राजतिमिशे सुखभोजने ।
हताशो निर्दये चाशारहिते पिशुनेऽपि च ॥३०॥

शचतुष्कम् ।

अपदेशः पुमान् लक्ष्ये निमित्तव्याजयोरपि ।
अपभ्रंशस्तु पतने भाषाभेदापशब्दयोः ॥३१॥
आश्रयाशः पुमान् वह्नौ त्रिषु चाश्रयनाशके ।
उपस्पर्शः स्पर्शमात्रे स्नानाचमनयोरपि ॥३२॥
उपदंशो विदंशे च मेढ्ररोगान्तरेऽपि च ।
क्रूरदृक् पिशुने वाच्यलिङ्गः पुंसि शनैश्चरे ॥३३॥
खण्डपर्शुः पर्शुरामे शङ्करे चूर्णलेपिनि ।
खण्डामलकभैषज्ये सिंहिकातनयेऽपि ना ॥३४॥
जीवितेशो यमे पुंसि त्रिषु स्याज्जीवितेश्वरे ।
नागपाशः पुमान् स्त्रीणां करणे वरुणायुधे ॥३५॥

---

* अरिष्टदुष्टधीरापन्नमृत्युर्विपरीतबुद्धिः पुरुषः ; आसन्नमृत्युरपि म
कातर इति केचित् ।

पञ्चदशी त्वमावास्यापौर्णमास्योश्च योषिति ।
प्रतिश्रयः सहाये स्यात् वार्त्तावहपुरोगयोः ॥३६॥
परिवेषो वेष्टने स्यात् परिधावपि पुंस्ययम् ।
पादपाशी खड्डुकायां शृङ्खलायामपि स्त्रियाम् ॥३७॥
पुरोडाशो हविर्भेदे चमस्यां पिष्टकस्य च ।
हुतशेषे च भूमिस्पृक् पुंसि मानुषवैश्ययोः ॥३८॥

शान्तवर्गः समाप्तः ।

षैककम् ।

षः कचे पुंसि विज्ञेयः श्रेष्ठे स्यादभिधेयवत् ।
षः संवर्त्ते राक्षसे च नरसिंहे च विद्युति ॥१॥
षेते नाशे क्षेत्रपाले च निवासे गतौ क्षये ।

षद्विकम् ।

अक्षो ज्ञातार्थशकटव्यवहारेषु पाशके ॥२॥
रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे विभीतकतरावपि ।
चक्रे कर्षे पुमान् क्लीबं तुत्ये सौवर्चलेन्द्रिये ॥३॥
उषा बाणसुताराक्षोरुषः कामिनि गुग्गुलौ ।
रात्रिशेषे उषायान्तु केचिदाहुः स्वदव्ययम् ॥४॥
ऋषः क्षारमृत्तिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम् ।
तमस्न्यायाञ्च रन्ध्रे च चन्दनाद्रौ अशोबिले ॥५॥

ऋषिभेदे वशिष्ठादौ दीधितौ च पुमानयम्।
ऋक्षः पर्व्वतभेदे स्याद् भल्लूके शोणके पुमान् ॥६॥
क्षतवेधनेऽन्यलिङ्गो नक्षत्रे पुन्नपुंसकम्।
कक्षा स्यादन्तरीयस्य पश्चादञ्चलपल्लवे ॥७॥
स्पर्द्धास्पदे ना दोर्मूले कच्छवीरुत्तृणेषु च।
कर्षो ना कर्षणे मानप्रभेदे पुन्नपुंसकम् ॥८॥
कर्षूः पुमान् करीषाग्नौ स्त्रियां* कुल्येष्टिखातयोः।
काक्षी तुवरिकायाञ्च सौराष्ट्रमृद्यपि स्त्रियाम् ॥९॥
कोषोऽस्त्री कुड्मले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके।
जातिकोषेऽर्थसङ्घाते पेश्यां शब्दादिसङ्ग्रहे ॥१०॥
घोष आभीरपल्ल्यां स्याद् गोपालध्वनिघोषके।
कांस्ये चाम्बुदनादे ना घोषा मधुरिकौषधौ ॥११॥
चोक्षो गीते शुचौ दक्षे तथा तीक्ष्णमनोज्ञयोः।
झषा नागबलायां स्त्री तापमत्स्याटवीषु ना ॥१२॥
तर्षो लिप्सोदन्ययो स्त्रियां त्विट् कान्तौ वाचि रुचौ स्त्रियाम्।
तुषो धान्यत्वगच्छक्षो तृषा लिप्सा तृषोः स्त्रियाम् ॥१३॥
तृट् लिप्सायामुदन्यायां स्मरपुत्र्यामपि स्त्रियाम्।
दक्ष स्त्रिषु पटौ पुंसि ताम्रचूडे प्रजापतौ ॥१४॥
मुनिभेदे हरवृषे द्रुमभेदे स्त्रियां भुवि।
दोषः स्याद् दूषणे पापे दोषा रात्रौ भुजेऽपि च ॥१५॥

---

* स्त्रियान्तु कृषिकुल्ययोरिति क्वचित् पाठः।

ध्माङ्क्षो मत्स्यात् खगे काके तक्षके भिक्षुकेऽपि च ।
ध्माङ्क्षी कक्कोलिकायां स्यान्न्युब्जं कात्स्न्येंऽ लघ्वेऽपि च ॥१६॥
क्लीबेऽथ पुंसि मद्गिषे निकृष्टे पुनरन्यवत् ।
यक्षो जटीगर्दभाण्डद्वीपभित्कुञ्जराशने* ॥१७॥
पक्षो मासार्द्धके पार्ष्णिग्रहे साध्यविरोधयोः ।
केशादेः परतो वृन्दे बले सखिसहाययोः ॥१८॥
चुल्लीरन्ध्रे पतत्रे च वाजे कुञ्जरपार्श्वयोः ।
प्रेक्षा नृत्येक्षणे बुद्धौ प्रैषः क्लेशे च मर्द्दने ॥१९॥
उन्मादे प्रेषणे पौषो मासे तत्पूर्णिमातिथौ ।
स्त्रियां भिक्षा भृतौ याञ्चा सेवाभिक्षितवस्तुषु ॥२०॥
माषो व्रीह्यन्तरे मूर्खे मानत्वग्दोषभेदयोः ।
मिषं व्याजे स्पर्द्धने ना मेषो राश्यन्तरे हुडे ॥२१॥
भैषज्यभिदि मोक्षस्तु मुक्तिपाटलिमोचने ।
यक्षो गुह्यकमात्रे च गुह्यकाधीश्वरेऽपि च ॥२२॥
रक्षा अतुरक्षणयोः रूक्षस्त्वप्रेम्णि चिक्कणे ।
लक्षा नपुंसि सङ्ख्यायां क्लीवं व्याजशरव्ययोः ॥२३॥
वर्षोऽस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु ।
प्रावृट्काले स्त्रियां भूम्नि विट्स्त्रीव्यापनविष्ठयोः ॥२४॥
विषं जलेऽतिविषायां स्त्रियां क्ष्वेडे तु नस्त्रियाम् ।
वृषो धर्म्मे बलीवर्द्दे शृङ्ग्यां पुंराशिभेदयोः ॥२५॥

---

* कुञ्जराशनोऽश्वत्थवृक्षः ।

श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्यञ्च वासामूषिकमुष्कले।
तथा वास्तुस्थानभेदे पुमानयं प्रकीर्त्तितः ॥२६॥
वृषा मूषिकपर्य्याञ्च यतीनामासने वृषी।
व्योषं स्यात् त्रिकटुद्रव्ये करिभेदे पुमानयम् ॥२७॥
शुषिः शोषे बिले स्त्री स्यात् शोषः सङ्कर्षणे बधे।
अनन्ते ना प्रसादे न स्वनिम्नोल्यापंणे स्त्रियाम् ॥२८॥
उपयुक्तेतरे न स्त्री शोषो यक्ष्मणि शोषणे।

षत्रिकम्।

अध्यक्षोऽधिकृते पुंसि प्रत्यक्षे त्वभिधेयवत् ॥२९॥
अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ नाऽक्षकर्षौ द्यूत इन्द्रिये ॥
पाशके शारिफलके कोदण्डाभ्यासवस्तुनि ॥३०॥
आकर्षणेऽपि पुंसि स्यादामिषं पुन्नपुंसकम्।
भोग्यवस्तुनि सम्भोगेऽप्युत्कोचे पललेऽपि च ॥३१॥
उष्णीषन्तु शिरोवेष्टे किरीटे लक्षणान्तरे।
उत्प्रेक्षाऽनपधानेऽपि काव्यालङ्करणान्तरे ॥३२॥
कल्मषं किल्बिषे क्लीवं पुंसि स्यान् नरकान्तरे।
कल्माषो यातुधाने च कृष्णपाण्डरकृष्णयोः ॥३३॥
कलुषं त्वाविले पापे किल्बिषं पापरोगयोः।
अपराधेऽपि कुल्माषं काञ्जिके यावके पुमान् ॥३४॥
गण्डूषो मुखपूर्त्तौभपुष्करप्रसृतोन्मिते।
गवाक्षी शक्रवारुण्यां गवाक्षो जालके कपौ ॥३५॥

गोरक्षो नागरङ्गे स्याद् गवाञ्च परिरक्षके।
जिगीषा जेतुमिच्छायां व्यवसायप्रकर्षयोः ॥३६॥
तरीषः शोभनाकारे भेलेऽब्धिव्यवसाययोः।
तरीषी शक्रकन्यायां पुंसि स्वर्गे महोदधौ ॥३७॥
तारीषी चेन्द्रकन्यायां ना स्वर्गाम्बुधिकाञ्चने।
नहुषो नागभेदे स्यात् सोमवंशनृपेऽपि च ॥३८॥
निकषः शाणफलके निकषा यातुमातरि।
निमेषनिमिषौ कालप्रभेदेऽक्षिनिमीलने ॥३९॥
परुषं कर्व्वुरे रूक्षे निष्ठुरोक्तौ च वाच्यवत्।
प्रदोषः समये दोषे प्रत्यूषोऽहर्मुखे वसौ ॥४०॥
पीयूषं सप्तदिवसावधिक्षीरे तथामृते।
पुरुषः पूरुषे साङ्ख्ये च पुन्नागपादपे ॥४१॥
पौरुषं पुरुषस्य स्याद् भावे कर्म्मणि तेजसि।
ऊर्द्ध्वविस्तृतदोःपाणिनृमाने त्वभिधेयवत् ॥४२॥
महिषी कृताभिषेकासैरिभ्योरोषधिभिद्दि।
मारिषः शाकभिद्यार्य्ये नाट्योक्त्या पुंसि योषिति ॥४३॥
दक्षात्मजायां मृगाक्षी तु विशालाक्षमृगनेत्रयोः।
रक्ताक्षः कासरे क्रूरे पारावतचकोरयोः ॥४४॥
रौहिषं कत्तृणे क्लीवं पुंसि स्याद् हरिणान्तरे।
विश्लेषो विधुरेऽयोगे शुश्रूषा स्यादुपासने ॥४५॥
कथने श्रोतुमिच्छायां शैलूषो नटबिल्वयोः।
संहर्षस्तु प्रमोदेऽपि स्पर्द्धायाञ्च प्रभञ्जने ॥४६॥

सङ्घर्षः स्यात् पुमान् स्पर्धौ सङ्घर्षायामपि दृश्यते।
समीक्षा तु स्त्रियां तत्त्वे बुद्धावपि निभालने ॥४७॥

षचतुष्कम्।

अनुकर्षो रथाधःस्थदारुण्यप्यनुकर्षणे।
अम्बरीषं रणे भ्राष्ट्रे क्लीवं पुंसि नृपान्तरे ॥४८॥
नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च।
आम्रातकेऽनुतापे चानिमेषो मत्स्यदेवयोः ॥४९॥
अनुतर्षः सुरापानपात्रे तृष्णाभिलाषयोः।
अहिद्विट् गरुडे शक्रे मयूरे नकुले पुमान् ॥५०॥
अलम्बुषः प्रहस्ते च छर्दने राक्षसान्तरे।
अलम्बुषा तु मुण्डीर्य्यां स्वर्गवाराङ्गनान्तरे ॥५१॥
अथ किम्पुरुषो लोकभेदकिन्नरयोः पुमान्।
देववृक्षः सप्तपर्णे मन्दारादिषु गुग्गुलौ ॥५२॥
नन्दिघोषोऽर्ज्जुनरथे घोषे वन्दिजनस्य च।
परिवेषस्तु पुंलिङ्गः परिधौ परिवेषणे ॥५३॥
परिघोषो निनादे स्यादवाच्ये जलदध्वनौ।
पलङ्कषा गोक्षुरके रास्नागुग्गुलुकिंशुके ॥५४॥
मुण्डीरीलाक्षयोश्च स्त्री राक्षसे तु पलङ्कषः।
वीरवृक्षो भल्लातककुकुभद्रुमयोः पुमान् ॥५५॥
भूतवृक्षस्तु शाखोटद्रुमे श्योनाकपादपे।
महाघोषा तु कर्कटशृङ्ग्यां पुंस्यतिघोषणे ॥५६॥

क्लीबं छट्टे राजवृक्षः सुवर्णकपियालयोः ।
वातकृष्णस्तु वातूलोल्काचयोः शक्रकार्मुके ॥५७॥
विशालाक्षो हरे तार्क्ष्ये ना मुनेत्रेऽभिधेयवत् ।
सकटाक्षो वराक्षे ना कटाक्षसहिते त्रिषु ॥५८॥
षान्तवर्गः समाप्तः ।

सैककम् ।

सो जीवेच्छे पञ्चवक्त्रे भगौ भसि निशापतौ ।
शक्तौ तु सा स्त्रियां सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने ॥१॥

षद्विकम् ।

कंसोऽस्त्री तैजसद्रव्ये कांस्ये मानेऽसुरे तु ना ।
कास्तू विकलवाचि स्यात् तथा शक्त्यायुधे स्त्रियाम् ॥२॥
गुत्सः स्यात् स्तवके स्तम्बे हारभिद्ग्रन्थिपर्णयोः ।
गोसो वोलोषसो श्वास इक्षुपर्विभिदोः पुमान् ॥३॥
त्रासो भये मणे दोषे दासो वाणाभुजिष्ययोः ।
दासो भृत्ये च शूद्रे च ज्ञातात्मनि च धीवरे ॥४॥
नासा तु नासिकायाञ्च द्वारोर्द्धदारुणि स्त्रियाम् ।
प्रस्तरश्वाजनन्योश्च कन्दलीवीरुधोः स्त्रियाम् ॥५॥
वसु ना देवभेदाग्निभायोर्बकवक*राजसु ।
क्लीवे रत्नौषधे श्याम† रैरते मधुरे त्रिषु ॥६॥

---

* बको बकवृक्षः ।　　† श्यामं लवणविशेषः ।

भासः पुंसि प्रभायां स्याद् विशेषे विहगस्य च।
भास् प्रभावे मयूखे स्त्री मास् चन्द्रमासयोः पुमान् ॥७॥
मांसं स्यादामिषे क्लीवं कक्कोलीजटयोः स्त्रियाम्।
मिसिः स्त्री मधुरामांस्योः शतपुष्पाजमोदयोः ॥८॥
मत्स्या काच्यां श्रेष्ठमदि रसो गन्धरसे जले।
शृङ्गारादौ विषे वीर्य्ये तिक्तादौ द्रवरागयोः ॥९॥
देहधातुप्रभेदे च पारदस्वादयोः पुमान्।
स्त्रियान्तु रसनापाठाशल्लकीकङ्गुभूमिषु ॥१०॥
रासः कोलाहले ध्वाने भाषाशृङ्खलकेऽपि च।
क्रीड़ाभेदे च गोपानां वत्सः पुत्रादिवर्षयोः ॥११॥
तर्णके नोरसि क्लीवं व्यासो ना विस्तृतौ मुनौ।
शंसा वचसि वाञ्छायां हंसः स्यान् मानसौकसि ॥१२॥
निर्लोभनृपविष्ण्वर्के परमात्मनि मत्सरे।
योगिभेदे मन्त्रभेदे शरीरमरुदन्तरे ॥१३॥
तुरङ्गमप्रभेदेऽपि हिंसा चौर्य्यादिघातयोः।

सचिकम्।

अलसा हंसपद्यां ना पादरोगद्रुभेदयोः ॥१४॥
क्रियामन्दे त्रिष्वथार्चिः मयूखशिखयोर्न ना।
अदस् परस्मिन्नत स्यादभ्यासोऽभ्यसनेऽन्तिके ॥१५॥
आगोऽपराधे पापे स्यादाश्वासः पुंसि निर्वृतौ।
आख्यायिकापरिच्छेदे चाशीर्वन्ने मदङ्गजाम् ॥१६॥

छित्वाशंसने स्त्री स्यादिष्वासः कार्म्मुके पुमान्।
त्रिषु स्यात् क्षेपके क्षेप्योरुच्छ्रासः प्राणनेऽपि च ॥१७॥
आख्यायिका परिच्छेदेऽप्याश्वासेऽपि पुमानयम्।
उत्तंसः कर्णपूरेऽपि शिखरेऽपि च नस्त्रियाम् ॥१८॥
उषस् प्रत्यूषसि क्लीवं पितृप्रस्वाश्च योषिति।
उरस् वक्षसि च श्रेष्ठेऽप्येनः पापापराधयोः ॥१९॥
ओजस् दीप्तावविष्टम्भे प्रकाशबलयोरपि।
ओकस् आश्रयमात्रे च मन्दिरे च नपुंसकम् ॥२०॥
कीकसः कृमिजातौ स्यात् पुंसि कुल्ये नपुंसकम्।
चमसो यज्ञपात्रस्य भेदेऽस्त्री पिष्टके स्त्रियाम् ॥२१॥
छन्दस् पद्ये च वेदे च स्वैराचाराभिलाषयोः।
ज्यायान् वृद्धेऽतिप्रशस्ते ज्योतिरग्नौ दिवाकरे ॥२२॥
पुमान् नपुंसकं दृष्टौ स्यान् नक्षत्रप्रकाशयोः।
तरो बले च वेगे च तपो लोकान्तरेऽपि च ॥२३॥
चान्द्रायणादौ धर्म्मे च पुमान् शिशिरमाघयोः।
तमो ध्वान्ते गुणे शोके क्लीवं वा ना विधुन्तुदे ॥२४॥
तामसी निशि दुर्गायां तामसो भुजगे खले।
तेजो दीप्तौ प्रभावे च स्यात् पराक्रमरेतसोः ॥२५॥
धनुः पियाले ना नस्त्री राशिभेदे शरासने।
धनुर्द्धरे त्रिषु नभः क्लीवं व्योम्नि पुमान् घने ॥२६॥
प्राणश्रावणवर्षासु विसतन्तौ पतद्ग्रहे।
पनसः कण्टकिफले कण्टके वानरान्तरे ॥२७॥

स्त्रियां रोगप्रभेदे स्यात् पयस् स्यात् क्षीरनीरयोः।
पायसस्तु क्लीवपुंसो श्रीवासपरमान्नयोः ॥२८॥
पुक्कसी कलिकानील्योः पुक्कसः श्वपचेऽधमे।
बीभत्सो नाऽर्ज्जुने क्रूरघृणात्मविकृते त्रिषु ॥२९॥
भूयान् त्रिषु बहुतरे पुनरर्थे त्वदोऽव्ययम्।
मनस् चित्ते मनीषायां महः उत्सवतेजसोः ॥३०॥
मानसं सरसि स्वान्ते रभसो वेगहर्षयोः।
रहस् तत्त्वे रते गुह्ये रजस् क्लीवं गुणान्तरे ॥३१॥
आर्त्तवे च परागे च रेणुमात्रे च दृश्यते।
राक्षसो यातुधाने स्याच् चण्डायां राक्षसी स्मृता ॥३२॥
रेपाः स्यादधमे क्रूरे कृपणेऽप्यभिधेयवत्।
रेतस् शुक्रे पारदे च रोदश्च रोदसीति च ॥३३॥
दिवि भूमौ पृथक् च स्यात् सद्योक्त्याप्येतयो स्त्रया।
लालसौत्सुक्यतृष्णातिरेकयाञ्चासु च द्वयोः ॥३४॥
वयस् पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुंसकम्।
वर्च्चो नपुंसकं रूपे विष्ठायामपि तेजसि ॥३५॥
पुंसि चन्द्रस्य तनये वर्हिस् पुंसि हुताशने।
नस्ती कुशे वपुस् क्लीवं तनौ शस्ताकृतावपि ॥३६॥
वतंसस्तु पुमान् कर्णपूरशेखरयोरपि।
वाहसो जलनिर्याणे शयालौ सुनिषण्णके ॥३७॥
वायसोऽगुरुवृक्षे च श्रीवासध्माङ्क्षयोः पुमान्।
काकोडुम्बरिकायाञ्च काकमाच्याञ्च वायसी ॥३८॥

विद्वानात्मविदि प्राज्ञे पण्डिते चाभिधेयवत् ।
विलासो हावभेदे स्यात् लीलायामपि पुंस्ययम् ॥३९॥
वीतंसो बन्धनोपाये मृगाणां पक्षिणामपि ।
तेषामपि च विश्वासहेतोः प्रावरणेऽपि च ॥४०॥
वेधाः पुंसि हृषीकेशे बुधे च परमेष्ठिनि ।
शिरस् प्रधाने सेनाग्रे शिखरे मस्तकेऽपि च ॥४१॥
श्रीवासो वृकधूपे स्यात् पङ्कजे मधुसूदने ।
श्रेयो मुक्तौ शुभे धर्म्मेऽतिप्रशस्ते च वाच्यवत् ॥४२॥
श्रेयसी करिपिप्पल्यामभयापाठयोरपि ।
सहो बले ज्योतिषि च पुंसि हेमन्तमार्गयोः * ॥४३॥
सरसी विस्तृ कासारे सरो नीरतडागयोः ।
स्यात् समासस्तु पुंलिङ्गः सङ्क्षेपे च समर्थने ॥४४॥
सारसः पक्षिभेदेन्द्वोः क्लीवन्तु सरसीरुहे ।
साहसन्तु बलात्कारकृतकार्य्ये दमेऽपि च ॥४५॥
सुरसन्तु त्रिषु स्वादौ पर्णासे तु नपुंसकम् ।
स्रो रास्नानागमातोश्च स्रोतोऽम्बुवेग इन्द्रिये ॥४६॥
हवि होतव्यमात्रे च सर्पिष्यपि नपुंसकम् ।

सचतुष्कम् ।

अधिवासो निवासे स्यात् संस्कारे धूपनादिभिः ॥४७॥

---

* मार्गो मार्गशीर्षमासः ।

श्रुवध्वंसः परित्यागे निन्दनेऽप्यवचूर्णने।
अवतंसो नस्त्रियां स्यात् कर्णपूरे च शेखरे ॥४८॥
अगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्ययोरपि।
उदर्चिरुत्तप्रभे वाच्यलिङ्गः पुंसि हुताशने ॥४९॥
कलहंसस्तु कादम्बे राजहंसे नृपोत्तमे।
कनीयानतियुनि स्यादत्यल्पानुजयोः स्त्रिषु ॥५०॥
कुम्भीनसः क्रूरसर्पे स्त्रियां लवणमातरि।
भवेद् घनरसः सान्द्रनिर्य्यासे मोरटेऽम्बुनि ॥५१॥
कर्पूरे पीलुपर्ण्याञ्च सम्यक् सिन्धुरसेऽपि च।
चन्द्रहासो दशग्रीवकरवालेऽसिमात्रके ॥५२॥
जटायुस् पुंसि सम्पातेः कणीयसि च गुग्गुलौ॥
अथ तामरसं पद्मे ताम्रकाञ्चनयोरपि ॥५३॥
त्रिस्रोता जह्नुकन्यायां स्रोतस्त्वन्तरेऽपि च।
दिवोकाश्च दिवौकाश्च पुंसि देवे च चातके ॥५४॥
दीर्घायुः शालमल्मीदक्षे वायसे जीवकद्रुमे।
मार्कण्डेये च पुंसि स्याच् चिरजीविनि वाच्यवत् ॥५५॥
नगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्ययोरपि।
निःश्रेयसन्तु कल्याणमोक्षयोः शङ्करे पुमान् ॥५६॥
नीलाञ्जसाऽप्सरोभेदे सरिद्भेदे च विद्युति।
प्रचेताः पाशिनि मुनौ ना प्रहृष्टहृदि स्त्रिषु ॥५७॥
पुनर्वसु र्ना मुनिभिद्युजे द्विस्वे ह भान्तरे।
पौर्णमासः पुमान् यज्ञभेदे स्त्री पूर्णिमातिथौ ॥५८॥

मधारसः स्यात् खर्ज्जूरे कोषकारकशेरुयोः।
मलीमसस्तु मलिने पुष्पकाशीशलोहयोः ॥५६॥
भवेन् मधुरसा द्राक्षामूर्व्विकादुग्धिकासु च।
यमस्वसा तु दुर्गायां यमुनायामपि स्त्रियाम् ॥६०॥
यवीयाननुजेऽपि स्यादतियूनि च वाच्यवत्।
रासेरसस्तु गोष्ठ्यां स्याद् रासशृङ्गारयोरपि ॥६१॥
रससिद्धौ रसावासे षष्ठीजागरकेऽपि च।
राजहंसस्तु कादम्बे कलहंसे नृपोत्तमे ॥६२॥
वरीयान् योगभिच्छ्रेष्ठवरिष्ठेष्वतियूनि च।
विहायाः शकुनौ पुंसि गगने पुन्नपुंसकम् ॥६३॥
विभावसुः पुमान् सूर्य्ये हारभेदे च पावके।
श्वःश्रेयसन्तु कल्याणे परमात्मनि शर्म्मणि ॥६४॥
अथ सर्व्वरसो वाद्यभाण्डभेदे च धूनके।
सप्तार्च्चिः पावके पुंसि क्रूरचक्षुषि तु त्रिषु ॥६५॥
साधीयानतिवाढ़े स्यादतिसाधौ तु वाच्यवत्।
सिद्धरसो रसे पुंसि धातुप्रभृतिषु त्रिषु ॥६६॥
सुमनाः पुष्पमालत्योः स्त्रियां ना धीरदेवयोः।
सुमेधास्तु स्त्रियां ज्योतिष्मत्यां त्रिषु सुबुद्धिनि ॥६७॥

सपञ्चकम्।

दिव्यचक्षुः सुगन्धस्य भेदे नाऽन्धे सुलोचने।
स्यान् नभश्चमस चन्द्रे चित्रापूपेन्द्रजालयोः ॥७२॥

हिङ्गुनिर्य्यास इत्येष निम्बे हिङ्गुरसेऽपि च ।

सषट्कम् ।

हिरण्यरेताः पुंसि स्याद् दिवाकरहविर्भुजोः ॥७३॥

सान्तवर्गः समाप्तः ।

हैककम् ।

हः शिवे सलिले शून्ये धारणे मङ्गलेऽपि च ॥
गगने नकुलीशे च रक्ते नाके च वर्ण्यते ॥१॥

हद्विकम् ।

अहि र्वृत्रासुरे सर्पे पुंसीहोद्यमवाञ्छयोः ।
कुहूः स्त्री कोकिलालापनष्टेन्दुकलदर्शयोः ॥२॥
ग्रहोऽनुग्रहनिर्व्बन्धग्रहणेषु रणोद्यमे ।
सूर्य्यादौ पूतनादौ च सैंहिकेयोपरागयोः ॥३॥
ग्राहो ग्रहेऽवहारे च गुहः षान्मातुरे गुहा ।
सिंहपुच्छ्याञ्च गर्त्ते च पर्व्वतादेश्च गह्वरे ॥४॥
गृहं गृहाश्च पुंभूम्नि कलत्रेऽपि च सद्मनि ।
नाहस्तु बन्धने कूटे प्रोहो गजाङ्घ्रिपर्व्वणोः ॥५॥
वाच्यवत् निपुणे तर्के वर्हं पिच्छे दलेऽस्त्रियाम् ।
बहु स्यात् त्र्यादिसङ्ख्यासु विपुलेऽप्यभिधेयवत् ॥६॥

महीनद्यन्तरे भूमौ मह उत्सवतेजसोः ।
अथ मोहो नृलिङ्गः स्यादविद्यायाञ्च मूर्च्छने ॥७॥
लोहोऽस्त्री शस्त्रके लौहे जोङ्गके सर्व्वतैजसे ।
वहः स्याद् वृषभस्कन्धे वाहे गन्धवहेऽपि च ॥८॥
वाहो भुजे पुमान् मानभेदाश्ववृषवायुषु ।
व्रीहिः सामान्यधान्ये स्यादाशुधान्ये तु पुंस्ययम् ॥९॥
व्यूहः स्याद् बलविन्यासे निर्म्माणे वृन्दतर्कयोः ।
सहो बले नस्त्रियां स्यात् स्त्रियान्तु नखभेषजे ॥१०॥
दण्डोत्पलामुद्गपर्णीकुमारीपृथिवीषु च ।
सिंहः कण्ठीरवे राशौ सप्तमे चोत्तरस्थितः ॥११॥
सिंही तु कण्टकार्य्यां स्याद् वार्त्ताकी वासकेऽपि च ।
स्नेहः स्यात् पुंसि तैलादिरसद्रव्ये च सौहृदे ॥१२॥

हत्रिकम्।

अत्यूहा नीलिकायां स्त्री कालकण्ठखगे पुमान् ।
आग्रहोऽनुग्रहासक्त्योराक्रमे ग्रहणेऽपि च ॥१३॥
आरोहस्त्ववरोहे च वरारोहाकटावपि ।
आरोहणं गजारोहे दीर्घत्वे च समुच्छ्रये ॥१४॥
उत्साहस्तूद्यमे सूत्रे कटाहः कूर्म्मकर्परे ।
द्वीपस्य च प्रभेदे स्यात् तैलादेः पाकभाजने ॥१५॥
[illegible]ानविषाणाग्रमहिषीशावकेऽपि च ।
कलहं युधि वाटे ना खड्गकोषे च भण्डने ॥१६॥

दात्यूहस्तु पुमान् कालकण्ठचातकपक्षिणोः ।
निग्रहो भर्त्सनेऽपि स्यान् मर्य्यादायाञ्च* बन्धने ॥१७॥
निर्य्यूहः शिखरे द्वारे निर्य्यासे नागदन्तके ।
निरूढो वस्तिभेदे स्यादूढम्मून्ये च निश्चिते ॥१८॥
प्रग्राहस्तु तुलासूत्रे दृषादिप्रग्रहेऽपि च ।
पटहो ना समारम्भे आनके पुन्नपुंसकम् ॥१९॥
प्रवहस्तु वहिर्यात्रा मातरिश्वप्रभेदयोः ।
प्रग्रहस्तु तुलासूत्रे वन्द्यां नियमने भुजे ॥२०॥
हयादिरश्मौ रश्मौ च सुवर्णालुमहीरुहे ।
प्रवाहस्तु प्रवृत्तौ स्यादपि स्रोतसि वारिणः ॥२१॥
वराहः शूकरे विष्णौ मानभेदेऽद्रिमुस्तयोः ।
वाराही मातृभेदे स्याद् विष्वक्सेनप्रियौषधौ ॥२२॥
राजार्हं जोङ्गके क्लीवं राजयोग्येऽभिधेयवत् ।
विग्रहः कायविस्तारविभागे ना रणेऽस्त्रियाम् ॥२३॥
विदेहः कायशून्ये स्याज् जनकान्वयभूमिपे ।
वैदेही रोचनासीतावणिक्स्त्रीपिप्पलीषु च ॥२४॥
सङ्ग्रहो वृहदुत्तुङ्गे ग्रहसंक्षेपयोरपि ।
सुवहा शल्लक्येलापर्णीगोधापदीषु वीणायाम् ॥२५॥
रास्ना शेफालिकयोः स्त्री सुखवाह्योऽन्यलिङ्गः स्यात् ।

हचतुष्कम् ।

अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबन्धे गजालिके ॥२६॥

* मर्य्यादा सीमा ।

अभिग्रहोऽभिग्रहणेऽभियोगेऽपि च गौरवे ।
अवरोहोऽवतरणेऽप्यारोहे च लतोद्गमे ॥२७॥
अश्वारोहाऽश्वगन्धायां स्त्रियां त्रिष्वश्ववाहके ।
उपनाहो व्रणालेपपिण्डे वीणानिबन्धने ॥२८॥
उपग्रहः पुमान् वन्द्यामुपयोगेऽनुकूलने ।
स्याद् गन्धवहा नासायां पुंलिङ्गो मातरिश्वनि ॥२९॥
तनूरुहन्तु लोम्नि स्यात् पतत्रे च नपुंसकम् ।
तमोपहः सहस्रांशु मृगाङ्कजिनवह्निषु ॥३०॥
प्रतिग्रहः स्वीकरणे सैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे ।
द्विजेभ्यो विधिवद्देये तद्ग्रहे च ग्रहान्तरे ॥३१॥
परिग्रहः परिजने पत्न्यां स्वीकारमूलयोः ।
शापे परिवर्हे राजयोग्यद्रव्ये परिच्छदे ॥३२॥
परीवाहो जलोच्छ्वासे महीभृद्योग्यवस्तुनि ।
पितामहो विरिञ्चौ स्यात् तातस्य जनकेऽपि च ॥३३॥
महासहा माषपर्ण्यामम्लानेऽपि च योषिति ।

हपञ्चकम्।

प्रपितामह इत्येष विधौ पितृपितामहे ॥३४॥

हान्तवर्गः समाप्तः ।

अव्ययानि ।

अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते व्यक्तं पूर्व्वोदितैः क्रमैः ।
अकाराद्यन्तता चास्मिन् तस्मादप्यतिरिच्यते ॥१॥

अ ।

अशब्दः स्यादभावेऽपि स्वल्पार्थप्रतिषेधयोः ।
अनुकम्पायाञ्च तथा वासुदेवे त्वनव्ययम् ॥२॥

आ ।

आ प्रगृह्यं स्मृतौ वाक्येऽनुकम्पायां समुच्चये ।

इ ।

इ खेदे च रुषोक्तौ चापाकरणानुकम्पयोः ॥३॥

ई ।

ई विषादेऽनुकम्पायां लक्ष्म्यां पुनरनव्ययम् ।

उ ।

उ सम्बोधनरोषोक्त्योरनुकम्पाभियोगयोः ॥४॥
पदस्य पूरणे पादपूरणेऽपि च दृश्यते ।

ऊ ।

ऊ वाक्यारम्भरक्षानुकम्पास्वपि च दृश्यते ॥५॥

ऋ ।

ऋ शब्दो गर्हणे वाक्ये देवमातायां त्वनव्ययम् ।

ॠ ।

ॠ वाक्यारम्भे रक्षायां वधः स्मृत्योरव्ययम् ॥६॥
देवमातायां दनौ चापि भैरवे दनुजे गतौ ।

ऌ।

ऌकारो देवतामातायां भुवि कुम्भे च कीर्त्तितः ॥७॥

ॡ।

ॡकारो देवमातायां स्यान्नार्य्यामन्यपि मातरि।

ए।

ए स्मृतावप्यसूयानुकम्पामन्त्रणाकृतिषु ॥८॥

ऐ।

ऐ शब्दो दृश्यते कृतौ स्मृत्यामन्त्रणयोरपि।

ओ।

ओ सम्बोधन आह्वाने स्मरणे चानुकम्पने ॥९॥

औ।

औ शब्दः कथितो कृतौ तथा सम्बोधनेऽपि च।

स्त्री तु विश्वम्भरायां स्यात् पुमांस्तु निस्वने स्मृतः ॥१०॥

कैककम्।

कु पापे चेषदर्थे च कुत्सायाञ्च निवारणे।

कद्विकम्।

धिक् भर्त्सने च निन्दायां

कत्रिकम्।

मनागप्यल्पमन्दयोः ॥११॥

हिरुक् शब्दो विनार्थे च मध्यार्थेऽपि च दृश्यते।

गद्विकम्।

अङ्ग सम्बोधने हर्षे सम्भ्रमासूययोरपि ॥१२॥

ङद्विकम्।

ङ् सीमायामभिव्याप्तौ क्रियायोगेषदर्थयोः।

चैककम्।

चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये ॥१३॥

पक्षान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे।

चद्विकम्।

किञ्चारम्भे च साकल्ये प्राक् पूर्वस्मिन्नवान्तरे ॥१४॥

अग्रे प्रभातेऽतीते च देशे दिक्कालयोरपि।

चत्रिकम्।

तिर्य्यक् तिरोऽर्थे वक्रे च विहङ्गादौ त्वनव्ययम् ॥१५॥

ननु च प्रश्नदुष्टोक्त्योः सम्यक् दृढप्रशंसयोः।

अद्विकम्।

नञभावे निषेधे च स्वरूपार्थेऽप्यतिक्रमे ॥१६॥

ईषदर्थे च सादृश्ये तद्विरुद्धतदन्ययोः।

ठद्विकम्।

सुष्ठु प्रशंसनेऽपि स्यादत्यर्थे च निगद्यते ॥१७॥

ठत्रिकम्।

अपष्ठु निरवद्ये च शोभनार्थे च दृश्यते।

णचतुष्कम्।

अन्तरेणपदं विद्याद् विनामध्यार्थयोरपि ॥१८॥

तैककम्।

तु पादपूरणे भेदे समुच्चयेऽवधारणे।

पक्षान्तरे नियोगे च प्रशंसायां विनिग्रहे ॥१८॥

तद्धिकम् ।

अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लङ्घनेऽपि च ।

नितान्तासम्प्रतिक्षेपवाचकोऽप्येष दर्शितः ॥२०॥

अस्तु स्यादभ्यनुज्ञानेऽप्यसूयापीड़योरपि ।

प्रतिक्षेपे प्रशंसायां प्रकर्षे लक्षणेऽपि च ॥२१॥

असम्प्रत्यर्थ उद्दिष्टमिति हेतौ प्रकाशने ।

निदर्शने प्रकारे स्यात् परकृत्यनुकर्षयोः ॥२२॥

समाप्तौ च प्रकरणेप्युतात्पर्यविकल्पयोः ।

समुच्चये वितर्के च प्रश्ने च पादपूरणे ॥२३॥

उत् स्यात् प्रश्ने वितर्के च चेत् कुत्सितप्रशंसयोः ।

पक्षान्तरेऽप्यसाकल्ये जातुशब्दो विगर्हणे ॥२४॥

कदाचिदर्थेऽपि तथा नेत् विकल्पनिषेधयोः ।

प्रति प्रतिनिधावित्थम्भूताख्यानाभिमुख्ययोः ॥२५॥

मात्रार्थभागवीप्सासु लक्षणप्रतिदानयोः ।

वता मन्त्रणसन्तोषखेदानुक्रोशविस्मये ॥२६॥

स्वस्ति स्यान् मङ्गले पुण्येऽप्याशंसायामपि क्वचित् ।

स्वित् प्रश्ने च वितर्के च तथैव पादपूरणे ॥२७॥

हन्त वाक्यारम्भखेदविषादहर्षसम्भ्रमे ।

तत्रिकम् ।

आरात् दूरे समीपे च कच्चित् कामप्रवेदने ॥२८॥

प्रश्ने हर्षे मङ्गले च किमुत प्रश्नतर्कयोः ।

विकल्पेऽतिशयेऽपि स्यात् तावन् मानेऽवधारणे ॥२६॥
सम्भ्रमे च परिच्छेदे तथा कार्त्स्न्याधिकारयोः ।
पश्यत् स्यात् प्रशंसायां विस्मये च निगद्यते ॥३०॥
पश्चात् प्रतीच्यां चरमेऽप्यधिकारेऽपि दृश्यते ।
यद्वत् प्रश्ने वितर्के च यावत् कार्त्स्न्येऽवधारणे ॥३१॥
प्रशंसायां परिच्छेदे मानाधिकारसम्भ्रमे ।
पक्षान्तरे च शश्वत् स्यादनुप्रश्ने च मङ्गले ॥३२॥
पुरा कल्पे सदार्थे च पुनरर्थे च दृश्यते ।
सकृत् सहैकवारे स्यात् साक्षात् प्रत्यक्षतुल्ययोः ॥३३॥

तचतुष्कम् ।

अहोवतानुकम्पायां खेदे सम्बोधनेऽपि च ।
पुरस्तात् प्रथमे प्राच्यामग्रतोऽर्थपुरार्थयोः ॥३४॥

थद्विकम् ।

अथाथो संशये स्यातामधिकारे च मङ्गले ।
विकल्पानन्तरप्रश्नकार्त्स्न्यारम्भसमुच्चये ॥३५॥
तथाऽभ्युपगमे पृष्टप्रतिवाक्ये समुच्चये ।
सादृश्ये निश्चयेऽपि स्यात् यथा तुल्यार्थमानयोः ॥३६॥
प्रशंसायां वृथा वन्ध्ये

थत्रिकम् ।

निष्कारणेऽन्यथा पुनः ।
वितथे चापरार्थे च सर्व्वथा हेतुवादयोः ॥३७॥

उद्द्विकम् ।

उत् प्रकाशे विभागे च प्राबल्या स्वास्थ्यशक्तिषु ।
प्राधान्ये बन्धने भावे मोक्षे लाभोर्द्धकर्म्मणोः ॥३८॥
यद् गर्हाहेत्ववधृत्यो र्यदि गर्हाविकल्पयोः ।

धद्विकम् ॥

अधि स्यादधिकारे चापीश्वरे च निगद्यते ॥३९॥

नैककम् ।

न स्यान् निषेधोपमयो र्नि निवेशभृशार्थयोः ।
नित्यार्थसंशयक्षेपकौशलोपरमेषु च ॥४०॥
सामीप्याश्रयदानेषु मोक्षान्तर्भावबन्धने ।
राश्यधोभावविन्यासे नु वितर्कापमानयोः ॥४१॥
विक[illegible]नुनयातीते प्रश्ने हेत्वपदेशयोः ।

नद्विकम् ।

अनु हीने सहार्थे च पश्चात् सादृश्ययोरपि ॥४२॥
लक्षणेत्थम्भूताख्यानभागवीप्सास्वनुक्रमे ।
आयामे च समीपे च किन्नु प्रश्नवितर्कयोः ॥४३॥
चन विस्मये साकल्ये ननु शब्दो विनिग्रहे ।
अनुप्रश्ने परकृतावधिकारे च सम्भ्रमे ॥४४॥
आमन्त्रणेऽप्यनुनये प्रश्नानुज्ञावधारणे ।
नानाशब्दो विनार्थेऽपि तथानेकोभयार्थयोः ॥४५॥
स्थाने तु कारणार्थे स्याद् युक्तसादृश्ययोरपि ।

पद्विकम्।

अप स्यादपकृष्टार्थे वर्ज्जनार्थवियोगयोः ॥४६॥
विपर्य्यये च विकृतौ चौर्य्ये निर्द्देशहर्षयोः।
अपि सम्भावनाप्रश्नशङ्कागर्हासमुच्चये ॥४७॥
तथा युक्तपदार्थेऽपि कामकारक्रियासु च।
उप स्यादधिकार्थे च हीनार्थासन्नयोरपि ॥४८॥

भद्विकम्।

अभीत्यभूतकथने चाभिमुख्याभिलाषयोः।

मैककम्।

मा वारणे विकल्पे च स्मातीते पादपूरणे ४९॥
स्याम् मङ्गले परकृतौ

मद्विकम्।

अमाऽन्तिकसहार्थयोः।
आम् स्याननिश्चयस्मृत्योरम् रोषेऽङ्गीकृतावपि ॥५०॥
प्रश्नेऽपि स्यादुम् रुषोक्तौ पृच्छायामोमुपक्रमे।
प्रणवे चाभ्युपगमे चापाकृतौ च मङ्गले ॥५१॥
कम् पादपूरणे तोये मस्तके च सुखेऽपि च।
किम् कुत्सायां वितर्के च निषेधप्रश्नयोरपि ॥५२॥
किमु सम्भावनायां स्याद् विमर्षे चापि दृश्यते।
नाम कोपेऽभ्युपगमे विस्मये स्मरणेऽपि च ॥५३॥
सम्भाव्यकुत्साप्राकाश्यविकल्पेऽपि च दृश्यते।
शम् कल्याणे सुखे सम्‌ शोभनार्थसमार्थयोः ॥५४॥

सङ्गार्थे च प्रहृष्टार्थे सामिमिन्दार्द्धयो र्मतम् ।
हम् रुषोक्तावनुनये ऊम् स्मृतावप्यपाकृतौ ॥५५॥
अनुप्रश्नेऽप्यनुज्ञायां* हम् स्यात् प्रश्नवितर्कयोः ।
मतिकम् ।
अलम् भूषणपर्य्याप्तिवारणेषु निरर्थके ॥५६॥
प्रश्नावेवम् प्रकारे स्यादङ्गीकारेऽवधारणे ।
अनुप्रश्ने परकृतावुपमाशङ्कयोरपि ॥५७॥
कथम् हर्षे च गर्ह्यायां प्रकारार्थे च सम्भ्रमे ।
प्रश्ने सम्भावनायाञ्च कामम् चानुमतौ स्मृतम् ॥५८॥
प्रकामे चाप्यसूयायां तथानुगमनेऽपि च ।
जोषम् सुखे प्रशंसायां तूष्णीं लङ्घनयोरपि ॥५९॥
नून[illegible]निश्चिते तर्के स्मरणे वाक्यपूरणे ।
परम् [illegible]योगे क्षेपे च प्राध्वम् नम्रानुकूलयोः ॥६०॥
सत्यम् प्रश्नेऽभ्युपगमे
मचतुष्कम् ।
ऽवश्यम् नित्यप्रयत्नयोः ।
अभीक्ष्णम् मुहुरश्रान्ते शीघ्रप्रकर्षयोरपि ॥६१॥
इदानीं वाक्यभूषायां सम्प्रत्यर्थे च दृश्यते ।
तद्दिनम् दिनमध्ये स्यात् तथैव प्रतिवासरे ॥६२॥
साम्प्रतम् चाधुनार्थे स्यादुचितार्थे च दृश्यते ।

---

* असूयायामिति क्वचित् पाठः ।

यद्विकम् ।

अयि प्रश्नानुनययो स्तथा सम्बोधनेऽपि च ॥६३॥

अये क्रोधे विषादे च सम्भ्रमे स्मरणेऽपि च ।

दिष्ट्या हर्षे मङ्गले च पश्चशब्दस्तु विस्मये ॥६४॥

प्रशंसायामपि तथा

यत्रिकम् ।

समयाऽन्तिकमध्ययोः ।

रैककम् ।

प्र प्रकर्षे गताद्यर्थेऽपि

रद्विकम् ।

अरेऽपाकृत्यसूयये: ॥६५॥

उर्य्यूरी चाप्युभौ शब्दौ विस्तारेऽङ्गीकृतावपि ।

कु निषेधे च कष्टे* च नि निर्णयनिषेधयोः ॥६६॥

परि स्यात् सर्व्वतोभावे वर्ज्जने व्याधिशेषयोः † ।

इत्यम्भूताख्यानभागवीप्सालिङ्गनलक्षणे ॥६७॥

दोषाख्याने निरसने पूजाव्याप्योश्च भूषणे ।

परा विमोक्षप्राधान्यप्रातिलोम्येषु धर्षणे ॥६८॥

आभिमुख्ये भृशार्थे च विक्रमे च गतौ वधे ।

पुरा पुराणे निकटे प्रबन्धातीत भाविषु ॥६९॥

स्वः प्रेत्यव्योम्नि नाके चापि

---

* दुष्टे चेति क्वचित् पाठः । † शोकयोरिति पाठान्तरम् ।

रान्तकम् ।

अन्तः स्वीकारमध्ययोः ।
अन्तरा तु विनार्थे स्यात् मध्यार्थनिकटार्थयोः ॥७०॥
उररीकुररी उररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम् ।
नकि निषेधोपमयोः प्रादुः प्राकाश्य इष्यते ॥७१॥
सम्भाव्ये च प्रवृत्तौ च पुनरप्रथमे मतम् ।
अधिकारे च भेदे च तथा पक्षान्तरेऽपि च ॥७२॥

लान्तकम् ।

किलशब्दस्तु वार्त्तायां सम्भाव्यानुनयार्थयोः ।
खलु स्याद् वाक्यभूषायां जिज्ञासायाञ्च सान्त्वने ॥७३॥
वीप्सामाननिषेधेषु पूरणे पदवाक्ययोः ।

वान्तकम् ।

वा स्याद् विकल्पोपमयो वितर्के पादपूरणे ॥७४॥
समुच्चये च विस्रम्भे नानार्थातीतयोरपि ।
वै स्यात् सम्बोधने पादपूरणेऽनुनयेऽपि च ॥७५॥
वि निग्रहे नियोगे च तथैव पदपूरणे ।
निश्चयेऽसहने हेतावव्याप्तिविनियोगयोः ॥७६॥
ईषदर्थे परिभवे शुश्रावालम्बनेऽपि च ।
विज्ञाने

वान्तकम् ।

अथैव चौपम्ये नियोगे वाक्यपूरणे ॥७७॥
अवधारणे च नारनियोगे च विनिग्रहे ।

षद्विकम् ।

उषा रात्रौ तदन्ते च दोषा रात्रौ च तन्मुखे ॥७८॥

मङ्क्षु शीघ्रे भृशार्थे च

षत्रिकम् ।

निकषाऽन्तिकमध्ययोः ।

सैककम् ।

सु पूजायां भृशार्थानुमतिकृच्छ्रसमृद्धिषु ॥७९॥

सद्विकम् ।

आस् स्मरणेऽपाकरणे कोपसन्तापयोरपि ।

ई दुःखभावने कोपे नि निषेधे च निश्चये ॥८०॥

साकल्यातीतयो भोस्तु सम्बोधनविषादयोः ।

सत्रिकम् ।

अञ्जसाशब्द आख्यात सत्त्वतूर्णार्थयोरपि ॥८१॥

तिरोऽन्तर्द्धौ तिर्य्यगर्थे मिथः स्वैरान्त्ययोर्मतम् ।

पुरोऽग्रे प्रथमे भूयोऽधिकारे च पुनः पुनः ॥८२॥

मिथोऽन्योन्ये रहोऽर्थे च शनैः स्वैरे शनैश्चरे ।

सचतुष्कम् ।

अभितः शीघ्र साकल्यसम्मुखोभयतोऽन्तिके ॥८३॥

अग्रतः प्रथमे चाग्रे पुरतः प्रथमाग्रयोः ।

पूर्व्वेद्युः प्रातःकाले स्यात् तथैव धर्म्मवासरे ॥८४॥

हैककम् ।

ह स्यात् सम्बोधने पादपूरणे च विनिग्रहे ।

नियोगे च क्षिपायां स्यात् कुत्सायामपि दृश्यते ॥८५॥
हा विषादे च शोके च कुत्सादुःखार्थयोरपि।
हि पादपूरणे हेतौ विशेषेऽप्यवधारणे ॥८६॥
प्रश्ने हेत्वपदेशे च सम्भ्रमासूययोरपि।
ही दुःखे हेतावाख्यातो विषादे विस्मयेऽपि च ॥८७॥
हे सम्बोधन आह्वानेऽप्यसूयादौ च दृश्यते।
है सम्बोधन आह्वाने हो हौ शब्दौ तथैतयोः ॥८८॥

इह्निकम्।

अह प्रशंसाक्षिपयो र्नियोगे च विनिग्रहे।
अहो धिगर्थे शोके च करुणार्थविषादयोः ॥८९॥
सम्बोधने प्रशंसायां विस्मये पदपूरणे।
असूयायां वितर्के स्यादाह क्षेपनियोगयोः ॥९०॥
आहो प्रश्ने वितर्के च सह साकल्य दृश्यते।
विद्यमाने च सादृश्ययौगपद्यसमृद्धिषु ॥९१॥
सम्बन्धे च तथा हीहीशब्दो विस्मयहास्ययोः।
हे है सम्बोधने हूतौ होहो शब्दस्तथैतयोः ॥९२॥

इतिकम्।

अहहेत्यद्भुते खेदे परिक्लेशप्रकर्षयोः ॥
सम्बोधनेऽपि चोताहो परिप्रश्नविचारयोः ॥९३॥

अव्ययानेकार्थवर्गः समाप्तः।

उत्पलिनीशब्दार्णवसंसारावर्त्तनाममालाख्यान्।
भागुरिवररुचिशाश्वतवोपालितरन्तिदेवहरकोषान् ॥१
अमरशुभाङ्कहलायुधगोवर्द्धनरभसपालकृतकोषान्।
रुद्रामरदत्ताजयगङ्गाधरधरणिकोषांश्च ॥२॥
हारावल्यभिधानं त्रिकाण्डशेषञ्च रत्नमालाञ्च।
अपि बहुदोषं विश्वप्रकाशकोषञ्च सुविचार्य्य ॥३॥
वाभटमाधववाचस्पतिधर्म्मव्याडितारपालाख्यान्।
अपि विश्वरूपविक्रमादित्यनामलिङ्गानि सुविचार्य्य ॥४
कात्यायनवामनचन्द्रगोमिरचितानि लिङ्गशास्त्राणि।
पाणिनिपदानुशासनपुराणकाव्यादिकञ्च सुनिरूप्य ॥५
षट्शतगाथाकोषप्रणयनविख्यातकौशलेनायम्।
मेदिनिकरेण कोषः प्राणकरसूनुना रचितः ॥६॥

इति मेदिनिकरकृतानेकार्थकोषः

समाप्तः।

